

Тем, что эта книга дошла до Вас, мы обязаны в первую очередь библиотекарям, которые долгие годы бережно хранили её. Сотрудники Google оцифровали её в рамках проекта, цель которого – сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Эта книга находится в общественном достоянии. В общих чертах, юридически, книга передаётся в общественное достояние, когда истекает срок действия имущественных авторских прав на неё, а также если правообладатель сам передал её в общественное достояние или не заявил на неё авторских прав. Такие книги – это ключ к прошлому, к сокровищам нашей истории и культуры, и к знаниям, которые зачастую нигде больше не найдёшь.

В этой цифровой копии мы оставили без изменений все рукописные пометки, которые были в оригинальном издании. Пускай они будут напоминанием о всех тех руках, через которые прошла эта книга – автора, издателя, библиотекаря и предыдущих читателей – чтобы наконец попасть в Ваши.

Правила пользования

Мы гордимся нашим сотрудничеством с библиотеками, в рамках которого мы оцифровываем книги в общественном достоянии и делаем их доступными для всех. Эти книги принадлежат всему человечеству, а мы – лишь их хранители. Тем не менее, оцифровка книг и поддержка этого проекта стоят немало, и поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые меры, чтобы предотвратить коммерческое использование этих книг. Одна из них – это технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас:

- **Не использовать файлы в коммерческих целях.** Мы разработали программу Поиска по книгам Google для всех пользователей, поэтому, пожалуйста, используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- **Не отправлять автоматические запросы.** Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого рода. Если Вам требуется доступ к большим объёмам текстов для исследований в области машинного перевода, оптического распознавания текста, или в других похожих целях, свяжитесь с нами. Для этих целей мы настоятельно рекомендуем использовать исключительно материалы в общественном достоянии.
- **Не удалять логотипы и другие атрибуты Google из файлов.** Изображения в каждом файле помечены логотипами Google для того, чтобы рассказать читателям о нашем проекте и помочь им найти дополнительные материалы. Не удаляйте их.
- **Соблюдать законы Вашей и других стран.** В конечном итоге, именно Вы несёте полную ответственность за Ваши действия – поэтому, пожалуйста, убедитесь, что Вы не нарушаете соответствующие законы Вашей или других стран. Имейте в виду, что даже если книга более не находится под защитой авторских прав в США, то это ещё совсем не значит, что её можно распространять в других странах. К сожалению, законодательство в сфере интеллектуальной собственности очень разнообразно, и не существует универсального способа определить, как разрешено использовать книгу в конкретной стране. Не рассчитывайте на то, что если книга появилась в поиске по книгам Google, то её можно использовать где и как угодно. Наказание за нарушение авторских прав может оказаться очень серьёзным.

О программе

Наша миссия – организовать информацию во всём мире и сделать её доступной и полезной для всех. Поиск по книгам Google помогает пользователям найти книги со всего света, а авторам и издателям – новых читателей. Чтобы произвести поиск по этой книге в полнотекстовом режиме, откройте страницу <http://books.google.com>.

40

ИСТОРИЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУССКОЙ.

Написавъ

ОМЕЛЯНЪ ОГОНОВСКІЙ.

ЧАСТЬ IV.

Львовъ
ЛВВОВЪ, 1894.

Накладомъ научоваго Товариства имени Шевченка.

Зъ друкарнѣ научоваго Товариства им. Шевченка,
подъ зарядомъ К. Беднарскаго.

LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT URBANA-CHAMPAIGN

891 .7909

Oh5i

v.4

~~Spec. Lang.~~

SPEC LANG DEPT.

The person charging this material is responsible for its return on or before the **Latest Date** stamped below.

Theft, mutilation, and underlining of books are reasons for disciplinary action and may result in dismissal from the University.

University of Illinois Library

~~MAY 11 1973~~

~~JUL 16 1974~~

MAY 28 1981

SEP 17 1981

L161—O-1096

ИСТОРИЯ
ЛИТЕРАТУРЫ РУССКОЙ.

Написавъ

ОМЕЛЯНЪ ОГОПОВСКІЙ.

ЧАСТЬ IV.

ЛѢВѢВЪ, 1894.

Накладомъ научнаго товариства им. Шевченка.

Зъ друкарнѣ научнаго товариства им. Шевченка.

пдѣ заряджъ К. Беднарского.

891.7909

0.251

147

ЛИТЕРАТУРА НАУКОВА.

1. *Етнологія.*

Етнологія, се-бъ-то образъ индивидуальной вдачѣ народу, є наука нова, щбъ вытворила ся мѣжь Славянами въ наслѣдокъ вбдродження народностей въ напрямѣ суспбльно-національнбмъ. Вбдтакъ етнологія вважає ся засновкомъ реставраціѣ народности руско-украиньскои.

Руско-украиньска етнологія є выслѣдомъ бажаня, пбзнати нарбдъ, котрый має свою исторію, свою культуру, свою мову й богату поезію, та й оригнальнй прикметы свого индивидуализму. Вже-жь Великорусъ А. Пыпинъ пише ось-що про окремиѣ прикметы вдачѣ украиньскои народу: „Тй окремишности етнологичнй, щбъ ихъ можна дослѣдити ще въ давнбмъ характерѣ южноруского племени, розвинули ся пбдъ впливомъ исторіѣ въ такй своєрбднй формы, якй впадали въ очи самому народови и рѣзко вбдрбзнили „хохла“ вбдъ „Москаля“. Всѣ рбзнй условини, щбъ вытворювали народнбсть, найпаче-жь свбйства и обстановы природы, впливавшй вбдъ поконъ-вѣку на физичнй складъ племени й на его бытъ (формы хлѣборобескои и въ загаль хозяйскои культуры), — племѣне суспбдство въ стародавнй й середнй вѣки, котре зъ давныхъ-давнѣхъ на етнольоичнй складъ народности зъявля-

до иншої впливъ мѣжь племямъ полудневимъ, а иншой мѣжь північнимъ, — останки поконвѣчнои старовини, що збереглись вѣдъ затрати на полудни, а занастались на півночи, або навпаки, пѣзнѣйшой историчнѣй вѣдносини, незвѣстнѣй на півночи, що зъявляли новѣ думки й обычаѣ на полудни (якъ н. пр. давнѣй схѣднѣй, а вѣдтакъ польскѣй впливы XV—XVII. вѣку), — національна исторична боротьба XV—XVII. вѣку и т. и., — все тее вкупѣ вытворило типъ народности, стѣлько вѣдмѣннѣй вѣдъ північного, що при „возсоєдиненію“ въ половинѣ XVII. вѣку вѣнъ не мѣгъ злятись зъ пануючою народностію, и прилучивъ ся до неѣ зъ окремымъ вѣдтѣнкомъ“.¹)

Коли-жъ вѣдроджене иншихъ приголошенихъ народѣвъ славянскихъ (Чехѣвъ, Словакѣвъ, Лужичанъ, Словѣнцѣвъ, Сербо-Хорватѣвъ) вѣдбуло ся въ наслѣдокъ національной реакціѣ противъ гнету пануючоѣ націѣ (Нѣмцѣвъ, Мадярѣвъ), — коли вѣдтакъ вѣдроджене тыхъ народѣвъ подало товчокъ до студій этнографичныхъ, то на Украинѣ литературне вѣдроджене почало ся вѣдъ выдання „Енеиды“ Ивана Котляревского, вѣдтакъ напрямъ до этнографіѣ ставъ вѣдъ трицятыхъ рокѣвъ называтись народностію, и ажъ въ шѣстьдесяти рокахъ тямущѣ Украинцѣ дали починъ до вѣдродженя народного, доказуючи національну самостѣйность своего народу супротивъ Великорусѣвъ або Москалѣвъ. Та й, нѣгде правды дѣти, руско-украинскѣй нарѣдъ вѣдъокромяе себе зъ-давна вѣдъ народу россійского. Тому-то й Великорусь Пыпинъ не вагувавъ ся про сю окремѣйность ось-що написати: „Народность малоруска, при всеѣ силѣ великорусскихъ влиявѣвъ, котрѣ входили въ неѣ рѣзными дорогами сусѣдства,

¹) А. Пыпинъ: „Обзоръ малорусской этнографіѣ“. („Вѣстникъ Европы“ Двадцатый годъ. Томъ IV. С.-Пб. 1885; стор. 744—745).

адміністраціѣ, образованя, — при всѣмъ „обрусѣнію“ вышнихъ класѣхъ суспѣльности, зберегла стѣльки своєрѣднихъ прикметъ, що окремишнѣсть ви була очевидна: справжній Малорусъ (хохолъ) зъ-давна вѣдѣлювавъ ся вѣдъ Великоруса (Москаля, кацапа), — люде, щѣ осѣлись разомъ на однѣмъ мѣсци, не змѣшували ся зъ собою, — а коли народный элементъ увѣйшовъ въ литературно-суспѣльный рухъ, то вѣнъ ще бѣльше спонукувавъ до заявленя и розвою тыхъ окремихъ прикметъ народныхъ“. ¹⁾

Такъ отже наука етнографична на Украинѣ подала починъ новому житю просвѣтному й національному, котрого не запастить теперъ нѣяка чужа кормига. Изъ руско-украиньскои етнографіѣ довѣдавъ ся свѣтъ, що у нашого народу є скарбѣвня чудовои поезіѣ людовои, якою нѣ одинъ славянскій нарѣдъ похвалитись не може. Коли бо мѣжъ творами устнои литературы славянскои тѣлько епична поезія Сербѣвъ уважає ся богатшою вѣдъ нашихъ думъ и пѣсень историчныхъ, то руско-украиньска поезія людова вызначує ся тысячами найкрасшихъ пѣсень и казокъ изъ житя суспѣльного, мѣжъ-тымъ коли нашѣ колядки, зѣображающѣ свѣтъ митичный и найдавнѣвшѣ картинки зъ побуту руско-украиньского, суть справдѣ многоцѣнными проявами словесными въ литературѣ европейскѣй.

Хоча Григорій Калиновскій уже въ 1777. р. выдавъ у Петербурзѣ „Описаніє свадебныхъ украиньскихъ прѣстонародныхъ обрядѣвъ“, то все-жъ не подавъ вѣнъ намъ справжнього матеріялу етнографичного въ мѣвѣ украиньскѣй. Першимъ етнографомъ на Украинѣ бувъ отже молодой князь Н. А. Цертелевъ, щѣ опѣсля ставъ по-

¹⁾ „Исторія славянскихъ литературъ“. Томъ I. С.-Пб. 1879; стор. 388—389.

мѣчникомъ попечителя Харкѣвскаго университета. Вѣнъ выдавъ р. 1819. въ Петербургѣ „Опытъ собранія старинныхъ малороссійскихъ пѣсеней“ (8°, сторѣнь 64).¹⁾ Свѣй збѣрникъ присвятивъ Цертелевъ Дмитрови Трощиньскому, котрый бувши колись бѣднымъ козакомъ, своимъ таланомъ пѣднѣвъ ся до степени министра юстиціѣ.²⁾ Своє переднє слово кѣнчить Цертелевъ ось-якою заявою: „*Боюся наскучити читателю предметомъ, котрый для меня столь занимателенъ: воспоминаніе о родинѣ наполняетъ душу какимъ-то неизъяснимымъ удовольствіемъ.*“³⁾

Цертелевъ уважавъ украинскі думы поемами, заявивши, що они свѣй взоровзѣръ мѣли въ расподіяхъ Гомера. Вѣдтакъ украинскі епичні пѣсені по думцѣ Цертелева визначають ся тымъ, що они зѣображають „*счастливый отпечатокъ первыхъ временъ стихотворства, — поэзіи безгискусвенной, естественной*“. Тѣлько-жъ гадавъ вѣнъ, що сѣ памятники народнаго генія въ теперѣшній формѣ дуже ушкоджені; тѣ-жъ вѣрші, котрі по думцѣ Цертелева дѣйшли до насъ цѣлі, зъявляють силу выразу й суть гармонійні на-причудъ. Опроче сказавъ вѣнъ дещо про мову украинскихъ думъ и пѣсень. Ёму здавало ся, що та мова чи-мало вѣддалилась вѣдъ своего народу, а ще бѣльше вѣдъ мовы россійскои. Але-жъ слово є одежа думокъ, заявивъ Цертелевъ. Оно змѣняє ся и часомъ, и политичными переворотами, и самою провѣтою народу. Вѣдтакъ выдавецъ того збѣрника хотѣвъ звернути увагу читачѣвъ не на стиль, але на силу почувань и на

¹⁾ Въ збѣрнику Цертелева надруковано 9 думъ и 1 пѣсню.

²⁾ Про Трощиньского и про вѣдносны его до Василя Гоголя гляди „Исторію литературы рускои“, II. 2; стор. 729.

³⁾ А. Пыпинъ „Обзоръ малорусской этнографіи“ въ „Вѣстнику Европы“. Двадцатый годъ, томъ IV., 1885; стор. 755.

красу картинъ. Вѣнъ сказавъ, що, хоча для бѣльшой части „русскихъ“ читачѣвъ „нарѣчіе“ пѣсень окаже ся чудернацкимъ и немилымъ, то вѣдси було-бъ несправедливо вносити, що й самі стихотворы дивовижнй й нѣчого не вартй. Вже-жъ романсы трубадурѣвъ, пѣснѣ давнихъ скальдѣвъ подобають ся вельми новѣйшимъ письменникамъ за-для своихъ думокъ и выразѣвъ, дарма, що стиль ихъ є невыроблений. Вѣдтакъ заявивъ Цертелевъ, що украиньске „нарѣчіе“ було колись, такъ-сказати, языкомъ окремымъ (отдѣльнымъ), пануючимъ въ полудневѣй Россіи, та не менше другихъ языкѣвъ способнымъ до поезіѣ.¹⁾

Коли-жъ князь Цертелевъ бувъ дилеттантомъ у змаганяхъ етнографичныхъ и выдавъ свѣй зборникъ за-для любви до старовины, то Михайло Максимовичъ ставъ займати ся дослѣдами етнографичными за-для того, що вѣнъ уважавъ ихъ засновкомъ народництва украиньского.

1. Михайло Максимовичъ.²⁾

Михайло Александровичъ Максимовичъ родивъ ся 3. вересня р. 1804. въ степовѣмъ хуторѣ недалеко мѣста Золотоноши, Полтавской губерніѣ. Вѣнъ походивъ изъ старого, славного роду козацкаго. Въ 1812. р. ставъ учити ся въ Новгородъ-сѣверской гимназиі, а въ 1819. р. бувъ

¹⁾ ibid.

²⁾ Важнѣйша литература: 1. „М. А. Максимовичъ“. Біографическій и историко-литературный очеркъ. („Журналъ минист. народн. проsv.“ 1871; октябрь, стор. 175—249). — 2. „Максимовичъ, его литературное и общественное значеніе“, — статья М. П. Драгоманова. („Вѣстникъ Европы“. 1874; мартъ, стор. 442—453). — 3. „Обзоръ малорусской этнографіи“, — статья А. Пыпина въ „Вѣстникъ Европы“; т. IV, 1885; стор. 757—780. — 4. „Михаилъ Александровичъ Максимовичъ“. („Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія“ Н. П. Петрова. Кіевъ, 1884; стор. 177—183). — 5. Біографична замѣтка Костя Одрвця („Дѣло“, 1886; ч. 56—57).

слухачемъ Московскаго университета на вѣдѣль словесно́мъ. Професоромъ его бувъ Мерзляковъ,¹⁾ котрого Максимовичъ называвъ „словѣмъ стараго времени“. ²⁾ Рокѡвъ черезъ два вѣнъ перейшовъ на вѣдѣль физично-математичный. На сѣмъ вѣдѣлѣ вызначувавъ ся тогдѣ М. Г. Павловъ, талановитый ученикъ нѣмецкаго философа Шеллинга. Павловъ що-йно бувъ вернувъ ся зъ-за границѣ въ Москву та зайнявъ катедру сѣльскаго хозяйства. Его лекціѣ про природу, въ дусѣ натуральной философіи, зъявляли сильный впливъ на молодѣжь университетску, изъ-за чого й Максимовичъ переймивъ вѣдѣ Павлова напрямъ, надавати поетичный кольорить творамъ природописнымъ. Тому-то й творѣ Максимовича „Размышленія о природѣ“ (1827) зовуть поемою о природѣ.

Въ 1823. р. Михайло Максимовичъ кѡнчивъ курсъ кандидатомъ, але слухавъ ще выкладѡвъ въ вѣдѣлѣ медицинѡмъ и словесно́мъ. Въ 1827. р. выдавъ вѣнъ у Москвѣ этнографичный збѣрникъ „Малороссійскія пѣсни“, вѡдтакъ въ 1829. р. поставлено его адъюнктомъ Московскаго университета, коли вѣнъ оборонивъ маѣстерску диссертацію и надрукувавъ кѡлька творѡвъ въ обягу натуральной исторіѣ. Въ 1833. р. ставъ вѣнъ ординарнымъ профессоромъ ботаники, и трохи-перегодя (1834) выдавъ у Москвѣ новый матеріалъ этнографичный п. з. „Украинскія народныя пѣсни“ (часть I.). А по-за-якъ вѣнъ тогдѣ працювавъ такожъ на поли исторіѣ литературы,³⁾ то вже

¹⁾ Того часу бувъ Мерзляковъ першимъ знавцемъ російской литературы. Вѣнъ бувъ учителемъ Лермонтова.

²⁾ „Словѣмъ стараго времени“ авторъ „Слова о полку Игоревѡмъ“ называвъ Бояна.

³⁾ Крѡмъ збѣрника „Малороссійскихъ пѣсень“ (1827) выдавъ Максимовичъ до р. 1834. деякі статьи и творы, щѡ водносились до исторіѣ литературы. Въ 1829. р. писавъ вѣнъ статьи про историчну вѣрность

р. 1834. ботаникъ Максимовичъ ставъ профессоромъ „русской словесности“ въ ново-заснованомъ университетѣ Кіѣвскѣмъ. Вѣдъ р. 1834. до 1841. бувъ вѣнъ профессоромъ, а до кѣнця р. 1835. такожъ ректоромъ университету.

Въ 1840. р. завязавъ вѣнъ литературнѣ вѣдносины зъ деякими галицкими Русинами, найпаче-жь зъ историкомъ Зубрицкимъ. Того року выславъ Максимовичъ до него письмо про галицко-руску словеснѣсть. Важнѣйшій зразки сего письма суть ось-якѣ: „Вѣдроджене руской литературы въ Червонѣй Руси є вѣдрадною проявою. Дай Боже, щобъ тому вѣдродженю сприяли обставины, и щобъ молодежи ваше духовенство не полишило сего прегарного й вельми важного почину. Якою-небудь мовою писали-бъ Галичане, все рѣвно, кобы лишъ писали про свою милу Русь, — але-жь молодому, нынѣшньому и будущому поколѣнню треба писати своєю рѣдною мовою, такъ якъ се роблять Нѣмцѣ, Французы, Чехи и трохи-не всѣ иншѣ народы. У насъ въ россійскѣмъ царствѣ „русскимъ“ языкомъ ставъ великорускій языкъ, котрымъ и говоримо, и пишемо, и думаемо, якъ языкомъ загальнымъ, котрымъ користує ся свѣчна кляса народу въ Украинѣ... У насъ (въ Россіи) не може бути литературы въ „южнорускѣмъ“ языкѣ, а тѣлько можуть бути й є окремі творы, писанѣ тымъ языкомъ, — творы Котляревского, Квѣтки-Основяненка, Гребѣнки й другихъ... Але для Русинѣвъ австрійской державы живый языкъ — южнорускій; — доба языка польского для нихъ давно минула, — доба великоруского языка для нихъ ще не наступила... Вашѣй молодѣи писателѣ повиннѣ писати чистымъ южнорускимъ

Пушкиновой поемы „Полтава“, въ 1833. р. надрукувавъ розбѣръ Вельманового перекладу „Слова о полку Игоревѣмъ“, а въ рокахъ 1830—1834. выдавъ кѣлька книгъ альманаха „Денница“.

языкомъ, якій бачимо особливо въ пѣсняхъ и думахъ украинськихъ и стародавнихъ червонорускихъ "...¹⁾

Яковъ Головацкій каже про се письмо, що оно vytvoрило литературнї взаимны мѣжь галицкими й украинскими „учеными“, котрї тогдѣ въ-перше перейнялись почуванемъ, що належать до одного й того-жь народу, дарма, що тї взаимны мѣжь ними спинялись необоромыми перепонами.²⁾

Цѣнный матерїаль до жителси Максимовича находимо въ его „альбомѣ“, що его писавъ вѣнъ вѣдъ р. 1824. Въ томъ альбомѣ вписували афоризмы й вѣршѣ не только близшї его приятелѣ, але й иншї особы, ба й деякї славнї письменники російскї (н. пр. Жуковскїй). Рѣдна его мати запримѣтила тамъ, що сынъ еи найде щасте не въ столицѣ, але въ рѣднѣй землѣ, въ крузѣ сѣмьѣ и при своѣй матери, котра добачае въ нѣмъ свою радѣсть.³⁾ И справдѣ, Максимовичъ туживъ въ Москвѣ за родиною, и бувъ вельми довольный, коли зъ сеи столицѣ перейшовъ въ Кїѣвъ. А вже-жь, живучи въ Кїѣвѣ, ставъ вѣнъ перегодомъ нездужати. Лѣтомъ р. 1836. поѣхавъ вѣнъ у Крымъ, а въ 1839. р. занедужавъ такъ тяжко, що въ 1840. р. подавъ ся въ вѣдставку, й осѣвъ ся у своѣмъ хуторѣ на Михайловѣй Горѣ въ Золотоношскѣмъ повѣтѣ надъ Днѣпромъ. Одначе въ 1843. р. ставъ Максимовичъ знову читати лекціѣ въ университетѣ „по найму“, и бувъ готовъ, опять поступити на службу, але ему назначили наслѣдника, зъ-за чого вѣнъ знову поѣхавъ на Михайлову Гору, и живъ тихо въ самотѣ. Вѣдтакъ вѣдъ р. 1853. трохи-не

¹⁾ „Галичанинъ“. Литературный сборникъ, издаваемый Яковомъ Федоровичемъ Головацкимъ и Богданомъ Андреевичемъ Дядицимъ Книга I., выпускъ 2. Львовъ, 1863; стор. 107—110.

²⁾ *ibid.*, стор. 110—111.

³⁾ „Кїевская Старина“; томъ I. 1882; стор. 159.

черезъ двайцять лѣтъ не записано нѣчого въ его альбомѣ. Того-то (1853) року Максимовичъ оженивъ ся, и живучи щасливо зъ дружиною, не зъявлявъ охоты, пѣклуватись альбомомъ. Ажъ въ 1871. р. пятьдесяти-лѣтній юбилей литературной дѣяльности спонукавъ его, выдобути зъ забутого захисту давный альбомъ, въ котрѣмъ вписавъ ся мѣжь иншими такожь російскій исторіографъ Михайло Погодинъ.

Коли Тарасъ Шевченко вертавъ ся зъ неволѣ и застрягъ въ Нижнѣмъ Новгородѣ, то Максимовичъ пѣславъ ему зъ Москвы листъ (20. грудня, р. 1857), пишучи, що „полетѣвъ бы и вѣнъ изъ Щепкиномъ¹⁾ до Нижнього, — та ба! нужда не пуска зъ Москвы“.²⁾ — Зъ листомъ своимъ пославъ Максимовичъ Шевченкови свѣй перекладъ „Слова о полку Игоревѣмъ“, пишучи про се ось-що: „На половину здається таки гарненькій, — дещо вже й самъ полагодивъ, а щѣ тобѣ не сподобається, будь ласковъ, напиши менѣ, коли буде досужно. Да ще отъ-яка прозба до тебе, нашъ вѣщій Бояне! Мы тутъ дуже бажаємъ твоихъ пѣсень и вѣршей, не тѣлько про себе, да щѣбъ и въ свѣтъ ихъ пустить черезъ „Молву“ да „Руську Бесѣду“...“³⁾ Опбеля Максимовичъ исправивъ той перекладъ и надрукувавъ его р. 1859. въ Москвѣ у своѣмъ зборнику „Украинець“.

Коли-жь Шевченко бувъ въ Москвѣ, то Максимовичъ писавъ ему 15. марта р. 1858. ось-що: „Посылаю тобѣ Жабомышодракѣвку — тѣи гексаметры Думитраш-

---

¹⁾ Михайло Щепкинъ, славный артистъ драматичный въ Москвѣ, бувъ приятелемъ Шевченка.

²⁾ „Кіевская Старина“ въ статьи: „Письма Максимовича къ Шевченку“, т. VIII. 1884; стор. 645.

³⁾ ibid.

ковї, щб я казавъ тобѣ,¹ да ще й мон Псалмы. Будь ласковъ, подиви ся на сї Псалмы пыльненко, и щб въ ихъ не до ладу, одмѣть менѣ все до послѣднього словця. Зъ твоєи порады може и зможеться менѣ справити такъ, щобъ и въ люде не соромъ було показати ся коли-небудь“.²) — „Псалмы, переложенные на украинское нарѣчїе“, надрукувавъ Максимовичъ въ „Украинци“ (Москва р. 1859. и окремо). Въ украинськбмъ перекладѣ выдавъ вбнѣ 29 псалмбвъ Давидовыхъ.

18. марта р. 1858. Шевченко, пробуваючи въ Москвѣ, навѣдавъ Максимовича, котрый тогдѣ клопотавъ ся журналомъ „Русская Бесѣда“. Гарна жбнка „ученого“ явилась постови типомъ Украинки. Она заграла на фортепянѣ кблька украинськихъ пѣсень такъ чудово, що нѣ одна велика артистка не збумѣла-бъ красше грати. Вбд-такъ записавъ Шевченко ось-що у своѣмъ Дневнику: *„И гдѣ онъ, старый антикварїй, выкопалъ такое свѣжее, чистое добро? И грустно и завидно! Я написалъ сѣ на память свой „Весенний Вечеръ“, а она подарили мнѣ, для пошкїя на шѣ, Кїевскїй образокъ“.*³)

Вбдтакъ 25. марта т. р. Максимовичъ въ честь украинського поета давъ обѣдъ, на котрому мѣжь иншими були Погодинъ и професоръ Шевыревъ. Въ кбнци-жъ обѣду Максимовичъ, звернувшись до Шевченка, прочитавъ ось-якї свои вѣршѣ:

На святе Благовѣщене

Тебе привитаю,

Що ты, друже мбй, вернувъ ся

Зъ далекого краю!

¹) Про Константина Думитрашка и его „Жабомышодраковку“ гляди „Исторїю литературы руской“, II. 1; стор. 297—302.

²) „Кїевская Старина“; т. VIII. 1884; стор. 646.

³) „Основа“. С.-Пб. 1862; июнь, стор. 14.³

Ой якъ дуже за тобою
     Тужила Украина, —
 Усе тебе вспоминала,
     Якъ та мати сына:
 Твои думки туманами
     По дугахъ вставали,
 Твои слъзны росицею
     По степахъ спадали;
 Твои пѣснѣ соловейкомъ
     Въ садахъ щебетали...
 Та що й казати? Треба, кажуть,
     Великои хусты,
 А щобъ людемъ завязати
     Говорливѣ уста.
 А теперъ вже й не треба,
     Бо вже время инше:
 Теперъ людемъ говорити
     И дыхати вольнѣйше.
 Хвалить Бога, вже й ты зъ нами,
     Нашъ любый Кобзарю!
 Бувай здоровъ намъ на радость,
     А собѣ на славу!
 Перебувъ ты тяжке лихо
     И лиху недолю,
 Заспѣвай же новыхъ пѣсень;
     Щобъ мати Украина
 Веселилась, що на славу
     Тебе породила!¹⁾

¹⁾ М. К. Чалый, „Жизнь и произведенія Тараса Шевченка“. Кіевъ, 1882; стор. 125—126. — Якъ високо Максимовичъ поважавъ украиньского Кобзаря, можъ дѣзнатись изъ Дневника, въ котромъ Шевченко пише: „Максимовичъ — тотъ просто благовѣтъ передъ моимъ стихомъ“. („Основа“. 1862; июнь, стор. 14³).

Въ кѣнци р. 1858. кружокъ московскихъ панславистѣвъ задумавъ выдавати нову часопись „Парусъ“. Максимовичеви поручено редакцією, просити Шевченка та й иншихъ украинскихъ письменникѣвъ, щобъ схотѣли бути помѣчниками нового видавництва. Тому-то 15. листопада р. 1858. Максимовичъ выславъ до Шевченка зъ Киѣва ось-якій листъ: „Здоровъ бувъ, коханий земляче! Я въ октябрѣ вернувъ ся зъ Украины, де погулявъ добре, зложивши зъ себе ще въ маѣ тяжке бремя редакціѣ журнальной, и теперъ тутъ остаюсь вольнымъ козакомъ, не наче на Запорожьи, бо жѣнка зосталась тамъ — на Михайловѣй Горѣ на хозяйствѣ. Вона тобѣ клаяється сердечно, и я зъ нею клаяюсь тобѣ, якъ и всѣ, кого довелось бачити у Киѣвѣ. На Михайловъ день бувъ я у старого Щепкина и чувъ одъ його, що ты пробуваешъ въ академіи, и що якійсь книжникъ друкує вже твои стихотворенія. Щасти имъ Боже! Минѣ треба знати, чи выйдуть вони до Нового року, бо Иванъ Аксаковъ притьмомъ просить, щобъ йому друкувати въ газетѣ „Парусъ“ тѣи вѣршѣ твои („Вечѣръ“; „Пустка“ и др.), що ты зоставивъ въ мене за-для „Бесѣды“. А коли книжка твоя выйде до Нового року, то чи не можна иншихъ твоихъ вѣршѣвъ йому надѣлти для № 1 „Паруса“? Будь ласкавъ, звѣсти и напиши про сее и про те, якъ ся себе маєшь, и що нового вытворяешъ? Чи выспѣвуєтьця, чи выгукуєтьця тобѣ на томъ сѣверѣ Невскому“...¹⁾ Шевченко обѣцявъ пѣслати редакціи деякѣ свои стихотворы та ставъ спонукувати й Кулѣша до литературной пѣдмоги редакціонного комитета. Але-жъ Кулѣшъ вѣдписавъ Шевченкови ось-такое: „Дивуюсь я, читаючи вашъ листъ, та й не надивуюсь: чого-бъ то минѣ плыѣти зъ своими вѣршами по суесѣ

¹⁾ М. К. Чалый, „Жизнь...“, стор. 136.

пѣдъ „Парусомъ“? Хиба я Олегъ, нехай Богъ крые, чи що? ¹⁾ „Парусъ“ у своєму универсалѣ перелѣчивъ усѣ народности, тѣлько забувъ про нашу, бо мы, бачъ, дуже однаковѣ, близькіи родичѣ: якъ нашъ батько горѣвъ, такъ ихъ грѣвъ ся! Не годитьця мнѣ давати свон вѣршѣ пѣдъ „Парусъ“, и того ради, що його надуває чоловѣкъ, котрый вступивъ за князя, любителя хлосты. Може воно й до ладу по московськѣй натурѣ, тѣлько мы сього не вподобали для свого люду; а вже коли въ Москвѣ даватимуть хлосту, то даватимуть и на Вкраинѣ“...²⁾

Сю думку Кулѣшеву про „Парусъ“ передавъ Шевченко Максимовичевн, и вѣдтакъ сей приятель Кобзаря выславъ до него зъ Москвы 1. грудня р. 1858. ось-якій листъ: „Спасибѣ тобѣ, мѣй любый и дорогій земляченъку, за твои прегарніи листы до мене и до мови Марусеньки, которая може сьогондѣ тамъ, поглядаючи на Днѣпро-Славугу и читаючи твоїи дивнєсенъкій „Сонъ“, дякуе тобѣ за його. А щѣ якъ-бы Богъ помѣгъ намъ и тебе одружити бурлака на Михайловѣй Горѣ? Тото удрали бы весѣлля таке, що ажъ синіи горы Днѣпровін здвигнулись бы на радощахъ. Розпочавъ бы я зъ тобою и ту пляшечку выстоялки, щѣ налита ще въ 1805. року, якъ мѣй дядько, блаженнои памяти Илія Хведоровичъ Тимковськѣй оженивъ ся на Софіи Ивановнѣ Халаньскѣй у Турановцѣ... А щѣ ты теперъ мнѣ написавъ, то здаетьця и дивовати ся нѣчого, що я передавъ тобѣ прозьбу Аксакова: дур-

¹⁾ Въ лѣтописи Несторовѣй читаємо, що великій князь Київскѣй, Олегъ, прийшовши пѣдъ Царгородъ (907. р.) велѣвъ своимъ воѣвникамъ зрѣбити колеса, и поставити на нихъ кораблѣ. Опѣсля годящій вѣтеръ дувъ въ вѣтрила, щѣ були на корабляхъ, и вѣдтакъ Олегъ вѣхавъ колесами до Царгороду.

²⁾ М. К. Чалый, „Жизнь.“, стор. 136.

ный бы лоцманъ бувъ, коли-бъ не забажавъ и не запрохавъ такого пловця, якъ ты, споряжаючи собѣ нового дуба, чи паруса. А що вѣнъ не доглядѣвъ бувъ, задумавши у поручь себе посадити и насъ всѣхъ, тодѣ, якъ треба було спорядити охочу лаву, то не зовсѣмъ гарно, та ще-жъ и не такъ погано, щобъ уже и зовсѣмъ цуратись доброго чоловѣка. Недоладня дуже була и його оборона того вельможного, що збрехнувъ погане словце про березову кашу, — и то правда. Минѣ такъ же, якъ и тобѣ, пришлось воно дуже не по-нутру; — а коли-бъ ты бачивъ, якъ розходивсь бувъ тутъ старый Щепкинъ! — и Господи, якъ! Ты знаєшь ще: те вельможне княжа само зъ-роду нѣкому не давало нѣ одной ложки березовой кашѣ, а мабуть не бачило зъ-роду, якъ и годують єю, хочъ и наварило такого кулѣшу, що якъ кажуть у насъ: крупина за крупиною гоняетьця зъ дубиною. Бачить сердешный, що нахаивъ тревоги, та вже й каитьця теперъ на весь свѣтъ, и цураетьця о-тѣби нѣкчемной стравы, та ще й дякує добрымъ людемъ, що такъ проплювали на його милость. Якъ баранча мѣжь вовками и само було задумало завйти по-вовчому, а далѣ схаменулось, що не подоба. Изъ кимъ на вѣку не траплялось помилитись, то въ словѣ, то въ дѣлѣ! Отъ, хочъ бы нашъ горячій Кулѣшь. Ну, та Господь зъ нимъ и зъ тымъ вельможнымъ, и зъ лоцманомъ, — щасти имъ Боже на все добре! бо всѣ вони хочуть добра и рвутьця на добре, кожный по-своему його розумѣючи. — Скажи лишень минѣ, брате милый, про себе, про твои думки и пѣсенѣ: чи вже-жъ таки справдѣ не дозволяютъ друковати? Чувъ я, що якийсь паливода навѣженный тамъ — за границею — тобѣ пѣдпакостивъ. Ну, да твоя збѣрка выйшла бы изъ-пѣдъ тутешной цензуры. Нехай бы хоть самъ ясновельможный ше зъ жандармѣвъ процenzуровавъ изъ своими многоочитыми

архиянголами! Не все-жь у тебе таке, щó не можна пропустити. Половина бóльша такого, щó и вашъ гасило Мацкѣвичъ и московскій Безпомыкинъ пòдпишуть: „печатать дозволяеться“. Ну, зъ такихъ невинныхъ баранчатъ и нехай буде новая збóрка теперь, а щó таке у тебе є, щó скаче, якъ кóзки, то нехай зъ Богомъ вылежуеться собѣ, якъ льонъ добрый“.¹⁾

Въ отъ-сѣмъ листѣ Максимовичъ натякнувъ на тее, що вóнъ зó своєю Марусею радї-бъ єго, бурлаку, одружити на Михайловѣй Горѣ. Та вже 22. листопада р. 1858. въ листѣ до Марусѣ Василевны писавъ Тарасъ ось-що: „Я васъ просивъ, щобъ вы мене оженили. — А то якъ вы не оженете, то й самъ Богъ не оженить, такъ я пропаду бурлакою на чужинѣ. На те лѣто, якъ Богъ поможе, буду въ Киѣвѣ и на Михайловѣй Горѣ, а вы тамъ денебудъ пòдъ яворомъ або пòдъ вербою и поставте мою заквѣтчану княгиню, а я пòду погулять та й зострѣну вѣ“...²⁾

Коли Шевченко на весну р. 1859. приѣхавъ изъ Петербурга на Украину, то бувавъ на Михайловѣй Горѣ у Максимовича. И отъ, коли разъ Тарасъ приѣхавъ до свого старого приятеля, то пòдчасъ обѣду явивъ ся приставъ Добжинскій, и хотѣвъ поета увязнити, тому-що вóнъ, гостюючи въ Городищи, въ цукроварни Яхненка й Симиренка, фабрицкимъ урядникамъ говоривъ либеральнїи речи. Але Максимовичъ упросивъ пристава, щобъ пòдождавъ, поки гòсть выѣде зъ єго дому. Вòдтакъ Добжинскій вòддаливъ ся и дожидавъ поета надъ Днѣпромъ. Ледви-жь Шевченко вспѣвъ вòдплыти кòлька сяжнѣвъ,

¹⁾ *ibid.*, стор. 137—138 — Въ 1860. р. въ Петербурзѣ надруковано „Кобзаря“ Шевченкового заходомъ П. Семеренка. Ось и оглядь сего видана: Катерина, Гайдамаки, Наймичка, Тополя, Тарасова нòчь, Гамалїя, Утоплена, Причинна, Думки и Пѣснѣ, Псалмы Давидовїи.

²⁾ „Кїевская Старина“. 1885; томъ XI., стор. 335.

ажь надлетѣвъ на него становой, пересадивъ его на своѣй човенъ и вѣдвѣзъ у становау квартиру въ Мошны.

Въ осени (7. вересня р. 1859) вернувъ ся Шевченко въ Петербургъ, и ставъ листувати ся зъ названымъ своимъ братомъ Варфоломеемъ въ справѣ закупу землѣ надъ Днѣпромъ, де поетъ мѣгъ бы жити у своѣй хатѣ. Тарасъ писавъ Варфоломееви, що й Михайло Максимовичъ уступае ему въ Прохорѣвцѣ пригоже мѣсце, тѣлько що не коло Днѣпра, — видно Днѣпро зъ-далека, а Тарасови треба його коло порога.¹⁾

Опѣсля 14. грудня р. 1860. оповѣстивъ Максимовичъ Шевченка, що ему родивъ ся сынъ Олекса, та що вѣнъ зъ Марусею радѣючи добачають весь своѣй свѣтъ въ тѣмъ „прекраснѣмъ младенци“. Вѣдтакъ просивъ вѣнъ „бандуриста, сизого орла“, щобъ вволювъ его волю, и приславъ ему все свои „гравюры“ новѣ.²⁾ Але-жь поетъ незабаромъ занедужавъ и не мѣгъ сповнити бажаня Максимовича.

Колн 7. мая р. 1861. домовину Тарасову привезено пароплавомъ изъ Киѣва до Канева, то зъ Михайловою Горы приплывъ сюды човномъ такожъ Максимовичъ. „На похоронъ Т. Г. Шевченка“ написавъ вѣнъ своѣй стихъ. Ось и частина сего твору :

Сподѣвали ся Шевченка
 Сей годъ на Украину,
 А дѣждали ся побачить
 Його домовину.
 Стоить въ Каневѣ въ соборѣ
 Вся квѣтками ввита,
 По-козацьки китайкою
 Червоною вкрыта.

¹⁾ „Правда“. 1875; стор. 927.

²⁾ „Кіевская Старица“, т. VIII. 1884; стор. 647—648.

Идутъ люде, передъ нею
 Поклонъ покладаютъ
 И за душу Кобзареву
 Господа благають.
 Скѣлько выспѣвавъ печали
 Вѣщими словами!
 Все бажалось ему волѣ
 Для своего народа, —
 И не дѣждавъ того часу,
 Якъ зѣйшла свобода!
 У столицѣ надъ Невою
 Його поховали,
 Честь великую и славу
 Йому воздавали.
 Тяжко-жь йому на чужинѣ
 Й въ вѣнку лавровѣмъ:
 Дума рвалась на Украину
 Къ горамъ надднѣпровымъ:
 „Тамъ широко, тамъ весело
 Одѣ краю до краю!“
 Такъ спѣвавъ вѣнъ надъ Невою
 У великѣмъ жалю.
 Изъ могилы домовина
 На свѣтъ подняла ся,
 Черезъ Москву, черезъ Кивѣвъ
 Сюды донесла ся.
 На Симона на Зилота
 Задзвонили въ дзвоны,
 Стали править Кобзареви
 Новѣ пехороны.
 Отъ несутъ його на марахъ
 Зъ собору пѣдъ гору,

Де старый Днѣпро Славута

Иде по простору...

Уволили твою волю

Украинськѣ дѣти, —

На Чернечу несутъ гору,

Де ты хотѣвъ жити.

. . . . .¹⁾

Зъ того часу минуло два роки, и отъ, яка склалась дивовижа! Той-то Максимовичъ, щѣ по словамъ самого-жъ Шевченка „просто говѣлъ передъ его стихомъ“, въ роковины его смерти сказавъ таке „слово“, якого земляки не дожидали вѣдъ чоловѣка, котрый называвъ Шевченка „вѣщимъ Бояномъ“. Се „слово“ починае ся ось-якою апострофою до украинського Кобзаря:

Прощай, Тарасе, брате милый!

Отъ-це мы въ тебе побули

И роковины край могилы,

Якъ подобае, одбули.

Мы помолились и впились

Якъ упивавъ ся ты колись...²⁾

А коли въ часѣ политехничной выставки въ Москвѣ р. 1872. В. Масловъ просивъ Максимовича, щѣбъ подавъ ему деякѣ матеріялы до житєписи Кобзаря, то колѣшній „обожатель“ музы Шевченковой радивъ, не писати біографіѣ Тараса, тому-щѣ въ житю поэта було чи-мало проявъ поганыхъ и неморальныхъ. Вже-жъ вѣнъ самъ, се-бѣ-то Максимовичъ, хотѣвъ писати біографію Шевченка, але ему приходилось тяжко, взятись за такую роботу.³⁾

¹⁾ М. К. Чалый, „Жизнь и произведенія Тараса Шевченка“. Кіевъ, 1882; стор. 199—201.

²⁾ *ibid.*, стор. 201—202.

³⁾ *ibid.*, стор. 202.

А вже-жь Чалый, біографъ Тараса, не мѡгъ похвалити такого суду Максимовича супроти покѡйного Кобзаря. Тому-то написавъ вѡнъ ось-що : „*Михайло Александровичъ отнесся къ своему разбитому кумиру крайне строго и даже несправедливо*“.¹⁾ Справдѣ сумно, що Максимовичъ намагавъ споганити память безсмертного Кобзаря, до которого вѡдносять ся отъ-сй слова, сказанїй Тарасомъ про „пророка божого“ :

— Жива

Душа поетова святая,

Жива въ святыхъ своихъ рѣчахъ,

И мы, читая, оживаемъ

И чуемъ Бога въ небесахъ.²⁾

Зъ Михайловои Горы ѣздивъ Максимовичъ кѡлька разѡвъ до Киѣва й Москвы, де й живъ якїйсь часъ, але по-найбѡльше пробувавъ вѡнъ у тѡмъ своѣмъ хуторѣ надъ Днѣпромъ, та й займавъ ся дослѣдами украиньскои старовины. Тамъ вѡнъ и вмеръ 10 (22) листопада р. 1873.³⁾

Біографы Максимовича пишуть про него, що се бувъ чоловѣкъ мягкого, гуманного характеру. Хоча вѡнъ стоявъ въ близькихъ вѡдносинахъ до славянофилѡвъ, то не позбувъ ся любви до Украины. Ось-що пише Пыпинъ про славянофильство сего вченого Украинця : „Максимовичъ не зъявлявъ ся ентузіястомъ супроти теоретичныхъ фантазїй славянофильства : не въ характерѣ его ума були чудернацкїй, фильсософичнїй й теольогичнїй розвѣдки Хомякова, якъ мабутъ не въ характерѣ его думокъ про су-

¹⁾ *ibid.*

²⁾ „Кобзарь Тараса Шевченка“. Частина II. У Львовѣ, 1892; стор. 67.

³⁾ Про смерть и похороны Михайла Максимовича гляди Львовске „Слово“, 1874; чило 16 (фелтонъ).

спільний побуть и про литературу були тї „обрусительнї“ крайности, въ якї впадало славянофильство пѣзнїйше. Супроти сього Максимович мабуть явивъ ся чоловікомъ старого звѣку, прихильникомъ романтичної народности, для котрой всяке народне право було святе.... Може бути, Максимович належавъ до славянофильского кружка подекуды за-для того, що сей старий кружокъ вѣдносивъ ся симпатично до українського руху, котрый поборюють теперъ епитоны за-для поглядѣвъ „канцелярско-обрусительныхъ“.¹⁾

Любовь до народныхъ святощїй зъявивъ Максимович уже тогдѣ, коли почавъ збирати матерїялы етнографичнї. Въ переднїмъ словѣ до першої своєї збѣрки „Малороссїйскїя пѣсни“ (Москва, 1827; 16°, сторѣнь XXXVI + 228) высказавъ вѣнъ ось-якїй свѣй поглядъ на етнографїю українську: „Пришовъ мабуть сей часъ, коли люде пѣзнають справжню вагу народности; — починае вже сповнятись те бажанє, щобъ утворилась поезїя справдѣ руска... Хоча-жь отъ-ся поезїя єсть саморѣдна, то за-для чужихъ впливѣвъ не могла розвиватись гараздѣ. Тому-то на бѣльшу увагу заслужують тї памятники, въ котрыхъ краще зъображала-бъ ся народнѣсть: се суть пѣсенѣ, щѣ вважають ся зеркаломъ народної фантазї“....²⁾

А вже-жь загальний характеръ українськихъ пѣсень у звязку зъ характеромъ народу Максимович вы-

¹⁾ А. Пыпинъ, „Обзоръ малорусской этнографїи“. („Вѣстникъ Европы“. Двадцатый годъ; томъ IV. 1885; стор. 763).

²⁾ „Малороссїйскїя пѣсни“. Предисловіе, стор. I—II. — Максимович натякає далѣ (стор. III.) на красу поезїї славянської, и згадує про статью польского письменника Бродзиньского „о народныхъ пѣсняхъ Славяпъ“, — котру въ російськомъ перекладѣ надруковано въ „Вѣстнику Европы“, р. 1826; N° 13.

значуе ось-якъ: „Украина (Малороссія), що зъявилась неначе комета, довго трѣвожила своихъ сусѣдѣвъ и въ своему побутѣ зазнала чи-мало лихолѣтя и невзгодинѣ, котрѣ не дали розвинути ся духови народному, и вытворили тѣлько внутрѣшній заколотъ“. 1) Вѣдтакъ каже Максимовичъ, що въ поконвѣчныхъ часахъ сидѣли въ полудневой Руси не тѣлько одной Славяне, але й другіи Европейцѣ и такожь Азіятцѣ. Тому-то въ характеристичѣ Украинцѣвъ добачае вѣнѣ деякіи прикметы дикихъ Азіятцѣвъ, що осѣлись на Кавказѣ, — се-бѣ-то лицарске завзяте въ вѣйнѣ, и буйніи веселошѣ та лѣношѣ въ супокою. Тымъ-то, по думцѣ Максимовича, коренне племя вызначувалось зовсѣмъ окремымъ характеромъ, котрый бувъ облагородженный и узвышенный Богданомъ Хмельницкимъ. А вже-жѣ прикметы коренного племени мабутъ найбѣльше збереглись мѣжь дѣвками й жѣнками, котрѣ живучи въ розлудѣ вѣдѣ своихъ козакѣвъ и не беручи участи въ ихъ суспѣльному змаганю, знаходили тихій захистъ въ домашньому сѣльскому житю. Вѣдтакъ изъ сполучена трѣохъ первѣстныхъ зразкѣвъ житя: наѣздничого, пастушого й хлѣборобского вытворилась опѣсля окремишнѣсть Украинцѣвъ (Малороссіянѣ), котра трѣвае до сего дня и вызначуе ся такожь въ складѣ украинскихъ пѣсень. 2)

По словамъ Максимовича оповѣдане про домашній подѣвъ у козакѣвъ творить переходъ вѣдѣ историчныхъ думъ до казки выдуманой, або до балляды, якою є н. пр. пѣсьнѣ про Твардовского, котру спѣвають такожь бандуристы. 3) И отѣ, пѣсля переднього слова Максимовичъ надрукувавъ балляду „Твардовскій“, котра була помѣщена въ „Вѣстнику Европы“ (1827. N° 6), въ „Славянинѣ“ (1827. N° 27) и въ часописи „Dziennik Warszawski“ (1827,

1) *ibid.*, стр. IV. — 2) *ibid.*, стр. IV—VI. — 3) *ibid.*, стр. VII.

томъ IX., стор. 201—212). Се-жь є тая балляда, щó єв Артемовскій-Гулакъ переробивъ изъ балляды польского поэта Мицкевича п. з. „Pani Twardowska“.

Опóсля вь переднѣмъ словѣ сказавъ Максимовичъ де-що про жбóночї пѣснѣ, вь котрыхъ зъявляє ся туга за родиною. До жбóночїхъ пѣсень вбдиѣсь вбнѣ такожь пѣснѣ празничнї й обрядовї (п. пр. колядки), ба й веснянки, пѣснѣ весѣльнї, обжинковї й и.

Далѣ запримѣтивъ вбнѣ, щó мѣжь украиньскими веселыми пѣснями суть деякї „карикатурнї“ й меншь моральнї, та щó такои прикметы не мають польскї краковяки.¹⁾ А вже-жь сѣй думцѣ Максимовича годѣ притакнути, по-за-якѣ новѣйшї дослѣды выказали, щó вь веселыхъ украиньскихъ пѣсняхъ нема нѣ карикатурности, нѣ вульгаризмбв, мѣжь-тымъ коли оть-сї прикметы веселыхъ пѣсень бачимо вь росїйскихъ пѣсняхъ народныхъ. Уже лучше вдалась Максимовичеви паралеля мѣжь пѣснями украиньскими, а росїйскими зѣ поглядомъ на основну ихъ думку. Вбнѣ заявивъ, щó вь росїйскихъ пѣсняхъ выражає ся духъ, покбрнїй своѣй доли, мѣжь-тымъ коли вь украиньскихъ пѣсняхъ вызначує ся боротьба духа зѣ долею.²⁾

Вь-кбнци сказавши дещо про ритмику народныхъ пѣсень,³⁾ Максимовичъ давъ поглядъ на свою (этимольогичну) правопись, котру вбнѣ уложивъ для выдана своєи этнографичнои зббрки п. з. „Малоросїйскїя пѣсни“. — Ге-неза сеи правописи ось-яка: До Максимовича писали фонетичною правописью Иванъ Котляревскїй, Петро Артемовскїй-Гулакъ и А. Павловскїй (авторъ „грамматики

¹⁾ *ibid.*, стор. X.

²⁾ *ibid.*, стор. XIII—XIV. — ³⁾ *ibid.*, стор. XXI—XXIII.

малороссійскаго нарѣчія“).¹⁾ Але-жь та правопись Максимовичеви не була по-нутру. Ще менше мѳгъ вѳнъ погодити ся зъ гадкою Григорія Квѳтки-Основяненка, котрый всякій звукъ *i* хотѳвъ въ писемѳ выразити знакомъ *й* (ѳсти, дѳмъ).²⁾ Тому-то Максимовичъ задержавъ стародавне *ы*, *и*, *к*, та хотѳвъ для звука *i* (= *о*, *е*) вынайти новый графичный знакъ. Вѳнъ видѳвъ, що давнѳйшій письменники XVIII. вѳку поставляли надъ буквою *и* одну або й двѳ крапки, иногдѳ-жь крапку зъ каблучкомъ горѳ, коли тее и вымовляло ся мягко. Вѳдтакъ хотѳвъ вѳнъ подѳбными значками горѳшними заосмотрити такожь самоголосы [vocales] *о*, *е* (= *i*). Але факторъ университетскоу друкарнѳ, Никѳфоръ Басалаевъ, не зѳумѳвъ ему вгодити, за-для чого Максимовичъ изъ алѳбету французкого прийнявъ буквы *ô*, *ê* (се-бѳ-то знаки самоголосѳвъ довгихъ), щѳбъ означити рускій самоголосъ *i*; н. пр. дѳмъ, лѳдъ. Опроче клавъ вѳнъ дашокъ надъ буквою *и*, коли она вымовлялась якъ мягке *i*; н. пр. огнѳ, вдѳтъ!³⁾ — и писавъ такожь крайъ (*â* = *i*), н. пр. крайъ дороги. — Сказавши дещо про правопись (стор. XXIII—XXIX), Максимовичъ списавъ ще деякѳ примѳтки граматичнѳй (стор. XXIX—XXXIV). Въ кѳнци-жь своѳго зѳбрника надрукувавъ вѳнъ короткѳй „словаръ“ украиньско-россѳйскѳй (стор. 181—212).⁴⁾ Въ сѳмъ-то словарѳ вѳнъ старавъ ся показати схожѳсть деякихъ украиньскихъ слѳвъ зъ польски-

¹⁾ Порѳвн. „Исторю литературы рускои“, часть II. 1; стор. 146—147.

²⁾ „О правописанѳи малороссѳйскаго языка“ въ журналѳ „Маякъ“, 1840.

³⁾ Обѳсѳя Максимовичъ писавъ: доброй, добрѳй, добрѳй, синѳй, глѳбѳкѳй.

⁴⁾ Короткѳй словарець надруковано такожь въ граматичѳ Павловскоу и въ етнографичнѳй зѳбрцѳ Цертелсева.

ми, чеськими, сербськими, болгарськими. Въ кѣнци збѣрника надруковано ще „примѣчанія“, — се-бѣ-то деякі поясненія (стор. 213—222), и въ додатку чотыри пѣснѣ (стор. 223—228).

Свою збѣрку Максимовичъ подѣливъ на чотыри книги. Перша книга (стор. 11—44) має епіграфъ изъ Енеиды Котляревського: „Такъ вѣчнѣй памяти бувало || у насъ въ Гетьманщинѣ колись!“ Друга книга (стор. 45—84) вызначує ся епіграфомъ зъ народнои пѣснѣ: „Тѣльки минѣ й легче стане, || якъ трошки поплачу“. Въ третѣй книзѣ (стор. 85—156) нема-нѣ епіграфу, нѣ надпису, мѣжь-тымъ коли въ четвѣртѣй книзѣ (стор. 157—180) поставлено заголовокъ „пѣсни обрядныя“.

Всѣхъ пѣсень у сему збѣрнику Максимовича є 126, та тѣлько три думы историчнѣ: 1. Дума о походѣ Хмельницького въ Молдаву (стор. 30—32). 2. Дума про козака Саву (стор. 33—37). 3. Дума гетьмана Мазепы (стор. 37—40).¹⁾

Вѣдъ выдана „малороссійскихъ пѣсень“ минуло сѣмь рокѣвъ, и ось у Москвѣ надруковано р. 1834. нову етнографичну збѣрку Максимовича, се-бѣ-то „Украинскія народныя пѣсни“. Часть I. (8^о, сторѣвъ XI + 180).²⁾ Въ переднѣмъ словѣ заявляє вѣнъ свою вдяку тымъ мужамъ, щѣ подавали ему богатый матеріаль етнографичный, изъ-за чого вѣнъ збѣравъ уже около пѣвъ-трети тысячъ пѣсень. Осъ и имена сихъ тямущихъ мужѣвъ: князь Цер-

¹⁾ Думу гетьмана Мазепы надруковано вже въ „Исторіи Малой Россіи“ Бантышъ-Каменского. 1822; III. часть, стор. 296.

²⁾ Мѣжь-тымъ И. Срезневскій ставъ (1833) друкувати въ Харьковѣ свою збѣрку п. з. „Запорожская Старина“. — Того (1834) року въ Москвѣ выдавъ Максимовичъ „Голоса украинскихъ пѣсень“, се-бѣ-то 25 пѣсень зъ музыкаю А. Алябѣва.

телевъ, що пособивъ Максимовичеви вже до выдана першої збѣрки, — Микола Гоголь, Исмаилъ Срезневскій, Осипъ Бодяньскій, Зорянъ Ходаковскій¹⁾ и и. Далѣ заявляє Максимовичъ, що деякі пѣснѣ знаходять ся у него въ кѣлькохъ варіантахъ, изъ-за чого мѣгъ вѣнъ теперъ нову збѣрку зладити бѣльше критично. Поки-що выдає вѣнъ тѣлько першу частину нової своєї збѣрки, — се-бѣ-то историчнѣ думи українськихъ бандуристѣвъ и пѣснѣ козацкѣй. Вѣдтакъ обѣцявъ вѣнъ, що выдасть ще три частини сеї збѣрки, се-бѣ-то пѣснѣ жѣночѣй, гульливѣй й обрядовѣй. Але вѣнъ не додержавъ своєї обѣтницѣ, и ажъ въ 1849. р. выдавъ въ Киѣвѣ першу частину „Сборника українськихъ пѣсень“, де надруковано по-найбѣльше историчнѣ думи.

Въ переднѣмъ словѣ збѣрника „Українскія народныя пѣсни“ Максимовичъ каже далѣ ось-що про сѣ пѣснѣ: „Се надгробнѣй памятники и вкупѣ живѣй свѣдѣки минулої старовини. Иншѣ народы въ памятку важныхъ подѣй выбивають медалѣ, по котрыхъ исторія часто вѣдгадує минувшину; — подѣвъ-жъ козацкого побуту вѣдливались у дѣвнѣй пѣснѣ, и про-те они певне творити-мутъ вѣрну й зрозумѣлу лѣтопись для етнографа України“ (стор. IV—V).

До думъ и пѣсень сего збѣрника додавъ Максимовичъ деякі примѣтки, а подекуды и перекладъ російскѣй, и обѣцявъ, що въ окремихъ додатку надрукує ще словарь и граматику „малоросійского языка“ (стор. VI), — але-жъ вѣнъ не сповнивъ своєї обѣтницѣ. Вѣдтакъ заявивъ вѣнъ, що вѣдчуває живо всю красу й важнѣсть українськихъ пѣсень въ сучаснѣй добѣ „народности“, и що

¹⁾ Про польского етнографа Ходаковского згадує Максимовичъ уже въ першѣй своѣй збѣрцѣ („Малоросійскія пѣсни“, стор. X).

радъ бы вѣдкрити все богацтво поезіѣ украиньскои. Въ кѣнци-жъ переднього слова подавъ вѣнъ ще деякѣ при-мѣтки про правопись и про важнѣйшія прикметы мовы украиньскои (стор. VIII - X).

Сей свѣй збѣрникъ подѣливъ Максимовичъ на три книги. Въ першѣй книзѣ надрукувавъ вѣнъ украиньскѣ думы, подѣливши ихъ на три вѣддѣлы, котрѣ вызначують ся одвѣтными епиграфами изъ „Слова о полку Игоревѣмъ“. Въ першѣмъ вѣддѣлѣ сей книги надруковано три думы про до-уніятскѣ дѣѣ козацтва (стор. 3—18), се-бѣ-то: 1. думу про Федора Безрѣдного; 2. думу про втеки трѣохъ братѣвъ изъ Азова; 3. думу про чорноморску бурю. — Въ другѣмъ вѣддѣлѣ помѣщено пять думъ про змаганя козацтва вѣдъ повстаня противъ унѣ до смерти Богдана Хмельницкого (стор. 19—48), се-бѣ-то: 1. думу про повстане Наливайка; 2. про похѣдъ проти Полякѣвъ; 3. про Хмельницкого та Барабаша; 4. про похѣдъ Хмельницкого въ Молдаву; 5. про смерть Хмельницкого. — Въ третѣмъ вѣддѣлѣ знаходятъ ся двѣ думы про змаганя козацтва послѣ Богдана Хмельницкого (стор. 49—60), се-бѣ-то: 1. дума про Ивана Коновченка; 2. про Палѣя и Мазепу, — а въ додатку до сего вѣддѣлу надрукована ще дума про вѣдѣздъ козака (стор. 61—62) и про тугу сестры по братѣ (стор. 63—64).

Въ другѣй книзѣ суть козацкѣ пѣснѣ „былевѣ“, се-бѣ-то пѣснѣ зъ засновкомъ историчнымъ, — а то въ першѣмъ вѣддѣлѣ сей книги надруковано „былевѣ“ пѣснѣ про до-уніятскѣ дѣѣ козацтва (стор. 69 - 82), — про Свириговского, Морозенка, Богданка, Серпягу, Богуславця, и и. — Въ другѣмъ вѣддѣлѣ маємо „былевѣ“ пѣснѣ про змаганя козацтва вѣдъ повстаня противъ унѣ до смерти Богдана Хмельницкого (стор. 83—100), — про Наливайка, Лободу, Саву Чалого, Чурая, Хмельницкого, Нечая. Въ-кѣнци

надруковано тутъ вѣдрывки (стор. 101—102), н. пр. про Перебийноса. — Въ третѣмъ вѣдѣлѣ надруковано „былевѣ“ пѣснѣ про часы послѣ Богдана Хмельницкого до кѣнця гетьманщины (стор. 103—118), — про Грицька Сагайдачного, про козака Байду, про чайку, про Гордѣнка, Мазепу, про вихѣдъ на линію, про Палѣя, Степана Жадченка, про пикинерѣвъ, — и въ додатку ще двѣ пѣснѣ. — Въ четвертѣмъ вѣдѣлѣ знаходимо „былевѣ“ пѣснѣ пѣсля гетьманщины (стор. 119—134), — се-бѣ-то пѣснѣ заднѣ-провекѣ (про Харка, про Залѣзняка, Гонту), запорожскѣ (про галку, пугача, Сербина и и.), — пѣснѣ малороссійскѣ й чорноморскѣ.

Въ третѣй книгѣ сего збѣрника надруковано козацкѣ пѣснѣ „бытовѣ“, се-бѣ-то побутовѣ (стор. 135—180), а то: 1. пѣснѣ вѣйсковѣ (всѣхъ 25); 2. бурлацкѣ (15); 3. гайдамацкѣ (3); 4. чумацкѣ (8). Мѣжь пѣснями вѣйсковыми читаемо одну пѣсню галицку, щѣ починае ся словами: „Чорна рѣля заорона — гей, гей!“ (стор. 154—156), котру надруковано у Львовѣ вже р. 1833. въ збѣрнику Вацлава зѣ Олеська („Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego“; стор. 79—80). Вѣдтакъ мѣжь гайдамацкими пѣснями знаходимо такожъ одну галицку пѣсню, щѣ починае ся словами: „А щѣ у тѣй Чорногорѣ за воронѣй конѣ?“ (стор. 173). Такожъ сю пѣсню знаходимо въ збѣрнику Вацлава зѣ Олеська (стор. 81). Тѣлько-жь Максимовичъ запримѣтивъ (стор. VI), щѣ сего збѣрника не мѣгъ роздобути.

Въ 1849. р. выдавъ Максимовичъ въ Киѣвѣ третю збѣрку етнографичну п. з. „Сборникъ украинскихъ пѣсенъ“. Часть I. (8^о, сторѣнъ II + 115).¹⁾ Вѣднѣ бувъ

¹⁾ Мѣжь-тымъ П. Лукашевичъ выдавъ р. 1836. въ Петербургѣ „Малороссійскія и червонорусскія народныя думы и пѣсни“, а во Львовѣ Жегота Павли надрукувавъ „Pieśni ludu ruskiego w Galicyi“ (томъ

задумавъ выдати ажъ шість частинъ сего збѣрника, але надрукувавъ лише першу частину. У вступѣ до сего збѣрки каже вѣнъ, що въ кождѣй частинѣ буде одинъ вѣдѣль пѣсень мужескихъ, а одинъ або два — женськихъ, та що въ загалѣ вѣнъ надрукує около двохъ тысячъ пѣсень. Половину ихъ збравъ Максимовичъ самъ, особливо въ Полтавскѣй губерніи, другу-жъ половину пѣсень и багато варіантѣвъ дѣставъ вѣнъ вѣдъ рѣзнихъ особъ, що жили на Украинѣ. Знатну-жъ збѣрку пѣсень купивъ вѣнъ у вдовы польского етнографа Зоряна Ходаковского, котрый збравъ чи-мало українськихъ пѣсень на Волини.¹⁾ Въ переднѣмъ словѣ сего книжки пише Максимовичъ мѣжъ иншимъ ось-що: „Думы проти иншихъ українськихъ пѣсень визначають ся рѣзнообразною, вольною мѣрою своихъ вѣршѣвъ, котрѣ складають ся зъ нерѣвного числа тоничныхъ стѣпъ и зъ неозначеного числа силабъ (вѣдъ 4 до 20, ба й бѣльше)... Рѣзно мѣрнымъ складомъ вѣршѣвъ украинскѣй думы рѣзнять ся и вѣдъ великорускихъ повѣстей-пѣсень, и вѣдъ юнацкихъ пѣсень сербскихъ... Вѣдъ сихъ и другихъ украинскѣй думы рѣзнять ся ще рифмою (се-бѣ-то римомъ)... Засновокъ такого складу можъ бачити въ „пѣсни о полку Игоревѣмъ“, зъ котрою украинскѣй думы стоять у ближшому звязку. Сею-то пѣсню они сполучають ся изъ стародавнимъ, затраченимъ

I. и II. 1839. 1840). — Въ першѣмъ томѣ збѣрки Павлыго надруковано: I. пѣснь обрядовѣ; — II. думы историчнѣ (всѣхъ 10). Въ другѣмъ томѣ знаходять ся: I. пѣснь побутовѣ („dumy, tyżące się zdarzeń domowych“); — II. пѣснь вояцкѣ, колысковѣ, господарскѣ, гулявѣ („karszemne“), аллегоричнѣ, шутливѣ, любовнѣ й сирѣтскѣ; — III. пѣснь до танцю. — Въ кѣнци-жъ другого тому на пяти карткахъ надруковано словарець руско-польскѣй.

¹⁾ „Сборникъ украинскихъ пѣсень“. Часть I. Кіевъ, 1849; стор. I—II.

пѣснотворствомъ южнорускимъ... Южнорускїи спѣваки и черезъ чотыри вѣки пѣсла Бояна („соловья стараго времени“) славили змаганя лицарского товариства козацкого, мѣжь котрымъ були и князь рускїи, на-прикладъ князь Дмитро Вишневецкїи, — звѣстный до сего дня въ пѣсняхъ пѣдо назвою лицаря Байды. Вѣки XVI. и XVII. були добою розцвѣту украиньскои думы. Въ минувшомъ вѣцѣ тѣлько Палѣи зъ Мазепою та Залѣзнякъ зъображенїи слабо въ думахъ, хочъ украиньска пѣсня зъявляла свою творчѣсть до кѣнца XVIII. вѣку. Опѣсла на примученыхъ струнахъ украиньскои бандуры повторялисѣ давнѣйшїи мотивы, иногдѣ зъ перерѣбкою на новїи ладѣ. Опроче историчнїи дѣячїи и лицарскїи змаганя суть, правда, головнымъ, але не единымъ сюжетомъ украиньскои думы. Любила она и жите въ сѣмьи, и неразъ подавала науку народови, зъображаючи побуть въ родинѣ. Украиньскїи бандуристѣ не бувъ смѣхуномъ и скоморохомъ. Звеселивши иногдѣ молодѣжь короткимъ оповѣданемъ про лицарѣвъ-козакѣвъ, вѣнѣ бувъ такожь речникомъ тыхъ моральныхъ думокъ, щѣ вважають ся конечною прикметою чоловѣка... А вже-жь самъ нарѣдъ бувъ спѣвакомъ, и въ тысячахъ пѣсень высказавъ вѣнѣ свою любовь и нелюбѣ, свою радѣсть и горюванѣ, свою тугу и веселощѣ. Вѣдтакъ спѣвъ бандуристѣвъ неначѣ доповнювавъ пѣснотворство народу, мѣжь-тымъ коли оно вважалось доповненемъ до щоденныхъ змаганѣ робучого люду“...¹⁾

Сей свѣи збѣрникъ подѣливъ Максимовичъ на два вѣддѣлы: I. Украиньскїи думы (стор. 7—91): 1. Вѣдѣздѣ козака зъ родини; 2. Туга сестры за братомъ; 3. Невольники; 4. Боротьба зъ Татариномъ; 5. Козакъ Голота; 6. Три браты; 7. Втеки трѣохъ братѣвъ изъ Азо-

¹⁾ *ibid.*, стор. 4—5.

ва; 8. На смерть атамана Безрѣдного; 9. Про чорноморскій похѣдъ гетьмана Серпяги; 10. Про Самѣйла Кушку; 11. Чорноморека буря; 12. На побѣду Чигиринську; 13. Похѣдъ на Полякѣвъ; 14. Про Хмельницкого та Барабаша; 15. На побѣду Корсунську; 16. Про похѣдъ Хмельницкого въ Молдаву; 17. Про Украинцѣвъ пѣсля Бѣлоцерковеского мира; 18. На смерть Хмельницкого; 19. Про Ивана Коновченка; 20. Про Палѣя та Мазепу.¹⁾ — II. Пѣсенѣ колысковѣ й материнскѣ (всѣхъ 20; стор. 93 — 114).²⁾

Своими трьома збѣрниками етнографичними Максимовичъ заслуживъ ся вельми въ справѣ вѣдродженя украиньскои литературы. Тѣ збѣрники повитали радо такожь росскійскѣ письменники, тому-що въ ихъ литературѣ не зъявилась ще така поважна праця етнографична. Про-те оцѣнюючи ту заслугу Максимовича пише Великорусъ Пыпинъ ось-що: „Коли порѣвнаємо выдане „малоросскійскихъ пѣсень“ не тѣлько зъ тымъ, що робилось тогдѣ у насъ по народнѣй словесности, але й зъ подѣбными выдаными въ ишихъ литературахъ славянскихъ, ба й въ захѣдно-европейскѣй, то зможемо признати, що Максимовичъ має велику заслугу за-для того, що розумно пѣйнявъ та сповнивъ свое дѣло. Яка величезна рѣзниця наприкладъ мѣжь Максимовичемъ, а Сахаровымъ,³⁾ першѣй работы котрого явились кѣлька рокѣвъ пѣзнѣйше! Максимовичъ ясно бачить тѣ стороны предмету, котрѣ помѣтила тогдѣшня етнографія у своихъ починахъ; — у него

¹⁾ Деякѣ зъ отъ-сихъ думъ надруковано вже въ збѣрнику „Украинскія народныя пѣсни“.

²⁾ Опѣсля надруковано ще „Замѣтки объ украинскомъ выговорѣ“ (стор. 115). Максимовичъ учить тутъ мѣжь ишимъ, що, коли у скоро-тѣть ся въ полуголосъ, тогдѣ пише ся ѱ; н. пр. уже, научились.

³⁾ И. Сахаровъ выдавъ въ Петербурзѣ „Сказанія русскаго народа.“

нема нѣ пустыхъ, чванливыхъ фразъ, нѣ путанины въ зрозумѣно дѣла. Ёго поглядъ на етнографію значно ширшій вѣдъ погляду ёго попередника (Цертелева). Правда, що вѣдъ вѣученя народнои поезіѣ вѣнъ дожидае розцвѣту литературного романтизму (въ чѣмъ вѣнъ и не зовѣмъ помыливъ ся), — але-жъ вѣнъ понимае такожъ самостѣйне сѣ значѣне, — змѣстъ малорускои поезіѣ е для него живою историчною й побутовою проявою, единою у своему родѣ, тому-що она зъображае спеціально одинокій нарѣдъ, зъ ёго особною долею и зъ окремыми звичаями та обычаями "...¹⁾)

Вѣдтакъ каже Великорусъ Н. И. Петровъ, що малорускій пѣснѣ Максимовича зъявили благодарный впливъ на сучасну литературу россійску, и зробили ёго однимъ изъ видныхъ литературныхъ дѣятельв Жукѣвско-Пушкинскои и Гоголевои епохи. Одного разу Пушкинъ, зустрѣвши Максимовича у графа Уварова, сказавъ: *„Мы давно знаемъ васъ, Максимовичъ, и считаемъ литераторомъ. Вы подарили насъ малороссійскими пѣснями“*. Самъ Максимовичъ розказувавъ, що, кола разъ ¹пришовъ до Пушкина, поетъ читавъ ёго збѣрникъ украиньскихъ пѣсень. — *„А я обираю ваши пѣсни!“* — сказавъ Пушкинъ. Тогдѣ-то писавъ вѣнъ поему „Полтава“, що еъ надруковано въ 1829. роцѣ. И вѣдтакъ думае Петровъ, що характеристично Мариѣ Кочубевны зъобразивъ Пушкинъ пѣдъ впливомъ украиньскихъ, жѣночихъ пѣсень. Ба, Петровъ догадуе ся, що не безъ впливу етнографичныхъ збѣрникѣвъ Максимовича вѣдбувъ ся переворотъ въ поетичноѣ творчости Жуковскогo та Пушкина, по-за-якъ сѣ поеты вѣдъ романтизму прихилились до націонализму. А вже-жъ Ми-

¹⁾ „Обзоръ малорусской этнографіи“. „Вѣстникъ Европы“, т. IV. 1885; стор. 767—768.

кола Гоголь був справжнім ентузіястом супроти народної поезії української. Він листував ся часто з Максимовичем, і вѣдтакъ 9. листопада р. 1833. писавъ ему ось-що: „Теперь я беруся за исторію нашей Украины... Я зрадѣвъ, дѣзнавшись вѣдъ васъ про богатый здобутокъ пѣсень изъ збѣрки Ходаковского. Якъ бы я бажавъ теперь бути зъ вами й переглянути ихъ разомъ зъ вами!... Моя радѣсть, жите мое — пѣснѣ! Якъ я васъ люблю! Щѣ значать всѣ сухі лѣтописи, котрѣ я теперь нищорю, супроти дзвѣнкихъ, живыхъ лѣтописей! Я самъ дѣставъ багато новыхъ пѣсень, гарныхъ на-причудъ!... Я перепису ихъ для васъ, — та не такъ швидко, тому-що ихъ вельми багато. Отъ, прошу васъ, — дайте переписати всѣ пѣснѣ, якѣ у васъ знаходять ся, крѣмъ надрукованыхъ, и тыхъ, щѣ я вамъ подавъ. Прошу-жь васъ, пришлѣть менѣ той екземпляръ! Я не можу жити безъ пѣсень! — вы не догадуетесь, яка се мука!... Вы не можете собѣ зъобразити, якъ менѣ помагають въ исторіи пѣснѣ! — они розъяснюють минуле жите, — побуть колишнихъ людей!“ — Вѣдтакъ каже Петровъ, що Гоголь, хоча не написавъ української исторіѣ, того часу бувъ авторомъ историчного роману п. з. „Тарасъ Бульба“. ¹⁾ Опроче й Пыпинъ запримѣчае, що выслѣдомъ етнографичныхъ праць Гоголя явились „Вечера на хуторѣ близъ Диканьки“. ²⁾

Коли-жь у зложеному збѣрнику зъ р. 1827. Максимовичъ не наблюдавъ ще нѣякої системы, а выдавъ пѣснѣ

¹⁾ Н. И. Петровъ, „Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія“, стор. 182. — Порѣвн. статью М. Драгоманова „Максимовичъ, его литературное и общественное значеніе“. („Вѣстникъ Европы“. Десятый годъ; томъ II. мартъ, р. 1874; стор. 447—448).

²⁾ „Вѣстникъ Европы“. Двадцатый годъ; томъ IV., книга 8., августъ, стор. 771.

въ-сумѣшь зъ кѣлькама думами, то въ другой его збѣрцѣ („Украинскія народныя пѣсни“) бачимо вже вправну методу професора, дѣлити етнографичный матеріаль въ одвѣтнй группы, се-бѣ-то: 1. думы; 2. пѣсенѣ „былевій“ (зъ засновкомъ историчнымъ); 3. пѣсенѣ побутовій. Въ загалѣ збѣрники зъ р. 1834. и 1849. мають свою стѣйность литературну ще й теперъ, коли етнографія зъєднала собѣ прикметы справжньої науки. Найпаче передній слова й деякій поясненія думъ та пѣсенъ уважають ся доказомъ чималой учености того професора,¹⁾ котрого Шевченко шутиливо называвъ „старымъ антикваріемъ“. ²⁾ Шкода тѣлько, що Максимовичъ выдавъ лише малу частину тыхъ пѣсенъ народныхъ, котрѣ зберегались мѣжь его матеріалами етнографичными.

Уже рано въ житю своему почавъ Максимовичъ брати участь въ науковѣмъ руху, якій зъявлявъ ся въ Кіевѣ. Не тѣлько врацовавъ вѣнъ въ кѣлькохъ товариствахъ науковыхъ (н. пр. въ „Временной комиссіи для разбора древнихъ актовъ“), але й самотужки выдававъ деякій журналы. Чи-малу славу зъєднавъ вѣнъ собѣ издавництвомъ „Кіевлянина“. Першу книгу сего журнала выдавъ вѣнъ р. 1840. Мѣжь чотырма науковими статьями Максимовича, якѣ тутъ надруковано, важнѣйшою єсть отъ-ся: „Обозрѣніе стараго Кіева“ (стор. 5—51). Опроче помѣстивъ вѣнъ тутъ такожъ казку „Снѣгурка“ (стор. 71—78). Читаємо въ сѣй книжцѣ такожъ два оповѣданія Кулѣшеві въ мовѣ російскѣй: 1. „О томъ, отъ чего въ мѣстечкѣ Воронежѣ высохъ Пѣшевцовъ ставъ“ (стор. 205—215) и 2. „О томъ, что случилось съ козакомъ Бурдюгомъ

¹⁾ Всѣ передній слова й поясненія у своихъ трѣохъ збѣрникахъ етнографичныхъ писавъ Максимовичъ по-російски.

²⁾ „Основа“. С.-Пб. 1862; іюль, стор. 14². („Дневникъ“ Шевченка зъ 18. марта 1858. р.).

на Зеленой недѣль“ (стор. 215—228).¹⁾ Мѣжь поетичными творами знаходимо тутъ російскій стихъ Е. Гребѣнки п. з. „Дѣвица за фортепяно“ (стор. 201).

Для насъ, галицкихъ Русинѣвъ, важнѣйшою е друга книжка „Кіевлянина“, що єъ надруковано р. 1841. Въ сѣй книжцѣ знаходимо статью Максимовича п. з. „О стихотвореніяхъ червонорускихъ“, се-бѣ-то галицко-рускихъ (стор. 119—152). Въ сѣй статье подавъ вѣнъ оглядъ першихъ проявъ „червоно-русской музы“. Сказавши дещо про деякі панегіричній стихи „грамматика-піта“ Йосипа Левицкого и про невдатный его перекладъ Гетового „Ерлькенига“, Максимовичъ спѣмнувъ добрымъ словомъ про елегію Никола Устіяновича п. з. „Слеза на гробѣ Михаила барона отъ Neustern Гарасевича“, заявивши, що „та Слеза до сего часу е лучшою перлою червонорусской лиричной музы“. Вѣдтакъ заявивъ Максимовичъ, що єму звѣстній два панегіричній стихи талановитого Антона Могильницкого. Зтадавши-жъ про деякі стихи Йосипа Левицкого, Устіяновича й Могильницкого, подавъ вѣнъ такожъ зразки писаня тыхъ поетѣвъ. Опѣсля спѣмнувъ вѣнъ про дивовижне змагане Степана Семаша, користуватись въ письмѣ мертвою мовою церковно-славянською, и попрѣкнувъ важкимъ докоромъ автора ось-якого писаня: „Возрѣніе страшилища во Пестѣ и Будѣ, наступшаго мѣсяцемъ мартомъ 1838. года во время разлитія Дуная, Сумеономъ Теофіл. Лисенецкимъ, Галиціяниномъ, теперъ кес. корол. сожителища Вѣдненскаго питомцемъ въ малорусскимъ языку изображенное. Другій вытискъ“. Въ Вѣдню. 1838.

---

¹⁾ Оба тѣ оповѣданя переклавъ Ксенофонтъ Климовичъ на мову руско-українську. („Вечерницъ“. Львѣвъ, 1862).

Изъ сего „Воззрѣнія страшилища“ Максимовичъ наводитъ отъ-сю „лучшую строфу“ :

Ахъ, для Бога, ктожъ бы ся не содрагалъ?
 Да тутъ съ ужасомъ всё пропадаетъ;
 И ктожъ, уважаючи то, не дрожалъ,
 Аще видитъ, якъ всё исчезаетъ?
 Здѣсь буграми изъ льда нашоенны
 Горы; тамъ изъ каменѣвъ могилы;
 Въ той но странѣ холмы возвышенны;
 Волны тимже града жизнь покрыли!¹⁾

Вѣдтакъ зъ поглядомъ на те дивовижне писанѣ зъявляе Максимовичъ ось-яку свою думку: „Бажаючи Лисенецкому и всѣмъ товаришамъ его возможныхъ успѣхѣвъ въ стихотворствѣ мы запримѣтимо ось-що: „По-що на тѣмъ „Воззрѣнію страшилища“ поставлено надпись, мовьбы-то оно зъображено языкомъ малорускимъ? Нѣ одинъ украинець (Малороссіянинъ) не назве той языкъ своимъ; — се-жь не е такожь нѣ великорускій, нѣ бѣлорускій языкъ, — се штучна словеноруска складня, котрою рокѣвъ за сто писали нашѣ рускїи стихотворцѣ, и тому-то ихъ творы зѣстарѣли ся вже давно“...²⁾

Справдѣ, мова Левицкого, Сероичковскаго,³⁾ Лисенецкаго и и. просто ажъ злякала Максимовича. Вѣнъ заявивъ, що живе письменство въ Галичинѣ може роз-

¹⁾ „Кіевлянинъ“. Книга II. 1841; стор. 139. — Эпиграфомъ того стиха Лисенецкїи поставивъ слова Державина: „Тамъ всюду ужасъ, стонъ и крики, || тамъ смерть, боязнь...“

²⁾ *ibid.*, стор. 139—140.

³⁾ Сероичковскїи написавъ ось-якїи панегиричный стихъ: „Вънецъ высокаго благодаренія во честь свѣтло празднующаго рожества Яго Величества Фердинанда I., кесаря аустрїйскаго... со всякимъ высокопочтенїемъ дня 19. цвѣтня 1838. отъ кес. корол. конвїята питомцѣвъ Гавриломъ Сероичковскимъ — сочиненый“.

виватись тільки въ народній, живій мові. „Нехай же они (галицкі письменники) выучують народну мову зъ приказокъ, казокъ, пѣсень, а ще бѣльше зъ украинськихъ пѣсень, тому-що на Украинѣ народный рухъ пышавъ ся зъ бѣльшою силою и красою. Се тымъ бѣльше потрѣбно для галицко-русской музы, котра народжує ся посередѣ Славянщины, и то въ той часъ, коли майже всѣ Славяне пѣзнали цѣну свои народности и такъ горячо вхопили ся до неѣ.“¹⁾ — А въ листѣ до Дениса Зубрицкого писавъ Максимовичъ ось-що: „Для Русинѣвъ австрійскихъ жива народна мова є украинська (южно-руска)... Тому-то вашимъ молодымъ письменникамъ нашій народній пѣснѣ повинній стати живыми взѣрцями мовы, — тамъ готовій вже и формы для галицкихъ поетѣвъ. Се добре зрозумѣли Головацкій, Шашкевичъ, Устѣяновичъ, и ихъ поезіѣ я читаю зъ великимъ почутемъ и вѣхою, а не оті стихи Левицкого и иншихъ, щѣ вѣдбивають ся вѣдъ свого народного.“²⁾ Вѣдтакъ въ „Кієвлянинѣ“ (кн. II., стор. 142—152) спѣмнувъ Максимовичъ про „Русалку Днѣстровую“, сказавши, що до неѣ годить ся звернутись отъ-симъ стихомъ Богдановича:

„Во всѣхъ ты, Душенька, нарядахъ хороша!“³⁾

Похваляючи литературный напрямъ авторѣвъ „Русалки Днѣстровоѣ“, Максимовичъ надрукувавъ три стихотворы сего збѣрника: 1. „Мадей“ Ивана Вагилевича,

¹⁾ „Кієвлянинѣ“. Книга II., стор. 141. — Порѣвн. „Дѣло“, р. 1886; число 57., въ статьи Костя Одѣвца: „Михайло Максимовичъ“. Біографична замѣтка.

²⁾ „Галичанинѣ“. Львовъ, 1863; стор. 108.

³⁾ Украинецъ Ипполитъ Богдановичъ написавъ поетичну повѣсть п. з „Душенька“, въ котроѣ зъявивъ ся переходъ вѣдъ псевдо-клясицизму до сентиментализму.

2. „Два вѣнчки“ Якова Головацкого и 3. „Веснянка“ Маркіяна Шашкевича.¹⁾

Въ отъ-сѣмь другомъ томѣ „Кіевлянина“ мѣжь иншими статьяма Максимовича суть важнѣйшій двѣ: 1. Выдубицкій монастырь (стор. 5 - 26); 2. О правописаніи малороссійскаго языка. Письмо къ Основяненку (стор. 153—180).²⁾ Опроче надруковано тутъ такожь стихъ панслависта А. Хомякова (стор. 1—4), казку Основяненка п. з. „Добрый панъ“ (стор. 68—101³⁾) и повѣсть П. Кулъша „Огненный змѣй“.⁴⁾ Въ 1850. р. выдавъ Максимовичъ въ Москвѣ третю книгу „Кіевлянина“. Крѣмъ сѣмохъ науковыхъ его статей⁵⁾ надруковано тутъ такожь историчну розвѣдку С. М. Соловьева п. з. „Великая княгиня Ольга“ (стор. 51—65), статью М. П. Погодина п. з. „О русской торговлѣ въ удѣльномъ періодѣ“ (стор. 68—81), три стихотворы И. С. Аксакова и децо иного.

Четверту й останню книгу сего наукового зборника выдавъ Максимовичъ р. 1864. — Мѣжь-тымъ надрукувавъ вѣнъ у Москвѣ р. 1859. першу книжку своего альманаха „Украинець“. Тутъ напечатані: 1. Псалмы Давидовѣ, въ перекладѣ Максимовича на мову украинську (стор. 1—41). — 2. Пѣсня о полку Игоревѣмъ, щѣ сѣ Максимовичъ переклавъ на мову украинську (43—86). — 3. Пѣсня о полку Игоревѣмъ въ „славянорускѣмъ“ ори-

¹⁾ „Кіевлянинъ“. Книга II., стор. 143—149.

²⁾ Порѣвн. „Исторію литературы русской“, II. 1. стор. 147.

³⁾ Казка „Добрый панъ“ написана по-россійски.

⁴⁾ Повѣсть „Огненный змѣй“ переклавъ Ксенофонтъ Климовичъ на мову руско-украинську и надрукувавъ сѣ въ „Вечерницахъ“ (Львѣвъ, 1862; число 20—26).

⁵⁾ До историчной розвѣдки Максимовича про гетьмана Петра Сагайдачного додано „Отрывки вѣршей, читанныхъ студентами Кіевобратской школы при погребеніи гетьмана Сагайдачнаго“ (стор. 177—183).

гіналь і зъ примѣтками (87—112). — 4. „Путевое воспоминаніе о Полтавѣ“ (113—122). — 5. „Воспоминаніе о Золотоношѣ“ (123—145). — 6. „Письма о Богданѣ Хмельницкомъ къ М. П. Погодину“ (147—174). — Все тѣе написавъ Михайло Максимовичъ.

Про перекладъ двайцять-девяти псалмѣвъ Давидовыхъ зъявляемо ось-яку нашу думку: У Максимовича не було поетичного талану, то й не збумѣвъ вѣнъ зладити свого перекладу такъ, щобъ ему надати прикметы поезіѣ украиньскои. Кращими вважають ся псалмы Давидові въ перекладѣ д-ра Володимира Александрова: коли бо въ творѣ сего письменника є справжня поезія, то въ перерѣбцѣ Максимовича бачимо суху прозу, дарма, що вѣнъ писавъ вѣршомъ коломыйковимъ. А вже-жъ бѣльше вдатнымъ называемо перекладъ „пѣснѣ о полку Игоревѣмъ“.¹⁾ Максимовичъ зрозумѣвъ дуже добре текстъ сего староруского памятника и въ перекладѣ вѣддавъ вѣрно слова прекрасного оригіналу. А по-за-якъ сей памятникъ має прикметы народнои поезіѣ украиньскои, то Максимовичеви треба було тѣлько придержувати ся староруского тексту, щобъ у мовѣ живѣи зладити перекладъ доволѣ вдатный.²⁾ Пѣсля сего перекладу Максимовичъ подавъ текстъ „Слова о пѣлку Игоревѣ“ (стор. 87—102),³⁾ почѣмъ надрукувавъ пятьдесятъ важнѣйшихъ примѣтокъ для поясненя сего памятника (стор. 102—112).

¹⁾ В. Науменко вважає сей украиньскій перекладъ Слова о полку Игоревѣмъ „блестательно выполненнымъ“. („Кіевская Старина“, томъ XXXV; 1891; стор. 480).

²⁾ Такожъ сей перекладъ зладивъ Максимовичъ вѣршомъ коломыйковимъ.

³⁾ Въ текстъ сего виданя „Слова о полку Игоревѣмъ“ зробивъ Максимовичъ багато поправокъ, и намагавъ завести въ правописи ладъ одностѣйный.

Въ „Украинци“, надрукованомъ въ Киввѣ р. 1864. читаемо мѣжь иншими статью Максимовича п. з. „Сказаніе о Межигорскомъ монастырѣ“ (стор. 23—34), и вѣдтакъ три пѣснѣ 1863. року та й одну пѣсню 1864. року (стор. 35--39). Сѣ чотыри пѣснѣ суть творомъ грамотѣя, мабутъ самого Максимовича. Перша пѣсня починае ся ось-якъ :

Царь дае народу волю,
А Ляхи бунтують
И кайданы Украинцямъ
Новіи готують.

Замышляють въ свои руки
Украину взяти,
Щобъ и Киевъ, святыи городъ,
Варшавъ оддати.

А вже-жь Украинѣ нѣчого бояти ся, бо она „дождала ся законной волѣ“, се-бѣ-то вызволеня крѣпакѣвъ.
И кѣнчить поетъ першу пѣсню отъ-сею строфою :

Давъ царь волю, дасть Богъ долю,
Будемъ щастя знати...
Не жури ся, Украинно,
Наша рѣдна мати!

Въ другѣй пѣсни вѣдзываетъ ся поетъ ось-якъ до Ляха :
„Мы польскому уряду не дамось! — лучше, Ляше, обѣймось, якъ браты!“ Вѣдтакъ въ третѣй пѣсни высказуе вѣнъ ось-яке свое бажане :

Якъ-бы добре, якъ-бы гарно
Стало ся на свѣтѣ,
Коли-бъ всѣмъ Славянамъ вкупѣ
По-братерськи жити!

Четверта пѣсня натякае на суспѣльный побутъ въ Украинѣ. Поетъ радъ-бы бачити Украину щасливою, и вѣдтакъ кѣнчить сю пѣсню ось-якою строфою :

Нехай буде правдивый судъ
 Вдовѣ й сиротинѣ:
 Нехай люде въ добрѣ живутъ
 По всѣй Украинѣ!

Вѣдтакъ рѣкъ опѣсля (1865) Максимовичъ написавъ „пѣсню“ саме-тогдѣ, коли въ Золотоноши Полтавской губерніи вводилась земска управа. Отъ-ся пѣсня, що складає ся зъ шѣстьохъ строфъ, зложеныхъ мѣрою вѣршѣвъ коломыйковихъ, кѣнчить ся ось-такъ:

Дай же, Боже, сѣй громадѣ
 На земское дѣло
 Стати въ добрый часъ розумно,
 Праведно и смѣло.

Нехай буде въ насъ управа
 Честна, нелукава,
 Нехай буде нашимъ гласнымъ
 И въ Полтавѣ слава!¹⁾

В. Науменко, подавши сей стишокъ редакціи „Кіевской Старины“, запримѣтивъ, що сучасні люде признавали авторови „хмелинку поезіи“. А вже-жь Н. И. Петровъ заявивъ, що въ него пѣдъ руками була цѣла тетрадка вѣршѣвъ Максимовича, котрі авторъ самъ переписавъ п. з. „Мои украинскій стихи“. Сихъ стихѣвъ було дваццять и чотыри, зъ-помѣжь котрыхъ лишъ деякі надруковано.²⁾

* * *

¹⁾ Порѣвн. статью В. Науменка п. з. „Два рукописныхъ стихотвореніи М. А. Максимовича“. („Кіевская Старина“, томъ XXXV; 1891; стор. 480—482. Документы). Другій вѣршъ, що его тутъ надруковано, написавъ Максимовичъ по-россійски.

²⁾ „Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія“. Кіевъ, 1884; стор. 181.

Коли-жь поетичнй писаня Максимовича не мають литературнои стѣйности, то фільологичнй й историчнй его розвѣдки вважають ся ще й теперь творами цѣнними. Хоча-жь сй розвѣдки вѣдносять ся по-найбѣльше до мовы й исторіѣ украиньскои, то все-жь не належать они до исторіѣ нашои литературы, тому-що авторъ писавъ ихъ по-россійски.

Мѣжь розвѣдками Максимовича про „*языкознание*“ вызначуе ся студія п. з. „*Начатки русской филологии*“.¹⁾ Въ сѣй своѣй просторѣй граматичнѣй розвѣдцѣ Максимовичъ корытувавъ ся творами Добровского, Копитара, Шафарика, Павского²⁾ й и. Про „рѣчь южнорускую“ пише вѣднѣ, що она въ мѣсцевыхъ своихъ говорахъ вызначуе ся найбѣльшимъ единьствомъ и творить одинъ „языкъ южнорускій“, котрый дѣлить ся на два нарѣчія: 1. нарѣчіе „малоруске“ зъ пѣднарѣчїями украиньскимъ и сѣверскимъ; — 2. нарѣчіе „червоноруске“ зъ пѣднарѣчїями галицкимъ и закарпатскимъ.³⁾ — Языкъ россійскій („русскій“) по думцѣ Максимовича вытворивъ ся зъ нарѣчїа московского пѣдъ впливомъ церковно-славяньского языка.⁴⁾ — Важною в вѣдтакъ статья III. сеи розвѣдки про повноголосъ въ рускѣй мовѣ,⁵⁾ и статья V. про давнѣсть повноголосу въ славяньскѣй рѣчи.⁶⁾ Та й въ загалѣ всѣ пятьнайцять статей сеи розвѣдки („Начатки русской филологии“) суть выслѣдомъ поважныхъ студій Максимо-

¹⁾ „Собрание сочинений М. А. Максимовича“. Томъ III. Кіевъ, 1880; стор. 25—155.

²⁾ „Филологическія наблюденія протоіерей Г. Павскаго надъ составомъ русскаго языка“. С.-Пб. т. I—III., 1841—1842.

³⁾ „Собрание сочинений М. А. Максимовича“; т. III., стор. 47.

⁴⁾ *ibid.*, стор. 59—60.

⁵⁾ *ibid.*, стор. 62—67.

⁶⁾ *ibid.*, стор. 80—89.

вича про основні прикметы славянських языків, дарма, що деякі погляды его вважають ся тепер застарілими, які не можуть устоятись супроти думок Миклошича, Ягича й и.

Менше стійними суть „Филологіческія наблюденія и изслѣдованія“.¹⁾ Такъ н. пр. въ статьи „объ имени чело вѣкъ“ учить Максимовичъ, що „человѣкъ“ в зложене имя (чело+вѣкъ). Вѣдтакъ каже вѣнъ, що именовъ „чело“ вызначуе ся мабуть тѣлесна сторона чоловѣка, мѣжь-тымъ коли имя „вѣкъ“ натякае ачей на вѣчнѣсть. Отже по думцѣ Максимовича зложене имя „человѣкъ“ означало бы двѣ стороны чоловѣчого побуту — тѣло й душу.²⁾

А вже-жъ розвѣдки п. з. „Къ исторіи малорусскаго языка“³⁾ мають все ще стійнѣсть литературну. Важні суть тутъ „Филологіческія письма къ М. П. Погодину“. Сей-то російскій исторіографъ бувъ выдумавъ теорію про вандрѣвку обохъ народѣвъ, Великорусѣвъ и Малорусѣвъ, яка нѣбы-то вѣдбулась пѣсля розгрому татарского. Вѣнъ думавъ, що тѣ недобитки, котрі остались по пошести татарскѣй, переселились въ пѣвнѣчне Залѣсе, та що пусті й покинені мѣся заняті були опѣсля Малорусами, що прийшли сюды зъ-за Карпатъ. Тыми-жъ недобитками, що повандрували въ Залѣсе, по думцѣ Погодина, були Великорусы, котрі до Татарщины сидѣли въ Руси полудневѣй, и вѣдтакъ въ вѣцѣ XIV. прийшли сюды Малорусы зъ-за Карпатъ, де була ихъ „прародина“.⁴⁾ — Противъ такои дивовижной думки повставъ отже Максимовичъ, и

¹⁾ *ibid.*, стор. 156—182

²⁾ *ibid.*, стор. 161.

³⁾ *ibid.*, стор. 183—344.

⁴⁾ М. П. Погодинъ, „Записка о древнемъ языкѣ русскомъ“ (въ „Извѣстіяхъ П. отдѣл. Акад. Наукъ“ С.-Пб. 1856; стор. 70—92).

въ одинадцяти письмахъ доказувавъ, що Малорусы вѣдъ поконвѣчныхъ часѣвъ жили въ полудневѣй Руси, и що тутъ уже до нападу татарского истнувала мова малоруска.¹⁾ Коли-жь Погодинъ пѣславъ Максимовичеви вѣдповѣдъ на тѣ письма и все ще стоявъ при своѣй думцѣ, то украинскій фильольоѣ та историкъ написавъ два „*отвѣтныя письма М. П. Погодину*“, котрый пѣславъ бувъ на свого суперника „*великую тучу художества своего*“. Опѣсля Максимовичъ выславъ Погодинови въ сѣй справѣ ще чотыри письма п. з. „*О старобытности малороссійскаго нарѣчя*“.²⁾ Опроче зладивъ тогдѣ Максимовичъ (1857) историчну статью п. з. „*О мниможъ запустѣннѣи Украины въ нашествіе Батьево и населеннѣи ея новопришлымъ народомъ*“. (Письмо М. П. Погодину).³⁾

Крѣмъ розвѣдокъ про „*языкознаніе*“ написавъ Максимовичъ такожъ „*Исторію древней русской словесности*“.⁴⁾ Тутъ читаємо, що „Руссы“ були Словене зъ Поморя балтійского, — що найпаче житцѣ острова Ругена звались Ругами, Ругіянами, Руянами, Ранами й Руссами. И тыхъ-то балтійскихъ Словенъ прикликали въ помѣчь (р. 862) славяньскѣй й финьскѣй племена, щѣ були зворушились усобицею.⁵⁾ Вѣдтакъ мѣжь иншимъ пише Максимовичъ осьцо: „Назва Украины для Кіѣвской землѣ появляе ся въ лѣтописи Кіѣвскѣй въ кѣнци XII. вѣку, се-бѣ-то пѣдъ рокомъ 1187., въ тѣмъ часѣ, коли назва Русь усвоювала ся уже й на пѣвночи. Опроче, може бути, та назва

¹⁾ „Собрание сочинений...“, т. III., стор. 183—243.

²⁾ *ibid.*, стор. 273—311.

³⁾ *ibid.*, т. I., стор. 131—145.

⁴⁾ *ibid.*, т. III., стор. 345—472.

⁵⁾ *ibid.*, стор. 368.

тогдѣ знову вѣдновлювалася, бувши й давнѣйше имямъ Полянъ Днѣпровыхъ“.¹⁾

До розвѣдокъ про исторію літературы належить такожѣ статья „*О народной исторической поэзии въ древней Руси*“ (Письма къ М. П. Погодину).²⁾ А вже-жъ чи-мало важными суть лекціѣ Максимовича про „пѣсню о полку Игоревѣ“, — читаніѣ р. 1835. въ университетѣ Кіѣвскѣмъ.³⁾ Текстъ сего памятника зъ російскимъ перекладомъ надрукувавъ вѣнъ въ Кіѣвѣ р. 1837., вѣдтакъ текстъ зъ замѣтками и зъ украинскимъ перекладомъ въ „Украинци“ (Москва, кн. I. 1859; стор. 43—112).⁴⁾ Опроче въ „Москвитянинѣ“ зъ р. 1855. знаходять ся Максимовича „*Замѣчанія на пѣснь о полку Игоревѣ въ стихотворномъ переводѣ Гербеля*“.⁵⁾ — Бувши Украинцемъ, перейнявъ ся вѣнъ духомъ рѣднои мовы, и за-для того зъумѣвъ вѣнъ пояснити такіѣ мѣсця въ тѣй пѣсни, якіѣ тѣлько при знаню мовы руско-украинскои можна зрозумѣти. А по-за-якъ займавъ ся такожѣ збиранемъ пѣсень народныхъ, то вѣнъ першій знайшовъ ключъ до зрозумѣнія сего памятника, щѣ засновує ся на народнѣй, украинскѣй поезіи XII. вѣку.

Мѣжъ иншими розвѣдками Максимовича про давнѣйшу руску літературу визначають ся ще двѣ статѣѣ: 1. „*Книжная старина южнорусская*“ („*Временникъ обществ. исторіи и древн. истор.*“, 1849., кн. I. и 3., и „*Кіевля-*

¹⁾ *ibid.*, стор. 371. *Замѣтка.*

²⁾ *ibid.*, стор. 480—497.

³⁾ *ibid.*, стор. 498—563. — Ся критично-естетичнѣй розвѣдки надруковано въ-перше въ „*Журналъ министерства народнаго просвѣщенія*“ р. 1836. (статья I. и II.) и р. 1837. (статья III.).

⁴⁾ Порѣвн. „*Собраніе сочиненій...*“, томъ III., стор. 631—660. — Украинского перекладу тутъ не надруковано.

⁵⁾ „*Собраніе сочиненій...*“, т. III., стор. 564—625.

нинъ“, 1850., кн. III., стр. 117—138)¹⁾ и 2. „Извѣстіе о книгѣ Благоутробіе Марка Аврелія, напечатанной во Львовѣ 1745. г. въ листъ, на 40 стр.“ („Кіевскія епархіальныя вѣдомости“, 1871; № 1., стр. 11—19).²⁾

Ось-тѣй статьѣ про „языкознаніе“ и про „исторію словесности“ передруковано въ третѣмъ томѣ „Собранія сочиненій“ М. А. Максимовича (Кіевъ, 1880). Въ першѣмъ же томѣ збѣрки его творѣвъ надруковано „отдѣлъ историческій“ (Кіевъ, 1876). Тутъ знаходимо важнѣй розвѣдки историчнѣй, а то: 1) статьѣ, щѣ вѣдносять ся до исторіѣ Руси вѣдъ найдавнѣйшихъ часѣвъ до половны XIII. вѣку (стор. 3—145); — 2) статьѣ про исторію литовскои Руси (стор. 149—213); — 3) статьѣ про исторію козачины (стор. 215—834); — 4) додатокъ п. з. „историческія замѣтки“ (стор. 835—847). — Вѣдтакъ у другѣмъ томѣ сеи збѣрки надруковано „отдѣлы историко-топографическій, археологическій и этнографическій“ (Кіевъ, 1877).³⁾

Всѣ тѣ розвѣдки Максимовича служатъ теперъ засновкомъ до дальшихъ студій фильольоичныхъ, историчныхъ, археольоичныхъ и этнографичныхъ, и въ великѣй части зъявляють ще й нынѣ чи-малу стѣйнѣсть литературну. Тому-то Драгоманѣвъ вѣддавъ Максимовичеви заслужену честь, коли про его учену дѣяльнѣсть ось-щѣо написавъ: „Невыспущій дѣячъ на катедрѣ въ Кіевѣ и потѣмъ въ хуторѣ, де вѣнъ живѣ на пенсіи, М. А. Максимовичъ бувъ для Кіевскои Руси цѣлымъ ученымъ, исторично-фильольоичнымъ институтомъ, а вразъ и живымъ,

¹⁾ *ibid.*, стор. 661—716.

²⁾ *ibid.*, стор. 737—745.

³⁾ Важною вважаю ся этнографична статья п. з. „Дни и мѣсяцы украинскаго селянина“ („Русская Бесѣда“. 1856. № 1., смѣсь, стор. 61—83, и № 3., стор. 73—108; — „Собраніе сочиненій...“, т. II., стор. 463—524).

народнымъ чоловѣкомъ. Въ краю такъ обширнѣмъ, якъ Россія, провинціальный побуть въ минулѣмъ и теперѣшнѣмъ часѣ зъявлявъ чи-мало своихъ окремихъ прикметъ; — тому-то пытане про выучене областей уважае ся вельми важнымъ для науки... Максимовичъ бувъ у насъ однимъ изъ першихъ дѣятѣвъ для провинціальной науки й жизни. — Выучуючи Киѣвску Русь и ея нарѣдъ и пишучи про неѣ розвѣдки, черезъ сорокъ-пять рокѣвъ, при трудныхъ обставинахъ, починаючи литературно-учену дѣяльність въ провинціальнѣмъ городѣ, Максимовичъ тымъ найпаче й зъумѣвъ прислужитись науцѣ, литературѣ й суспѣльности всеи Россіи, та й показавъ, чога можна дождати вѣдъ народныхъ силъ Киѣвской Руси при наступаючихъ лучшихъ условилахъ народного й областного жита¹⁾

2. Измаиль Срезневскій.²⁾

Свою исторію, богатою поезію людовою й окремыми прикметами вдачѣ народу Украина звертае на себе увагу не-то Славянины, але й трохи-не цѣлон Европы. То й не дивно, що деякі тямущі Москалѣ зъявляють їй свою симпатію и прихильють ся сердцемъ до народу, що мавъ славу минувшину, а теперъ побивае ся невзгодинами й лихолѣтемъ. До такихъ сердечныхъ прихильникѣвъ украиньского й запорожского побуту належавъ Измаиль Срезневскій въ молодому своєму вѣку. Коли-жь Москалѣ Срезневскій збиравъ етнографичній матеріялы й пи-

¹⁾ „Вѣстникъ Европы“. Девятый годъ. Томъ II. 1874, въ статьѣ: „Некрологъ. М. А. Максимовичъ. Его литературное и общественное значеніе“, стор. 453. — Драгоманѣвъ писавъ сю статью тогдѣ, коли для украиньского письменства въ Россіи настала деяка пльга.

²⁾ Гляди статью А. Пыпина п. з. „Обзоръ малорусской этнографіи. II. И. И. Срезневскій“. („Вѣстникъ Европы“. Двадцатый годъ. Томъ V. С.-Пб. 1885; стор. 325—350).

савъ свою лѣтопись про давню Украину, то Московка Марія Марковичка (Марко Вовчокъ) змалювала етнографичнй картинки сучасной Украины.

Измаиль Иванович Срезневскій родивъ ся 1 (13) червня р. 1812. въ Ярославѣ, въ пѣвнѣчнѣй Россіи, але дѣтячій и молодечій свѣй вѣкъ провѣвъ вѣнъ на Украинѣ, въ Харьковѣ, де батько его бувъ професоромъ краснорѣчивости й поезіѣ та й инспекторомъ „казенно-коштныхъ студентѣвъ“. По смерти батька Измаиль въ 14. роцѣ житя ставъ учитись въ Харкѣвскѣмъ университетѣ, де й кѣнчивъ трѣохъ-лѣтній курсъ въ 17. роцѣ вѣдъ роду.¹⁾ Вже въ 19. роцѣ житя (р. 1831) выдавъ вѣнъ зъ Росковшенкомъ маленькій „Украинскій альманахъ“, де були й его стихи, а рѣкъ опѣсла (1832) выдавъ „Словацкія пѣсни“. Хочъ отже Срезневскій не бувъ Украинцемъ, то въ молодому вѣку явивъ ся вѣнъ справжнимъ ентузіастомъ супроти лицарескихъ змаганъ колишнихъ Запорожцѣвъ, и вѣдтакъ р. 1833. надрукувавъ вѣнъ въ Харьковѣ першу книжку свого етнографичного збѣрника п. з. „Запорожская Старина“ (16^о, часть I. 1., стор. 1—132; часть II. 2., стор. 1—140).²⁾

Въ переднѣмъ словѣ до першої книжки „Запорожской Старины“ пише Срезневскій ось-що: „Выдаючи въ свѣтъ мою збѣрку запорожескихъ пѣсень и думъ, я бажаю зъявити прислугу, — хочъ и маловажну, — не однимъ любителямъ народнои поезіѣ, але найпаче тымъ, що хо-

¹⁾ Въ Харьковѣ мавъ чи-малый впливъ на Срезневского Петро Артемовскій-Гулякъ авторъ украинской казки „Панъ та собака“. Артемовскій бувъ въ университетѣ професоромъ російской исторіѣ.

²⁾ Срезневскій приѣхавъ р. 1840. до Львова, вертаючи изъ своєї вандрѣвки по славянскихъ земляхъ. У Львовѣ пѣзнавъ вѣнъ молодого етнографа, Якова Головацкого.

тѣли-бъ пѣзнати старовину запорожску, — побуть, звычайъ и обычай, змаганя того-то народу воѣвникѣвъ, котрый своимъ лицарствомъ и завяземъ, своимъ впливомъ на весь полудневый сѣдъ Европы, ба и на малу Азію особливо въ XVII. вѣцѣ, своими дивными прикметами, способомъ житя и характеромъ — заслуживъ собѣ на память у потомности. Лѣтописи украинскій розказують тѣлько про лицарскій змаганя сего народу, доторкуючись дуже рѣдко до внутрѣшньої єго жизни, — ба и тѣ славній дѣла описують они иногдѣ коротко, иногдѣ невѣрно, поплутано, изъ-за чого лѣтописне оповѣдане одно одному неразъ противорѣчить. Менше гѣдній уваги лѣтописи польскій, — ще менше — лѣтописи молдавскій, мѣжь-тымъ коли великорускій лѣтописи майже нѣчого не згадують про Запорожцѣвъ. Отъ-ся бѣднѣсть исторіѣ Запорожцѣвъ въ жерелахъ письменныхъ спонукуе тямущого чоловѣка глядати другихъ жерель, — и отъ, вѣнъ находить для своихъ дослѣдѣвъ пребогату скарбницу въ переказахъ народныхъ“.

„Сїя переказы зберігають ся въ памяти бандуристовъ, потомкѣвъ тыхъ бандуристовъ, котрій подбно Скальдамъ скандинавскимъ супроводжали хорокрыхъ запорожскихъ охотникѣвъ въ ихъ походы, — подбно Скальдамъ загрѣвали ихъ духа въ битвѣ своими пѣснями, и въ пѣсняхъ та думахъ зберегали для потомкѣвъ память славныхъ колишнихъ дѣлъ и переказы давной давнины. И досѣль, є на Украинѣ мовь-то окремый цехъ старцѣвъ, щѣ ходять вѣдъ села до села, грають на бандурѣ и спѣвають сумовиті пѣснѣ и думы, або розказують про давнину. — Въ памяти отъ-сихъ старцѣвъ живе старовина запорожска и тому-то сїя старцѣ важнѣйшій всякихъ лѣтописей. Хочь ихъ переказы про старовину потребують острои критики, то все-жь таки они конечній для кож-

дого, хто бажає знати історію Запорожців, ба й історію прочої України“.¹⁾

Відтак Срезневскій подає характеристику думъ и пѣсень запорожскихъ²⁾ и каже въ кѣнци, що въ пѣсняхъ выразилась лирика и драматика народнои поезіи Запорожців, мѣжъ-тымъ коли въ думахъ вызначае ся „мрачный, холодный эпизмъ“. Опѣсля дѣлить вѣнъ запорожскій пѣснѣ й думы въ два розряды. До першого розряду належать пѣснѣ й думы историчні; другій же розрядъ можна назвати етнографичнымъ, по-за-якъ до него належать пѣснѣ про походы вѣсковѣи, пѣснѣ гульливѣи, сатиричнѣи, — думы моральнѣи, религійнѣи и и. Першій розрядъ, по думцѣ Срезневского, важный особливо для зовнѣшньої исторіи Запорожців, мѣжъ-тымъ коли другій розрядъ вызначае ся вагою супроти внутрѣшньої ихъ исторіи. Опѣсля каже Срезневскій, що въ збираню етнографичного матеріалу помагало ему багато особбъ, та що вѣнъ самъ пѣсля семилѣтнього труда змѣгъ зѣбрати чимало думъ и пѣсень, та й иншихъ переказѣвъ народныхъ. Відтакъ весь нагромаджений матеріаль старавъ ся вѣнъ провѣрити критично, и зробити свою збѣрку по змозѣ повною й доладною. А вже-жъ не додавъ вѣнъ словаря до „Запорожскои Старини“, та обѣцявъ лишъ, що зъ-перегодомъ выдасть повный словарь „украинско-запорожскаго нарѣчія“.

Въ кѣнци переднього слова сказавъ Срезневскій дещо про правопись, котрою хѣнувавъ ся въ выданю свого збѣрника. Осъ и его слова: „До сего часу появилось дуже багато думокъ про правила правописи для языка украиньского, але бѣльша частина словесныхъ робѣтниківъ на

¹⁾ „Запорожская Старина“, часть I., стор. 5—9.

²⁾ ibid., стор. 10—13.

сему поли визначувалась або любовою до чумацкои грубости выговору, або чудернацкимъ поглядомъ на правила правописи. Бѣльше другихъ цѣкаві суть думки Максимовича, высказані въ переднѣмъ словѣ до его збѣрки „малороссійскихъ пѣсень“. Очеvidячки Максимовичъ вѣрно пѣдслухавъ мѣсцеві выговоры, — але его правопись, будучи зовсѣмъ противною думкамъ загалу й уживаню, заведеному зъ-давна, неповно выражена въ правилахъ, и про-те не можна користуватись нею все й всюды... Я нарощно переглядавъ всѣ лѣтописи, грамоты, письма, — словомъ все, що попалося менѣ пѣдъ руки, писаного въ украинськѣмъ языкѣ, — прислухувавъ ся рѣзнымъ гадкамъ, и вкѣнци, зъобразивши собѣ все, выпровадивъ для себе свои правила правописи украиньскои“...¹⁾

Срезневскій подѣливъ самоголосы на тверді та мягкі; — тверді: *а, е, и, ѵ, о, у*; мягкі: *я, ё, і, ѳ, ѳ, ѳ, ю*. Отже вѣнъ писавъ: могила, орлы, степы, Украина, рубати; — Ляхи, ёднати, у глѣбокій могилѣ, жѳнка, кѳнци, пѳйди! козаковѣ (З. пад. ч. вѣ.), въ лѳси, ѳхати, прѳйзжати, ѳхъ, ёго, чѳго, моею и т. д. — Изъ сего отже можна дѣбнатись, що Срезневскій знакомъ ѳ выражавъ не тѣлько тее мягке *і*, що вѣдповѣдае первѣстному *о, ѳ*, але й таке мягке *і* та ѳотоване *і*, що вѣдповѣдае первѣстному *ѳ*. Опроче мѣжъ знаками ѳ, і не робивъ вѣнъ нѣякои рѣзниці, а иногдѣ писавъ вѣнъ такожь и замѣсць ѳ; н. пр. козацькои, — але: своей. Вѣдтакъ ѳотоване *е* выражавъ вѣнъ знакомъ *е* (мое), а знакъ *ё* клавъ вѣнъ иногдѣ въ початку слова (ёднати). Такожь *і* писавъ вѣнъ въ початку слова у формахъ: *іхъ, імъ* и т. д. — Правопись Срезневского *е* отже поплутана й неконсеквентна. Вѣнъ радъ бувъ означити графично окремі прикметы украинь-

¹⁾ *ibid.*, стор. 19—21.

скои фонетики, але, бувши Великорусомъ, не зумѣвъ свои правописнѣ змаганя довести до-путя. Подекуды придержувавъ ся вѣнъ правописи російскои; — писавъ проте: буйны (вѣтры), старыи, прѣйшли, такѣй, чужѣй и т. д.

На заголовнѣмъ листѣ першої частини „Запорожскои Старини“ Срезневскѣй поклавъ два епиграфы: 1. *Gluchो wszędzie, ciemno wszędzie!* (Mickiewicz). 2. Такъ вѣчнѣй памяти бувало || у насъ въ гетьманщинѣ колись (Котляревскѣй). Вѣдтакъ пѣсля переднього слова надруковавъ вѣнъ 12 пѣсень и 6 думъ про дѣячѣвъ та подѣвъ до Богдана Хмельницкого. Въ пѣсеняхъ зъображенѣ отъ-сѣ дѣячѣ: Свирговскѣй, Серпяга, Наливайко, Тетеренко, Лобода, Сагайдачный, Сава Чалый и Чурай (стор. 27—76). — Пѣсля пѣсень надруковано тутъ отъ-сѣ думы: 1. Дары Баторѣя. Смерть Богданка (стор. 77—82). 2. Татарскѣй похѣдъ Серпяги (82—86). 3. Битва Чигириньска (86—91). 4. Смерть Федора Безрѣдного (91—94). 5. Втеки трѣохъ братѣвъ изъ Азова (94—102). 6. Похѣдъ на Полякѣвъ (102—109). — Пѣсля думъ напечатано деякѣ примѣтки до пѣсень и думъ (110—129).

Вѣдтакъ слѣдуе другѣй вѣддѣль першої частини въ першѣй книжцѣ. Тутъ поклавъ Срезневскѣй ось-якѣй заголовокъ: „Сказанѣя лѣтописцевъ и преданѣя о лицахъ и событѣяхъ, бывшихъ въ Украинѣ и Запорожѣ до смерти Стефана Баторѣя“. — Въ переднѣмъ словѣ каже Срезневскѣй, що хочъ украиньскихъ лѣтописей в багато, то не все они подають историкови достовѣрнѣй вѣсти. Тому-то мѣжь просторыми лѣтописями выбравъ вѣнъ невеличку, котра ходила вѣдъ рукъ до рукъ по Украинѣ въ нечисленыхъ рукописахъ. Вѣдтакъ надруковавъ вѣнъ сю лѣтопись п. з. „Сказанѣя, откуду Козаки Запорожане, и вѣмъ славы“ (стор. 15—33). Пѣсля сѣи лѣтописи слѣдуе двадцять просторыхъ примѣтокъ Срезневского (стор. 35—130).

— Въ кѣнци книжки надруковано початокъ „Сказанія о гетманахъ запорожскихъ“ (131—138).

Третій вѣддѣль першої частини надруковано вже въ другій книжцѣ „Запорожской Старины“ р. 1834. въ Харковѣ (16^о, сторѣнь 168). Отъ-сей вѣддѣль є творомъ самого-жъ Срезневского, котрый на засновку лѣтописей украинськихъ написавъ „лѣтопись“, и додавъ до неи свои примѣтки, користувавшись не тѣлько лѣтописями й переказами, але й творами историчными, писаными въ мовѣ російскѣй, польскѣй, французкѣй й латинскѣй. Лѣтопись Срезневского простягає ся вѣдъ смерти Баторія до Богдана Хмельницкого (стор. 11—64). Пѣсля-жъ лѣтописи Срезневскій надрукувавъ двацять и чотыри примѣтки (стор. 65—161). — Такъ отже другій и третій вѣддѣль першої частини „Запорожской Старины“ самъ Срезневскій уважавъ додаткомъ до першого вѣддѣлу, по-за-якъ въ нихъ суть такі поясненя и примѣтки, щѣ вѣдносять ся до пѣсень та думъ.

Вѣдтакъ въ другій половинѣ другої книжки надруковано другу частину „Запорожской Старины“ въ двохъ вѣддѣлахъ (Харковѣ, 1834—1835; сторѣнь 82 + 184). — Въ першѣмъ вѣддѣлѣ другої частини читаємо пѣснѣ й думы про дѣячѣвъ и подѣѣ вѣдъ Богдана Хмельницкого до смерти Мазепы. Въ переднѣмъ словѣ каже Срезневскій, щѣ читачъ мабуть вдоволить ся немалымъ числомъ сихъ пѣсень и думъ. Вѣдтакъ заявляє вѣнъ вдяку Максимовичеви, „и многимъ другимъ особамъ“, котрѣ пособили ему въ збираню ось-тыхъ матеріалѣвъ етнографичныхъ. Всѣхъ пѣсень та думъ зѣбрано тутъ трийцять.

Въ другѣмъ вѣддѣлѣ другої частини (другої книжки) „Запорожской Старины“ Срезневскій напечатавъ свою лѣтопись въ двохъ частинахъ: 1. Лѣтопись, 1640—1654 (стор. 1—92). 2. Лѣтопись, 1654—1657 (стор. 93—105).

Потѣмъ слѣдуютъ „Приписки къ лѣтописи“ (стор. 106—143). Въ концѣ-жъ другой книжки читаемо заголовокъ: „*Пѣсни, думы и преданія, поясняющія сказанія лѣтописцевъ*“ (стор. 144—184). Се е російскій перекладъ вѣсьмохъ пѣсень и думъ зъ деякими поясненіями.

Отъ и поглядъ на „Запорожскую Старину“, въ котрѣй побѣчь матеріялу этнографичного е чи-мало матеріялу историчного, збраного молоденькимъ Срезневскимъ за-для того, щобъ картинки внутрѣшньої жизни Запорожцѣвъ доповнити малюнками зовнѣшнього ихъ побуту. Хоча-жъ Срезневскій заявивъ, що деякі пѣснѣ й думы вѣнъ самъ записавъ изъ устъ бандуристѣвъ, то все-таки критика вѣднеслась скептично до декотрыхъ думъ его збрника. Такъ въ передньому словѣ до „*Историческихъ пѣсень малорусскаго народа съ объясненіями. Вл. Антоновича и М. Драгоманова*“ сказано (томъ I., стор. XIX—XX), що зъ-помѣжъ всѣхъ думъ, котрыхъ фальсификатъ можна-бъ доказати, въ збрнику Срезневского деякою литературною стѣйностію визначуеся тѣлько дума „Походъ на Полякѣвъ“ (I. 1., стор. 102—109), котра ввѣйшла въ збрникъ Максимовича зъ р. 1834. (стор. 27—32).¹⁾ Вѣдтакъ по думцѣ обохъ тыхъ ученыхъ мужѣвъ гарною е такожъ дума „Повстанє Наливайка“ (або „Битва Чигиринська“, I. 1., стор. 86—91). А вже-жъ инші фальсификаты, якъ кажутъ Антоновичъ и Драгоманѣвъ, зъявляють такъ багато похибокъ въ мовѣ, рѣзнять ся такъ дуже вѣдъ народныхъ пѣсень въ характерѣ, що справдѣ дивно, якъ могли они вводити въ блудъ такихъ людей, котрымъ до-

¹⁾ Дума „Походъ на Полякѣвъ“ подобалась вельми Гоголевъ, Бѣлинському (Сочин. т. V. 86—90) и Буслаеву, котрый надрукувавъ еъ р. 1861. въ Москвѣ въ „Историч. Христоматіи“ (стор. 1625—1627), назвавши еъ „превосходною думою“ и „образцемъ малорусскаго нарѣчія“.

бре звѣстнѣ були прикметы автентичныхъ народныхъ пѣсень и думъ украинскихъ.¹⁾ Вѣдтакъ кажуть оба тѣ этнографы ось-що: „Бѣльша частина пѣдробленыхъ пѣсень и думъ говорить про часъ козацтва вѣдъ Наливайка до Хмельницкого, — и тутъ мы видимо занесенѣ въ осьтѣй нѣбы-то народнѣй памятники всѣ похибки историкѣвъ трийцятыхъ рокѣвъ, — найпаче-жъ довѣру до „Исторіѣ Русовъ“, зъ котрою бѣльша частина пѣдробленыхъ думъ згѣдна въ оповѣданю дѣвѣдмѣ, зъявляючи розладѣ супроти другихъ жерель и актѣвъ“...²⁾

Основнѣй розбѣръ пѣдробленыхъ думъ зладивъ Костомарѣвъ,³⁾ запримѣтивши, що найбѣльше вводили насъ въ блудъ „Запорожская Старина“ Срезневского, збѣрникъ Максимовича (котрый хѣснувавъ ся збѣрникомъ Срезневского), а подекуды й збѣрники иншихъ збѣрачѣвъ. А вже-жъ Максимовичъ, живши опѣсля на Украинѣ, признавъ ся, що, коли пробувавъ у Москвѣ, вѣнѣ обманувъ ся думами „Запорожской Старины“, — а то найпаче задля того, що ихъ выдавъ „даровитѣй авторъ“. Але Срезневскѣй не выправдувавъ себе зъ-за тыхъ похибокъ въ „Запорожскѣй Старинѣ“, на котрѣй вказували критики.⁴⁾ Ще въ 1847. р. осьѣвъ ся вѣнѣ въ Петербургѣ, де его поста-

¹⁾ „Историческія пѣсни малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова“. Томъ I. Кіевъ, 1874; стор. XIX—XX. — Пѣдробленою вважають оба тѣ этнографы найпаче думу „Дары Баторія. Смерть Богданка“ („Запорож. Старина“, I. 1., стор. 77—82). Тутъ выказує ся симпатія козакѣвъ до Степана Баторія и до польской управы. („Историч. пѣсни...“, т. II. 1.; стор. II.).

²⁾ *ibid.*, т. I., стор. XX.

³⁾ „Историческая поэзія и новые ея матеріалы“ — статья Костомарова въ „Вѣстнику Европы“, 1874. декабрь.

⁴⁾ А. Пыпинъ „Обзоръ малорусской этнографіи“. II. И. И. Срезневскѣй. („Вѣстникъ Европы“. Двадцатѣй годъ. Томъ V. 1885; стор. 350.

влено университетскимъ профессоромъ славянскои фильологіѣ. Живучи вѣддалеки вѣдъ Украины, вѣнъ позбувъ ся молодечихъ идеалѣвъ и вдоволявъ ся славою добраго профессора фильологичнаго факультету. Вѣнъ умеръ въ Петербурзѣ 8 (20) лютого р. 1880. Коли-жь Пыпинъ въ „Вѣстнику Европы“ попрѣкнувъ покѣйнаго Срезневского за-для того, що вѣнъ некритично выдавъ „Запорожскую Старину“, то дочка профессора выступила въ оборонѣ свого батька, написавши листъ до автора статѣѣ „Обзоръ малорусской этнографіи“. Она запримѣтила, що батько би мѣгъ помилятись, якъ и кождый, особливо-жь въ такому молодому вѣку, коли выдавъ „Запорожскую Старину“, — го могли ввести въ блудъ особы, щѣ доставили ему матеріаль. Хоча-жь и були-бъ похибки въ его збрѣцѣ, то они не дають ще нѣкому права, обвиняти его о безсовѣстнѣй вѣдносины до науки.¹⁾ — На отъ-се письмо дочки Срезневского вѣдповѣвъ Пыпинъ въ „Вѣстнику Европы“, що самъ Срезневскій называвъ опѣсля свою роботу молодецою, та що деякі думы, котрі вѣнъ чувъ вѣдъ бандуристѣвъ, новѣйші спеціалісты признали одноголосно не-народными й пѣдроблеными.²⁾

3. Плятонъ Лукашевичъ.³⁾

Плятонъ Яковлевичъ Лукашевичъ, помѣщикъ Подтавскои губерніѣ, выдавъ р. 1836. въ Петербурзѣ „Малороссійскія и червонорусскія народныя думы

¹⁾ Дочку Срезневского вразили найпаче отъ-сѣ слова Пыпина: „Срезневскій несомнѣнно взялъ грѣха на душу, когда утверждалъ, будто записывалъ со словъ бандуриста тѣ пѣсни, которыхъ никогда у бандуристовъ не существовало“.

²⁾ „Вѣстникъ Европы“... Томъ VI. 1885; стор. 816—817.

³⁾ Про Плятона Лукашевича спѣмнувъ у своихъ „Запискахъ“ Петро Д. Селецкій. („Кіевская Старина“, т. VIII. 1884; стор. 247—296).

и пѣсни“ (8^о, сторѣнь 170).¹⁾ Въ переднѣмъ словѣ сего книжки читаемо ось-що: „Маємо вже два збѣрники українськихъ пѣсень, — Срезневского и Максимовича. Я зберѣгъ вѣдъ затраты ще деякі народні пѣснѣ, и подаю ихъ вѣ отъ-сѣмъ збѣрнику. Мабуть буде се останне ихъ выдане, вѣ котре входять матеріялы зъ Украины. Тамъ народні пѣснѣ вже вѣдъ давна не истнують, — всѣ они зовсѣмъ замѣнені салдацкими, або великорусскими пѣснями. Украинскій парубокъ уважае собѣ за стыдъ, спѣвати инші пѣснѣ... Если російскій пѣснѣ такъ прегарні вѣ устахъ салдата або вѣзника, то являють ся они просто ужасными, коли ихъ спѣвае Українець грубымъ басомъ и повѣльнымъ выговоромъ слѣвъ. Перейдѣть ся по украинскѣмъ селѣ вѣ тиху нѣчь, коли молодѣжь збере ся на улицу або вечерницю, то мимо волѣ якийсь ужасъ перейме ваші нервы; — бо ось зобразѣть собѣ мужика, котрый одну ноту тягне зъ крикомъ, неначе зъ брязкотомъ, мѣжь-тымъ ось-тому запѣвалѣ приходитъ вѣ помѣчь заглушающій хоръ; — справдѣ, вѣдъ такого спѣву можна втратити органъ слуху! То й не диво, що заткавши уши, втѣкасте вѣдтѣль геть далеко, та ба! вѣ вѣддали голосъ спѣвакѣвъ стае ще немилѣйшимъ, — се справдѣшне выте вовкѣвъ. А вже-жь и украинське жѣбноцтво перестаетъ любити свои прегарні, сумовиті пѣснѣ, вѣ котрыхъ спѣвано про любовь и розлуку зъ милымъ козаченькомъ... Такихъ пѣсень вѣдъ нихъ уже не почувете, — и мѣжь ними е запѣвалы та пискливый хоръ, и який хоръ!... Не знаючи великорусскихъ жѣбнѣчихъ пѣсень, украинскій дѣвки спѣвають тѣ-самій пѣснѣ, що й парубки,

¹⁾ П. Лукашевичъ не означивъ сего этнографичного збѣрника своимъ иимѣмъ и прѣзвищемъ, а назвавъ себе вѣ переднѣмъ словѣ тѣлько „издатель“. — Вѣ 1839. р. Лукашевичъ приѣхавъ зъ Украины до Львова, де пѣзнавъ ся зъ молодымъ Яковомъ Головацкимъ.

се-бъ-то салдацкїи и вѣзничкїи. Иногда парубки и дѣвки разомъ спѣвають ту пѣсню, — просто верещать, кѣлько могá... Можете вѣхати крѣзь Украину вдовжь и впоперекъ, и я ручу вамъ, що вы не вчуєте нѣ одной народной пѣснѣ. Помѣжь десяти парубками ледви найдете одного, котрый може вамъ заспѣвати „мужицьку“ пѣсню, и то якусь жѣночю... Тѣ „мужицькїи“ пѣснѣ зможете учути десь на самотѣ, — въ поли, въ лѣсу, и то въ искаженѣи формѣ. Новѣйша украиньска муза народна не утворила ще нѣчого, крѣмъ двоухъ, або трѣохъ пѣсень про рекрутчину, котрї зъявляють мелодїю росїйску; те-саме можна сказати про всѣ украиньскїи пѣснѣ, котрї збереглись вѣдъ затраты: всѣ они спѣвають ся на ладъ „парня и дѣвки“. Черезъ двацять рокѣвъ мы будемо вѣдшукувати питомои ихъ мелодїѣ въ Галичинѣ або на Угорщинѣ у Карпатскихъ Русинѣвъ. Збереглись вѣдъ затраты тѣлько весѣльнїи та иншїи обрядовїи пѣснѣ“.

„Такъ отже тѣ пѣснѣ, що ихъ я выдаю, вважають ся вже мертвыми для Украинцѣвъ. Се тѣлько дробнїи останки чудовой спѣвучои творчости ихъ дѣдовъ, котру подивляли самї хулители всего, що украиньске. А вже-жъ не буду розправляти про ихъ стѣйнѣсть и мелодїю, — скажу тѣлько се, що сповняю свѣи довгъ супроти родины, выдобувши зъ забутя ту южно-руську народну поезїю у старцѣвъ, що одною ногою стояли вже въ гробѣ. Єъ-то присвячую моимъ предкамъ Гетьманцямъ, бо она до нихъ належить, — и чей хоть одинъ листочокъ изъ сеи вѣтки впаде на ихъ могилу, що завалилась, або долетитъ на высокїи курганъ козацкїи“.¹⁾

¹⁾ „Малоросїйскїи и червонорускїи народныи думы и пѣсни“. С.-Пб. 1836; стор. 5—7. — Се передне слово и въ загалѣ свои поясненя писавъ Лукашевичъ по-росїйски.

Отъ-симъ своимъ поглядомъ на затрату украинськихъ пѣсень мѣжь народомъ сѣльскимъ Лукашевичъ okazaвъ ся пессимистомъ, а може й описавъ сумну прояву занепащеня пѣсенной творчости народной въ якѣмсь пѣдгородю, — бо вже-жь така думка Лукашевича вважае ся невыправданою й дивовижною. Та-жь пѣзнѣйшій етнографы Костомарѣвъ, Кулѣшь, Чубинскій и и. вештались чимало по Украинѣ въ цѣляхъ етнографичныхъ, а нѣгде не помѣтили такой мертвоты поезіѣ народной, яка мерещилась въ уявѣ Лукашевича. И справдѣ, украинська поезія жие досѣль мѣжь народомъ, дарма, що денекуды по селахъ чутно вже салдацкѣ пѣснѣ. На сю чаруючу, животворну силу народной поезіѣ вказавъ недавно тому Мордовецъ въ оповѣданю „Пѣдъ небомъ Украины“, котре въ перекладѣ Цезара Бѣлила надруковано р. 1893. у Львѣвскѣй „Зорѣ“ (число 2. 4. 6. 7. 8). Мѣжь иншимъ пише тутъ Мордовецъ, що дѣвчата спѣвають на улиці свои украинскѣ пѣснѣ, котрѣ можна найменовати побутовыми, звичаевыми, ба й историчными. „Парубоцтво-жь починае тодѣ супротивне змаганне: на злѣсть дѣвчатамъ вони починають спѣвати своимъ особнымъ хоромъ пѣснѣ, найбѣльшь салдацкѣ“. ¹⁾

Въ збѣрнику Лукашевича суть два вѣддѣлы: I. Малоросійскѣ думы й пѣснѣ (стор. 3—100). II. Червононорускѣ думы й нѣснѣ. Въ першѣмъ вѣддѣлѣ надруковано двацять думъ и пѣсень историчныхъ (стор. 9—60), мѣжь котрыми вызначае ся дума „про Самбѣла Кѣшку“, щѣ єъ выдавецъ записавъ вѣдъ слѣпого бандуриста въ Полтавскѣй губерніи. Вѣдтакъ идуть пѣснѣ побутовѣ, любовнѣ и и. (всѣхъ ихъ є 27). Далѣ надруковано шѣсть пѣсень обрядовыхъ, а чотырнацять весѣльныхъ. Въ кѣнци

¹⁾ „Зоря“, 1893; стор. 136.

поміщено одинъ зразокъ заклинаня („вѣдъ болю зубѣвъ“). Передъ деякими думами й пѣснями й такожъ передъ взорцемъ заклинаня читаемо коротку розвѣдку, писану пороссійски.

Въ другѣмъ вѣдѣлѣ сказано навпередъ дещо про долю Червоної Руси й про галицко-руську литературу. Тутъ читаемо мѣжъ иншимъ ось-що: „Украина є для Червонорусѣвъ (се-бѣ-то для галицкихъ Русинѣвъ) неначе обѣтньою землею, куды линуць всѣ ихъ думки... Хто бы повѣривъ, що галицкій пастухъ знає далеко бѣльше думъ про героївъ України й про єя исторію, нѣжъ посивѣлый українскій козакъ!“... Сказавши вѣдтакъ дещо про участь галицкои Руси въ повстаню Богдана Хмельницкого, Лукашевичъ згадує про тее, якъ Поляки опѣсла займили въ свою кормигу ту справдѣшню „руську землю“, и якъ примучені Галичане все зверталиє своїми думками до милои України. — Далѣ каже Лукашевичъ ось-такє: „Я думаю, що мило буде дѣзнатисъ моимъ читачамъ, що вѣ Львовѣ и въ Перемышли кѣлькохъ „добрыхъ уніятскихъ патерѣвъ“ (священникѣвъ), котрѣ ще не соромлять єя носити имя руске, загадали воскресити въ Галиціи народне слово. Вѣдтакъ не давно тому, за-вдяки опѣцѣ австрійского уряду, показались деякѣ творы въ малорускѣмъ нарѣчію. Та отъ, зъ жалемъ пѣдносимо, що засновкомъ сему нарѣчію принято польскій языкъ и Перемыске нарѣчіє, котре бѣльше иншихъ потерпѣло вѣдъ польонизмѣвъ. Чому-жъ авторы не знижились до простои мовы сѣдного червонорусского нарѣчія, въ котрѣмъ ще зберегає єя чистота Київско-русского нарѣчія?“...¹⁾ Лукашевичъ натякнувъ тутъ найпаче на стихотворнѣ змагана

¹⁾ „Малороссійскія и червонорусскія народныя думы и пѣсни“, стор. 103—107.

Йосифа Левицкого, але тымъ своимъ писанемъ доказавъ, що не мавъ ясного погляду на початки вѣддрожєня галицко-рускої литературы.

Въ отъ-сѣмъ другѣмъ вѣддѣлѣ свого збѣрника Лукашевичъ передрукувавъ галицко-рускі пѣснѣ изъ збѣрника Вацлава зъ Олеська п. з. „Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego“ (Львѣвъ, 1833). И такъ въ збѣрнику Лукашевича знаходимо чотыри пѣснѣ историчнѣ, дваццять три пѣснѣ побутовѣ й любовнѣ, чотыри пѣснѣ опришкѣвъ, пятьнайцять коломыйбкѣ и шумокѣ, три пѣснѣ пастушѣ, одну — поминальну, пять пѣсенъ обжинковухъ и пять-десять весѣльныхъ.¹⁾

Выдаючи народнѣ пѣснѣ Лукашевичъ хотѣвъ придержуватись правописи Максимовича, але подекуды збивъ ся зъ пантелику и писавъ фонетично: бѣлий, у крайнимъ домѣ, въ чужѣй сторонѣ, и т. д.

4. Якѣвъ Головацкѣй.²⁾

Вѣнъ родивъ ся 17. жовтня р. 1814. въ Чепеляхъ, селѣ Брдского повѣту въ Галичинѣ, де отецъ его Фе-

¹⁾ Коли Лукашевичъ вѣдвернувъ ся вѣдъ живыхъ переказѣвъ народныхъ, — коли добававъ мертвоту народної поезіѣ тамъ, де було справне житѣ, то скончался така дивовижа, що вѣнъ пѣдъ старѣсть звернувъ ся до такихъ дослѣдѣвъ, якѣ зъявляли результаты астрономичної и фильологичної науки середньвѣчныхъ часѣвъ. Такъ выдавъ вѣнъ мѣжъ иншими науковими творами ось-якѣ: 1. „Примѣры всесвѣтнаго славянскаго чаромѣтїя астрономическихъ выкладѣвъ, съ присоединенїемъ объясненїя обратнаго чтенїя названїй буквѣ алфавитовѣ греческаго и коптскаго“. Москва, 1855. — 2. „Объясненїе ассирїйскихъ именъ“. Кїевъ, 1868. — 3. „Изложенїе главныхъ законовъ естественной и наблюдательно-микроскопической астрономїи, а также астрономической метеорологїи...“ Кїевъ, 1884., и т. и.

²⁾ Важнѣйша литература: 1. „Вспоминки изъ дѣтскихъ и школьныхъ лѣтъ Якова Ф. Головацкаго“ — автобіографїя. („Литера-

дѣръ бувъ священникомъ. Бувши дѣтвакомъ, Якѣвъ чимало наслухавъ ся пѣсенъ вѣдъ няньокъ, мѣжь-тымъ коли бабы-прыхи розказували ему казки й байки. Найпаче подобались ему обряды на коляду, и такожь щедрѣвки, щѣ ихъ спѣвали дѣвки на вечѣръ передъ Богоявленемъ. Цѣкавый дѣтвакъ радѣвъ бувало радѣстью, коли дѣвки спѣвали по черзѣ щедрѣвку й для панича, се-бѣ-то для него. Вѣнъ не вдоволявъ ся, щѣ дѣвки заспѣвали ему ту щедрѣвку, — треба було ще повторяти отъ-сѣ слова: „Нашъ паниченько перебѣриченько: коники перебирае; || Ой дзвѣнъ дзвонить, мѣсяць сходить, || нашъ паниченько на конику играе“ и т. д.

Въ 1820. р. батько вѣдвѣзъ Якова зѣ старшимъ своимъ сыномъ Николою въ школы до Львова. Тутъ ставъ Якѣвъ учитись въ нормальной школѣ, мѣжь-тымъ коли Никола бувъ уже въ гимназїи. Але-жь недовго пробували оба браты въ сѣмъ городѣ, тому-щѣ они тяжко занедужали, за-для чого батько взявъ ихъ обохъ на село. Хоча-жь они й подужали, то батько не посылавъ ихъ того року до школы, бо за-для недороду не мѣгъ ихъ удержувати въ мѣстѣ. А вже-жь въ тѣ довжезныя ваканціѣ батько навчивъ Якова читати на церковно-славянскому букварю, и таке читане звалось тогдѣ наукою руского языка.

турный сборникъ“, издаваемый галицко-русскою Матицею подъ редакціею Богдана А. Двѣдицкого. Во Львовѣ, 1885; стор. 127—140). — 2. „Воспоминаніе о Маркіанѣ Шашкевичѣ и Иванѣ Вагиловичѣ“. Изъ записокъ Якова Ѡ. Головацкаго. (ibid., 1885; стор. 10—36). — 3. „Путешествїя Якова Ѡ. Г. по прикарпатской Руси и въ Венгріи“. (ibid., 1886; стор. 88—100). — 4. „Литературныя занятїя Якова Ѡ. Головацкаго по оконченїи богословскихъ студїй въ г. 1840.“ — автобіографїя. (ibid., 1886; стор. 198—199). — 5. „Жизнь Якова Ѡ. Г. на капелянїи въ Микитинцахъ и на приходствѣ въ Хмелевой отъ г. 1842—1848.“ (ibid., стор. 199—207).

На попѣвство въ Чепеляхъ приѣзжавъ неразъ изъ сусѣдного села Голубиць Тихоцкій, Русинъ, що державъ въ арендѣ землю Пѣдгорецкого монастыря. Вѣнъ бувъ родомъ изъ Литвы й за-любки розказувавъ про Россію и тамошній порядки. Ба й батько Якова оповѣдавъ неразъ про Россію, про французку вѣйну и про російскій вѣйска, котрї зайняли Галичину р. 1809. Вѣдтакъ Якѣвъ Головацкій писавъ р. 1885., що „о Россїи отецъ говорилъ всегда съ восторгомъ, хотя при томъ былъ хорошимъ патриотомъ австрійскимъ“.¹⁾

Въ 1823. р. батько вѣдвѣзъ до Львова трѣохъ синѣвъ: Николу, Якова й Ивана. Тутъ жили они на Кракѣвскому передмѣстю, повыше стародавного костела св. Яна. Зъ ними були на квартирѣ такожъ чотыре браты Децикевичѣ, сыны священника, и Боницкій, сынъ хлѣбороба. У сихъ школярѣвъ бувъ гарный голосъ, и вѣдтакъ они спѣвали хоромъ не тѣлько церковній, а й народній пѣсенѣ. Тогдѣ-то Якѣвъ стямивъ собѣ текстъ десятохъ пѣсенъ народныхъ и записавъ ихъ собѣ въ зшитку буквами польскими. Се бувъ першїй его збрникъ рускихъ народныхъ пѣсенъ.

Якѣвъ учивъ ся за-любки нѣмецкого языка, и бувши ще ученикомъ нормальной школы, читавъ грецку и римску митологію Куфнера, выдану въ Вѣдни. Вѣдтакъ р. 1825. ставъ вѣнъ учитись въ гимназіи Доминиканскѣй у Львовѣ. Та отъ, вѣнъ живъ на Хоружчинѣ на такѣй квартирѣ, де не було нѣякого догляду надъ школярами. Сынокъ хозяйки, Монцибовичъ, и сынъ одного урядника Фурманъ, трохи-не цѣлый день бавились своими голубами, ба й приманювали чужихъ голубѣвъ та ловили ихъ. Така забава була по-нутру Головацкому, и тому-то за-

;) „Литературный сборникъ“. 1885; стор. 132.

лишавъ вѣнъ свою науку, и ажъ тогдѣ ставъ тямущимъ ученикомъ, коли батько поставивъ своихъ сынѣвъ на иншѣй квартирѣ, се-бѣ-то у колишнього свого сусѣда Зелиньского, щѣ бувъ лѣсничимъ въ лѣсѣ Зборѣвскѣмъ. У Людвига, старшого сына Зелиньского, була маленька бібліотека польска, и вѣдтакъ Якѣвъ ставъ уже тогдѣ читати всякѣ книжки, якѣ ѣму попались у руки. Зѣ-перегодомъ читавъ вѣнъ книжки въ бібліотекахъ университетскѣй та й института Оссолинськихъ, — читавъ всячину не тѣлько дома, але й въ школѣ.

На вакаціяхъ бувавъ вѣнъ въ Турю у свого дѣда, Василя Якимовича, котрый бувъ тямущимъ священникомъ колишнихъ рускихъ студій. Якъ Якѣвъ вѣдѣзжавъ до Львова, то дѣдусь дававъ ѣму одного або й кѣлька рублѣвъ, и за ѣй грошѣ купувавъ вѣнъ собѣ зѣ-першу польскѣй або нѣмецкѣй книжки, але перегодя купивъ вѣнъ творы Основяненка, Державина и и. У дѣда найшовъ вѣнъ „Панѣеонъ“ Карамзина, котрый Якимовичеви лишивъ на памятку якѣйсь россійскѣй офицерѣ, щѣ р. 1809. стоявъ у него на квартирѣ.¹⁾ Дѣдъ подарувавъ своему внукови сю книжку, але той не мѣгъ зрозумѣти мовы „Панѣеону“, хоча читавъ ѣго запопадливо.

Коли Якѣвъ бувъ въ высшихъ клясахъ гимназіѣ, то на квартирѣ разомъ зѣ нимъ жили студенти зѣ Мазурщины, котрѣ ѣму багато розказували про свою батькѣвщину. Тогдѣ пѣзнавъ ся Головацкѣй такожь зѣ деякими богословами зѣ Тарнѣвскои епархіѣ, щѣ вчилися на Угорщинѣ въ гимназіяхъ и филозофичныхъ лицеяхъ. Они-то оповѣдали Головацкому про свои горы, Татры, вѣдтакъ

¹⁾ На основѣ Вѣднѣського мира (14. жовтня р. 1809) цѣсарь Францъ I. вѣдступивъ Россіи територію у схѣднѣй Галичинѣ зѣ 400.000 душъ; а въ 1810. р. визначено въ тѣй цѣли округъ Тернопѣльскѣй и частину округа Чорткѣвского.

про Угорщину, про Словаківъ, Сербівъ, Хорватівъ... Вже тогдѣ заблаглось Якову, навчитись славянськихъ языківъ и пѣзнати ся зъ побутомъ Славянъ. А по-за-якъ ученики того часу спѣвали пѣснѣ за-любки, то Головацкій мѣгъ почути не тѣлько мазурскій, але й словацкій та чеській пѣснѣ. Одначе молоді Русины спѣвали тѣлько галицко-рускій пѣснѣ, ба й московскій (якъ каже Головацкій), котрй дехто изъ старшихъ мѣгъ переймити въ 1809. роцѣ.

Головацкій розказує въ автобіографіи, що р. 1828. вѣнъ и его товаришѣ-Русины радували ся зъ Поляками, коли російскій генералы Паскевичъ и Дибичъ поборювали Турківъ. Але мѣжъ учениками були й такі, щѣ зъявляли свои симпатіѣ Туркамъ; — се були Нѣмцѣ й Жиды. Вѣдтакъ политичнй суперечки учениківъ кѣнчили ся неразѣ бѣйкою на кулаки. Тогдѣ-то позсувавши шкѣльнй лавки въ одинъ кутъ клясы, прихильники російскихъ генералѣвъ, Паскевича й Дибича, ставали проти Турко-филѣвъ, котрй зѣ крикомъ „Аллагъ!“ кидались на своихъ ворогѣвъ. Одного разу при такѣй баталіи Русины зѣ Поляками дружно атакували Нѣмцѣвъ и Жидѣвъ, коли ось професоръ Пивоцкій, увѣйшовши въ клясу закричавъ: „Quid hoc est? — spelunca latronum, non schola humaniorum!“ (Въ тыхъ часахъ ученики були приневолені, говорити зѣ професорами и мѣжъ собою по-латиньски). Але годѣ було дѣзнатись, хто почавъ баталію? — хто виноватець? Вѣдтакъ пише Головацкій, що въ часѣ коронаціѣ царя Николая въ Варшавѣ Поляки зворушили ся радѣсно говорячи: „Царѣ вѣдбере Познанъ Прусакамъ и назадъ приверне польске королѣвство по залѣзній стовпы“. Але-жъ саме-тогдѣ гимназіясты-Русины не хотѣли потурати своимъ товаришамъ-Полякамъ. Ось-що пише далѣ Головацкій про тогдѣшне зворушенѣ молодече: Тутъ зѣткнули ся зѣ собою національнй переказы й бажаня.

Мы вѣрили, що царь вѣдбере Познань, але нѣ-за-що въ свѣтѣ не хотѣли мы Польщи вѣддати Волини, Подбѣля, Бѣлои и Червонои Руси. Мы боронили нашѣ права до рускиѣхъ земель, сперечали ся зъ Ляхами, а въ-кѣнци порѣшили ось-що: „Не дамо вамъ нѣ одной стопы рускои землѣ! Поки церкви — всео наше!“¹⁾

Скѣнчивши науку въ гимназїи (1831) Головацкїй ставъ студентомъ философичного факультету въ университетѣ Львѣвскѣмъ. Хѣснующися свободою университетскою, Головацкїй не дармувавъ, але читавъ книжки въ бібліотекахъ. При сѣмъ читаню не йшло вже всео въ сумѣшь, якъ се бувало давнѣйше въ часѣ науки гимназїальнои, бо ось Головацкїй ставъ займатися по-найбѣльшь исторїею и фильольогїею славянською. Тогдѣ-то почавъ вѣнѣ учитися рускогоу языку безъ проводника: робивъ собѣ выписки й вытяги зъ деякиѣхъ книжокъ, переписавъ въ бібліотецѣ им. Оссолинскихъ весь збѣрникъ „малороссїйскихъ пѣсенъ“ Максимовича и деякїй давнїй россїйскїй пѣснѣ Киршѣ Данилова, выданїй въ Москвѣ р. 1818., та й студїювавъ нѣмецко-россїйску граматїку Гайма, що знаходилась въ бібліотецѣ университетскѣй.

Того часу пѣзнавъ ся Головацкїй зъ Маркїяномъ Шашкевичемъ, слухачемъ II. року философїѣ. Шашкевичь, выучуючися рускои мовы та исторїѣ, запримѣтивъ небавомъ, що й Головацкїй працюе въ сѣмъ напрямѣ, тому-то Маркїянъ наблизивъ ся до него, вѣдкрывъ ему свои думки й заявивъ рѣшучо, що имъ, молодымъ Русинамъ, треба учити ся рѣднои мовы та й иншихъ языкѣвъ славянскихъ, вводити рѣдне слово въ щоденну розмову, будити патрїотизмъ въ рускѣй суспѣльности, освѣчувати людѣ и воскресити руску письменнѣсть въ Гали-

1) „Литературный сборникъ“. 1885; стор. 139.

чинѣ. Отъ-сѣ думки Шашкевича вельми вподобались Головацкому, котрый доси не зъумѣвъ ще найти дороги, щобъ дѣйти до меты своихъ бажань.

Вѣдтакъ Шашкевичъ познасмивъ Головацкаго зъ Ивановъ Вагилевичемъ, котрый бувъ коллегію Головацкаго, се-бѣ-то слухачемъ I. року философій. Вѣдъ того часу всѣ три стали сердечными приятелями. Они въ-трѣохъ розмовляли часто про литературу, народнѣсть, исторію, политику, — читали й критикували книжки, щѣ вѣдно-сились до исторій й языкознаня Славянъ, и майже все говорили мѣжь собою по-руски. А по-за-якъ сѣ три молодики зъявляли такій напрямъ до просвѣтної дѣяльности, якій инші товаришѣ вважали невидальщиною, то зъ насмѣхомъ называно ихъ „рускою трѣйцею“.¹⁾

Головацкій купивъ собѣ у Львовѣ практичну російску граматику Гайма въ польскѣмъ перекладѣ Гродзицкаго (Вроцлавъ, 1819) и „Лиру“ російскаго поста Державина, выдану въ Вильнѣ. Вѣдтакъ выписавъ собѣ зъ Россіи Исторію Бантышъ-Каменскаго й Енеиду Ивана Котляревскаго.²⁾

Того часу (р. 1833.) Вацлавъ зъ Олеска (Залескій) выдавъ свѣій збѣрникъ пѣсень народныхъ.³⁾ Головацкому и его товаришамъ вподобалось се, що Полякъ цѣнивъ рускій пѣснѣ выше вѣдъ польскихъ, тѣлько-жь не могли они похвалити того, що въ збѣрнику Вацлава зъ Олеска рускій пѣснѣ надруковано въ сумѣшъ изъ польскими й то

¹⁾ Порѣвн. „Исторію литер. рускои“, II. 2; стор. 361.

²⁾ Се було друге выдане Енеиды зъ р. 1808. Въ сѣмъ выданю надруковано лишъ три части Енеиды. Четверту часть изъ третього выданя Головацкій переписавъ изъ экземпляра, щѣ знаходивъ ся въ библиотекѣ Василянскаго монастыря у Львовѣ.

³⁾ „Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego“, zebrał i wydał Wacław z Oleska. We Lwowie, 1833.

буквами польськими. Рускѣй трѣйци заблаглось мати свѣй рускѣй збѣрникъ, непричкомъ такѣй, якѣй выдавъ Максимовичъ р. 1827. въ Москвѣ. А вже-жь збѣрничокъ Головацкогo все збѣдъшавъ ся пѣснями народными, и вѣдтакъ всѣ три товаришѣ задумали, выдати рускѣй альманахъ п. з. „Зоря“, въ котрѣмъ надруковано бы народнѣй пѣснѣй, и такожь ихнѣй творы вѣршами й прозою. Але-жь цензоръ, професоръ богословія, Венедиктъ Левицкѣй, не призволивъ друкувати книжки, въ котрѣй бачивъ нову правопись, простонародну мову й либеральнѣй думки въ деякихъ творахъ Маркіяна Шашкевича.¹⁾

Мѣжь-тымъ Головацкѣй пѣзнавъ ся зъ товаришемъ шкѣльнимъ, Жегетою (Игнатомъ) Павлимъ, Полякомъ, котрый оказувавъ охоту навчитись рускои мовы и зъ-за того горнувъ ся до рускои трѣйцѣ. Шашкевичъ, дѣзнавши ся, що Павли зъявлявъ себе польськимъ демократомъ, зближивъ ся до него зъ довѣрою, одначе Головацкѣй стоявъ вѣдъ него подалеки, думаючи, що Павли тѣлько вдае прихильника Русинѣвъ. Опѣсля написавъ Головацкѣй въ автобіографіи, що Павли выманивъ вѣдъ рускои трѣйцѣ не тѣлько зшитки зъ народными пѣснями, але й переписавъ збѣрникъ Максимовича, що бувъ у Головацкогo. Вѣдтакъ Павли (по словамъ Головацкогo) продавъ ту збѣрку книгареви Кастанови Яблоньскому, котрый сѣ выдавъ у двохъ частинахъ п. з. „Pieśni ludu ruskiego w Galicyi, zebrał Żegota Pauli. Lwów, 1839—1840“, — дармá, що Павли нѣколи не збиравъ пѣсень, а тѣлько переписавъ ихъ зъ чужихъ збѣрникѣвъ.²⁾ Вѣдтакъ розказуе Головацкѣй, що Павли впровадивъ руску трѣйцю въ поль-

¹⁾ Порѣвн. „Исторію литер. рускои“, II. 2; стор. 368—369.

²⁾ „Литературный сборникъ...“, 1885; стор. 14.

скій кружки та познаемивъ єѣ зъ Бельовскимъ, Семеньскимъ, Войцицкимъ и и.¹⁾

Въ 1832. р. Львѡвъ кишѣль емигрантами польскими. Студенты, щѡ вернулись изъ повстаня, принятїи на курсы, ходили въ университетъ въ уланьскихъ киверахъ, и мало займались науками. Молодїи письменники польскїи збирались на вечерахъ у историка Бельовского й у адвоката Высоцкого; — поеты, Семеньскїи и Винкентїи Поль читали тутъ свои патріотичнїи вѣршѣ. Тутъ говорено либеральнїи речи про реставрацію Польщѣ, а трохи-перегодя Павли сказавъ пѡдъ секретомъ рускѡи трѡици, щѡ готовить ся польске повстаню, зъ-за чѡго всякому тямущѡму обывателю треба нахилитись душею до такого патріотичного дѣла. Одначе Головацкїи не бувъ похопнїи до тыхъ мрѣй и думавъ собѣ: „Нехай Поляки собѣ ворущать ся! они свое, а мы свое, — мы будемо освѣчувати нарѡдъ и пѡддержувати руску народнѡсть“.²⁾ А вже-жъ интересуючись политичными справами, Головацкїи не мѡгъ добре пригготовитись до экзамену: вѡнъ дѡставъ другу клясу при испытѣ зъ математики, а экзаменъ зъ натуральной исторїи задумавъ здавати по вакаціяхъ.

Мѣжь-тымъ графъ Янъ Тарновскїи написавъ листъ до Тадѣя Василевского у Львѡвъ, просячи єго, щѡбъ при-славъ єму якого студента, знающого языкъ старо-славянскїи и рускїи. Се бо хотѣвъ Тарновскїи, щѡбъ якїи знавѣць переглянувъ и описавъ стародавнїи рукописи єго библиотеки въ Диковѣ. Той то Василевскїи бувъ дѣдичемъ села Княжого, (де батько Маркїяна бувъ священникомъ), и такожь совѣтникомъ губернїяльнымъ у Львѡвъ. Се бувъ

¹⁾ Августъ Бельовскїи — польскїи историкъ; Луціянъ Семеньскїи — поетъ; Казимиръ Владиславъ Войцицкїи — этнографъ и историкъ.

²⁾ „Литературнїи сборникъ...“, 1885; стор. 14.

добрый чоловікъ, щб по смерти Симеона Шашкевича принявъ опѣку надъ сиротами й долею Маркіяна щиро займавъ ся. Василевскому рекомендувавъ Маркіянъ обохъ своихъ товарищѣвъ, Вагилевича й Головацкаго, яко знавцѣвъ церковно-славянскаго и рускаго языка, и вѣдтакъ той панъ въ письмѣ своѣмъ поручивъ ихъ графови Тарновскому.

Вагилевичъ и Головацкій оповѣстили директора филозофичныхъ студій, що суть недужими, й выбрались въ дорогу. Вагилевичеви звѣстне було подѣбре, мѣжь-тымъ коли Головацкій пѣзнавъ доси пѣвнѣчну часть Галичины, але-жь нѣ одинъ изъ обохъ не бувавъ ще въ заходнѣй Галичинѣ, то-жь вандрѣвка ихъ въ Мазурщину була для нихъ вельми принадною. Въ тѣй вандрѣвцѣ робили они студію этнографично-языковѣ, и дѣзнались про такіи прикметы рускаго й польскаго языка, якіи доси не были имъ звѣстнѣи.

Коли оба молодіи путники приѣхали до Дикова,¹⁾ то графъ Тарновскій принявъ ихъ радо й впровадивши ихъ у свою бібліотеку показувавъ имъ гарні образы, портреты своихъ предкѣвъ и другихъ знатныхъ Полякѣвъ, — вѣдтакъ бачили они тамъ стародавнѣи глинянѣи урны й деякіи иншіи останки зъ доисторичныхъ часѣвъ. А вже-жь наибѣльшь заинтересувались они церковно-славянскими рукописями, давними рускими грамотами й иншими рукописными памятниками. Зъ жаромъ молодыхъ энтузіастѣвъ кинулись они до работы, до котрой запросивъ ихъ графъ: стали вѣдписувати цѣннѣи рукописи, перекладали ихъ на польску мову й поясняли, або подавали ихъ змѣстѣ, и вѣдтакъ що-ранку зъявляли графови результаты своихъ

¹⁾ Дикѣвъ (Dzików), село повѣту Тарнобжегскаго надъ рѣкою Вислою.

дослѣдѣвъ. Тарновскій бувъ вельми доволенъ зъ-за такои запопадливои працѣ обохъ молодикѣвъ и похвалявъ ихъ напрямъ до пѣзнаня старовины.

Трохи-перегода Вагилевичъ писавъ Михайлови Погдину, що вѣнъ зъ Головацкимъ въ библиотечѣ Тарновского вѣдкрыли „Кормчую книгу“, котру по его думцѣ написано въ XII. вѣцѣ або въ початку XIII. в. Вѣдтакъ Головацкій переписавъ чотыри пергаминовѣ грамоты рускѣ зъ кѣнца XIV. и зъ початку XV. вѣку, и пѣславъ ихъ Денисови Зубрицкому. Опѣсля надруковано сѣ грамоты въ „Актахъ западной Россіи“, и такожь въ „Науковѣмъ сборнику“ галицко-русской Матицѣ р. 1865. и 1866.¹⁾ Опроче оба молодѣи приятелѣ нашли въ библиотечѣ Тарновского багато иншихъ цѣнныхъ документѣвъ, мѣжь котрыми вызначувались договоры польскихъ королѣвъ зъ великими князями московскими и зъ Крымскимъ ханомъ. А вже-жь чи-мало зайняла ихъ переписка зъ Крымскимъ ханомъ, Давлетъ-Гиреѣмъ, въ языцѣ рускѣмъ.

Опоравши ся зѣ своимъ дѣломъ, Головацкій и Вагилевичъ вернулись до Львова. Та отъ, хочъ они збогатили свои вѣдомости на поли етнографіѣ и языкознаня, то залишили науку въ университетѣ. Тому-то Головацкій дѣставъ двѣйку при экзаменѣ зъ геометріѣ, а вѣдтакъ не було вже у него охоты, здавати испытѣ зъ другихъ наукъ. А вже-жь Вагилевичъ зовсѣмъ не готовивъ ся до экзамену, — его займала бѣльшь етнографія, нѣжь геометрія, фильософія... Такъ отже оба приятелѣ були приневоленѣи, по вакаціяхъ вписати ся зновъ на выклады I. року фильософіѣ.

¹⁾ „Памятники дипломатического и судебно-дѣлового языка русского въ древнемъ галицко-володимирскомъ княжествѣ и въ смежныхъ русскихъ областяхъ, съ второй половины XIV. столѣтїа“. („Науковый сборникъ“. 1865; стор. 181—200; — 1866; стор. 36—56).

По вакаціяхъ Головацкій хотѣвъ уже на-вспряжне зайнятись науками въ университетѣ. Крѣмъ обовязковыхъ предметѣвъ ставъ вѣнъ слухати ще лекцій зъ эстетики и зъ грецкои археологіѣ, а снхъ предметѣвъ учились найпаче тѣ, щѣ бажали здати ригорозы на доктора филозофіѣ. Опроче слухавъ Головацкій такожь выкладѣвъ польского языка й литературы у професора Михалевича.

Але-жь Головацкій не мѣгъ покинути давнои своєї навички, — не мѣгъ полишити студій етнографичныхъ, историчныхъ и граматичныхъ, якѣ тыкали ся Славянщины, а найпаче Руси. Ажь ось оба приятелѣ дѣзнали ся, що зъ самыхъ книжокъ годѣ було набути основныхъ вѣдомостей етнографичныхъ, — они переконались, що не знають ще люду, — не знають живои мовы рускои й побуту народнои. Тому-то порѣшили они, йти мѣжь нарѣдъ, щѣбы збирати народнѣ пѣсенѣ, прислѣвѣя, повѣсти й переказы. Такѣй трудъ взявъ Головацкій на себе, и заявивши въ университетѣ, що є недужный, выйшовъ вѣнъ изъ Львова шляхомъ Стрыйскимъ. До рогатки Стрыйскои супроводжали его Шашкевичъ и Вагилевичъ.

Головацкій вандрувавъ пѣшки тыжднѣвъ черезъ три въ деякихъ повѣтахъ схѣднои Галичины и зѣбравъ чимало народныхъ пѣсень, приповѣдокъ та иншихъ матеріалѣвъ етнографичныхъ.¹⁾ Шашкевичъ и деякѣй другѣй товаришѣ-Русины радо повитали Головацкои, коли вѣнъ вернувъ ся до Львова й слухали его оповѣданъ про пригоды въ вандрѣвцѣ, и про здобутки етнографичнои его екскурзіѣ. Всѣ они хвалили смѣлого й моторнои това-

¹⁾ „Путешествіа Якова Ѡ. Головацкои по прикарпатской Руси и въ Венгріи“. („Литературный сборникъ“. 1886; стор. 88—95). Въ тѣй вандрѣвцѣ Головацкій пѣзнавъ ся въ Коломыи зъ Николою Берещинскимъ, директоромъ школы нормальной, и зъ учителемъ Григоріемъ Илькевичемъ, щѣ зѣбравъ народнѣй приповѣдки.

риша, тільки одинъ Вагилевичъ бувъ недоволенъ за-для того, що Головацкій у своїй вандрівцѣ не будивъ народу до самопѣзнаня. Вѣдтакъ Вагилевичъ кинувъ науку й пѣшовъ просвѣчувати нарѣдъ. Але незабаромъ его арештували та й вѣдставили до Станиславова. Опѣсля политична управа краю вѣдслала его до батька приказуючи, щобъ бережливо пѣклувавъ ся синомъ, котрый тыняе ся по селахъ и бунтуе нарѣдъ.

А вже-жь Головацкому не велось въ наукахъ университетскихъ. Займаючись дослѣдами етнографичными, вѣнъ дѣзнавъ ся ажъ передъ экзаменами, що не зможе до нихъ приготувитись, якъ слѣдъ. Найбѣльше боявъ ся вѣнъ испиту зъ натуральной исторіѣ, бо новый профессоръ Хлюбекъ бувъ при экзаменѣ вельми строгій. Та отъ, заки прийшла черга на Головацкого, скоилось таке лихо, якого вѣнъ не сподѣвавъ ся. Экзаменъ вѣдбувавъ ся передъ обѣдомъ и зъ-полудня до ночи. На обѣдѣ выходили студенти зъ профессоромъ изъ салѣ, де вѣдбувавъ ся испить, коли ось одинъ колега Головацкого, що звавъ ся Крушельницкій, незаметно лишивъ ся самъ въ сали, и въ катальогу, що его зѣставивъ профессоръ Хлюбекъ, позаписувавъ собѣ, Головацкому и деякимъ другимъ товаришамъ добрій клясы. Хоча-жь той легкодухъ самъ признавъ ся до вини, то его выключили зъ университету. Тѣ-жь студенти, котрымъ вѣнъ въ професорскѣмъ катальогу повписувавъ добрій клясы, не були допущеній до дальшого экзамену, тому-що управа университетска вважала ихъ участниками того переступу. Такъ отже Головацкій втративъ уже два роки въ починахъ студій университетскихъ.

По вакаціяхъ не хотѣвъ вѣнъ уже третій рѣкъ слухати льоіики въ университетѣ Львѣвскѣмъ,¹⁾ а коли дѣ-

¹⁾ „Льоіикою“ называно науки першого року въ видѣлѣ фило-софичнѣмъ, мѣжъ-тымъ коли науки другого року вызначувались назвою „физики“.

знавъ ся, що деякі его товаришѣ подались до Кошиць на науку, то пошовъ вѣнъ пѣшки на Угорщину и ставъ учитись въ академіи Кошицкѣй. Скончивши тамъ науки першого курсу, Головацкій подавъ ся до Пешту, й учивъ ся на тамошнѣмъ университетѣ. Въ Пештѣ познавъ ся вѣнъ изъ славянофиломъ Яномъ Колляромъ и зъ колькама иншими учеными Словаками, зъ деякими Хорватами й Сербами.

Скончивши першій рѣкъ выдѣлу фильософичного въ университетѣ Пештенскѣмъ, Головацкій вернувъ ся въ Галичину и вѣдтакъ пѣсля вакацій р. 1835. приняли его на другій рѣкъ студій университетскихъ у Львовѣ. Тутъ зустрівъ ся вѣнъ опять зъ давними приятелями. Вагилевичъ бувъ все ще горячимъ ентузіастомъ, у котрого були широкій иляны й мрѣйні думки; — Шашкевичъ же (по словамъ Головацкого) упавъ духомъ и сподѣвавъ ся якоись полекшѣ для руского народу вѣдъ нѣмецкой управы въ Австріи. Але-жь оповѣданя Головацкого про Славянъ въ Угорщинѣ, про ихъ боротьбу зъ ворогами збудили въ нѣмъ давнѣйшу енергію, такъ що вѣнъ взявъ ся зъ колишнимъ запаломъ до словесной працѣ: ставъ зновъ писати вѣршѣ, а тыжднѣвъ черезъ два перечитавъ Головацкому деякі стихотворы Николы зъ Николаева (Устіяновича).

Коли-жь Шашкевичъ будивъ въ семинаристахъ почете руской народности, то Вагилевичъ покинувъ своихъ товаришѣвъ у Львовѣ и выбравъ ся въ дорогу, щобы въ Карпатахъ глядати доисторичныхъ памятникѣвъ будѣвлѣ и слѣдѣвъ руничного письма.

Мѣжь-тымъ Шашкевичъ зладивъ збѣрникъ п. з. „Русалка Днѣстровая“, и вѣдтакъ Головацкій листувавъ ся р. 1835. и 1836. зѣ своимъ другомъ у Пештѣ, Юріємъ Петровичемъ, сербскимъ литератомъ. Петровичъ обѣщавъ

Головацкому зайнятись друкомъ и коректою збѣрника въ сѣрбскѣй друкарни Будимскѣй, коли цензура дасть свою апробату. И справдѣ, тамошна цензура призволила друкувати „Русалку Днѣстровую“, и трохи-перегодя Петровичъ вволивъ волю Головацкого. Мѣжь-тымъ власть политична дѣзналась, що передъ польскимъ повстанемъ р. 1830. польскій емисарѣ вербували охотникѣвъ такожь мѣжь университетскою молодѣжію, та що рускій священники Минчакевичъ, Кульчицкій, Крижановскій, Покинскій, Гадзинскій и деякїи инші, бувши ще семнарїстами, належали до того руху революційного. И отъ, сихъ священникѣвъ засуджено на вязницю въ крѣпости Шпильбергу. Але-жь деякїи зъ нихъ, бувши студентами, подали Шашкевичу декотрїи матерїялы до „Русалки Днѣстровои“, зъ-за чого Шашкевичъ помѣстивъ ихъ имена въ переднїмъ словѣ до „Русалки“.¹) Тому-то Львѣвска цензура пѣдозрѣвала Шашкевича й обохъ его товаришѣвъ, що они були въ змовѣ зъ тыми переступниками. Вѣдтакъ Венедиктъ Левицкій, проректоръ духовнои семинарїи и цензоръ „Русалки Днѣстровои“ списавъ 13—15. червня р. 1837. протоколъ зъ Маркїяномъ Шашкевичемъ, Ивановъ Вагилевичемъ и Яковомъ Головацкимъ, щобъ дѣзнатись, хто? коли? и въ якѣй цѣли? спорудивъ той збѣрникъ. Коли-жь Шашкевичъ и Головацкїи сказали ширу правду про тее издавництво, то Вагилевичъ намагавъ

---

¹) Въ переднїмъ словѣ „Русалки Днѣстровои“ сказавъ Шашкевичъ ось-що: „Поклони ся, Русалко наша, низко всечестному сподареву Никѣлѣ Берещаньскому, що тобѣ звелѣвъ родити ся, и всѣмъ, що ты пристроили пѣснями народными и стариною, именно: трудолюбивому Мирославоу Илькевичови, потомъ Православоу Каубекови, Ивану Бѣльиньскому, Маркеллу Кульчицкому, Минчакевичу и иншимъ; — честь имъ най буде и слава, а въ рускихъ дѣвтехъ найусерднѣйша подяка!“ (стор. V—VI).

спекати ся всякои солидарности зъ починамъ обохъ своихъ товаришѣвъ.¹⁾

Підписуючи той протоколъ, Головацкій кѣнчивъ уже першій рѣкъ богословія, бувши екстернистомъ. А вже-жъ богословскій науки не дуже его займали: за-любки читавъ вѣнъ книжки въ библіотекахъ, а въ часъ, вѣльнѣмъ вѣдъ наукъ университетскихъ, робивъ вѣнъ екскурзіѣ етнографичній. Иногда заходивъ вѣнъ въ госпуду Бойкѣвъ, щѣ вѣ Львовѣ продавали бриндзю, орѣхи й каштаны, та й зъ ихъ уетъ записавъ чи-мало пѣсенъ и кѣлькадесять колядокъ. Ба, на Рѣздво Христове прикликавъ вѣнъ кѣлькохъ Бойкѣвъ въ духовну семинарію, де они колядували въ кѣмнатъ Вагилевича й у префекта Михайла Малиновского, котрый зъявлявъ веліку симпатію до литературнои дѣяльности рускои трѣйцѣ.

Въ 1835. р. вертаючись въ Россію зъ-за границъ, приѣхали до Львова деякі Россіяне, мѣжъ котрыми вызначувавъ ся исторіографъ Михайло Погодинъ. Головацкого не було тогдѣ у Львовѣ, одначе Денисъ Зубрицкій

---

¹⁾ На пытане проректора, въ якѣй цѣли Шашкевичъ зладивъ свою збѣрку, вѣдповѣвъ вѣнъ ось-що: „Ich versuchte mich in der ruthenischen Sprache, als meiner Muttersprache, die von der Kirchensprache und der grossrussischen (moscovitischen) bedeutend verschieden ist, und glaubte zu ihrer weiteren Cultivirung den Grundstein zu legen und dadurch dem Mangel der ruthenischen Litteratur abzuhelpfen“. („Protokoll, welcher aus Anlass eines dem pr. Rektor des g. k. gen. Seminarium als Censor der ruthenischen Bücher vom k. k. Bücherrevisionsamte zur ämtlichen Censurirung übermittelten Werkchens, betitelt Rusalka Dniestrowaja, mit den Seminar-Zöglingen Szaszkievicz Martian, Hörer des 4-ten theolog. Jahrgangs, und Wagilewicz Johann, Theologen des I. Jahrs, dann Glowacki Jakob, Externisten im 1. Jahre der Theologie, deren Aufsätze darin vorkommen, am 13-ten Juni 1837 Nachmittags aufgenommen worden ist“. — „Зоря“. 1888; стр. 12—14).

звернувъ увагу Московскаго професора на молодого етнографа, и вѣдтакъ Погодинъ приславъ Головацкому й Вагилевичеви деякі россійскій книжки. Чи-мало книжокъ прислали зъ Россіи Головацкому такожъ Петро Кирѣвскій й Осипъ Бодяньскій, и вѣдтакъ склалась у него своя бібліотечка. Опѣсля Головацкій написавъ статью п. з. „Великая Хорватія или галицко-карпатская Русь“, а Погодинъ надрукувавъ єѣ въ „Москвитянинъ“ р. 1847., и приславъ авторови за єго трудъ кѣлька книжокъ. Ту саму статью доповнивъ Головацкій и надрукувавъ єѣ въ „Вѣдн-ку“ у Вѣднн (часть II., стор. 133—206).

Въ трицятыхъ рокахъ Денисъ Зубрицкій, роземотрюючи акты Ставропигійскаго института, найшовъ „Львѣвскую лѣтопись“, котра починалась рокомъ 1498., а кѣнчилась р. 1649. Вѣдтакъ Зубрицкій давъ єѣ Головацкому переписати. Сю рукопись показавъ Головацкій Жеґотѣ Павльому, котрый зладивши собѣ копію, пѣславъ єѣ польскому литератови Казимирови Войцицкому. Сей же надрукувавъ деякі частини „Львѣвскои лѣтописи“ польскими буквами въ писемѣ „Kwartalnik naukowy“ п. з. „O kronice ruskiej od roku 1498. do roku 1649“. (Краковъ, 1835. 1836., томъ II., стор. 86—93; томъ III., стор. 315—329). Зъ-перегодомъ (р. 1839) приѣхавъ до Львова Плятонъ Лукашевичъ, щѣ р. 1836. въ Петербурзѣ выдавъ „Малороссійскія и червонорусскія народныя думы и пѣсни“. Єму-то передавъ Головацкій свою копію „Львѣвскои лѣтописи“ зъ переднимъ словомъ, и просивъ єго, щѣбъ схотѣвъ надрукувати єѣ въ Россіи. Лукашевичъ обѣцявъ зайняти ся сею справою, але не додержавъ слова. Опѣсля оригиналь „Львѣвскои лѣтописи“ хтось укравъ изъ бібліотеки Ставропигійскаго института, а тѣлько зъ копій Головацкаго Антѣнъ Петрушевичъ надрукувавъ „Львѣв-

скую лѣтопись“ р. 1867. въ „Науковѣмъ сборнику“, щѣ его выдавала у Львовѣ галицко-руска Матиця.¹⁾

Въ 1840. р. приѣхавъ до Львова Измаиль Срезневскій, котрый вертавъ ся взъ своєї вандрѣвки по славянскихъ земляхъ и опѣсля зайнявъ катерду славянскихъ языкѣвъ въ Харкѣвскѣмъ университетѣ. Ще въ Вѣдни дѣзнавъ ся вѣнъ вѣдъ Ивана Головацкаго про молодого этнографа Якова, а якъ бувъ у Львовѣ, то розказувавъ Головацкому про украиньску словеснѣсть, про исторію та литературу Славянъ. Якѣвъ показавъ Срезневскому свѣй збѣрникъ народныхъ пѣсень, а той сказавъ ему, щобы свѣй матеріаль этнографичный пѣславъ Осипови Бодяньскому въ Москву.²⁾

Того часу Головацкій навчивъ ся ческой мовы, и приготувивъ до друку збѣрникъ приповѣдокъ, списаныхъ учителемъ Григоріємъ Илькевичемъ. Головацкій доповнивъ той збѣрникъ, додавъ до него загадки й написавъ коротке передне слово. Вѣдтакъ братъ его Иванъ, щѣ здававъ экзамены на маистра хирургіѣ въ Вѣдни, надрукувавъ тѣ приповѣдки въ свѣй столиці р. 1841.

Въ 1840. р. каноникъ Айталь Витошинскій запросивъ Головацкаго въ Перемышль, щобы впорядкувавъ библіотеку й архивъ при рускѣй консисторіі. Епископъ Иванъ Снѣгурскій принявъ Головацкаго мовъ батько, а коли побачивъ его збѣрникъ народныхъ пѣсень, то обѣцявъ напечатати его у своѣй друкарні. Поки-щѣ давъ епископъ Головацкому 60 зол. р. на выдатки при впорядкованю рукописи передъ друкомъ.

¹⁾ Про „Львовскую лѣтопись“ гяди „Исторію литературы рускои“, I., стор. 198—202.

²⁾ Про Измаила Срезневского гяди „Исторію литературы рускои“, IV., стор. 43—55.

Скбичивши богословскій студіѣ, въ мѣсяци маю р. 1841. Головацкій оженивъ ся зъ Марією, дочкою Андрѣя Бурачиньского, священника въ Криворівни, Коссовского повѣту, и приѣхавъ до Львова, щобъ митрополитъ высвятить его въ ереѣ. Але-жь тутъ довѣдавъ ся вѣтъ, що губерніяльна управа не признала ему обезпека удержаня до смерти въ духовнѣмъ станѣ (*titulus mensae*). Се-жь була кара за те, що Головацкій бувъ однимъ зъ редакторѣвъ „Русалки Днѣстровои“. Щобъ себе выправдати, пѣшовъ вѣтъ до президента губерніѣ, барона Крита, и вѣдтакъ р. 1842. уже признано ему „*titulum mensae*“. Але-жь митрополитъ Михайло Левицкій велѣвъ ще перевести зъ Головацкимъ процесъ каноничный. Опѣсля назначили ему коопературу въ Микитинцяхъ, селѣ Коссовского повѣту, и поставлено его пѣдъ доглядъ Пистыньского пароха, Левицкого, свояка митрополичого.

Живучи въ Микитинцяхъ, Головацкій пѣзнавъ ся зъ двома сусѣдами-священниками, Йосипомъ Сокѣльскимъ и Кирилломъ Блоньскимъ. Се були свѣчнѣ мужѣ, що заппадливо займались читанѣмъ книжокъ. Опроче бувавъ Головацкій такожъ у Верещиньского, директора народнои школы въ Коломыи, про котрого вѣтъ бувъ спѣмнувъ въ переднѣмъ словѣ до „Русалки Днѣстровои“. Сокѣльскій, парохъ въ Хомчинѣ, мавъ у своѣй библиотечѣ книжки про славянську исторію й литературу, и такожъ Йордана журналъ „*Zeitschrift für slavische Literatur*“, що его друковано въ Липску. Вѣдтакъ Головацкій користувавъ ся чи-мало сими книжками.

Тогдѣ збиравъ вѣтъ матеріялы для руского альманаха „Вѣнокъ Русинамъ на обжинки“. ¹⁾ Его братъ,

¹⁾ Заголовокъ сего збѣрника е ось-якій: „Вѣнокъ Русинамъ на обжинки. Уплѣвъ Иванъ Б. О. Головацкій“. Въ першѣй частинѣ „Вѣнка“

Иванъ, подавъ сю збѣрку въ рукописи Вѣденскѣй цензурѣ, и надрукувавъ першу частину „Вѣнка“ р. 1846. у Вѣдни (16°, сторѣнь 204), присвятивши его италійскому князеви Люкки, Каролу Людвикови (зъ роду Бурбонѣвъ), котрый пѣзнавши Ивана Головацкаго, помагавъ ему грѣшми въ студіяхъ у Вѣдни. Вѣдтакъ Иванъ пѣславъ одинъ экземпляръ „Вѣнка“ митрополиту Левицкому зъ ввѣчливимъ своимъ письмомъ. Але митрополитъ, прочитавши письмо, не принявъ книжки й на пакетъ написавъ: „wird nicht angenommen“. Такій поступокъ рускаго архіерея вразивъ тяжко Якова й Ивана. Въ слѣдуючѣмъ же роцѣ (1847) Иванъ надрукувавъ другу частину „Вѣнка“ (16°, сторѣнь XII + 396), присвятивши его православному сербскому митрополиту Йосифу Раяичу, котрый на выдатки друку пѣславъ Иванови 500 зол. р.¹⁾

Коли Якѣвъ Головацкій дѣзнавъ ся, що доля Русинѣвъ невѣдрадна, та що имъ не тѣлько чужій, але й свои люде не сприяють, то зворушивъ ся вѣнь душею, и горюючи за-для злиднѣвъ и невзгодинъ написавъ по-нѣ-

надруковано мѣжь иншимъ три „Псалмы Руслановій“, вѣдтакъ поезіѣ Маркіяновій — всѣхъ 15 (стор. 67—104), и его переклады, се-бѣ-то пять стихотворѣвъ изъ Короледѣрской рукописи, и чотыри сербскій пѣснѣ (стор. 105—114). Далѣ помѣщено въ сѣй частинѣ „Вѣнка“ Маркіянову казку „Олена“ (стор. 115—128). Сю казку й деякія стихотворы надруковано вже въ „Русалцѣ Днѣстровѣй“.

¹⁾ Въ другѣй частинѣ „Вѣнка“ супроти першої частини бачимо правопись подекуды змѣнену; такъ н. пр. по твердыхъ суголосахъ на кѣнци слѣвъ стоить всюды знакъ ѣ, котораго нема въ першѣй частинѣ. Такожъ мова въ тѣй частинѣ „Вѣнка“ вѣддале ся подекуды вѣдъ прикметъ живої мовы. Мѣжь иншими статьями и стихотворами надруковано тутъ ось-що: 1. „Слово о повинностехъ пѣдданныхъ ко царю и отечеству...“, Антонова Любичъ Могильницкаго (стор. 1—33). 2. „Згадка старины“, стихъ Могильницкаго (стор. 42—44). 3. „Жулинь и Калина“, казка Ивана Вагилевича (стор. 91—102). 4. „Мадей“, стихъ Вагилевича (стор. 103—108) и т. и.

мецки патриотичну статью п. з. „Zustände der Russinen in Galizien“. Ein Wort zur Zeit von einem Russinen. Вѣд-такъ пославъ вѣнъ ту статью лужицкому литератови Йордану, щобъ надрукувавъ еѣ въ Липскѣй часописи: „Zeitschrift für slavische Literatur“ и въ окремыхъ вѣд-биткахъ. А по-за-якъ Головацкѣй боявъ ся выявити свое имя, чтобы про се не дѣзналась полиція, то свою статью пѣдписавъ вѣнъ ось-якъ: „Geschrieben auf den Ruinen der ehemaligen Haupt- und Residenzstadt Halicz, den 25. Juni 1846. Hawryło Rusyn“.

Въ сѣй статьи озвавъ ся вѣнъ зъ докоромъ про митрополита Антона Ангелловича, пишучи про него ось-що: „Der ehrgeizige Bischof Anhellowicz erlangte die Erhebung des Bisthums zu Lemberg zu einem Metropolitensstuhl mit einer reichlichen Dotation; ja, dieses Oberhaupt der russinischen Kirche opferte für diesen Gewinn sogar die philosophischen und theologischen Studien in russinischer Sprache. Bald fing man unsinnig an, jene Geistliche, welche die Theologie in dieser Sprache studierten, den lateinischen Theologen nachzusetzen, ihre Dotationen zu verringern, bis zuletzt die russinischen Studien ganz aufgegeben wurden (1808)“.¹⁾

Особливо-жъ попрѣкнувъ Головацкѣй ѣдкимъ сарказмомъ духовну управу митрополита Левицкого й тогдѣшнѣй порядки въ рускѣй семинаріи.. Ось и деякѣй зразки сего писаня: „Noch niemals hat Jemand die Anrede des Oberhirten an das Volk in der Nationalsprache gehört; und doch ist er kein Städter, sondern ein auf dem Lande geborner (popowicz). Man braucht sich ja nur zu erinnern, wie bei seinen Visitationen die Dechante eine Anzahl Schul-

¹⁾ Про рускѣй выклады на университетѣ Львовскѣмъ (1787—1808) гляди „Исторію литературы руской“, II, 1; стор. 48—60.

buben von einem Dorfe zum andern führten, und diese vor dem Metropolitēn eine Schulposse spielten, die das Examen repräsentiren sollte. Vergebens erkundiget man sich, wohin die Gelder gekommen, welche die Geistlichkeit zur Errichtung eines Fonds für Schuldotationen (Dorfschullehrer) zusammensteuerte und dem Metropolitēn übergab. Man sagt, man habe dafür die St. Georgen-Kathedrale weiss anstreichen lassen. Neulich wollte Seine Excellenz wieder versuchen, Beiträge zu sammeln, um, wie es hiess, ein Nonnenkloster aufzubauen, aber die Geistlichkeit (ob durch Erfahrung belehrt?) gab nichts her. Er soll es auch sein, der den Nepotismus so stark begünstiget, da er mit seiner in der Diöcese weit verzweigten Familie ganz Galizien umstrickt hat... Solche gehorsame Kopfnicker und Lewicki'sche Familianten werden häufig mit Domherrnorden behangen, das wahre Verdienst hingegen verkannt... Er hat dem Seminarium jene schiefe Richtung gegeben, die es jetzt hat, indem er das Rectorat Männern anvertraute, die meistens diesem Posten nicht gewachsen waren... Der jetzige Rector ist ein obscurer, muthloser Mann, ohne Festigkeit und Entschiedenheit... Die Glocke ist der Hebel, der die Maschiene bewegt und zur Werkheiligkeit abrichtet, — mit einem Worte (ist das Seminar) eine Fütterungs- und Grossziehungsanstalt ohne Geist und Idee. Das Bücherlesen ist den Zöglingen streng verbotēn. Jede Auszeichnung junger Talente, jedes kühne Wort erregt Verdacht. Der Rector verbietet einen Göthe, Schiller, Ossian zu lesen. Die jungen Leute dürfen nicht einmal die in Lemberg erscheinende polnische Zeitung, noch Bücher aus der Universitätsbibliothek lesen, ja sogar die in der Seminarbibliothek vorhandenen (Prawda Ruska von Rakowiecki und Karamsin's Geschichte von Russland in deutscher Uebersetzung) sind verpönt. Im Allgemeinen ist das Raisonement dieser Herren ganz folgerich-

tig, und lautet: Wenn die Jugend Bücher liest, so kann man nicht verhindern, dass ihr auch verbothene in die Hände kommen; — es ist also das Beste, ihnen gar keine zu geben, so werden sie auch vor verbothenen gesichert...“

Далѣ згадує Головацкій въ сѣй статѣи про шкѣд-ный впливъ митрополита Левицкого на цензуру рускихъ книжокъ, по-за-якъ вѣнъ вѣдъ якихъ десяти лѣтъ не допускає, щобъ що-небудь по-руски надруковано. Вѣдтакъ пише Головацкій ось-що: „Vor ein paar Jahren verboth der Metropolit den Zöglingen des Wiener Convictes (weil sich einige Russinen erkühnt hatten, Gedichte zu drucken) ausdrücklich, es solle sich keiner unterstehen zu dichten, oder etwas drucken zu lassen. Er war es ebenfalls der dem Pater Joseph Lewicki die Herausgabe einer geistlichen Zeitschrift verhinderte (S. Jahrb. d. slav. Lit. 1844, S. 210)...“

Спѣмнувши вѣдтакъ про причины сумной долѣ Русинѣвъ въ Галичинѣ, Головацкій каже далѣ, що Русины, живучі за кордономъ въ Россіи, про розвѣй просвѣтный и національный не можуть и думати, тому-що тамъ московщина занাপає всякй ихъ змаганя. Про-те радить вѣнъ своимъ землякамъ, щобъ надѣю лучшой долѣ добачали лише въ Австріи, кажучи ось-що: „Die ganze Hoffnung der russinischen Nationalität und Literatur ist auf Oesterreich, das jede Nationalität birgt und schützt. Diess fühlen die einsichtigeren Russinen sehr wohl. Oesterreich könnte durch Begünstigung der russinischen Literatur auch auf Kleinrussland wirken, wie es auf Serbien, Bosnien u. s. w. durch seine ungarischen Serben einwirkt...“

Побувши чотыри роки (до р. 1846.) на коопературѣ въ Микитинцяхъ, Головацкій перейшовъ на капелянію въ Хмелевѣй, селѣ Залѣщицкого повѣту. Хоча вѣнъ тутъ живѣ въ приязни зъ деякими польскими панами, то все заявлявъ вѣнъ себе рускимъ патриотомъ, а коли въ Чорт-

ковъ р. 1848. завязувано народну руску раду, то Головацкій зъумѣвъ своєю бесѣдою промовити до сердца присутныхъ мѣщанъ и селянъ такъ, що старый вѣйтъ изъ Бѣлои, Иванъ Король, сказавъ, вказуючи на сердце й на голову: „Отъ — той говорить и вѣдси й вѣдти!“¹⁾

Вже тогдѣ звернувъ Головацкій на себе увагу деякихъ тямущихъ Русинѣвъ, и небавомъ опѣсла приѣхавъ у Хмелеву молодой правникъ Иванъ Борисикевичъ, що бувъ заступцемъ предсѣдателя рускои народнои рады у Львовѣ, и оповѣстивъ Головацкогo, що въ университетѣ Львѣвскѣмъ отворить ся катедра для рускои мовы й литературы, и що Головацкому треба готовитись, зайняти се мѣсце, по-за-якъ другого кандидата, ему рѣвного, нема въ цѣлѣй Галичинѣ. Те-саме писавъ ему такожъ Денисъ Зубрицкій.

Мѣжь-тымъ скоилась така халепа, яка Головацкому заподѣяла трохи клопоту. До него приѣзжавъ неразъ въ гостѣ суевѣднѣй панокъ Василь Антоневиць. Отже одного разу Головацкій читавъ ему Шевченкову поему „Гайдамаки“ и звернувъ увагу его на гарный образъ Уманьскои рѣзні. Та отъ, Антоневиць оповѣстивъ своихъ суевѣдѣвъ-панѣвъ, що у Головацкогo є книжка, друкована въ Петербурзѣ, въ котрѣй пѣдносить ся зазывъ до Уманьскои рѣзанины. Сейчасъ паны донесли политичнѣй управѣ, що Головацкій робить пропаганду для выкликания другои рѣзні Уманьскои. И отъ, незабаромъ окружный староста приславъ у Хмелеву двоухъ комисарѣвъ, щобъ у хатѣ Головацкогo зробили трусеницю. Они розглянулись въ библиотекѣ его и здивувались чи-малымъ дивомъ, що на селѣ у священника знайшли таку гарну збѣрку книжокъ. Крѣмъ книжокъ переглянули они такожъ рукописи

¹⁾ „Литературный сборникъ“. 1886; стор. 205.

Головацкогo, и вѣдтакъ одинъ изъ комисарѣвъ сказавъ: „Годѣ! киньмо вже сю роботу! Мы вже доволѣ переконались, що вы добрый патріотъ. Вамъ годило-бъ ся, зайняти катедру въ университетѣ, а не сидѣти въ такой закутинѣ!“¹⁾

Такъ отже вже тогдѣ Якѣвъ Головацкій, вызначувавъ ся мѣжь земляками своимъ знанемъ рускои мовы, своими змаганями этнографичными й вѣдомостями историчными. Вже-жъ въ „Русалцѣ Днѣстровѣй“ надруковано деякѣ пѣснѣ народнѣ, котрѣ Головацкій зѣбравъ зъ Ивановъ Вагилевичомъ (стор. 1—58). Тамъ знаходимо такожъ его стишокъ „Два вѣночки“ (стор. 68—70) и статью: „Коротка вѣдомѣсть о рукописяхъ славянскихъ и русскихъ, находящихъ ся въ книжници монастыря св. Василія Вел. у Львовѣ“.²⁾ Трохи-перегода надруковано въ Празѣ въ Часописи чешского Музея чешку статью Якова Головацкогo п. з. „Cesta po halické a uherské Rusi“ — се-бъ-то девять листѣвъ, писаныхъ до приятеля (Časopis českého Muzeum. Patnáctý ročník. W Praze, 1841; str. 183—223; 302—317; 423—437. — Šesnáctý ročník. 1842; str. 42—62), Слѣдующого-жъ (1843) року въ тѣй-же часописи помѣщено статью Головацкогo п. з. „O halické a uherské Rusi“ (str. 12—52). Вѣдтакъ въ I. части „Вѣнка“ напечатано біографичну статью его п. з. „Память. Маркіяну Р. Шашкевичу“ (стор. 47—60) и этнографичну розправу п. з. „Народнѣи сербскѣи пѣснѣ“ (151—165), и 23 пѣснѣ сербскѣи въ перекладѣ Головацкогo (166—204).³⁾ Въ другѣй же части „Вѣнка“, крѣмъ стишка „Два вѣночки“, надрукованого вже въ „Русалцѣ Днѣстро-

¹⁾ *ibid.*, стор. 207.

²⁾ Головацкій назвавъ себе тогдѣ Ярославомъ.

³⁾ Двѣ сербскѣи пѣснѣ въ перекладѣ Головацкогo надруковано вже въ „Русалцѣ Днѣстровѣй“, стор. 107—108.

вѣй“, помѣщено ще отъ-сѣй короткіѣ стихотворы: 1. Весна (109—112); 2. Туга за родиною (113—116); 3. Рѣчка (119—120); 4. Надъ Прутомъ (121—122). Мѣжь сими стихотворами визначують ся отъ-сѣй два: „Туга за родиною“ (писано въ Пештѣ р. 1835) и „Рѣчка“.¹⁾ Вѣдтакъ въ другѣй части „Вѣника“ знаходять ся ось-якѣй прозаичнѣй статьѣ Головацкогѣ: 1. Великая Хорватія, або галичско-карпатская Русь (133—206); 2. Подѣль часу у Русинѣвъ (240—254); 3. Слова витаня, благословенства, чемности и обычаичности у Русинѣвъ (255—261). Головацкѣй пере-клавъ на руску мову такожь двѣ народнѣй казки россійского письменника Володимира Даля-Луганского, а то: а) У тебе самого в свѣй розумъ (318—320); б) Шило въ мѣшку, а грѣхъ на совѣсти не утайшь (320—331). Далѣ читаемо въ сѣй части „Вѣника“ ще одну етнографичну статью, народнѣй казки, приказки ѣ байки, щѣ ихъ зѣбравъ „Яцько Балагуръ“ (псевдонимъ Якова Головацкого), се-бъ-то: 1. Вороженѣ у Русинѣвъ (262—272); 2. Добрѣй дѣти вѣнецъ. Можебылиця (338—345); 3. Казки за жидѣвъ — всѣхъ 6 (346—262); 4. Казки за циганѣвъ — всѣхъ 8 (363—376); 5. Приказочки — всѣхъ 15 (377—392); 6. Байки ѣ небылицѣ — всѣхъ 5 (393—396).

А вже-жь найбѣльше выдвигнувъ ся Головацкѣй на передѣ мѣжь своими земляками на соборѣ рускихъ „ученыхъ“, коли (23. жовтня р. 1848.) вѣдчитавъ свою „розправу о языцѣ южнорускѣмъ и его нарѣчїяхъ“.²⁾ Въ сѣй розправѣ говорить вѣнъ напередѣ про подѣль „словенської бесѣды“ на нарѣчїя, користуючись

¹⁾ Прегарну музику до стихотвору „Рѣчка“ скомпонувавъ Иванъ Лаврѣвскѣй.

²⁾ На соборѣ рускихъ „ученыхъ“ Головацкѣй бувъ провѣдникомъ сегомо ѣ осьмого видѣлу „для управы языка руского и словесности руской“. („Исторія литературы руской“, II. 1; стор. 67—68).

поглядами Добровского й Шафарика, а вѣдтакъ вѣдъ „общої Словенщины“ переходить на саму Русь та высказує загальні прикметы, якими руска мова рѣзнять ся вѣдъ другихъ „словенськихъ бесѣдъ“. Идучи слѣдомъ за Шафарикомъ, дѣлить вѣдъ руску мову на три языки: языкъ южнорускій (малорускій), великорускій и бѣлорускій. Вѣдтакъ про языкъ малорускій каже Головацкій ось-що: „Недавно тому, якъ малорускій языкъ за особный, самостатный и стародавний меже языками словенськими поважати стали. Перше брали одні церковно-словенській за правдивый старорускій языкъ, вѣдъ котрого нынѣшній малорускій буцѣмъ зопсованый, спольщений походить мае; другіи гадали, що вѣдъ є лишъ нарѣчіємъ польского, — инші зновъ, що нарѣчіємъ великоруского языка. Мыльні тїи выображѣня походили изъ слабого умѣня церковно-словенського, а ще слабшого знаня стародавнихъ памятникѣвъ малоруского языка и розвѣтя рускон словесности“ (стор. 19). Далѣ заявляє Головацкій, що „польскій языкъ виненъ своє образоване, правильность и свѣй борзый взрѣстъ впливови рускому“ (стор. 22). Вѣдтакъ подає Головацкій доволѣ основный поглядъ на языкъ южнорускій, „котрый называє ся у себе и у сусѣдѣвъ украинськимъ, малорускимъ, або таки рускимъ (руськимъ)“. Що рѣдна, (мало)руска мова була Головацкому тогдѣ вельми дорога, можъ дѣзнатись изъ сихъ слѣвъ его: „Є то природна, чиста, повногласна мова, мужеско-сильна, выразиста въ устахъ статного господаря або козака-молодца та й пѣдъ перомъ Котляревского, Тополинського¹⁾ и др., а мягка, сердечно-нѣжна, пещена въ бесѣдѣ материнськѣй, дѣвочѣй спѣванцѣ, або пѣдъ перомъ

¹⁾ Тополинскій, або Кирило Тополя, зладивъ два драматичный творы. (Гляди „Исторію литер. рускон“, II. 2; стор. 934—938).

сердечного Основяненка. Не є то само мое мнѣннє, анѣ самохвалство, бо и сторонські писателѣ, знавцѣ языкѣвъ признають єму красноручнѣсть и инчі пренушества въ высокѣмъ ступени надѣ другими словенскими языками: Бандтке называє го найкрасчимъ меже вѣма словенскими, Мицкевич меже рускими языками, Бодяньскій величає го поетичнѣсть и музыкальнѣсть и каже го рѣвнати ись греческимъ и италіанскимъ, Коубекъ и Мацѣвскій именують го красчимъ вѣдъ ческого, Раковецкій жалув, що не ставъ ся пануючимъ въ цѣлѣй Россіи, а наконецъ знакомитый писатель російскій Даль-Луганскій признає му первенство надѣ великорускимъ простонароднымъ и книжнимъ языкомъ“ (стор. 31—32).¹⁾

Даль наводитъ Головацкій ті признаки, котрыми Шафарикъ и Максимович вѣдзначують южнорускій языкъ вѣдъ другихъ словенскихъ. Вѣдтакъ въ языкѣ южнорускѣмъ, котрымъ говорять въ Галичинѣ и Руси угорскѣй, добаває Головацкій три нарѣчія: 1. волыньско-подѣльске, 2. галицке або надднѣстряньске и 3. гѣрске або карпато-руске. Вѣнъ каже, що нарѣчіє волыньско-подѣльске „мало-що розличає ся вѣдъ украиньского, або лучше сказавши, є то-саме, що украиньске, лишъ рѣзномова єго. Оно найобширнѣйше изъ вѣсѣхъ нарѣчій южнорускихъ, бо розлягає ся по цѣлѣй южнѣй Руси, а Галичины ино окрайки зафатало“ (стор. 38). Въ кѣнци сеи своєи розправы Головацкій додає ще „зрѣвнанє вѣсѣхъ трѣохъ нарѣчій въ головныхъ ихъ видахъ“ (стор. 48—56). Сю важну „розправу о языкѣ южнорускѣмъ и єго нарѣчіяхъ“ надруковано р. 1849. у Львовѣ въ отъ сѣй книжцѣ Якова Голо-

¹⁾ Цитаты изъ творѣвъ Бандткого, Мицкевича, Бодяньского, Коубека, Мацѣвского, Раковецкого и Далья-Луганского гяди въ розправѣ Головацкого на стор. 31—34.

вацкого: „Историческій очеркъ основанія галицко-русской Матиці и справоздане первого собору ученыхъ и любителей народного просвѣщенія“ (стор. 17—80).

Коли отже Головацкій уже въ тѣмъ часѣ давъ доказы своихъ широкихъ вѣдомостей на поли славянської фильольогіѣ, то й не диво, що земляки вважали его першимъ знавцемъ руской мовы въ Галичинѣ. Мѣжь-тымъ Зубрицкій написавъ Головацкому, що на Львѣвскѣмъ университетѣ вже засновано катедру для руской мовы й литературы, та що вызначено вже й терминъ, вносити просьбы о надане професуры. Але-жь письмо Зубрицкого дѣйшло за-пѣзно до рукъ Головацкого, коли той терминъ минувъ, изъ-за чого Головацкій не мѣгъ выступити кандидатомъ до катедры университетской. Коли-жь Зубрицкій дѣзнавъ ся, що Головацкій не виѣсь свого поданя, то намовивъ вѣнь Михайла Малиновского, проповѣдника при катедральной церквѣ св. Георгія, подати просьбу въ имени Головацкого. И справдѣ, Малиновскій написавъ просьбу, ба й пѣдписавъ имя Головацкого, заявляючи, що потрібнѣй свѣдоцтва й аллегата подадутъ ся пѣзнѣйше. Опѣсля про те все оповѣстивъ вѣнь Головацкого.¹⁾ Мѣжь-тымъ польскій литерать, І. К. Пайгерть, обѣцявъ Головацкому, що подасть ему презенту на парохію у своѣмъ селѣ, Сидоровѣ, Гусятиньского повѣту. Але Головацкій волѣвъ бути суплентомъ руской мовы й литературы въ университетѣ зъ рѣчною платою 360 зол. р, нѣжь хозяйнувати на пшеничнѣй землі надъ рѣкою Збручемъ. Уже 13. грудня р. 1848. декретомъ цѣсарскимъ именовано Головацкого професоромъ руской мовы й литературы въ университетѣ Львѣвскѣмъ, при чѣмъ вызначено ему плату рѣчныхъ 600 зол. р. Въ першихъ своихъ выкладахъ чи-

¹⁾ „Литературный сборникъ“. 1886; стор. 207.

тавъ вѣнъ „три вступительніи преподаванія о рускѣй словесности“. (Надруковано накладомъ галицко-русской Матицѣ у Львовѣ р. 1849). „Первое преподаваніе“ читавъ вѣнъ 18. (30) сѣчня р. 1849. Въ отъсѣмъ выкладѣ говоривъ Головацкій про народность и языкъ народный, про свою питому простонародну словесность. Вѣдтакъ своимъ слушачамъ подавъ вѣнъ плянь своихъ выкладѣвъ, сказавши ось-що: „Въ преподаваніяхъ моихъ, мои Панове, гадаю историческимъ порядкомъ перейти головнѣйшій и важнѣйшій творенія народа руского, абы тымъ яснѣйше духа тыхъ утворѣвъ розпѣзнати можно було. Тутъ на самый передъ выпадѣ намъ заглубити ся въ давній бытъ Словенщины, изъ которого родника потекло тѣлько различныхъ потокѣвъ, въ котрѣмъ и Русины мають свѣй початокъ. Проглянемо давне вѣрванє Словено-Русинѣвъ, по-за-кѣлько тоє изъ лѣтописей и за-быткѣвъ народныхъ дослѣдити можна буде. Уступъ той буде яко введеніє до словесности, котра розпочинає ся ажъ изъ водворенємъ вѣры християнской. — И самому розборови языка такъ словенського (церковного), котрый такъ сильный впливъ мавъ на розвите народной словесности и народного руского языка, котрый такъ давно ставъ ся выроблювати и самостатно образовати, зъ яку годинку посвятити хочемо. Розглянемо одношенє и значенє языка руского меже другими словенскими, и яко словенського меже другими посторонними, индоевропейскими языками. — Потому оглянувши ся въ самѣмъ народнѣмъ языкѣ, по-за-кѣлько вѣнъ займає народа, и якій характеръ и розличє его вѣдъ другихъ, приступимо до самыхъ памятникѣвъ письменности, зъ котрыхъ важнѣйшій по черзѣ розбирати гадаємо“ (стор. 6—7).

„Другое преподаваніе“ читавъ Головацкій 20. сѣчня (1. лютого) р. 1849. Навпередъ сказавъ вѣнъ, що, „якъ

исторія южнои (малон) Руси, такъ и словеснѣсть наша дѣлится на три вѣддѣлы (періоды)“ : „Вѣддѣлъ первый зачинає ся вѣдъ водворенія вѣры христіаньскои на Руси и тягне ся ажъ до упадку самостатности народа руского и княжествъ рускихъ, а полученія тыхъ-же будь зъ Польщею, будь зъ Литвою, т. е. вѣдъ IX. до половини близько XIV. столѣтія. — Другій вѣддѣлъ зачинає ся изъ половиною XIV. вѣка, т. е. вѣдъ часу пановаія польского и литовского и продовжає ся до второй четверти XVIII. столѣтія, до появленія ся плодѣвъ новои, народнои словесности малорускою, а именно до знаменитого писателя малоруского И. Котляревского. — Третій вѣддѣлъ початокъ бере изъ Котляревскимъ, продовжає и розвиває ся въ нашихъ очехъ до сего дне“ (стор. 8). Въ отъ-сѣй другій лекціи Головацкій подавъ короткій оглядъ рускою литературы вѣдъ найдавнѣйшихъ часѣвъ ажъ до сполученія одной части южнои Руси зъ Москвою (стор. 8 — 18).

Въ „третѣмъ преподаванію“ сказавъ Головацкій дещо про „важніи забытки изъустнои словесности“. Важною є тутъ отъ-ся замѣтка про долю Украины, щѣ опинилась пѣдъ кормигою царства московского: „Украина въ своихъ отвертыхъ границяхъ, безъ моря, безъ гѣръ, о котрій бы ся оперти могла, не въ силѣ була, самостатно остояти ся, — Хмельницкій въ крайній потребѣ принужденъ бувъ пѣддати ся восточному (московскому) царю, на условіяхъ, захоронявшихъ вѣру и народніи права. Але тымъ перевѣсила ся важка на ту сторону, но не удоволена надѣя Украины, надѣя Русинѣвъ. Такъ ошуканий, заведений въ своихъ надѣяхъ Русинъ выдавъ въ своій народній поезіи тую недовольнѣсть, досаду, нарѣканє на свою нещасную, якъ пѣсня выражає, шербатую долю“ (стор. 22 — 23).

Водтакъ до творбвъ протонародной словесности Головацкѣй навязує литературу третьої періоду, котра починає ся Ивановъ Котляревскимъ. Сказавши, що Ененда Котляревского позôстане завсѣгды въ своѣй красѣ, въ своѣй свѣжости, бо є народна, заявляє Головацкѣй, що „по Котляревскѣмъ зачали Малорусины стараниѣше вышуквати забытки свои народности: появили ся збѣрники пѣсень народныхъ, приповѣдокъ и т. д.“. — А вже-жъ „роздѣльно водъ Украинны, безъ всякого сообщеня и порозумѣня, пѣдъ иншими влїянїями зачала ся розвивати народна словеснôсть руска на нашôй земли галицкôй“... „Водъ двадцяти лѣтъ появили ся вже одинокѣй парôстки народного почутя, народной словесности (Шашкевичъ, Устїяновичъ, Левицкѣй и др. ото суть тїи цвѣточки первовеснянїй, котрѣ першїй зацвили на рôднôмъ деревѣ). Въ нашихъ очехъ такъ сильно рухнуло, якъ по теплôмъ дощичку веснянôмъ, тôлько силъ до образованя народной словесности, щô намъ найкрасшу надѣю и поруку будущности подає“... (стор. 27—28).

Своє „третьоє предподаванїє“ о рускôй словесности кбичить Головацкѣй отъ-сими словами: „Галицкїи Русины, якъ нынѣ видить ся, мають призначенє, въ крузѣ соплеменныхъ словянськихъ народôвъ розвинути свою родиму словеснôсть, свое питоме жите, поповнити тую розгрань, яка меже Словянами безъ нихъ появляє ся, вплывати на образованє милїонôвъ свого племени и переносити европейске просвѣщенїє тихимъ розвоємъ на весь южно-рускѣй нарôдъ“ (стор. 28).

Въ 1849. р. надруковано накладомъ галицко-русской Матицѣ „Граматику руского языка, составленну Яковомъ Головацкимъ“. (Часть I. 8°, стор. 219). Въ сѣй першôй части граматики Головацкого суть два воддѣлы: 1. О словопроизведенїю (се бѣ-то наука про звуки мовы);

2. о словахъ, яко частяхъ мовы и ихъ перемѣнахъ (наука про формы, або словотвѣръ).

Про гезезу своєї граматики Головацкій каже ось-що : „Грамматика моя была такъ напечатана, же менѣ зъ-пѣдъ рукъ аркуши рвали до друку, по чому ледва половина ся напечатала, а не минуль мѣсяць, вже готове было би видословіє. Но понеже я въ 1849. г. возваный былъ ѳтъ министерства до комисіи юридической терминологіи до Вѣднѣ,¹⁾ перестало ся дальше печатати; а же потребнѣсть велика была книгъ въ школахъ, отже выдѣль матичный рѣшился на полномъ собранью, першіи списы моеї грамматики оправити и дати въ продажъ. Пѣзнѣйше, якъ я повернулъ изъ Вѣднѣ, дополниль я то, щѣ было замѣрено, написалъ звукословіє, и потомъ оправился першій выпускъ зъ двохъ частей, т. е. видословія и звукословія.“²⁾

Хоча-жь у сѣй граматицѣ не добавачемо науковой системы, то все-жь подає она доволѣ повный образъ перемѣнъ звуковыхъ и погожу науку про вѣдмѣну именъ та глаголѣвъ. Авторъ уложивъ свою грамматику зъ поглядомъ на нарѣче украинске, и намагавъ учити такои мовы, яка въ великѣй части схожа була зъ литературною мовою украинскихъ письменникѣвъ.

Але-жь Головацкій не довго придержувавъ ся своєї граматики у своихъ выкладахъ университетскихъ и въ

¹⁾ Починъ до выдаваня словарѣвъ правничихъ въ мовахъ славянскихъ въ Австрій, дамо розпоряжене министерства судѣвництва зъ 10. динѣя р. 1849., покликуючи комисію въ цѣли уложени славянскои терминологіѣ правничои. До секціѣ рускои тои комисіѣ выбрано Якова Головацкого, Григорія Шашкевича и Юлія Выслобоцкого. Сѣ мужъ выдали въ Вѣднѣ р. 1851: „Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs... Deutsch-ruthenische Separat-Ausgabe“. (Порѣвн. „Німецко-рускій Словаръ висловіи правничихъ і адміністратційнихъ“. Уложивъ Др. Кость Левицкій. Львѣн, 1893; стор. III).

²⁾ „Слово“. Львѣвъ, 1864; число 58.

письменныхъ своихъ творахъ. Ще въ 1849. р. надруковано въ „Пчолѣ“ Ивана Гушалевича статью Головацкогo п. з. „Иванъ Котляревскій“¹⁾ писану въ такой мовѣ, въ якѣй вѣнъ выголосивъ „Три вступительніи преподаванія“. Але-жь Головацкому заблаглось, живѣй мовѣ рускѣй надати прикметы языка книжного. Тому-то вже въ „Розправѣ о языкѣ южнорускѣмъ и его нарѣчійхъ“ сказавъ вѣнъ ось-таке: „Языкъ изъустный народа є запевно правдиве и перше жерело для письменного языка, бо въ устахъ народа найчистѣйше заховують ся всѣ формы, цѣлый ладъ и складъ языка, правый духъ его. За-для того здавало бы ся и намъ, совсѣмъ такъ писати, якъ народъ говоритъ, подобно якъ то зрѣли побратимцѣ нашѣ Словаки и Лужичане, котрѣ не мавши пѣдставы въ старинныхъ памятникахъ своего языка, скронили нове правописане, пѣднесли живуцій народный языкъ до книжного, поповняючи его словами изъ другихъ словенскихъ языкѣвъ. Але-жь чи и мы такъ убогѣи безъ забыткѣвъ своего языка? — чи и насъ такъ давно давила змора чужеплемѣнной мовы и не допускала розвѣта народной? — Нѣтъ, братья! Глубше намъ до самѣсьного дна заглянути треба, — за-для того кличу тя, Русине, великимъ словомъ твоего народного любу мудрца (т. є. народной приповѣдки): Пѣзнай себе, буде зъ тебе! Мы найбогатшѣи изъ Словенъ въ памятники словесности ще изъ той поры, коли въ Европѣ лишь трома бесѣдами писано, т. є. греческою, латинською и словенською. Переберѣмъ тиі дорогѣи забытки, вчитаймо ся въ нихъ, за-глубѣмъ душу въ тѣй безодни руского духа и руского житя, а знайдемо скарбницю неперѣбраную!“ (стор. 50—51).

¹⁾ У „Пчолѣ“ Головацкѣй оповѣстивъ у-перше друкомъ отъ-сей твѣрѣ Ивана Котляревского: „Пѣсня на новѣй 1805. годъ пану напому и батьку, князю Олексею Борисовичу Курякину“ (стор. 241—247).

Отже Головацкому захотѣло ся знайти „скарбницю неперебранную“, се-бѣ-то єму забагло ся, живу мову народну закрашати словами й зворотами мовы церковно-славянської и старо-рускои. Вѣдтакъ уже р. 1851. въ „Зорѣ галицкій“ надруковано єго статью „О митрополитѣ Руси Иляріонѣ“ („Уривокъ изъ преподаваній проф. Я. Головацкого“; стор. 190—192).¹⁾ Мова Головацкого була тогдѣ вже така тверда, що въ сѣй статьї зъявлялась подекуды пожою на мертву мову митрополита Иляріона, що живѣ въ XI. вѣцѣ.

Вѣдъ р. 1849. до 1856. вчивъ вѣнъ рускои мовы провизорично такожъ въ VII. и VIII. класѣ гимназій академичнои и Доминиканської.²⁾ Вѣдтакъ у програмѣ гимназій академичнои зъ р. 1853. надруковано статью Головацкого п. з. „Ueber Ihor's Heereszug gegen die Polowzer“. Пишучи сю статью, користувавъ ся вѣнъ розправами Михайла Максимовича про сѣй памятникъ,³⁾ и сказавъ дещо такожъ про мову єго. Въ 1854. р. напечатано у Вѣдни учебникъ Головацкого п. з. „Хрестоматія церковно-словенская и древно-русская въ пользу учениковъ вышшои гимназїи въ ц. к. австрійской державѣ“. Того-жъ (1854) року выдавъ вѣнъ зъ Богданомъ Дѣдицимъ у Львовѣ „Русскую Анеологию“, въ котрѣй надруковано найиаче поезїй письменникѣвъ російскихъ.

¹⁾ Въ 1850. р. Головацкій пошѣстивъ въ „Зорѣ галицкій“ (№ 26) „Окружное посланіє Михаила Рогозы, митрополита Кіевского, Галицкого и всея Россїи“ (изъ р. 1596).

²⁾ Вѣдъ р. 1849. до 1857. вчились рускои мовы въ гимназіяхъ сѣдной части Галичины не тѣлько Русины, але й Поляки та Жиды. (Гляди „Исторію литературы рускои“, II. 1; стор. 33).

³⁾ Головацкій користувавъ ся критично-эстетичными розправами Максимовича, що ихъ надруковано въ Петербурзѣ въ „Журналѣ министерства народнаго просвѣщенїя“ р. 1836. и 1837.

Въ выкладахъ университетскихъ не сповнивъ вѣнъ свои обѣтницѣ про плянъ выкладѣвъ, щѣ его высказавъ вѣнъ 18. (30) сѣчня р. 1849. у своѣмъ „первѣмъ преподаванію“ (стор. 6--7). И такъ говоривъ вѣнъ багато про стародавну литературу,¹⁾ и въ выкладахъ своихъ доходивъ по-найбѣльше тѣлько до XV. вѣку, се-бѣ-то до митрополита Григорія Цамблака. Про письменникѣвъ новои періоды рускои литературы не говоривъ вѣнъ майже нѣчого,²⁾ — не тыкавъ ся творѣвъ Котляревского, Квѣтки-Основяненка, Шашкевича, Шевченка и др., дарма, щѣ въ „первѣмъ преподаванію“ поглядъ на плянъ своихъ лекцій вѣнъ зскѣнчивъ ось-якими словами: „Потому оглянувши ся въ самѣмъ народнѣмъ языцѣ, приступимо до самыхъ памятникѣвъ письменности, зъ котрыхъ важнѣйшій по черзѣ розбирати гадаємо“ (стор. 7). Тому-то Русины, щѣ були слухачами факультету фильософичного й юридичного, рѣдко коли вписували ся на рускій выклады Головацкогго, та тѣлько студентамъ богословія приказувала митрополоча консисторія, слухати лекцій руского языка й литературы. Але сѣ студенты вдоволялись тымъ, щѣ на выклады Головацкогго высылали зѣ-помѣжь себе по черзѣ лишь по кѣлькохъ своихъ репрезентантѣвъ. Тому-то сей професоръ читавъ на университетѣ свои лекцій часто мовъ нехотя, а за те займавъ ся дома безъ-упину своими працями науковими.

Все-жъ таки Головацкій бувъ прихильникомъ розвою рѣднои мовы до р. 1866. Коли р. 1857. краєва управа задумала накинати Русинамъ альфабетъ латиньскій, то

¹⁾ Въ выкладахъ исторіѣ литературы Головацкій придержувавъ ся по-найбѣльше „Исторіѣ русской словесности“, щѣ сѣ выдавъ у Москвѣ Степанъ Шевыревъ.

²⁾ Въ лѣтнѣмъ курсѣ р. 1863. читавъ Головацкій про литературный творы вѣдъ р. 1772.

въ комисію, скликанбй губернаторомъ Голоуовскимъ для порѣшеня сей справы, Головацкій станувъ въ оборонѣ руской мовы и ви правописи, заявивши у своему протестѣ ось-яку свою думку: „Die ruthenische (russinische oder kleinrussische) Sprache ist eine selbständige Sprache und kein Dialect des Grossrussischen, — ein Satz, den ich noch in meiner 1848 verfassten, und 1850 (in dem „Историческій очеркъ основанія галицко-руской Матицѣ“) gedruckten Abhandlung, so wie in meinem Programme der Vorlesungen der ruthenischen Literatur („Три вступительніи преподаванія“ 1849) aufgestellt, und in der 1849 herausgegebenen Grammatik durchgeführt habe“.1) Вѣдтакъ спѣръ про руску азбуку Головацкій описавъ у книжцѣ: „Die ruthenische Sprach- und Schriftfrage in Galizien“. Lemberg. 1861.

Мѣжь-тымъ выдавъ вѣнъ друкомъ деякіи свои писаня.2) Ось и они: 1. Очеркъ старославянского баснословія. Львѣвъ, 1860. — 2. Львовская руская епархія передъ стома лѣты („Зоря галицкая, яко альбумъ на годъ 1860“; стор. 251—269; — и окрема вѣдбитка). — 3. Начало и дѣйствованіе Львовского Ставропіягійского братства по историческо-литературному отношенію (ibid., стор. 251—269). — Вѣдтакъ р. 1861. надруковано въ Празѣ статью Головацкого п. з. „О рукописномъ молитвенникѣ староческомъ съ XIV—XV. вѣка, хранящемся въ университетской библіотекѣ во Львовѣ“.3) Опѣсля-жь у „Чте-

1) „Die ruth. Sprach- und Schriftfrage in Galizien“. Lemberg. 1861. S. 14—15. („Исторія литер. руской“, II. 1; стор. 140—144).

2) Въ 1858. р. Головацкій выдавъ у Львовѣ „Чинъ священныи и божественныи Літургій“ съ переводомъ нѣмецкимъ и польскимъ.

3) Головацкій выдавъ того часу Записки Бродовича п. з. „Widok przemocy na słabą niewinność srogo wywartej“. „Историческіи записки Феодосія Бродовича, архипресвитера греч. уният. капитула Луцкого о со-

ніяхъ общества исторіи и древностей російскихъ при Московскомъ университетѣ“ заходами Осипа Бодяньского печатано р. 1863—1865. етнографичный збѣрникъ Головацкаго п з. „Народныя пѣсни галицкой и угорской Руси“.

Въ 1858. и 1859. р. бувъ вѣнъ деканомъ филозофичного факультету, а въ 1864. р. выбрано его ректоромъ университету Львѣвского.¹⁾

Въ 1862. р. зъявивъ ся вѣнъ справжнимъ народовцемъ, коли пѣсля отвореня „Рускои Бесѣды“ въ Народномъ Домѣ у Львовѣ (9. сѣчня р. 1862) пѣславъ листъ редакторови Петербурскои „Основы“. Въ сѣмъ листѣ Головацкій писавъ мѣжъ иншимъ ось-що: „Щоби не зъ пороженіми руками приходити къ вамъ, посилаю стихиокъ молодого, даровитого півця нашого (Володимира Шашкевича) „Никиття наша півня“ для поміщеня, коли ласки, въ вашій часописі. Нехай и ваші люде знаютъ, які гарні вірші у насъ виголошують ся. Поклоніт ся панові П. Ал. Кулішові и ёго ческій супрузі и скажіть имъ, що той стихиокъ голошений бувъ при отворенню нашого народнёго касина під имямъ „Руська Бесіда“ въ Народнімъ Домі, въ тімъ куті, где, за ёго буття ві Львові, закладалися хундаменти, и звітки вінъ взявъ собі на памятку каміньчикъ. — Коби вони могли були прійти на заведеніе „Бесіди“, якъ то красненько виголошали наші молодці гарні стихи Тараса Шевченка, — якъ співали хоромъ наші співанки: „Миръ вамъ, браття!“ або „Я счастливій! руську матірѣ маю, и щирій Русинъ мій отецъ“, —

бѣтіяхъ на Волянѣ и Подолью въ 1789. году“. Львовъ. Часть I. 1861; часть II. 1862.

¹⁾ Нѣвць-професоры выбрали Русина своимъ ректоромъ, коли нѣмецкій языкъ бувъ выкладовымъ. А вже-жъ братья Поляки, що теперь суть професорами Львѣвского университету, Русина не хочуть поставити ректоромъ сеи науковои институціи, въ котрій выкладовою мовою есть не тѣлько языкъ польскій, але й рускій.

гарно, весело, ажъ серце розливалось, — коби, сердешні, були приїхали хоть на пробу танцівъ въ „Бесіді“, або и на нашъ руській балъ, котрий відбувся 23. січня въ редутовій салі на вдивовижу всього Львова, — най би шановний панъ Кулішъ побачивъ, якъ то гарно по-козацьки поубиравалися наші молодці-студенти, та гуляли зъ нашими Львовськими красавицями козака и коломийку, побрязкуючи брязькачами! — Ехъ! сказавъ би сердешга: „еще не вмерла козацька руськая мати!“ — Нашимъ публичнимъ виступомъ показали ми нерадивимъ ворогамъ и недоброжелателямъ нашимъ, що Русини суть и живутъ своєріднимъ життямъ въ древній столиці руського князя Льва“. ¹⁾

Въ мѣсяци липни р. 1865. Головацкій займавъ значне мѣсце на загальнихъ зборахъ галицко-рускою Матицѣ. По-за-якъ голова Матицѣ, Михайло Куземскій, не проводивъ сими зборами, то заступникомъ его бувъ Головацкій. Тому-жь що Матиця выдавала свои книжки въ твердѣмъ, незрозумѣлѣмъ языцѣ, домагавъ ся Степанъ Качала на сихъ зборахъ, щоби „повернути до мовы народной и не брати слѣвъ зъ языка церковного и московского“. Але Головацкій замотавъ сю важну справу ось-якимъ теоретичнымъ, загальнымъ высказомъ: „Языкъ съ часомъ поступає, а задачею граматикѣвъ єсть, за тымъ поступомъ языка слѣдити и отвѣтно сему правила поставляти... Съ граматикою стоить дѣло такъ, якъ и съ каждою наукою: правило старинныхъ астрологѣвъ, що сонце доокола землѣ обертає ся, уступило передъ новымъ (правиломъ) астронома Галилея, котрый довель противно, що земля кружить вколо сонця“. ²⁾

¹⁾ „Основа“. 1862. Липецъ. С.-Пб., стор. 68—69³. — Порѣвн. „Исторію литературы руской“ въ „Зорѣ“, 1888; стор. 235.

²⁾ „Слово“. Львовъ, 1865; ч. 58.

Мѣжь-тымъ выдавъ вѣнь зъ Богданомъ Дѣдицимъ (р. 1862) першу книгу литературного збѣрника п. з. „Галичанинъ“, въ котрѣмъ мѣжь иншимъ надрукувавъ „Порядокъ школьный или уставъ Ставропигійской школы въ Львовѣ 1586. г.“ (книга I, выпускъ 2; стор. 69—78), и такожъ „Письмо о галицко-русской словесности профессора Мих. Максимовича, писаное въ 1840. г. изъ Кіева“ (стор. 107—110).¹⁾ До сего-то письма Головацкій додавъ ось-яку свою замѣтку: „Согласно съ предложеніемъ Максимовича полагають всѣ писатели наши безъ изъятія въ основаніе народный русскій языкъ, пополняютъ по возможности словами и реченіями изъ старинныхъ галицкихъ и украинскихъ письменныхъ памятниковъ, и наконецъ, никуда правды дѣти, пополнительнымъ источникомъ нашего языка есть и книжный русскій языкъ, употребляемый въ Россіи, о сколько слова и реченія не противятся этимологій нашего языка“ (кн. I, вып. 2; стор. 111).

Въ 1865. р. надруковано въ „Науковѣмъ сборнику“²⁾ двѣ статьи Головацкого: 1. „О первомъ литературно-умственномъ движеніи Русиновъ въ Галиціи со временъ австрійского владѣнія въ той землѣ“ (стор. 65—103, — и окрема вѣдбитка); — 2. „Нѣсколько словъ о Библии Скорины и о рукописной русской Библии изъ XVI. столѣтія, обрѣтающейся въ библіотецѣ монастыря св. Онуфрія во Львовѣ“ (стор. 225—256, — и окрема вѣдбитка). Того-жь (1865) року Головацкій почавъ въ „Науковѣмъ сборнику“ выдавати „Памятники дипломатического и судебно-дѣлового языка русского въ древнемъ галицко-володимирскомъ княжествѣ и въ смежныхъ русскихъ областяхъ, въ XIV. и XV. столѣ-

¹⁾ Гляди „Исторію литер. рускои“, IV; стор. 7—8.

²⁾ „Науковый сборникъ, издаваемый литературнымъ обществомъ галицко-русской Матицы“. Годъ изданія первый. 1865. Во Львовѣ.

тіяхъ“ (стор. 181—200). Дальшу частину памятниківъ надруковано въ „Науковѣмъ сборнику“ р. 1866. (стор. 36—56) и р. 1867. (стор. 135—157). Всѣхъ грамотъ въ сѣмъ „сборнику“ надруковано 54. (Вѣдтакъ выдано ихъ окремою вѣдбиткою).¹⁾ Опроче въ „Науковѣмъ сборнику“ зъ р. 1865. подавъ Головацкій справу зъ загального збору литературного товариства „галицко-руска Матиця“, котрый вѣдбувъ ся 7. 8. и 9. липня р. 1864. (стор. XXXI—LXXVII).

Вѣдъ р. 1851. писавъ Головацкій всѣ свои творы въ твердѣй, нѣбы-то литературнѣй галицко-рускѣй мовѣ, котра не була нѣ руско-украиньскою, нѣ россійскою. Подруживши ся зъ историкомъ Денисомъ Зубрицкимъ, Головацкій попавъ въ пѣдозрѣнѣ, що удержує кореспонденцію зъ московскими панславистами; за-для чого губернаторъ Голуховскій велѣвъ зробити въ его хатѣ трусеницю. Вѣдтакъ полиція забрала у него чи-мало писемъ и кореспонденцій, почѣмъ сю конфискату передано 27. лютого р. 1867. академичному сенатови, и поручено тому-жь, щобы зъ Головацкимъ перевѣвъ дисциплинарный допытъ. Уже-жь бо рѣшенемъ министра Белькредього зъ д. 29. сѣчня т. р. суспендовано Головацкого въ его професорскѣй дѣяльности, по-за-якъ закинено ему „Verdacht eines mit seiner lehrämtlichen Stellung unverträglichen, unlauteren Benehmens“. Сейчасъ рознеслась по Львовѣ поголооска, що суплентуру катедры рускои мовы й литературы обѣиме молодой письменникъ Володимиръ Шашкевичъ, що саме-тогдѣ бувъ слухачемъ правъ на университетѣ Львѣвскѣмъ. Опѣсля говорено, що о сю катедру компетують

---

¹⁾ До тыхъ 54 грамотъ, щѣ ихъ выдавъ Головацкій, додавъ А. Петрушевичъ ще одну грамоту зѣ своими замѣтками. („Науковый сборникъ“. 1867; стор. 157—161).

проф. Анатоль Вахнянинъ, Павлинъ Свенцицкій (Павло Свѣй) и Порфиръ Павлусевичъ.¹⁾

Головацкому визначено половину плати, котру доси побиравъ (се-бъ-то 700 зол. р. вѣдъ рѣчної плати 1400 зол. р.) и сказано, що та плата буде ему подаватись до-тѣль, докѣль его справа не порѣшить ся въ министерствѣ державнѣмъ. Але Головацкому було вже байдуже про се рѣшене. Въ маю поѣхавъ вѣнъ на етнографичну выставу въ Москвѣ: вѣдтакъ бувъ у Петербурзѣ, де въ сали дворянського збору 11. (23) мая выголосивъ панславистичну бесѣду, сказавши мѣжъ иншимъ ось-що: „Въ моей родной землѣ занялась уже давно мысль духовного единства и сродства, и охватила весь народъ. — Да крѣпится и возрастаетъ духъ единства и увѣреніе въ единоплеменности нашей славяно-русской; — да прійдуть всѣ въ сознание того убѣжденія, що мы по роду и по племени, по вѣрѣ и языку, по крови и кости искони одинъ народъ, и да живетъ великій славянскій многомилліоновый русскій народъ!“²⁾ Незабаромъ, 17. (29) мая Головацкого й деякихъ другихъ членѣвъ славянського зѣвзду представлено цареву Александру II. въ Царскѣмъ Селѣ.

Вернувши ся въ Галичину, Головацкій зѣ своєю сѣмьєю живъ въ Коломыйскихъ горахъ, а незабаромъ редакція Львѣвского „Слова“, одержала звѣстку зъ Петербурга, що Головацкого именовано профессоромъ „русской словесности“ въ Московскѣмъ университетѣ. Недовго опѣсля та звѣстка оказалась невыправданою. Трохи-перегодя говорено вѣ Львѣвѣ въ рускихъ кружкахъ, що Одесскій

¹⁾ Павлусевичъ написавъ статью п. з. „Слѣди Кулішівки въ XVII. столѣтїю“. („Мета“. Львѣв, 1865: стор. 335—339; 366—374). — 5. червня р. 1867. именовано Омеляна Огоновского суплентомъ руской мовы й литературы въ университетѣ Львѣвскѣмъ.

²⁾ „Слово“. Львѣв, 1867: число 39.

университетъ именувавъ Якова Головацкаго докторомъ, и що выбравъ его ординарнымъ професоромъ зъ платою 3000 рублѣвъ въ рѣкъ. Одначе Головацкій не дѣставъ професуры въ Россіи найпаче за-для того, що не знавъ добре мовы російскои. Мѣжь-тымъ выдѣлъ этнографичнои выставки въ Москвѣ подавъ ему велику сѣбну медалю за те, що внѣ бувъ приславъ на ту выставу деякіи предмети этнографичніи.

Ажь ось царь именувавъ его „предсѣдателемъ археографической комиссіи для разбора древнихъ актовъ“ въ Вильнѣ. Ему вызначено 2000 рублѣвъ рѣчнои платы, яко предсѣдателеви, и 1430 руб. платы професорскои, вчисливши 20-лѣтню службу его на университетѣ Львовѣ-сѣбмъ.

Ледви-жь ставъ Головацкій жити въ Вильнѣ, то генералъ-губернаторъ Потаповъ, управляючій Виленскимъ краемъ, почавъ ему доскулювати найпаче за-для того, що внѣ бувъ уніять. Про-те Потаповъ поручивъ Батюшкову, попечителю учебнои округа, усунути Головацкаго зъ президентуры архива Виленскаго. Але Батюшковъ не-то не увѣльнивъ Головацкаго вѣдъ службы, але оповѣстивъ министра народнои просвѣщеня про заслуги Головацкаго, котрый багато перѣтерпѣвъ въ Галичинѣ, и выбравъ Россію своєю вѣтчиною. При сѣй нагодѣ Батюшковъ постаравъ ся о надане Головацкому чина „тайнои совѣтника“. Тогдѣ-жь Головацкій прийнявъ уже право-славіе, и вѣдтакъ не було вже причины вѣддаляти его зъ Вильны. Коли-жь Головацкій ставъ у Вильнѣ предсѣдателемъ архива, то кравва каса у Львовѣ перестала выплачувати ему плату, зредуковану въ лѣтѣ р. 1867. на половину.

Мѣжь-тымъ академичный сенатъ у Львовѣ заявивъ одногосно, що въ поведеню Головацкаго не знайшовъ

нѣякои вини, и про-те вѣдъ министерства домагавъ ся реституціѣ Головацкогo въ професуру. Вѣдтакъ Головацкій жадавъ вѣдъ австрійского правительства, щобъ ему звернено задержану плату й подано вѣдправу грошеву. Ба, вѣнъ хотѣвъ пѣзвати губернатора Голуховского до суда, по-за-якъ зъ его волѣ полиція напала на его дѣмъ и конфискакою писемъ заподѣяла ему чи-малу обиду.¹⁾

Вѣдѣзжаючи въ Вильну Головацкій передавъ Богданови Дѣдицкому деякі рукописи своихъ выкладѣвъ университетскихъ и позволилъ редакціи, тѣ рукописи надрукувати. Хоча-жь редакція „Слова“ заявила, що ще того (1868) року почне печатати „Исторію русской словесности“,²⁾ то однако не додержала своєї обѣтницѣ.

Якова Головацкогo вѣдзначено въ Россіи рѣзными почестями й титулами. Коли ще бувъ професоромъ Львѣвского университета, то р. 1860. чеське товариство наукъ у Празѣ выбрало его своимъ членомъ-кореспондентомъ. Вѣдтакъ въ Россіи именовано его: „почетнымъ членомъ Московскаго общества исторіи и древностей російскихъ“, „членомъ императорскаго географическаго общества“ въ Петербурзѣ, „дѣйствительнымъ членомъ Московскаго археологическаго общества“, „докторомъ новороссійскимъ (Одесскимъ)“, и т. д. Опроче царь надавъ Головацкому ордеръ Станислава I. клясы и св. Анны I. клясы.

Живучи въ Вильнѣ, Головацкій розвинувъ невсыпущу дѣяльнѣсть литературну, пишучи свои творы по-россійски. Осъ и переглядъ важнѣйшихъ его творѣвъ и публикацій:

1. *О костюмахъ или народномъ убранствѣ Русинѣвъ или русскихъ въ Галичинѣ и сѣверовосточной Венгріи.* С.-Петербургъ, 1868.

¹⁾ „Слова“. Львовъ, 1868; ч. 99.

²⁾ *ibid.*, ч. 20.

2. *Объ изслѣдованіи памятниковъ русской старины, сохраняющихся въ Галичинѣ и Буковинѣ.* (Перепечатано изъ „Труды I. археологич. съѣзда“. Москва, 1871).

3. *Библиографическія находки во Львовѣ.* (Додатокъ до XXII. тому Записокъ императ. академіи наукъ. № 4. С.-Пб., 1873).

4. *Дополненіе къ очерку славянорусской библиографіи В. М. Ундольскаго, содержащее книги и статьи, пропущенныя въ первомъ выпускѣ хронологическаго указателя славяно-русскихъ книгъ церковной печати съ 1491. по 1864. годъ, въ особенности же перечень галицко-русскихъ изданій церковной печати.* С.-Пб., 1874.

5. *О народной одеждѣ и убранствѣ Русиновъ или русскихъ въ Галичинѣ и сѣверовосточной Венгріи.* С.-Пб., 1877.

6. *Книга о новомъ календарѣ, напечатанная въ Римѣ въ 1596. году.* („Напечатано по распоряженію императ. академіи наукъ“. С.-Пб., 1877).

7. *Нѣсколько словъ о іезуитахъ.* („Новый Проломъ“. Львовъ, 1883; ч. 13—14).

8. *Историческая правда о Полякахъ и еврейхъ въ б. Польшѣ.* („Новый Проломъ“. Львовъ, 1883; ч. 53—55).

9. *Географическій словарь западнославянскихъ и югославянскихъ земель и прилежащихъ странъ.* Вильна, 1884.¹⁾

10. *На какомъ пространствѣ земнаго шара господствуетъ православіе и употребляется славяно-русская азбука.* (Изъ „Литовскихъ епархіальныхъ Вѣдомостей“. Вильна, 1887).

11. *Протестъ Пинскаго православнаго духовенства 1595. г. противъ введенія уни.* (Изъ „Литовскихъ епархіальныхъ Вѣдомостей“. Вильна, 1888).

¹⁾ За выдане „Географическаго словаря“ доставъ Головацкій вѣдъ царя Александра III. золотый перстѣнь съ рубинами и брилантами.

12. *Черты домашнего быта русских дворян на Подляшѣ, т. е. въ нынѣшней Сѣдлецкой и Гродненской губерніяхъ, по актахъ XVI. столѣтія. Вильна, 1888.*

13. *Новооткрытый источникъ для церковной исторіи галицкой Руси XIV. столѣтія. („Литературный сборникъ“, издаваемый галицко-русскою Матицею подъ редакціею Богдана А. Дѣдицкого г. 1888. Львовъ, 1889).*

14. *Замѣтки и дополненія къ статьямъ г. Пыгина, печатаннымъ въ „Вѣстникѣ Европы“ за 1885. и 1886. годы. Вильна, 1888.*

Въ 1876. р. Головацкій написавъ нѣмецку статью п. з. „Sweipolt Fiol und seine kyrillische Buchdruckerei in Krakau vom Jahre 1491“. Сю статью надруковано въ Вѣд-ни (Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kais. Akademie der Wissenschaften. Dreiundachtzigster Band. S. 425—448).

Коли др. Степанъ Смаль-Стоцкій, профессоръ Черновецкого университета, р. 1886. выступивъ зъ проэктомъ, завести въ школахъ правопись фонетичну, то Головацкій писавъ довшу статью, въ котрой старавъ ся доказати „историческую преемственность нашего правописанія и письменнаго языка“. Ту статью пославъ вѣнъ частями редакціи „Нового Пролома“ у Львовѣ, и 24. лютого р. 1888. писавъ вѣнъ Осипови Маркову мѣжъ иншимъ ось-що: „Подъ статей не выставляйте моея фамиліи, а то можетъ быть заядлые украиноманы и читать не стануть. Въ оттискахъ тоже не выставляйте фамиліи. Послѣ, когда увидимъ, какое впечатлѣніе сдѣлаетъ моя статья, напечатаете заглавный листъ съ полнымъ именемъ или съ начальными буквами. Я держусь, по возможности, безпристрастно и объективно, предполагая, что только такимъ способомъ можно побѣдить предрасудки людей“.

Коли-жь Яковъ Головацкій 1 (13) мая р. 1888. вмеръ у Вильнѣ, то редакція „Нового Пролома“ надрукувала недокончену статью его п. з. „Обозрѣніе славяно-русской письменности и народнаго образованія въ Червоной Руси до занятія Галиціи и Лодомеріи австрійскимъ кордономъ“. („Литературное приложение къ Червоной Руси“. Н-ръ 1—8).

Опроче чи-мало коротшихъ статей Головацкаго змісту исторично-литературного и политичного надруковано въ галицкихъ руссофильскихъ часописяхъ, въ „Словѣ“, „Проломѣ“, „Новѣмъ Проломѣ“, „Червонѣй Руси“, въ литературнѣй газетѣ „Бесѣда“, ба й въ гумористичнѣй часописи „Страхопудъ“.¹⁾ Сатира бо була одною изъ прикметъ вдачѣ Головацкаго.

Для насъ, Русинѣвъ-Украинцѣвъ, має велику вагу его етнографичный збѣрникъ п. з. „Народныя пѣсни галицкой и угорской Руси“, котрѣ Осипъ Бодяньскій надрукувавъ у „Чтеніяхъ“ р. 1863—1865. Въ 1878. р. явились они въ Москвѣ особными вѣдбитками (часть I. II. III. 1. 2).

* * *

Коли „Русалку Днѣстровую“ цензура сконфискувала, то Головацкій втративъ надѣю, выдати въ Галичинѣ свѣй збѣрникъ народныхъ пѣсень, про-те пѣславъ вѣнъ свою рукопись Бодяньскому, професорови университету въ Москвѣ. Въ тѣй рукописи бувъ першій томъ зъ переднимъ словомъ, щѣ его надруковано въ „Чтеніяхъ“ р. 1863., и такожъ половина другого тому. А вже-жь матеріялы для другой половины сего тому и такожъ для цѣлого третього и четвертого тому, — всѣ статьѣ и за-

¹⁾ „Бесѣда“. Литературное приложение къ „Страхопуду“. Львовъ; томъ V., 1891., — въ статья „Яковъ Федоровичъ Головацкій“; стор. 127.

писки, надруковані въ „Чтеніяхъ“ и въ окремыхъ вѣд-биткахъ въ (першѣмъ и) четвертѣмъ томѣ, — вѣдтакъ этнографична карта й образы народныхъ типѣвъ, були доставлені Головацкимъ Бодяньскому пѣзнѣйше.

Бодяньскій передавъ рукопись Головацкаго „обществу исторіи и древностей російскихъ при Московскомъ университетѣ“, и тее общество згодилось надрукувати всю рукопись Головацкаго, обѣцявши ему, дати 800 надрукованыхъ екземплярѣвъ; — тѣлько-жь Бодяньскій домагавъ ся вѣдъ Головацкаго, щобъ вѣнъ за границею, се-бѣ-то въ Галичинѣ, не друкувавъ нѣ народныхъ пѣсенъ, нѣ статей про нихъ, заки той збѣрникъ у Москвѣ не надрукуе ся. Опроче Бодяньскій обѣцявъ присылати Головацкому російскій книжки вѣдъ себе и вѣдъ другихъ ученыхъ мужѣвъ. Головацкій притакнувъ Бодяньскому, и дѣставъ деякі російскій книжки вѣдъ самого Бодяньского, вѣдтакъ вѣдъ Погодина, Шевырева, Кирѣвско-го и и.¹⁾

Бодяньскій почавъ отже друкувати тѣ народнѣ пѣсенѣ яко додатокъ до „Чтеній“, але незабаромъ перервавъ се издавництво. Бувши секретаремъ „общества исторіи и древностей російскихъ“,²⁾ Бодяньскій издававъ „Чтенія“ вѣдъ р. 1846. до 1849. Въ 1849. р. російске правительство звелѣло застановити издавництво „Чтеній“ найпаче за-для того, що въ останнѣй книжцѣ того року Бодяньскій замѣстивъ перекладъ знаменитыхъ „записокъ про Россію“ Англичанина Флетчера. Тогдѣ-то закидувано Бодяньскому наклѣнъ до идей либеральныхъ, и его переведено зъ Москвы въ Казань, та ажъ черезъ

¹⁾ „Замѣтки и дополненія къ статьямъ Пыпина, напечатаннымъ въ Вѣстникѣ Европы за 1885. и 1886. годы“. Вильна, 1888; стор. 44.

²⁾ Бодяньскій бувъ секретаремъ того общества вѣдъ р. 1845.

рѣкъ, за дозволомъ царя, вернувъ ся вѣнъ у Москву на свою катедру.¹⁾ Але „Чтеній“ не выдавано черезъ девять рокѣвъ, и ажъ царь Александеръ II. велѣвъ взятись ояты за се дѣло. Вѣдтакъ Бодяньскій ставъ р. 1863. выдавати збѣрникъ Головацкого. Въ сороковыхъ бо рокахъ напечатано лишь около 40 аркушѣвъ тыхъ пѣсень. А вже-жъ Бодяньскій не друкувавъ примѣтокъ до пѣсень, — не друкувавъ поясненъ граматичныхъ формъ и слѣвъ, незрозумѣлыхъ для Россіянь. Вѣнъ бо сподѣвавъ ся, що все тее надрукуе ся въ кѣнци збѣрника.²⁾

Коли Бодяньскій ставъ далѣ друкувати тѣ пѣснѣ въ „Чтеніяхъ“, то Головацкій приславъ ему такъ багато матеріялѣвъ, що крѣмъ додаткѣвъ до другого тому набралось ще два томы. А по-за-якъ Головацкій зладивъ етнографичну карту й образы типѣвъ. то написавъ вѣнъ окремі статьѣ, котрѣ въ особныхъ вѣдбиткахъ надруковано зъ деякими скороченіями въ додатку до четвертого тому. Такъ надруковано тутъ ось-які статьѣ: 1. *Карпатская Русь, Географическо-статистическіе и историческо-этнографическіе очерки Галичины, сѣверо-восточной Угрии и Буковины* (стор. 557—581). — 2. *Политическое дѣленіе прикарпатскихъ земель и нѣкоторыя статистическія показанія* (стор. 582—615). — 3. *Историко-этнографическое обозрѣніе* (стор. 616—670). — 4. *Объясненіе этнографической карты Галичины, сѣверо-восточной Угрии и Буковины* (стор. 671—747). Отъ-сѣ статьѣ знаходять ся въ „Чтеніяхъ“ на початку першого тому. Вѣдтакъ въ окремыхъ вѣдбиткахъ четвертого тому надруковано: 1. *Объясненія къ изображеніямъ* (стор. 1—24). — 2. *Свѣдѣнія о собирателяхъ народныхъ пѣсень, не упомянутыхъ въ предисловіи къ нимъ,*

¹⁾ Гляди „Исторію литер. русков“, II. 1; стор. 241—242.

²⁾ „Замѣтки и дополненія къ статьямъ Пыпина...“, стор. 45.

но доставивших оныя во время печатанія (стор. 1—3).¹⁾ — 3. *Распределение и оглавление народных пѣсенъ галицкой и угорской Руси* (стор. 4—16). — 4. *Систематическое оглавление пѣсенъ въ порядкѣ, въ какомъ слѣдовало бы имъ быть* (стор. I—XX). — 5. *Оглавление пѣсенъ въ томъ порядкѣ, въ какомъ онѣ напечатаны* (стор. XXI—XXIX). — 6. *Азбучный указатель по началу пѣсенъ* (стор. XXX—LXXX).

Бодяньскій умеръ р. 1877., заки надрукувавъ четвертый томъ; — вѣнь не встигъ напечатати нѣ передняго слова, нѣ граматичныхъ замѣтокъ, нѣ словаря идиотизмѣвъ, — не выдавъ такожь этнографичной карты Головацкаго. Въ листѣ зъ 8. мая р. 1873. писавъ вѣнь Головацкому: „Коли посылка образѣвъ типѣвъ²⁾ и карты закончить ся зовемъ, то приступлю до друку передняго слова й оглаву“; — а въ листѣ зъ 6. мая р. 1875. писавъ вѣнь ось-що: „Ваші поясненія зовемъ вдоволяющій... Чи приготовляете Вы якій-то примѣтки до пятого тому (котрый вѣнь хотѣвъ друкувати) и такожь словарь деякихъ высловѣвъ, котры потребуютъ поясненія для „Руси русской“? Добре було-бъ, якъ бы по-переду надруковано ще очеркъ нарѣчій Червоной и Угорской Руси“.

У справѣ надрукованія передняго слова Головацкій по смерти Бодяньскаго звернувъ ся до актуаря общества, Олексія Кудрявцева, але сей вѣдповѣвъ, що Бодяньскій не полишивъ нѣякого передняго слова, и вѣдтакъ Кудрявцевъ просивъ Головацкаго, щобъ приславъ ему матеріяль, доставленный передше Бодяньскому. Але Головацкій, не маючи рукописи того передняго слова, напи-

¹⁾ Мѣжь тими збирачами, що подали Головацкому народнї пѣснѣ, бувъ такожь Йосипъ Федьковичъ.

²⁾ У збѣрнику Головацкаго надруковано 20 образѣвъ народныхъ типѣвъ.

савъ Кудрявцеву, щобъ перепечатано передне слово изъ „Чтеній“ р. 1865. (стор. I—XII). Одначе въ вѣдбиткахъ збѣрника, выданныхъ р. 1878., не надруковано нѣякого переднього слова.

Свѣй збѣрникъ присвятивъ Головацкій „Государю императору Александру Николаевичу, самодержцу всея Рос-
сии, царю-освободителю“.¹⁾

* * *

Въ першѣй части сего збѣрника надруковано „думы й думки“. Думы дѣлить Головацкій на былевѣй (се-бѣ-то историчнѣй) и на бытовѣй (побутовѣй). Мѣжь бы-
левыми думами розрѣзнуюе вѣнь: а) такѣ думы, въ ко-
трыхъ оспѣвуютъ ся народнѣй подѣѣ козацкѣй (стор. 1—36),
б) думы про подѣѣ звычайныхъ осѣбѣ (стор. 37—91).
Въ думахъ бытовыхъ бачимо пять вѣддѣлѣвѣ: 1. думы
козацкѣй (стор. 92—130), 2. вояцкѣй й рекрутскѣй (131—151),
3. гайдамацкѣй (152—176), 4. чумацкѣй й бурлацкѣй (177—
180), 5. господарскѣй й скотарскѣй (181—236). — Вѣдтакъ
мѣжь думками вызначуютъ ся: 1. думки народнѣй (237—
339), 2. думки свѣчнѣй версты суспѣльности (340—388).

Про матерѣялѣ этнографичнѣй, щѣ его Головацкѣй
вызначуе назвою „думѣ“, можна се запримѣтити, щѣ тѣль-
ко малѣ частина его належитъ помѣжь справдѣшнѣй думы.
Дума бо є кобзарска рапсодѣя зъ нерѣвнымъ складомъ
вѣршѣвѣ, пригожихъ бѣльшь до речитативу, нѣжь до спѣ-
ву. У збѣрнику-жь Головацкогѣ бачимо по-найбѣльше
пѣснѣ историчнѣй; — вѣдтакъ пѣснѣ побутовыхъ нѣякѣ
не можна называти думами.

Въ другѣй части збѣрника Головацкогѣ надру-
ковано обрядовѣй пѣснѣ, а то: I. Пѣснѣ при суспѣль-

¹⁾ За выданѣ народныхъ пѣснѣ Головацкѣй дѣставъ золоту Ува-
ровску медалю, Уваровску премѣю въ квѣтъ 500 рубл. и подяку царя
Александра II. за ось-ту присвяту.

ныхъ праздникахъ и забавахъ, се-бъ-то: коляды (стор. 1—98). — II. Пѣснѣ при родинныхъ обрядахъ: 1. Ладканыя або пѣснѣ весѣльнѣ (99—132); 2. пѣснѣ при хрестинахъ и пѣснѣ колысковѣ (133—142); 3. щедрѣвки (143—176); 4. гагѣлки (177—194); 5. шумки й чабарашки (195—217); 6. талалайки (218—240); 7. пѣснѣ цариннѣ або русальнѣ (241—246). — III. Пѣснѣ до танцю або коломыйки (247—459).¹⁾ — IV. Пѣснѣ веселѣ й охочѣ (469—528). — V. Собѣтки (529—530).²⁾ — Вѣдтакъ послѣдуютъ пѣснѣ угорскои Руси, що ихъ зѣбравъ священникъ Талапковичъ (535—559) и Олександръ Духновичъ (560—571). Далѣ надруковано въ другѣй части додатокъ („добавленіе“), а то: 1. пѣснѣ, зѣбранѣ въ Стрыйскѣмъ окрузѣ Иваномъ Гушалевичемъ (582—624); 2. обрядовѣ пѣснѣ зъ-надъ Збруча, зѣбранѣ Игнатомъ Галькомъ; а) руске весѣле (625—676), б) гагѣлки (677—698); 3. Пѣснѣ руского Маковицкого люду въ Уграхъ, зѣбранѣ Олександромъ Павловичемъ (699—717); 4. Пѣснѣ Русинѣвъ-Лемкѣвъ въ Галичинѣ, зѣбранѣ Олексѣмъ Тороньскимъ (718—732); 5. пѣснѣ въ великѣмъ постѣ (733—738); 6. коломыйки и шумки, зѣбранѣ Щастнымъ Саламономъ.³⁾

Въ першѣмъ вѣддѣлѣ третѣи части (се-бъ-то въ третѣмъ томѣ) надруковано варіянты й доповненія: а) до думъ историчныхъ и побутовыхъ (стор. 1—288), б) до думокъ (289—460), в) до пѣсень веселыхъ и охочихъ (461—523).

Въ другѣмъ вѣддѣлѣ третѣи части (се-бъ-то въ четвѣртѣмъ томѣ) надруковано доповненія до обрядо-

¹⁾ Въ додатку надруковано тутъ пѣснѣ гуцульскѣй (стор. 460—468).

²⁾ Въ додатку замѣщено тутъ 14 обжянковыхъ пѣсень (стор. 531—534).

³⁾ „Коломыйки и шумки“. Собралъ зъ устъ народа Щастный Саламонъ. Съ нутама 4 арій народныхъ. Львѣвъ, 1863.

выхъ пѣсень: I. пѣснѣ при суспѣльныхъ празникахъ и забавахъ: 1. коляды й щедрѣвки: а) коляды й щедрѣвки, збѣраніе въ рѣзныхъ сторонахъ Галичины (1—100); б) коляды, записаніе Титомъ Бурачинскимъ въ Чорнѣмъ Потѣ, Надвѣрнянского повѣту (101—108); в) коляды, збѣраніе Айталомъ Кобринскимъ въ селѣ Космачи, Косѣвского повѣту (109—126);¹⁾ г) коляды Стрыйского и Станиславѣвского повѣту (127—135); д) коляда, записана Уриломъ Метеоромъ въ угорскѣй Руси въ селѣ Скаль (136—137); е) християнскіе колядки (138—140); ж) щедрѣвки, записаніе Никитою Олексовымъ въ околлицѣ Щирця, Льѣвского повѣту (141—143). — 2. Пѣснѣ на Маланку и на Новый рѣкъ (144—151). — 3. Гагѣлки (152—187). — 4. Пѣснѣ обжинковѣ (188—208). — II. Пѣснѣ при родинныхъ празникахъ и забавахъ, се-бѣ-то ладканы або весѣльнѣ пѣснѣ (209—441).²⁾ — III. Пѣснѣ до танцю, се-бѣ-то коломыйки, шумки й талалайки (444—520). — Въ додатку надруковано въ четвертѣмъ томѣ ще пѣснѣ, щѣ ихъ збѣравъ студентъ Киѣвского университета, Галичанинъ М. Г. Астряба, а то: а) пѣснѣ морально-навчаючѣй и религійнѣй (стор. 521—525); б) пѣснѣ обрядовѣй (526—530). Вѣдтакъ слѣдуе збѣрка Григорія Купчанка п. з. „*Народные обычаи, обряды и пѣсни въ Буковинѣ русскаго народа*“ (531—542). — Потѣмъ надруковано додатокъ: а) коляды або щедрѣвки (543—548), б) пѣснѣ йорданскіе (549—553), поколядь (553—556).

¹⁾ На сторони 126. надруковано варіанти.

²⁾ Матеріали до сего частини збѣрника Головацкого подали: проф. Олексій Торонскій и угорскій Русины, Олександръ Митракъ, Анатолий Кралицкій та Иванъ Яцковичъ. Въ додатку надруковано тутъ: а) весѣльнѣ пѣснѣ уторскои Руси (стор. 436—441); б) пѣснѣ на християнахъ въ угорскѣй Руси (442—443).

Изъ укладу цѣлого матеріалу этнографичного можна дѣзнатись, що въ збѣрнику Головацкогo пѣшло всео въ-сумѣшь найпаче за-для того, що вѣнъ не поставивъ гра-ницѣ мѣжь думами й пѣснями, та що вѣнъ въ третѣмъ и четвѣртѣмъ томѣ збѣрника доповнявъ матеріаль, замѣ-щенный въ першѣмъ и другѣмъ томѣ. Ту мѣшанину й не-доладнѣсть въ укладѣ своего збѣрника запримѣтивъ самъ Головацкій, и про-те спорудивъ вѣнъ систематичный оглавъ пѣсень въ порядку, въ якомъ треба було ихъ дру-кувати. Отже въ першѣмъ томѣ, по думцѣ Головацкогo, мѣли-бъ пригоже мѣсце обрядовй пѣснѣ, що спѣвають ся хоромъ. Мѣжь сими пѣснями вызначують ся: I. Обрядовй пѣснѣ, що ихъ спѣвають на суспѣльныхъ празникахъ и забавахъ, а то: 1. коляды й щедрѣвки, — пѣснѣ, що ихъ спѣвають вѣчѣръ передъ Рѣздвомъ Христовымъ и пе-редъ Водохрещами; 2. маланки, або пѣснѣ, що спѣвають ся вѣчѣръ передъ новымъ рокомъ и на новый рѣкъ; 3. гагѣлки; 4. русальнй пѣснѣ; 5. собѣтки, що спѣвають ся на Купала; 6. обжинковй пѣснѣ, що ихъ спѣвають при кѣнци жнива пшеницѣ й жита, коли приносять го-сподареви вѣнокъ изъ колося; 7. пѣснѣ, що спѣвають ся при жнивѣ. -- II. Обрядовй пѣснѣ, що спѣвають ся на ро-динныхъ празникахъ и забавахъ, а то: 1. ладканя, або весѣльнй пѣснѣ; 2. празничнй пѣснѣ, и такй, що спѣва-ють ся въ кружку и при бенкетѣ; 3. пѣснѣ до танцю.

Въ другѣмъ томѣ (по думцѣ Головацкогo) треба було надрукувати думы й думки, або пѣснѣ, що не спѣвають ся хоромъ; — отже: 1. думы историчнй й побутовй; 2. думки; 3. пѣснѣ веселй й охочй. — Мѣжь думами побутовыми вызначують ся: а) козацкй; б) гайдамацкй; в) чумацкй й бурлацкй; г) вояцкй й рекрутскй; д) го-сподарскй й скотарскй; е) морально-навчаючй й рели-гійнй. — Думки-жь суть: а) любовнй, родиннй й житевй;

б) аллегоричні; в) колыскові. Вдтакъ пѣснѣ веселі бувають: а) шуточній й насмѣшливій; б) необычній и в) паничкій та корчемній.

* * *

У збѣрнику Головацкаго бачимо такі историчні думы й пѣснѣ побутові, що ихъ записано зъ устъ народу въ Галичинѣ, и котрі знаходять ся такожъ у збѣрникахъ Максимовича, Вацлава зъ Олеска,¹⁾ Срезневского, Павлього, Метлинського й Кулѣша. До деякихъ изъ тыхъ думъ надруковано другій варіантъ, записаний въ Галичинѣ; — одначе въ збѣрнику Головацкаго читаемо й такі думы историчні та пѣснѣ побутові, якихъ нема въ збѣрникахъ тыхъ етнографѣвъ. Найбѣльша заслуга Головацкаго, яко етнографа є отъ-ся, що вѣнъ збравъ багато колядокъ та щедрѣвокъ, котрі зъявляють поганьскій свѣтоглядъ руско-українського народу.²⁾

Про збѣрникъ Головацкаго спомнувъ Пыпинъ, натякаючи на вѣдносини сего етнографа до Желоты Павлього, що выдавъ у Львовѣ „Pieśni ludu ruskiego w Galicyi“ (1839—1840; два томы). Се бо сказавъ Головацкій у своій автобіографіи, що вже тогдѣ, коли вѣнъ подавъ матеріялы до „Русалки Днѣстрової“, мавъ вѣнъ чи-малу збѣрку народныхъ пѣсень, та що єъ выманивъ у него Павли, и выдавъ єъ яко свою.³⁾ Вдтакъ каже Пыпинъ, що порѣвнуючи збѣрникъ Павлього зъ „Русалкою Днѣстровою“ (де Головацкій и єго товаришѣ самі друкували

¹⁾ Про Вацлава зъ Олеска гляди „Исторію русской этнографіи А. Н. Пыпина“. С.-Пб., 1891; томъ III., стор. 120—132.

²⁾ У своему збѣрнику користувавъ ся Головацкій етимологичною правописью Максимовича, приспособивши єъ подекуды до выговору галицкихъ и угорскихъ Русинѣвъ.

³⁾ „Литературный сборникъ...“, 1885; стор. 14.

свои пѣсенѣ), мы находимо подекуды варіанты.¹⁾ Отже Пыпинъ пытае ся: вѣдки могли они взяти ся, коли-бъ Павли тѣлько выписувавъ тѣ-самѣ пѣсенѣ изъ збѣрника Головацкаго? Опроче, по словамъ Пыпина, Головацкій, выдаючи опѣсля цѣлу свою збѣрку въ Московскихъ „Чтеніяхъ“, мѣжь рѣзными своими жерелами цитуе того-самого Павлього. Коли-жь Павли заподѣявъ плягіятъ, то чому-жь Головацкій позволивъ Бодяньскому сказати про се рокѣвъ черезъ двацять-пять, а самъ оповѣстивъ той плягіятъ ажъ въ 1883. р.? ²⁾

Трохи зъ-годомъ въ статьи „Эпизоды изъ литературныхъ отношеній малорусско-польскихъ“ Пыпинъ попрѣкнувъ Головацкаго за се, що вѣнъ змѣнивъ свѣй давнѣйшій поглядъ на вѣдроджене галицко-русской народности. Вже-жь Головацкій, якъ каже Пыпинъ, въ початку своєї литературной дѣяльности вважавъ свѣй нарѣдъ южнорускимъ, заявляючи, що для него вѣ потрѣбна литература въ „народнѣмъ“, с. в. южнорускѣмъ языкѣ. Але пѣзнѣйше, коли Головацкій ставъ жити въ Россіи, уважавъ вѣнъ ту литературу непотрѣбною и бувъ речникомъ литературы „общерусской“. Вѣдтакъ будши прихильникомъ „общерусской“ партіи, Головацкій явивъ ся ярост-

¹⁾ „Вѣстникъ Европы“. Двадцатый годъ; томъ VI., 1885; — въ статьи „Обзоръ малорусской этнографіи“, стор. 376. — Опроче Бодяньскій въ переднѣмъ словѣ до „Народныхъ пѣсенъ галицкой и угорской Руси“, збѣранныхъ Головацкимъ, каже, що Павли хѣснубавъ ся не тѣлько тыми пѣсенями, котрѣ „выманивъ“ у Головацкаго, але й рѣзными дружоваными жерелами. Се передне слово надруковано тѣлько въ „Чтеніяхъ“, але нема его въ окремой вѣдбитцѣ збѣрника Головацкаго. Порѣвн. „Исторію русской этнографіи“ А. Н. Пыпина. С.-Пб., 1891; томъ III., стор. 137.

²⁾ „Вѣстникъ Европы“. Двадцатый годъ; томъ VI. 1885; стор. 376. Порѣвн. „Исторію русской этнографіи“ А. Н. Пыпина“. Томъ III., стор. 138.

нимъ ворогомъ польонизму въ томъ дусѣ, якъ про се говорить ся въ издавництвахъ панславистичныхъ.¹⁾

На отъ-сѣй й иншѣ закиды Пыпина вѣдповѣвъ Головацкѣй у своѣй статьи „Замѣтки и дополненія къ статьямъ г. Пыпина, напечатаннымъ въ Вѣстникѣ Европы за 1885. и 1886. годы“. (Вильна, 1888). Выправдуючи себе, Головацкѣй каже мѣжь иншимъ, що вѣнъ уже въ 1840. р. писавъ Бодяньскому про Павлього, котрый не записувавъ народныхъ пѣсень, а користувавъ ся чужими збѣрниками и выманивъ вѣдъ него его пѣсень.²⁾ Вѣдтакъ Головацкѣй старавъ ся доказати Пыпинови, що вѣнъ уже въ молодѣмъ вѣцѣ придержувавъ ся „общерусского“ языка, — що вже въ 1841. р. надруковано въ „Москвитянинѣ“ его статью „Великая Хорватія или галицко-карпатская Русь“,³⁾ — що вѣнъ, бувши профессоромъ рускои мовы й литературы придержувавъ ся при слѣвѣ: „де не можешъ перескочити, тамъ пѣдлѣзь, а йди дальше“, — и що про-те бувъ приневоленный, читати свои лекціѣ зѣ звычайнымъ въ Галичинѣ церковно-славянскимъ выговоромъ.⁴⁾

Але-жь Головацкѣй не бувъ щирымъ супроти Пыпина, бо поминувъ мовчки свою колишню дѣяльнѣсть въ хосенѣ (мало)рускои мовы й литературы. Изъ попе-

¹⁾ „Вѣстникъ Европы“. Двадцать-первый годъ. Томъ I. 1886; стор. 730—731. — Порѣвн. „Исторію русской этнографіи А. Н. Пыпина“. Томъ III., стор. 225—226.

²⁾ „Замѣтки и дополненія...“, стор. 25.

³⁾ Головацкѣй пише, що вѣнъ „подъ давленіемъ мѣстныхъ обстоятельствъ“ бувъ приневоленный (!) переробити ту статью „въ галицкомъ нарѣчїю“, почѣмъ надруковано ее въ „Вѣнку“ въ Вѣднѣ р. 1847. Се заявлено кѣвचितъ вѣнъ словами: „Всѣмъ вся быхъ, да всѣхъ приобрящу“. („Замѣтки и дополненія...“, стор. 50).

⁴⁾ *ibid.*, стор. 51.

реднього огляду біографіѣ й литературнои дѣяльности Головацкого можь дѣзнатись, що вѣнь въ трицятыхъ и сороковыхъ рокахъ бувъ горячимъ патріотомъ руско-украиньскимъ, та що ще въ 1862. р. з'явивъ себе разъ Русинномъ-народовцемъ въ письмѣ до редакціѣ Петербурской „Основы“. ¹⁾ Се письмо зладивъ вѣнь въ правописи фонетичнои, — вѣдтакъ всякому тямущому чоловѣкови выдае ся се дивовижнымъ, що колишній народовецъ въ тыхъ „Замѣткахъ и дополненіяхъ къ статьямъ Пыпина“ ругае ся „жаргонови галицкихъ народниковъ“, и „украиноманамъ“, що „испортили историческое правописание“. ²⁾ Ба, въ тыхъ „Замѣткахъ и дополненіяхъ къ статьямъ Пыпина“ Головацкій проявляє тенденційность неабы-яку, коли цитуе одно мѣсце изъ твору Дениса Зубрицкого и подае самъ малорускій перекладъ тексту російского. Але-жь Головацкій зладивъ сей перекладъ такъ, щобъ всякому було ясно, що письменный языкъ „общерусскихъ“ Галичанъ не меньше зрозумѣлый народови, якъ языкъ „народниковъ-украиномановъ“, перетвореный на украиньскій ладъ. Вѣдтакъ вказуючи на той свѣи перекладъ пытае ся Головацкій: „*Зачѣмъ же коверкать и уродовать слова и формы, когда можно писать правильно на удобопонятномъ для всѣхъ русскомъ языкѣ?*“ ³⁾

Головацкому не повелось, опрокинути докоры, котрыми попрѣкнувъ его Великорусъ Пыпинъ за те, що вѣнь изъ руского народовця ставъ прихильникомъ московскихъ панславистѣвъ. Стоячи пѣдъ впливомъ Погодина, позбувавъ ся вѣнь поволи своихъ народныхъ идеалѣвъ зъ сороковыхъ рокѣвъ, и вже въ 1853. р. писавъ

¹⁾ „Основа“. 1862. Липень. С.-Пб., стор. 68—69^a.

²⁾ „Замѣтки и дополненія...“, стор. 66.

³⁾ *ibid.*, отор. 67.

вѣнъ ось-що тому исторіографу-панслависту: „Какое счастье для меня, — по истеченіи многихъ годовъ я опять услышалъ слово о незабвенномъ для меня мужѣ, которому я премногимъ одолженъ за русское просвѣщеніе, поставившее меня въ возможность нынѣ словомъ и письмомъ дѣйствовать для образованія младшаго поколѣнія!“¹⁾ Доки-жъ живѣ въ Галичинѣ, то рѣднои своєї мовы не называвъ нарѣчѣмъ языка російского; коли-жъ перейшовъ въ Россію, то ставъ вѣдъ-разу такимъ непримиримымъ ворогомъ руско-украиньскихъ народовцѣвъ, якими не зъявляють ся бѣльшь тямущіи московскіи панслависты. Вѣдъ р. 1868. ставъ вѣнъ ругатись народнымъ змаганямъ колишнихъ своихъ землякѣвъ, дарма, що вѣнъ самъ давнѣйше говоривъ изъ катедры про окремі прикметы малорускои народности супроти Великорусѣвъ, — про самостѣйнѣсть руско-украиньскои мови й литературы. Хоча-жъ Головацкій въ 1868. р. покинувъ давнѣйшіи свои просвѣтніи й національні идеалы, то мы, руско-украиньскіи народовцѣ, не хочемо помянути его лихомъ. Вже-жъ вѣнъ въ сороковыхъ рокахъ вказавъ своимъ землякамъ шляхъ простый и широкий у змаганю до розвою рѣднои мовы й литературы²⁾. А впрочѣмъ зладивъ вѣнъ збѣрникъ народныхъ пѣсень, що его Великорусъ Пыпинъ назвавъ „са-

¹⁾ „Письма къ М. П. Погодину изъ славянскихъ земель (1835—1861). Съ предисловіемъ и примѣчаніями Нила Попова“. Москва, 1879; стор. 654.

²⁾ Въ першихъ рокахъ своєї професуры университетскои Головацкій постаравъ ся о тѣх, що австрійске правительство вызначило 300 зол. р. на закупно рускихъ книжокъ для бібліотеки университетскои у Львовѣ. За тѣ грошѣ кушлено твори украиньскихъ письменникѣвъ, Котляревского, Квѣтки-Основяненка и и., и такожъ деякіи книжки російскіи. — Зъ Россіѣ посылавъ Головацкій до Львова часто книжки бібліотецѣ Народного Дому. Мѣжъ тыми книжками суть деякіи дуже цѣвннн, примѣромъ Статутъ литовскій зъ року 1588.

мымъ капитальнымъ трудомъ въ собственно этнографическихъ изученіяхъ“.¹⁾

5. Иванъ Вагилевичъ.²⁾

Въ руско-украинськѣй литературѣ нема письменника, котрый коротавъ бы свой вѣкъ въ такихъ злидняхъ, якими побывавъ ся Иванъ Вагилевичъ. Хоча вѣнъ бувъ талановитый и невсыпуцій у своихъ трудахъ науковыхъ, то бѣдувавъ гѣрко и неразъ зѣ своею сѣмьею справдѣ голодувавъ. А вже-жъ головною причиною его недолѣ была палка й упряма его вдача; — вѣдтакъ и та суспѣльнѣсть, середъ котрой вѣнъ живъ вѣдъ р. 1848., не подавала ему помочи въ тяжкихъ невзгодинахъ. Коли-бъ вѣнъ не бувъ позбувъ ся идеалѣвъ Маркіяноваго кружка, то Русь-Украина вважала-бъ его своимъ свѣточемъ. Та отъ, изъ рускои „трѣйць“ лишъ одинъ Маркіянъ до кѣнца

¹⁾ „Исторія русской этногр фии“. Томъ III; стор. 413.

²⁾ Важнѣйша литература: 1. „Wspomnienie o Janie Wagilewiczu“. Przez Augusta Bielowskiego. („Dziennik literacki“. Rok 1866. We Lwowie; str. 357—359; 373—375). — 2. „Wspomnienie pośmiertne“. („Sioło“. Pismo zbiorowe, poświęcone rzeczom ludowym, ukraińskoruskim“. Lwów. 1866. Zeszyt I., str. 79—88). — 3. „Rękopisma, pozostałe po ś. p. J. Wagilewiczu“. (ibid., zeszyt III., str. 159—168). — 4. „Literatura w Galicyi“ (1772—1848). Ustęp z pamiętników Władysława Zawadzkiego. Lwów. 1878; str. 127—129. — 5. „Письма къ М. П. Погодину изъ славянскихъ земель“ (1835—1861). Съ предисловіемъ и примѣчаніями Нила Попова. Москва, 1879; стор. 622—651). — 6. Стаття Ивана Ем. Левицкого въ „Зорѣ“ Львовскѣй зъ р. 1880., стор. 219—221. — 7. „Судьба одного галицко-рускаго ученаго“. Къ біографіи Ивана Н. Вагилевича. Я. Г. („Кіевская Старина“; томъ VI. 1883; стор. 453—472). — 8. „Воспоминаніе о Маркіянѣ Шашкевичѣ и Иванѣ Вагилевичѣ, изъ записокъ Я. О. Головацкаго“. („Литературный сборникъ“, издаваемый галицко-русскою Матицею. Редакторъ Б. А. Двѣдичій. Львовъ, 1885; стор. 10—36).

свого короткого життя оставъ ся вѣрнимъ ось-тымъ идеаламъ. Два инші товаришѣ зъ-перегодомъ розбійшли ся двома противними шляхами: Вагилевичъ прихиливъ ся до Полякѣвъ, а Головацкій пѣдававъ ся впливамъ могутой Россіи.

Вѣнъ родивъ ся 2. вересня р. 1811. въ Ясени горѣшнѣмъ, селѣ Калушского повѣту, де его батько Микола бувъ священникомъ.¹⁾ Въ семѣмъ роцѣ життя вѣддали его въ нормальну школу въ Бучачи. Опѣсля вчивъ ся Иванъ въ гимназію Станиславѣвскѣй до р. 1829. Въ 1830. р. митрополита консисторія приняла его въ духовну семинарію у Львовѣ, и вѣдтакъ ставъ вѣнъ студентомъ филозофичного вѣдѣлу на университетѣ. Тому-жь, що вѣнъ самотужки займавъ ся етнографією та исторією, залишавъ вѣнъ науку университетску и про-те перепававъ при экзаменѣ зъ математики. Зъ-за-того не мѣгъ вѣнъ уже мати мѣсяца въ семинарії и пѣшовъ на екстерну. Тогдѣ пѣзнавъ ся вѣнъ зъ польскими литератами, Августомъ Бельовскимъ и Йосифомъ графомъ Борковскимъ, та написавъ кѣлька польскихъ вѣршѣвъ, котрѣ Борковскій велѣвъ надрукувати въ журналѣ „Dziennik mód paryskich“.²⁾ Номинальнымъ редакторомъ сего журнала бувъ кравецъ Томашъ Кульчицкій, але его видавали польскѣй литераты, котрѣ при взбрѣняхъ парижскихъ модъ бажали польскому жѣноцтву подавати статѣй литературнѣй й науковѣй. И отъ, Вагилевичъ бувъ першій, що вѣ Львовѣ за твѣрѣ польскѣй дѣставъ литератцкій гонораръ, — кусникъ якоисъ матеріѣ на камизолію вѣдъ кравця Кульчицкого.

Мѣжь-тымъ пѣзнавъ ся Вагилевичъ зъ Маркіяномъ Шашкевичемъ и полюбивъ рѣдну мову, занатачену вѣ-

¹⁾ Батько Ивана Вагилевича вмѣръ р. 1869. въ Гозѣвѣ, Долинського повѣту, въ 92. роцѣ життя.

²⁾ „Dziennik mód paryskich“ ставъ виходити у Львовѣ р. 1835.

ковимъ лихолѣтѣмъ. Ставши членомъ Маркіяноваго кружка вѣнъ принявъ славянське имя „Далиборъ“, и задумавъ присвятити свои силы просвѣтѣ народній и дослѣдамъ этнографичнымъ. Идучи слѣдомъ за польскимъ этнографомъ Зоряномъ Ходаковскимъ,¹⁾ Вагилевичъ зъ цѣлымъ жаромъ молодечимъ прилягъ душею до темного люду, бажючи пѣзнати его звычайъ и обычаѣ; — про-те ходивъ вѣнъ за-любки мѣжь нарѣдъ, записувавъ творы устнои словесности народной, и вчивъ ся рѣдной мовы вѣдъ селянъ, що въ невзгодинахъ народныхъ самѣ-однѣ зберегли сѣ вѣдъ затрати.²⁾ Але-жь за-для такихъ своихъ змаганъ у хосенъ рѣдной мовы и этнографіѣ, не дбавъ вѣнъ про выклады и науки университетскѣ, и про-те дволѣтній курсъ студій философичныхъ вѣдбувавъ вѣнъ рокѣвъ черезъ сѣмъ (вѣдъ 1830. до 1837. р.).

Въ тѣмъ-то часѣ Вагилевичъ вѣздивъ изъ Головацкимъ до Дикова, де они оба впорядкували и описали церковно-славянскѣ и старо-рускѣ рукописи въ библиотечѣ графа Яна Тарновского.³⁾ Вѣдтакъ они оба помогли Шашкевичеви (р. 1835.) зладити альманахъ „Зорю“, въ котрѣмъ крѣмъ народныхъ пѣсенъ находились стихотворы, казки та науковѣ статьи сихъ трѣохъ молодыхъ товаришѣвъ. Коли-жь цензоръ рускихъ книжокъ, Венедиктъ Левицкѣй, порѣшивъ, що того збѣрника не вѣльно друкувати, то трѣхи-зъ-годомъ (р. 1837.) напечатано въ Пештѣ той альманахъ зъ деякими змѣнами п. з. „Русалка Днѣстровая“. На першѣмъ мѣсци находятъ ся тутъ „пѣсенѣ народнѣ“ (стор. 1—58) зъ переднимъ словомъ Вагиле-

¹⁾ Про Зоряна Доленту-Ходаковского гляди „Исторію русской этнографіѣ“ А. Н. Пыпина. Томъ III. С.-Пѣ, 1891; стор. 38—87.

²⁾ Порѣвн. „Исторію литер. рускои“, IV.; стор. 71.

³⁾ *ibid.*; стор. 69—70.

вича п. з. „Передговоръ къ народнымъ рускимъ пѣснямъ“ (стор. IX—XX). Вѣдтакъ въ „Русалцѣ Днѣстровѣй“ надруковано два стихотворы Вагилевича: 1. переспѣвъ народного переказу п. з. „Мадей“ (стор. 72—76), и 2. казку „Жулинъ и Калина“ (79—88).

Въ 1835. р. Вагилевичъ пошовъ въ Карпаты, бажаючи вѣдкрыти доисторичнй памятникы будѣвль и славянскихъ рунъ. Знаючи бо оповѣданя про пещеры въ скалахъ (ущовбахъ) Карпатъ, вѣнъ уявивъ собѣ, що тамъ суть имовѣрно слѣды колишнього, поганьского культу Славянъ, — слѣды святынь и руничныхъ надписѣвъ. Вѣдтакъ оглянувъ вѣнъ пещеры въ Бубнищахъ, Трухановѣ й въ Розгѣрчу, и тыжнѣвъ черезъ два вѣнъ вернувъ ся до Львова, радѣючи радѣстью, що вѣдкрывъ поганьскѣй святынѣ, а на стѣнахъ ихъ надписы руничнй. Своимъ приятелямъ показувавъ вѣнъ копѣ тыхъ надписѣвъ, одначе кружокъ Маркіяна вѣднѣсь ся скептично до тыхъ находѣвъ, ба, Шашкевичъ назвавъ ихъ „Вагилевичѣвскою фантазмагорією“. ¹⁾ А вже-жь самъ Вагилевичъ вѣривъ въ автентичность тыхъ рунъ; — пещеры въ Бубнищахъ назвавъ вѣнъ памятниками давной штуки рѣзъбярскои й заявивъ, що тѣ письма справдѣ написанѣ пальцемъ божимъ въ Карпатахъ для першихъ Славянъ. ²⁾

Про тѣ свои знаходы писавъ Вагилевичъ чешкому фильбольгови Шафарикови й росейскому исторіографу Погодинови. Кореспонденція мѣжь Погодиномъ и Вагилевичемъ розпочалась р. 1836. Въ листѣ зъ 10. кивня (серпня) р. 1836. пише Вагилевичъ, що въ сихъ дняхъ дѣбставъ вѣдъ Шафарика „преприязну вѣдповѣдъ“, тѣлько-жь сей ученый мужъ „не знайшовъ ключа до оныхъ

¹⁾ „Литературный сборникъ...“, 1835; стор. 28.

²⁾ *ibid.*

письменъ“.¹⁾ Вѣдтакъ 13. студня т. р. Вагилевичъ оповѣщае Погодина, що поѣславъ въ Будимъ до друку „Слово о полку Игоревѣмъ“, бо въ Галичинѣ нема гражданскихъ черенокъ, — та що хоче вѣдбслати въ Прагу до печатаня „Рукопись Королевдворскій“, коли лишъ перепише его. Згадуе такожь про свѣй „словарь южнорусскій“, котрый думае выготовити до друку р. 1839. Тѣлько хотѣвъ бы ще пѣзнати „миръ на Украинѣ“. Въ отъ-сѣмъ листѣ споминае вѣнъ такожь про надписы въ печерѣ Розгорецкѣй, пишучи ось-що: *„Що се тиче письмен гореноруских, лишених в древнѣй континѣ в Розгирю, зимоу не лѣзѣ знѣти, бо сун неприступнѣ, но послѣ веснеюй порою, знѣть постараюсь Вам пислати вѣрнѣ знимки, по приводѣ своѣго побратима Г. Килисиньского.“*²⁾ Єднак я думаю, же, когда ише переглядимо и иншѣ святѣ дупла та контини, котрих торонкое множество, притѣмъ коли ише написи с камѣнѣв познимают се, опроче коль згуста арамейскѣй письмена промѣтуют се: тогда не мало свѣтла чей розгалит се на обшерѣ дѣянъ прадѣдѣв наших в праволости словенской, нашем Пидгирю“.³⁾

Зъ-перегодомъ 27. червня р. 1837. Вагилевичъ писавъ изъ Львова Погодинови, що вѣго словарь майже готовый, тѣлько-бъ переписати его, подекуды справити й доповнити.⁴⁾ Въ отъ-сѣмъ листѣ заявивъ вѣнъ, що хоче писати „граматику южноруску во всѣхъ нарѣчяхъ“, та що „Слово о полку Игоревѣмъ“ и „Рукопись Королевдворскій“ радъ бы вкупѣ выдати п. з. „Поменники старословенскогъ пѣснотворенія“. Вѣдтакъ запримѣтивъ вѣнъ,

¹⁾ „Письма къ М. П. Погодину изъ славянскихъ земель“, стор. 624.

²⁾ Килисиньскій, польскій ємигрантъ, бувъ рисовникомъ.

³⁾ „Письма къ М. П. Погодину...“, стор. 628.

⁴⁾ *ibid.*, стор. 629—630.

що „найважнѣйшій предметъ, котрый надѣ ся ладно розвити, є „словенская Символика“. Вкѣнци спѣмнувь вѣнь про змѣну дотеперѣшньої своєї правописи. Ось и слова его: *„Видите, що я своє правописанє изопачиу: се послѣ поради г. Шафарика и моєхъ краяковъ, щобъ охрानити се вѣдъ пѣвѣ азбукою, котра, звѣсно, найневгоднѣйшая и найнеприятнѣйшая. Надѣю се, що тото правописанє, безъ сварки и нужди одержит-се и зѣстане безъ всекой перегороди загаловимъ“*¹⁾

Мѣжь-тымъ Погодинъ надрукувавъ письмо изъ Львова (самого Вагилевича) про руничнѣй надписы въ печерахъ карпатскихъ въ „Московскѣмъ Наблюдателѣ“ р. 1836. (N° VII; стор. 289) и подавъ копїѣ надписѣвъ, вѣдкрытыхъ Вагилевичемъ въ Трухановѣ, Розгѣрчю и горѣшнѣмъ Синевѣдску, знаходячи въ нихъ *„примѣчательное сходство съ письменами синайскими древнихъ Руссовъ, сообщенными знаменитымъ ориенталистомъ Френомъ“*²⁾ изъ арабскаго писателя X. вѣка“. Опѣсля въ „Древней русской исторїи до монгольскаго ига“ (Москва, 1871; томъ III, вѣддѣль 1) Погодинъ подавъ изъ письма Вагилевича вѣрне факсимиле надписѣвъ, вырѣзанныхъ на скалахъ въ Карпатахъ, и пояснивъ ихъ коротко (стор. 6). Вѣнь заявивъ бажанє, порѣвнати тѣ надписы зъ письмами чудскими, вырѣзанными на рѣзныхъ скалахъ Сибериѣ.

Свою статью про пещеры Розгорецкѣй, писану польски, пѣславъ Вагилевичъ Шафарикови. Ось-ту ѣ де-

¹⁾ Правописъ Вагилевича, проявлена въ листѣ зъ дня 27. червня р. 1837., супроти правописи двохъ попереднихъ листѣвъ до Погодина, вважає ся вѣдмѣвною лише тымъ, що вѣдкинено наковечне зъ пѣсля твердыхъ суголосѣвъ.

²⁾ Христїянъ М. I. Френъ (Fähn), профессоръ ориентальныхъ языковъ въ Казани, бувъ славнымъ археологомъ и пумизматикомъ. Живъ вѣдъ 1782. до 1851. року.

якій иншій статъѣ Вагилевича, етнографичній й статистичній, переклавъ на чешку мову К. В. Запъ, и вѣдтакъ надруковано ихъ въ Часописи чешкого музея. Ось и переглядъ тыхъ статей: 1. Rozhorecké jeskyně (Časopis českého Muzeum. V Praze. 1838; стор. 197—215); — 2. Huculové, obyvatelé východního pohoří karpatského (ibid. 1838; стор. 475—498; 1839., стор. 45—68);¹⁾ — 3. O upírech i vid'mach (ibid. 1840; стор. 232—261); — 4. Vojkové, lid ruskoslovanský v Haličích (ibid. 1841; стор. 30—72).²⁾

Мѣжь-тымъ Вагилевичъ скѣнчивъ науки богословскій (1839), та отъ, управа краєва не хотѣла ему, яко будущому священникови, признати обезпеки удержаня до смерти (titulus mensae). Вѣнъ стоявъ пѣдъ доглядомъ полиціѣ не тѣлько зъ-за того, що взявъ участь у зложеню альманаха „Русалка Днѣстровая“,³⁾ але й за-для своихъ кореспонденцій зъ учеными Россіянами. Не одержавши тои обезпеки Вагилевичъ задумавъ далъ займати ся науками й дослѣдами етнографичными. Головацкій пише, що имя Вагилевича було вже звѣстне въ Празѣ, Москвѣ й Варшавѣ, — що Россіяне вважали его своимъ чоловікомъ.⁴⁾ Такожъ польскій литераты приняли его въ свои кружки. Вже-жъ они хѣснувались чи-мало его вѣдомостями, по-за-якъ вѣнъ бувъ „ходячою енциклопедією“. На литерацкихъ вечерахъ мѣгъ вѣнъ оповѣсти всю генеа-

¹⁾ Въ статьи „Huculové“ надруковано короткій словарець руско-чешскій (1838; стор. 496—498) и деякй народній пѣснѣ (1839; стор. 47—52).

²⁾ Въ статьи „Vojkové...“ надруковано короткій словарець (стор. 51—53).

³⁾ Про политичній змаганя Шашкевича, Головацкого и Вагилевича свазавъ директоръ полиціѣ Пайманъ: „Wir haben mit einer Nationalität (се-бѣ-то зъ польскою) voll auf zu schaffen, und diese Tollköpfe wollen noch die todtegrabene ruthenische Nationalität aufwecken“. („Кіевская Старина“. Томъ VI. 1883; стор. 458).

⁴⁾ ibid., стор. 459.

льогію знатнѣйшихъ родѣвъ польскихъ. Тому-то Поляки пѣдабузнювались ему, и намовляли его, писати по-польски та працювати радше для широкого круга польской литературы, нѣжь для руского люду, словеснѣсть котрого немає нѣякои будущины.¹⁾

Такъ отже зъ-годомъ Вагилевичъ полкубивъ польске товариство и забувавъ про идеалы кружка Маркіянового. Вѣнь ставъ приятелемъ Августа Бальовского, Лукіяна Семеньского, Доминика Магнушевского, Йосипа Борковского, изъ-за чого Денисъ Зубрицкій писавъ Погодинови 4. сѣчня р. 1843.: *„Вагилевичъ зляхився совсѣмъ, и шатаєсь между Ляхами, питався фантастическими мечтами“.*²⁾ Йосипъ графъ Борковскій, одинъ изъ передовыхъ Львѣвскихъ литератѣвъ того часу, взявъ собѣ Вагилевича за товариша, давъ ему у себе квартиру, велѣвъ ему пошити паньскій одягъ, — вѣдтакъ водивъ его зъ собою на литератцкѣ вечеры, на балѣ, въ аристократичнѣй домы. Отже Борковскій своими вытребенками збивъ Вагилевича зовсѣмъ изъ толку, наговоривши ему, що вѣнь гѣняльнѣй чоловѣкъ и красавецъ не-абы-якій, — що въ него влюбилы ся всѣ аристократки. Розказавши про все те Головацкѣй не замовчавъ ще одной анекдоты про любощѣ Вагилевича до аристократичной дѣвицѣ Юліѣ. Ба, Головацкѣй оповѣвъ ту анекдоту зъ такими подробицями, що споганивъ память колишнього свого товариша й приятеля.³⁾

Дня 14. червня 1842. р. суфратанъ митрополита Левичкого, Григорій Яхимовичъ, оповѣстивъ Вагилевича, що его выключено зъ-помѣжь кандидатѣвъ духовного званя

¹⁾ *ibid.*

²⁾ „Письма къ М. П. Погодину...“, стор. 568.

³⁾ „Кіевская Старина“. Томъ VI. 1883., — въ статьѣ „Судьба одного галицко-русского ученаго“, стор. 453—464.

зъ отъ-сихъ двохъ причинъ: 1. Въ 1837. р. бравъ вѣнъ участь въ выдаваню „Русалки Днѣстровои“; — 2. удержуе звязъ зъ письменниками російскими. Вагилевичъ выправдувавъ ся яко-мога, але Яхимовичъ вѣдповѣвъ, що се его выправдане вважае ся недостаточнымъ.¹⁾ Вѣд-такъ 27. травня (мая) р. 1843. писавъ вѣнъ Погодинови ось-що: „Що мене не святили изъ причины, „quod fovere videtur nexum cum scriptoribus russicis“, Вы о тѣмъ певне довѣдалисе на переѣздѣ у Львовѣ. Прикро ми дуже, учитесе еологiи ни нащо, а потому по 3 годахъ отримати таке слово вѣтъ святителя нашего. Ходжу я коло того, абы ёго можно вѣтмѣнити, — али дуже думѣтую; а коли такъ, я вѣстану ще студентомъ медико-хирургiи. Я же на утриманье черезъ 3 годы буду требовати грошiй, — вѣтзываюся до Васъ, цы не озымете мiй сборникъ колѣд-ныхъ и щедровныхъ пѣсенъ? Буде ихъ числомъ 130, про-чи меньше важны собѣ лишю. Розумѣся, що дещо о нихъ поговорю. Печатанихъ буде 9 листiвъ меньше-бiльше. Цѣну не кладу, — разъ, що Ви якъ Руссинъ и литераторъ будете ихъ умѣти найлѣпше оцѣнити, а потому я Вамъ много обовязанный, такъ, що, кобы не мое положенiе, то бымъ почитувавъ за повиннiсть собѣ, Вамъ ихъ вѣдати до росположенья, якъ бысте розумѣли.“²⁾

Въ отъ-сѣмъ листѣ Вагилевичъ подавъ Погодинови ще ось-яку звѣстку: „Коли бувъ тутки у Львови г. И. И. Срезневскiй, я ему вручивъ для Васъ статьи историческо-

¹⁾ „Dziennik literacki“. 1866; стор. 357.

²⁾ „Письма къ М. П. Погодину...“, стор. 640. — Вагилевичъ у край-ной бѣдѣ не смѣвъ якось просити Погодина о помѣчь грошеву. А вже-жъ Денисъ Зубрицкiй, хочъ бувъ чоловікъ богатый, моливъ Погодина, щобъ подавъ руку ему бѣдному, 78 лѣтньому старцю. Коли-жъ вѣнъ вѣдъ сего панслависта дѣставъ вексель на 100 рублѣвъ, то зрадѣвъ такъ дуже, що заливъ ся слѣзами. („Письма къ М. П. Погодину...“, стор. 595. 596).

етнографически слѣдующи: Монастырь Скитъ, Похороны, Сватъба у Словенъ, Мечъ Бужскій и Каранты въ Галичи“.¹⁾

Въ окремѣиъ додатку до сего листу писавъ Вагилевичъ (14. косня [червня] р. 1843.) ось-що про Маркіяна Шашкевича: „5. косне умеръ южно-русскій литераторъ, свеченикъ М. Шашкевичъ, издатель „Русалки Днѣстровои“ въ Будниъ 1837. — — Выдавъ вінъ ще статью по-польскѣй „Азбука и Abecadlo“ въ Перемышли 1836. Колимаъ се зъ нимъ познакомивъ 1829. г., бувъ тогда веселый молодикъ, говоривъ много разумного, пустого; — его лице блѣде и очи голубы мали щось въ собѣ привлекательного. И тогда вінъ много писавъ, али лише стихи по-польскій. Послѣ знакомство изъ пустакими бурсакими наробило му много лиха, — такъ що и его отецъ черезъ него умеръ. Такъ хоть и вѣдвался бѣльше общесловенскѣй литературѣ, а особенно филологіи, черезъ горе утративъ здравле, такъ що вѣтъ 1835. г. уже розвивалася недуга, на котру умеръ. Въ рукописи лишивъ перевѣдъ староческого стихотворенія (Kralodvorský rukopis) и Евангеліе св. Іоанна паразоване“.

Въ 1844. р. Вагилевичъ просивъ ояты консисторіѣ митрополичои, щобъ его помиловано, та отъ, его просьбу вѣдкинено 6. сепня р. 1844. Ему сказано, що вѣнъ не сприяе униі, по-за-якъ у розмовѣ зъ приятелями похваливъ разъ епископа Львѣвского, Гедеона Балабана, що сприявъ розвоєви наукъ мѣжь рускимъ духовенствомъ; — та ба, той епископъ, прихилившись зъ-першу до униі, ставъ ояты ви противникомъ.²⁾ Ажь коли Вагилевичъ выдавъ руску граматіку въ польскѣй мовѣ,³⁾ то 28. ве-

¹⁾ Та статья Вагилевичъ написавъ по-польски.

²⁾ „Dziennik literacki“. 1866; стор. 357.

³⁾ „Grammatyka języka małoruskiego w Galicji“. Ułożona przez Jana Wagilewicza. Lwów, 1845.

ресня р. 1845. консисторія помилувала его після каноничного процесу, якій вѣдбувъ ся въ его хосенъ.

Вже 1. серпня р. 1845. писавъ вѣнъ Погодинови мѣжь иншимъ ось-що: „Сколько мѣсяцевъ минуло, якъ я издалъ свою грамматику малорусску, что мене примирило съ митрополитою, однако подано ми кондиціи: 1. могилы не роскопати, 2. не мати сообщенія съ иностранными литераторами, особливо русскими. Такъ я намѣренъ ажъ тогда посвятити ся, якъ всяки други види на честне и годне для мене содержанье утрачу.“¹⁾

Трохи-зъ-годомъ Вагилевичъ оженивъ ся²⁾ и поѣхавъ до Львова въ пресвитерію, щобъ вѣдъ владыки одержати посвящене єрейске. Изъ Львова выславъ вѣнъ до Погодина останній свѣй листъ 27. серпня р. 1846.,³⁾ подавши ему ось-які цѣкаві звѣстки про свои змаганя наукові: „Продажью мови граматики я не много користалъ и ажъ издаючи сокращеніе оной „Начальныя правила малорусской грамматики“, надѣюся отобрати иждивеніе. Теперъ издати намѣряюся: „Хронологическія таблицы“, 1. выпускъ, т. е. „Древнюю исторію, но за подпискою, де въ предисловіи будетъ крайно ростолковано (якъ минѣ бы ся здавало) происхожденіе Славянъ и начало ихъ исторіи и то вопреки доси принятымъ мнѣніямъ.“⁴⁾ Также за подпискою хочю издати „Идиотиконъ

¹⁾ „Письма къ М. П. Погодину...“, стор. 648.

²⁾ Вагилевичъ оженивъ ся зъ Амалією Пекарскою, сиротою, котра виховувалась при своєму дѣду, Соллогубъ, священнику въ Павловѣ, повѣту Камѣнки струмиловой.

³⁾ Всѣхъ листѣвъ Вагилевича до Погодина надруковано одинадцять. („Письма къ М. П. Погодину...“, стор. 622—651).

⁴⁾ Бельовскій пише, що хронологію дѣй сесвѣтныхъ укладавъ Вагилевичъ у формѣ таблицъ хронологичныхъ, та що зовсѣмъ выкончивъ хронологію дѣй стародавнихъ. („Dziennik literacki“. 1866; стор. 374).

кужнорусскій“, хотя-нѣ что лише якъ выемокъ зъ „Статій о кужнорусскомъ языкѣ“, али то не певне еще. Зато конечно сего года въ воросѣ съ Бѣлѣвскимъ издамъ переводъ Нестора, причѣмъ я примилъ въ подлѣвникѣ гугнавья гласныя.¹⁾ Касательно моихъ давныхъ десидерій отъ Васъ, воля Ваша дѣяти, что хотите, бо яже уже оженился, а теперъ приѣхаль емь до ординованя. Лише еще осмѣляюся Васъ просити о одну услугу, учинѣте ми ее, коли Вамъ любо. Г. Мацеѣвскій былъ такъ ласкавый, что ми донѣсъ о профессурѣ словесности греческой и латинской въ Варшавѣ, и опять о такой же словенской въ Петербурзѣ, совѣтуючи, абымъ о нихъ компетоваль.²⁾ И я рѣшился на то, если только ваше правительство не будетъ ми противне зъ причины, что я состаль священникомъ. Г. Мацеѣвскій говорилъ уже о томъ съ г. сенаторомъ Стороженкомъ, и онъ согласился; — стоитъ только, абы за мною ручилъ одинъ изъ русскихъ литераторовъ, что я человекъ честный и благонравный, ученый и эрудиційный, и что буду заедно упражняти ся науками. Я не маючи лише Васъ одного на Руси пакъ блисько знакомымъ, бо уже черезъ десять лѣтъ, относяся до Васъ съ просьбою о такую поруку... О науцѣ можете завсегда беспечно ручити, ровно и то, что я буду продолжати въ занятію нею, бо я уже дванадцать лѣтъ тому якъ только и ею упражняюся, а то еще при рожныхъ пере-

¹⁾ „Гугнавья гласныя“ — се-бѣ-то носовѣ самоголосы **А, ІА, Ж, ІЖ** (е, је, р, јр), питомѣ колишай мовѣ старословѣньскѣй, щѣ еъ зовуть такожъ староболгарскою, занастылись у насъ ще въ часахъ доисторичныхъ.

²⁾ Вацлавъ Александръ Мацеѣвскій выдавъ мѣжь иншими отъ-сѣ два знаменитѣ творы: 1. *Historja prawodawstw słowiańskich*. Warszawa. 1832—1835. — 2. *Pamiętniki o dziejach, piśmiennictwie i prawodawstwie Słowian*. Warszawa. 1839.

понахъ; зато о благодѣтельности хита лише тое можете свѣдѣти, что я яко жонатый священникъ по многихъ переконахъ долженъ быти благодѣтельный. Тую поруку будете ласкавы передати въ формѣ листу до г. Стороженка, або до г. князя намѣстника. И кобы можна, додайте, что я на теперъ больше способный до профессуры словесности словенской, али и до греческо-латинской подзучилъ бымы ся¹⁾

Коли Вагилевича посвящено въ пресвитера, то духовна управа послала его на администрацію капелянїи Нестаничь, повѣту Камѣнки струмиловой, де вѣдъ р. 1838. до 1841. бувъ священникомъ Маркіянъ Шашкевичъ. Наставъ рѣкъ 1848. Дня 25. цвѣтня оголошено конституцію народамъ австрійской державы, и вѣдтакъ Русины засновали у Львовѣ головну раду руску. Але-жь патріотичный ихъ змаганя не вподобались деякимъ Полякамъ, щѣ ихъ дѣды й батьки були колись Русинами. Они-то завязали „рускій собѣръ“, щѣбъ занастити дѣяльність руской рады. Сей рускій собѣръ выдавъ 8. червня р. 1848. вѣдозву до „братїй-Русинѣвъ“, заохочуючи ихъ, щѣбъ „утримовали всѣми силами згоду и єднѣсть зъ (польскимъ) народомъ всѣльного отечества“.²⁾ Незабаромъ члены собору бажали выдавати свою часопись, и вѣдтакъ просили Вагилевича, щѣбъ схотѣвъ бути редакторомъ еи. Паны вызначили ему 1.200 зол. р. рѣчно за редакцію й обѣщали давати ему до смерти пенсію въ квѣтѣ 600 зол. р., ко-

¹⁾ „Письма къ М. П. Погодину...“, стор. 650—651.

²⁾ Ту вѣдозву підписало 64 членѣвъ руского собору. Мѣжь ними були три графы Дѣдушицкіи, Александръ, Юліянъ и Володимиръ, графъ Антонъ Голѣвскій, три рускій священники: профессоръ богословія д-ръ Онуфрій Кривницкій, Викторъ Дольницкій и Ромуальдъ Крижановскій. Опроче підписали ту вѣдозву деякіи обывателѣ, адвокаты, урядники й студенты университета.

ли-бъ та газета перестала виходити. Але-жь Вагилевичъ заявивъ панамъ, що консисторія мабуть не позволить ему, прийнятись за таку редакцію. На те вѣдповѣли ему: „Плюнути на консисторію! — ось Австрія незабаромъ розпаде ся, Польща воскресне, а тогдѣ мы будемо вамъ розказувати, а не руска консисторія“. ¹⁾ — Вагилевичъ вволивъ волю панѣвъ, и, не оповѣстивши декана про свѣй намѣръ, покинувъ капелянію, поѣхавъ до Львова и ставъ редакторомъ „Дневника руского“.

Головнымъ намѣромъ „Дневника“ було, зъєднати собѣ простый людъ, и про-те въ сѣй газетѣ захвалювано всякі пѣльги, якими користували ся хлопы за панованя польского. ²⁾ А по-за-якъ рускому соборови було звѣстно, що руске духовенство має великій впливъ на людъ, то намагавъ ся вѣнъ, зъєднати собѣ такожъ рускихъ священникѣвъ. Тому-то въ вѣдозвѣ руского собору „до велебныхъ священниковъ“ сказано мѣжь иншимъ ось-що: „На укрѣпленіе и поднесеня нашеи руской народности въ сей земли галицкой завязалъ ся соборъ зъ духовенства и особъ всѣхъ прочихъ званій и чиновъ, котрого намѣреніемъ есть: просвѣщеніе братовъ Русиновъ, — а усиленнымъ стараніемъ: укрѣпленіе вольности руского народа и сровнаніе оныхъ изъ вольностями народа польского. Али, абы сіе високоє намѣреніе було осягненимъ, и трудъ нашъ не былъ марнымъ, вzywаємъ Васъ, честны душпастырѣ, абы-сте спирали усилванія нашій своєю мудростію и ревновали въ трудахъ около спасенія народного. Одна есть лише дорога, абы осягнути сєє високоє намѣреніе, а тая есть: щирость, однось и братняя любовь... Спрягайте

¹⁾ „Кіевская Старина“. Томъ VI. 1883; стор. 465.

²⁾ Порѣвн. „Исторію литературы руской“, II. 1.; стор. 26.

прото, честны отцы духовны, въ одность тоє, щбъ буря веремня сего и люде злои волѣ изъ спойнѣ розорвати хотять, бо дерево въ пни розчехненоє змарнѣеть и зъ часомъ усхнеть, а унято до купы сильно вихрамъ достоинъ. Въ братномъ соединенію и христіанской любви єсть житіє и гараздъ, сила и правда народа, а въ ненависти смерть“.¹⁾

Въ „Дневнику рускѣмъ“ Вагилевичъ надрукувавъ „Замѣтки о русской литературѣ“ (число 5. 6. 9). Се є короткій бібліографично-литературный оглядъ руской письменности вѣдъ вѣку Х. ажъ до часѣвъ найновѣйшихъ. А вже-жъ тѣ замѣтки суть вельми короткѣ и нынѣ не можуть звати ся вдоволяющими. Такъ н. пр. про Шевченка змѣгъ Вагилевичъ лишъ отъ-се написати: „Т. Шевченко, знакомитый поэта, издалъ свои вершѣ подъ подписомъ „Чигриньскій Кобзарь“ (Петерсб. 1840., втор. изд. 1844), въ котрыхъ полно ревного чутъє; межи ними отличаютъ ся „Иванъ Подкова“ и „Тарасова ночь“, — изъ иншого взгляду ударяеть „Катерина“. Окромє того издалъ еще поэмы: „Гайдамаки“ (Петерсб. 1841., втор. изд. 1844), „Тризна“ (Петерсб. (1844) и „Гамалія“ (Петерсб. 1844), де ся отбиваетъ великій талантъ драматическій. Въ рукописи зостаєтъ превосходная его поэма „Кавказъ“.“²⁾

Вагилевичъ ставъ выдавати „Дневникъ рускій“ щосереды латиньскими буквами и такожь кирилицею.³⁾ Перше число сеи газеты выдано 18. (30.) серпня р. 1848., а вже числомъ 9., дня 13. (25.) жовтня т. р. перестала она виходити, не здобувши собѣ прихильникѣвъ мѣжь Русн-

¹⁾ „Дневникъ рускій“, число 1.

²⁾ „Замѣтки о русской литературѣ“ надруковано такожь въ „Рускѣй Бібліотецѣ“ И. Онишкевича. У Львовѣ, 1884; томъ III., стор. 145—158.

³⁾ Одну частину накладу „Дневника руского“ друковано латиньскими буквами, а другу кирилицею.

нами.¹⁾ „Дневника руского“ не мѣгъ Вагилевичъ выдавати далѣ за-для того, що, коли головный комендантъ Львѣвского корпусу, Гаммерштайнъ, збомбардувавъ Львѣвъ (2. падолиста р. 1848.), розвязано польску раду и рускій собѣръ, та закрыто выдавництво польскихъ часописей и „Дневника руского“. Вѣдтакъ Вагилевичъ оставъ ся безъ кусника хлѣба, тому-що про обѣцяну пенсію нѣхто зъ панѣвъ и не думавъ.

Вагилевичъ хотѣвъ вернутись на свою капелянію, але митрополича консисторія заявила ему, що по-переду має вѣнъ вѣдбути кару (реколлекцію) при архикатедральной церквѣ св. Георгія, тому-що вѣнъ самовѣльно покинувъ капелянію. Ему сказано, що ажь тогдѣ зможе стати зновъ душпастиремъ, коли духовна власть побачить его покаяне й поправу. Але-жь деякі Поляки, приятелѣ Вагилевича, остерегали его, щобъ не принявъ такой кары. — „Не вѣрь имъ!“ говорили они, „се хитрощѣ святоюрскій! Святоюрщѣ хочуть замкнути тебе пѣдъ сходами,²⁾ и будутъ тебе держати тамъ дваццать лѣтъ, якъ держать Лѣобковича.³⁾

---

¹⁾ „Дневникъ рускій“ знаходить ся въ библиотекѣ Народного Дому и такожъ въ библиотекѣ закладу им. Оссолинскихъ. Въ библиотекѣ Народного Дому суть всѣ 9 чиселъ, а то числа 1. 2. 3. 4. 5. и 9., друкованій латинскими буквами, а числа 6. 7. 8. печатаній кирилицею. Въ библиотекѣ-жь закладу им. Оссолинскихъ зберегають ся числа 1. 2. 3. 4. 6. 7. 9., друкованій бугвами латинскими.

²⁾ „Жити пѣдъ сходами“ — значило те, що жити въ домѣ реколлекційномъ, до котрого треба було сходити долѣвъ сходами вѣдъ пѣвнѣчпой стороны церкви св. Георгія.

³⁾ Никола Лѣобковичъ, уніятскій священникъ, утѣвъ бувъ изъ Россіи въ Галичину въ сороковыхъ рокахъ. Вѣнъ живъ до смерти въ домѣ реколлекційномъ при церквѣ св. Георгія, по-за-якъ уважали его идіотомъ. — Порѣвн. „Кіевскую Старину“; томъ VI. 1883; стор. 467.

Тогдѣ польскій историкъ Бельовскій просивъ Головацкого, чтобы сказавъ ему правду, якъ консисторія думає поступити собѣ зъ Вагилевичемъ. И вѣдповѣвъ Головацкій, що консисторія не гадає мститись Вагилевичеви за те, що вѣнъ, покинувши капелянію, выдававъ у Львовѣ „Дневникъ рускій“. Вже-жъ Вагилевичъ видавъ руску граматикку, и зможе писати рускій книжки для шкѣль низшихъ и середнихъ. Та-жъ консисторія вважає его все ще Русиномъ, хоча вѣнъ и поблудивъ. Тому-то реколлекція буде тѣлько формальнѣстю. Вагилевичеви треба буде зайти два-три рази до архикатедрального проповѣдника, Михайла Малиновского, и при добрій волѣ позбуде ся вѣнъ скоро той кары; — вѣдтакъ зможе вѣнъ вѣдъ якого пана-Поляка дѣстати дуже добру парохію. Але-жъ Вагилевичъ боявъ ся таки, пѣддатись духовнѣй карѣ, котрою страхали его деякі Поляки. Вѣнъ заявивъ архієпископови обряду латиньского, Луцѣ Баранецкому, що хоче перейти на сей обрядъ; — одначе Баранецкій вѣдповѣвъ ему, що не може прийняти его вѣ дієцезію свою, бо не хоче ввѣйти вѣ коллизію зъ духовною властію обряду грецько-католицкого. Вѣдтакъ Вагилевичъ пѣшовъ до пастора лютераньского и прийнявъ вѣру протестантску.

Вѣ сѣчни р. 1851. князь Юрій Любомирскій поставивъ Вагилевича провизоричнымъ заступникомъ кустоша при закладѣ имени Оссолинскихъ. Вагилевичъ почавъ впорядковувати бібліотеку й зайнявъ ся списуванемъ инвентаря книжокъ. Та не довго працювавъ вѣнъ у хосенѣ бібліотеки, бо ось по девятьохъ мѣсяцяхъ новий зарядъ закладу Оссолинскихъ увѣльнивъ его вѣдъ занятя при бібліотецѣ, тому-що вѣнъ бувъ лютераниномъ. Вагилевичъ не погибъ изъ голоду лише для того, що бувъ рускимъ трансляторомъ при краєвѣй губерніи.

Не довго опбселя взявъ вѣнъ часть въ издавництвѣ словаря Линдого.¹⁾ За мизерною нагородою займавъ ся вѣнъ не тѣлько корректою, але справлявъ такожь деякі похибки першого виданя словаря,²⁾ и збиравъ матеріялы до виданя тому додаткового.³⁾ Коли-жь руску транслятуру при губерніи скасовано, то Вагилевичъ живѣ лишь изъ того злиденного зарбѣку, який мѣгъ роздобути корректою и экспедицію Газеты Львѣвской, а вѣдтакъ корректою часописи „Głos“.

Въ тяжкѣй доли polegшало Вагилевичеви, коли заходами Бельовского, професора Малецкого и Станислава Пилята рада мѣста Львова именовала его директоромъ городского архиву, поручивши ему, довести до ладу збѣръ стародавнихъ актѣвъ и документѣвъ.⁴⁾ Давнѣйше той архивъ бувъ чи-мало занапаченый. Ще въ трицятыхъ рокахъ зъявлявъ вѣнъ образъ сумной руины, бо спочивавъ на стражниці помпѣрскѣй у скриняхъ незамкненыхъ. Зъ-годомъ вызначено архивови окреме мѣсце за-

¹⁾ Słownik języka polskiego przez Samuela Bogumiła Linde. Wydanie drugie. Lwów, 1854—1860.

²⁾ Въ передивѣхъ словѣ до словаря Линдого писавъ А. Бельовскій ось-що: „Przy zatrudnieniach innych, z obowiązkiem naszym połączonych, nigdybyśmy temu nie podotkali, gdyby nie gorliwa pomoc p. Jana Waglewicza, który za bardzo miernem wynagrodzeniem część korekt mozolnych na siebie przyjąwszy, wspiera nas oraz przez samo zamilowanie przedmiotu rozległemi swemi, filologicznemi wiadomościami. Jemu też zawdzięcza niniejsze wydanie to, cokolwiek w niem poprawniejszego w języku cerkiewnym, a niekiedy w innych dyalektach słowiańskich znajduje się. (Tom I., str. 14).

³⁾ Той додатковий томъ словаря хотѣвъ Вагилевичъ выдати вкупѣ зъ польскимъ историкомъ Шайнохою и зъ кѣлькама иншими вчеными мужами, котрыхъ до сего дѣла вѣзавъ закладъ им. Оссолинскихъ. Та отъ, слѣпота Шайнохи и смерть Вагилевича спинила ту роботу.

⁴⁾ Передше повѣрено впорядкованя городского архиву Денисови Зубрицкому.

вдяки маістратскому урядникови Распови. Коли-жь Вагилевичъ обнявъ доглядъ архиву, то необавки вѣнъ переписавъ и приготовивъ до друку сто кѣльканацятъ оригинальныхъ грамотъ, въ бѣльшой части рускихъ.¹⁾

Але-жь ненастанна й безмѣрна праця пѣдѣрвала здо-ровле бѣдного Вагилевича. Вѣнъ ставъ знемагати неду-гою грудей, и трохи зъ-годомъ дѣзнались его приятелѣ, що вѣнъ стоить на божбѣй дорозѣ. Коли-жь вѣнъ дожи-давъ смерти, то вице-ректоръ духовной семинаріѣ, Иванъ Ильницькій, и професоръ Якѣвъ Головацкій намовляли его, щобъ повернувъ назадъ до вѣры батькѣвъ. И сказавъ Ва-гилевичъ Головацкому, що въ сѣй справѣ подумае, та отъ, пѣдъ вечѣръ того-жь дня втративъ вѣнъ пѣзнане, и слѣ-дуючого дня, 10. (н. ст.) мая р. 1866. умеръ. Жѣнка его и двое недолѣткѣвъ-дѣтей остались у найбѣльшой бѣдѣ.²⁾ Львѣвскій маістратъ давъ удовѣ малу пѣдмогу, — сто зол. р. одноразовою вѣдправою.

* * *

Вагилевичъ розпочавъ свою дѣяльнѣсть словесну пи-санемъ вѣршѣвъ, въ котрыхъ не добачаемо стѣйности литературной. Въ „Русалцѣ Днѣстровѣй“ надруковано двѣ поетичнѣй казки: „Мадей“ (стор. 72—76) и „Жулинь и Ка-лина“ (79—88).³⁾ Важнѣйшою для насъ Русинѣвъ е збѣрка народныхъ пѣсенъ зъ „передговоромъ“ (переднимъ сло-вомъ) Вагилевича, надрукована такожь въ „Русалцѣ Днѣ-стровѣй“ (стор. IX—XX; 1—58). Въ отъ-сѣмъ „передго-ворѣ къ народнымъ рускимъ пѣснямъ“ пише вѣнъ ось-що:

¹⁾ „Literatura w Galicyi (1772—1848)“. Ustęp z pamiętnikŃw Władysława Zawadzkiego. Lwów, 1878; str. 129.

²⁾ Всѣхъ дѣтей у Вагилевича було пятеро; — трѣхъ вмерло ще за житя батька.

³⁾ Въ газетѣ „Dziennik literacki“ р. 1866. надруковано два поль-скій стихотворы Вагилевича „Spotkanie“ i „Upiór“ (стор. 359)

„Нарѣдъ рускій — оденъ зъ головныхъ поколѣнь славянскихъ, въ серединѣ межъ ними, розкладае ся по хлѣбородныхъ окрестностяхъ зъ-по-за гѣръ Бескидскихъ за Донъ. Вѣнъ найщирше задержвъ у своихъ поведѣнкахъ, пѣсньохъ, обрядахъ, казкахъ, прислѣвйохъ все, щѣ ему передвѣцькй дѣды спадкомъ лишили“...

„Святая Русь була селомъ райскихъ птицъ и дивѣвъ; — ясны небеса одѣвали ю чистою опанчею, мйръ вѣддыхавъ любовію. Рускій нарѣдъ бувъ великимъ и величанимъ, порозумѣвъ, обнявъ природу, чтивъ и до сердца ю пригортавъ, и бувъ миръ и гараздъ и любовь взаимна. — Сюда належать небыличній и обрядній пѣснѣ. — Хрестъ на землю руску не внесено напрасно, и хочъ мѣсто храмѣвъ звели ся торонкйи церкви, священники спѣвали службу божую бесѣдою власного народа,¹⁾ не гороѣжили ся, не ставили ся панамы, лише передъ сотнями лѣтъ, якъ ще й днеська, жили зъ мйрянами мовъ отецъ зъ дѣтьми, — були имъ друзьями, подѣляли емотокъ и радѣсть пѣдъ ихъ низкими стрѣхами. Не було, хто бы заберавъ давній поведѣнки, и затиравъ зъ молокомъ высанй чувства; — проповѣдачѣ вытеребляючи поганьство, не перли чужою душѣ въ нарѣдъ“...

„Свѣтъ ясныи всякими барвами буйно-буйно процвитавъ. Доокола рѣзній рукодѣла ставали, перемышль зраставъ широко и вступлявъ на вершокъ, все зарѣмно обнявши... А коли рускій нарѣдъ пѣдъ верховодомъ великого князя въ одно тѣло изрѣсь, гостинцѣ въ ширь и вздовжъ покопано, и Правду зъ простыхъ сердець и давныхъ поведѣнкѣвъ установлено, а руска земля честь и сла-

¹⁾ Языкъ церковно-славянскйи не бувъ бесѣдою народу. Се — языкъ мертвый, щѣ его подекуды оживлено фонетикою и деякими формами мовы старорусской.

ву мала... Лишь скоро стали сварниі князѣ крамолы ковати, и Русь дробила ся и падала, а тмы торонкихъ дивыхъ ордѣ набѣгали кровавыми путями, и красні царины рускіи кбньскими орали копытами, а райскіи птицѣ спошопеніи улетѣли далеко, та й гараздъ изъ ними“...

„А коли Татари сѣрыми вовками на земли рускѣй загнуздили ся, зѣйшла на ню недоля. Густіи осады трупами устелили, а рѣки кровію ударили... Ночами отогували (!) небеса луны горячихъ сель, а вѣтры заносили зойкѣ стинаного и полоненого міру; — а коли зоря розсвѣчала день бѣлый, гонили гайдуки мірянѣ пѣвѣ-сонныхъ на ланѣ понужателѣвѣ изъ народа побратимого, томили гѣршь Татарѣ, — кровавый пѣтѣ обливавѣ буйный полонѣ, а глумленыхъ тяглыми роботами дротяными нагайками наперано. Тымѣ дѣломѣ Русинѣ въ навалѣ горести спинивѣ ся и въ журбѣ ставѣ думати надѣ своевѣ недолевѣ ужасновѣ“...

„Такѣ много ужасной недолѣ вѣдси — (напротивѣ буйнѣ привиды руской душѣ, и красна природа, зеленѣ погаря, цвитушіи царины гноенѣ кѣстьома дѣдѣвѣ, нивы золотоколосѣ, повнѣ божого дару, — а знова горблячѣи ся могилы на рѣдныхъ батькахѣ та братьохѣ, тямка минулои чести, гаразду и великости Руси) — конче надѣляли рускѣй нарѣдѣ, вязали до любой вѣтчины и поперли го въ вирѣ житя — повного дѣланія и дикои боротьбы зѣ падею, и овѣнѣ стераючѣи ся тягло дерѣ ся зѣ кровавыми грудьми та исыкавѣ привернѣня перѣвжнихѣ щастлившихѣ веремьѣ“...

„Такѣ нарѣдѣ рускѣй прославивѣ ся, гараздувавѣ, бѣдивѣ ся, боровѣ ся, розбивавѣ тугу и надѣявѣ ся, — такимѣ конче и гадкамѣ его и пѣснямѣ бути“!...

„Вѣ думакѣ розцвиваѣ лицарскими дѣлами буйнѣсть, звязана зѣ переповненымѣ внутренимѣ призракомѣ; они

суть найчеснѣйшимъ образомъ борючихъ ся и загибающихъ стратенцѣвъ. Изъ Запорожя лицарскихъ дѣлъ го-монъ запибавъ ся высокими курганами по всей Руси, а зъ Бескидѣвъ и всякихъ сторѣнъ розбѣгали ся мстивѣи молодцѣ за печальную неволю мѣрянъ. — Мужацькѣи думы суть по найбблшій части быличными, и вовнують буйною та й дикою силою. Мужь, закликаний падею, славою, або справою народа, лишає родину, щѣго любила, выплекала, вылелѣяла солодкими словами, ѣде на кровавый пиръ, сестры му коня выводятъ, сѣделце выносятъ, а родина цѣла выводитъ го слезными очима и журными гадками, благословлячи го, на широкаѣ степы. Мамка розговорює ся зъ конемъ, выпытує ся птиць, въ сердце вкопують ся тоски печальнѣи, чоло розъорує жалъ, а попертого въ виръ недолъ дожджѣ дробнѣи полочуть, густѣ терны розчѣсують, а буйнѣи вѣтры осушують. Зѣйшла блѣдая зоря: молодцѣ на воронъ-коньохъ полетѣли на чорный шляхъ и навязали не одну сотню Татаръ, — и тогды буйна радѣсть розлягла ся пѣснею по степахъ, або огорненѣи тьмами Татаръ, зъ розтолочеными чашками въ крови постелили собѣ перестѣльницю. Воронъ-кѣнъ вѣрненъкѣи вбивъ ся по колѣна въ землю, припавъ до нѣжочокъ своего пана, а сизый жирѣдный орелъ осѣвъ на лобъ, наступавъ на кучерѣ и выпивавъ очи. Смерть на побѣйцѣ була у него жениханьомъ, лише журба родины сумує го; тѣшитъ ю медѣвными словами, пращає старуеньку, щѣ ся надъ нимъ розпукає. Гетьманъ пращає войско, товаришѣвъ и отечину“...

„А коли вечеромъ мѣсяць блѣдый середъ звѣздъ меркотючихъ мрѣе, дѣдъ сивобородый зъ кобзою сѣвъ при могилѣ, глянувъ по костьохъ, щѣ ся межи травою бѣлѣють, задумавъ и заспѣвавъ сумную думку; або при ватрѣ обступлений молодцями прославлявъ досадными

словами и сильнѣшимъ нѣжъ на могилѣ голосомъ мину-
ли лѣта и минувшихъ витязѣвъ“...

„Думки (пѣснѣ жбноцкѣ) провѣвають буйною гар-
ностію и зажегненными чувствами, повязанными зъ журбою
и тугою. — — Обмана козакѣвъ, лихая падь, щѣ милого
забрала, — або смерть, щѣ го загорнула, розсерджуе дѣ-
вицю, щѣ ся цѣлою душею влюбила, обгортае розпукою, —
сама розбивае ся о камѣнь, пѣдъ землю западае, пѣдъ
воду йде. Обманена ли зрадливымъ козакомъ (ледѣнемъ,
молодцемъ) заметуе го жаркими клятвами, або не вда-
ючи ся въ тугу и розпуку, надѣе ся прикликати го на-
задъ, скаче въ городецъ, копае зѣля, щѣ пѣдъ бѣлымъ
каменемъ росте, чаруе молодця, котрый на глумъ при-
лѣтае, и стае ся добродушною посмѣшкою милою, щѣ ся
его наворотомъ радуе“.

„Козакъ вѣрный пускае ся на войну ити; мила вѣд-
пустивши его, хотячи и не хотячи, лишае ся зъ журными
гадками, тужна пѣсонька розлягае ся сумными ярами; —
лишена выступае на високу могилу смотрити, чей милый
не ѣде, высылае синѣ соколы та чорнѣ вороны по вѣсти,
котрѣ або вертають и тѣшатъ, або мѣсто нихъ сивенька
зауля, сумно закуе погибель милого. Тогда она попала
ся богатому лютому нелюбви, або якому пройдисѣвту, —
тогда зъ усыхаючихъ грудей тосклѣ выкопують ся вздо-
хи, душа въ горѣваню лѣтае по-за горы и снить въ-пѣвѣ-
явно о миленькомъ, — згадка й туга сумною пѣснею о по-
гиблѣмъ сплывае. Другій дочувши ся на чужинѣ, щѣ мила
присилувана вѣнчати ся зъ инчимъ, найчастѣйше зъ бо-
гачемъ, не вертае ся у свѣйню, — розбивае тугу степами
по-за Днѣпръ, або присѣвши у могилы загомонить думку
о щастю, щѣ сплыло; а пѣсня, щѣ нею молодець тужить
по своѣй небозѣ, не вѣдличае ся вѣдъ думки, щѣ ю мила

співає у тузі по милѣмъ.¹⁾ — Любовні пѣснѣ, де нема провини, туги, провѣвають гарною любовістю, веселою буйністю, нетямливимъ веселіємъ, и суть поскочні до танка“...

„До жѣноцькихъ пѣсень причисляють ся всѣ обрядовіи. Въ сихъ не той смутокъ и горестъ, щѣ въ думкахъ. Пѣвцѣ ними забувають зелѣзное житѣ, и проливають ся повными чувствами. Тамъ видить ся ничій свѣтъ; — на чудныхъ крылахъ летить гадка въ передвѣкъ, любая слободна нетямка огортає душу; въ нихъ являє ся Русинъ истиннымъ Славяниномъ, не любующимъ собѣ въ борбѣ, лише въ тихенькѣмъ, домашнѣмъ гараздѣ. На всякое веремне года суть обряды, суть пѣснѣ: воскреслая весна, настаюче лѣто, обжинки, конецъ всѣмъ роботамъ и инчі, скликують молодыхъ и старыхъ всего села въ посвятній мѣстця, нынѣ коло церкви, на оболоню, такожъ у гай, кладуть огнѣ; — молодцѣ грають своимъ способомъ, а дѣвицѣ йдуть танкомъ и спѣвають пѣснѣ безконечнѣ, бо и танокъ безконечный“. — —

„Пѣснѣ обрядовіи лишились чеснымъ святымъ вѣномъ дѣдѣвъ передхристовыхъ; — складъ ихъ не теперѣшній, имена нечужані й незнакоміи. Въ нихъ встрѣчаємъ много згадокъ о богахъ славянськихъ, о раю, райскихъ птицяхъ, райскѣмъ деревѣ, о гаяхъ. Саміи имена: ладканя, купайла, коляда, гагѣлки, русалки, щедрѣвки свѣдчать тому. Пѣснѣ тотіи суть золотымъ послѣдкомъ щаснѣйшихъ веремень, коли ще сама лише природа промовляла до руской душѣ, а вѣнъ ю сильно нагортавъ у свои нѣдра. — — У ладканьохъ проколює ся такожъ туга, лишь не такого зарубу, якъ въ думкахъ. Жаль за

¹⁾ „Межи думками, щѣ розжареными страстями промовляють, а думками, дѣянномъ и борбою жегущими, не лѣза загородити между“. (Примѣтка автора).

родиною, за зѣльничкомъ, за вѣнцемъ двѣвочимъ, лякаючи ся лихого свекра, тулить надѣя щастя, маючого настати за любимымъ. Изъ сего огляду передомъ идуть сиротинські пѣснѣ¹⁾ — —

Въ отъ-сѣмъ „передговорѣ къ народнымъ рускимъ пѣснямъ“ видно багато фантазій молодого ентузіаста, котрый ще добре не розглянувъ ся въ нагромадженѣмъ матеріалѣ етнографичнѣмъ, та ще не знавъ, що-то суть думы, а що думки й пѣснѣ. Ба й его поглядъ на обрядові пѣснѣ не може зватись вдоволяющимъ, коли вѣнъ заявивъ, що до жѣноцькихъ пѣсень причисляють ся всѣ пѣснѣ обрядові. Опроче складня того переднього слова в денекуды така чудерняцка, що справдѣ треба дивуватись, якъ мѣгъ знавець рускон мовы зладити таке писанѣ.

Етнографичный свѣй матеріалъ подѣливъ Вагилевичъ на два вѣддѣлы: 1. думы и думки (стор. 1—35); 2. обрядові пѣснѣ (36—58). Передъ думами й думками поставивъ вѣнъ отъ-сей епиграфъ изъ поезій Богдана Залеского:

Co się stało?

Gdzie to naszych dum połowa?

Zaporozskich dziś tak mało!

A miłośna ta lub owa,

O trzech zorzach, trzech krynicach,

Siedmiu wodzach, stu dziewicach, —

Rzekłbyś, że te dumy z laty

Przenuciwszy błogie chwile,

Przenuciwszy smutne straty

Z ludźmi głuchną gdzieś w mogile!²⁾

¹⁾ Про сей „передговорѣ къ народнымъ рускимъ пѣснямъ“ пише Вагилевичъ въ примѣтцѣ, що вѣнъ выймивъ его изъ ширшой своей розправы.

²⁾ Сїя слова Залеского знаходять ся въ его думцѣ „Co mi tam! czyli poranek starego myśliwca“. („Pisma Józefa Bohdana Zaleskiego“.

Вагилевичь надрукувавъ 20 думъ и думокъ и додавъ до нихъ одну „лелѣяльну“ (колыскову) пѣсню. А вже-жъ запримѣчаемо, що въ сѣй части збѣрничка нема нѣ одной справжньої думы, — суть тѣлько историчнѣй пѣснѣ й думки. До обрядовыхъ пѣсень належать: 1. колядки (всѣхъ — 7); 2. гагѣлки (всѣхъ — 3; третю гагѣлку надруковано зъ варіантомъ); 3. ладканы (всѣхъ — 21). Бѣльшу частину матеріялу сего збѣрничка збравъ мабуть самъ Вагилевичь. При колядкахъ запримѣчено, що ихъ „вѣдъ Калуше збравъ Д(алиборъ) Вагилевичь“; — у збираню-жъ всѣхъ иншихъ пѣсень бравъ участь не тѣлько Вагилевичь, але й Головацкій, ба й Иванъ Бѣлинскій та Маркель Кульчицкій.¹⁾

* * *

До галицко-рускихъ письменникѣвъ належить Вагилевичь ще й за-для того, що въ польскѣй мовѣ выдавъ руску граматику и переклавъ на руску мову старорускѣй памятникъ „Слово о полку Игоревѣмъ“.

Заголовокъ граматики в ось-якій: „Grammatyka je-

Lwów, 1877; tom I., str. 118). Ось-той епиграфъ послуживъ Антонови Могилянцкому до написаня гарной елегіѣ (въ выданю „Скита Манаявского“), що починає ся словами:

Ахъ, недолѣ! що-жъ ся стало?

Где ся нашѣ пѣснѣ дѣли,

Пѣснѣ золотіи!

¹⁾ Въ „предисловію“ до „народныхъ пѣсень галицкой и угорской Руси“, збѣранныхъ Головацкимъ, пише Бодяньскій ось-що: „Иванъ Бѣлинскій и Маркель Кульчицкій, священники, собирали, первый въ краѣ Березанскомъ, а второй въ Стрыйскомъ, около 1834—1835. г. пѣсни свадебныя, бытовыя, коломійки и и. Изъ нихъ нѣсколько напечатано въ „Русалкѣ Двѣстровой“, но цѣлый сборникъ того и другаго достался Паули, который и выдавъ его за свой“. („Чтенія въ императорскомъ обществѣ исторіи и древностей російскихъ при Московскомъ университетѣ“ 1863. Книга III. Москва; стр. X).

zyka małoruskiego w Galicji, ułożona przez Jana Wagilewicza“. Lwów, 1845. (Грамматика языка малоруского въ Галициі, сочиненная Іваномъ Вагилевичемъ. Львовъ; 1845; сторѣнь XXIII+181).

Въ передѣлѣ словъ каже Вагилевичъ, що на зазывъ приятелѣвъ почавъ р. 1841. писати „Rosprawy o języku małoruskim“, котрѣ трохи-не зовсѣмъ выкѣнчивъ. Одначе зваживши, що такѣ розправы тѣлько той зможе зрозумѣти, котрый добре знае языки славянскѣй, а бодай языки рускѣй и польскѣй, написавъ вѣнъ граматикую малоруского языка. Щобы-жь догодити и тымъ, що въ тѣмъ напрямѣ мають уже деякѣ вѣдомости й хочуть лѣпше пѣзнати языкъ малорускѣй, то вѣнъ подавъ деякѣ вытяги изъ той розправы.

Вагилевичъ дѣлитъ языкъ малорускѣй на два нарѣчя: 1. галицке, 2. кѣвске нарѣчѣ,¹⁾ и каже далѣ, що характеристикую языка малоруского є звучнѣсть (pełnodźwięczność). Вѣдтакъ заявляє вѣнъ, що малорускѣй языкъ є особнымъ, осередковимъ языкомъ у славянщинѣ, изъ за чого вѣнъ мавъ великѣй впливъ на языки книжнѣй, польскѣй и рускѣй (се-бѣ-то великорускѣй або росскѣй); — тому-то можна вважати єго нарѣчѣмъ (podrzecze) обохъ сихъ языкѣвъ. — Вже изъ сего писаня видно, що Вагилевичъ не виробивъ собѣ ясного понятя про вѣдносини рускою мовы до языкѣвъ польского й росскѣйского, по-заякѣ думавъ, що тая мова, котра впливає на розвѣй обохъ

¹⁾ Зъ-перегородѣвъ увивъ собѣ Вагилевичъ, що руска мова въ Перемышкѣмъ, Сяноцкѣмъ и въ дальшихъ повѣтахъ заходной Галичины, якъ и въ Руси угорскѣй, є цѣлкомъ инша, нѣжь мова люду подѣльского, волянського й украинського. Вѣвъ думавъ, що людѣ на Словачинѣ и въ заходныхъ повѣтахъ Галичины ажъ по жерела Буга й Стыра є потомкомъ давныхъ житѣвъ Великой Моравы. („Dziennik literacki“. 1866; — статья А. Бельовского п. з. „Wspomnienie o Janie Wagilewiczu“; стор. 375).

сусѣднихъ языкѣвъ, уважае ся нарѣчьмъ. А вже-жь наука про окремі прикметы языка малоруского въ дальшій части переднього слова (стор. II—XXII) має и теперь ще стѣйность наукову.¹⁾ И справдѣ, каждый діалектологъ славянскій найде тутъ багато цѣнного матеріялу до науки про звуки й словотвѣръ руского языка.

Про саму-жь граматику запримѣтивъ Головацкій, що она є перекладомъ російской грамматики Греча.²⁾ Хоча-жь тая граматика не є такимъ перекладомъ, то все-жь, нѣгде правды дѣти, Вагилевичъ, найпаче въ подѣлѣ именъ и дѣслѣвъ на рѣзніи категоріѣ, придержувавъ ся грамматики Греча, та й въ науцѣ про складню подававъ часто такі приклады, які були-бъ пристѣбніи до грамматики російской. Въ загалѣ у своѣй граматицѣ вчить Вагилевичъ такой мовы малоруской, котра є закрашена деякими прикметами мовы церковно-славянскон, староруской и російской.³⁾

Вже въ 1840. р. Вагилевичъ зайнявъ ся перекладомъ Несторовои лѣтописи на мову польску,⁴⁾ а вѣдтакъ р. 1864. у Львовѣ въ I. томѣ видавництва „Monumenta Poloniae historica“ (стор. 521—884) надруковано сю лѣтопись пѣдъ такимъ заголовкомъ: „Latopis Nestora z dodatkiem Monomacha nauki i listu do Olega w oryginalne i polskiem tłumaczeniu wydali i objaśnili August Bielowski i Jan Wagilewicz“.⁵⁾ Побѣчь тексту староруского выдавцѣ поклали

¹⁾ Окремі прикметы языка (мало)руского знайшовъ Вагилевичъ подекуды вже въ намятникахъ старорускихъ до кѣнці XV. вѣку (стор. II).

²⁾ „Кіевская Старина“, т. VI. 1863; стор. 650—651.

³⁾ Въ житєписи Ивана Вагилевича каже Павлинъ Свенцицкій, що граматика Вагилевича вважає ся за найлучшу. („Siolo“ Lwów. 1866; I., str. 86). Треба-жь признати, що граматика Головацкого зъ р. 1849. є лучшою вѣдъ грамматики Вагилевича.

⁴⁾ „Dziennik literacki“. 1866; str. 374.

⁵⁾ Се выданє явилось такожъ въ окремихъ вѣдбиткахъ.

польскій перекладъ. А вже-жъ переважно бѣльшу часть сеи працѣ зладивъ ачей самъ Вагилевичъ; вѣнъ-то впровадивъ у текстъ носовіи звуки *а. ѡ. ж. ѡ,*¹⁾ котрѣ въ старорускихъ памятникѣхъ звичайно заступають ся чистыми самоголосами *а, я, у, ю.* Знаючи-жъ добре языкъ старорускій мѣгъ вѣнъ опроче доволѣ консеквентно зладити текстъ лѣтописи. Вѣдтакъ можъ догадуватись, що весь перекладъ польскій є дѣломъ самого Вагилевича, по-заякъ Бельовскій не знавъ добре мовы нашихъ лѣтописцѣвъ. Мабуть тѣлько поясненя до тексту выйшли зъ-пѣдъ пера Бельовского.

Изъ-помѣжъ старорускихъ памятникѣвъ Вагилевичъ переклавъ „Слово о полку Игоревѣмъ“ на мову руску ѣ польску. Оба сѣи переклады знаходять ся въ другѣмъ зшитку рукописей Вагилевича, зберегаючи ихъ въ науковѣмъ закладѣ имени Оссолинскихъ у Львовѣ (N° 2411). Сей-то зшитокъ має ось-якій заголовокъ: „Badania filologiczne przez Jana Wagilewicza“. Księga I. Lwów. 1856. Пѣсля промовы „do czytelnika“ слѣдує статья: „O uprawie języka starosłowiańskiego w Polsce“. Опѣсля читаємо статью: „Nieco o pierwiastkach staro-słowiańskiego języka“. Lwów, 1853. Сю статью написавъ Вагилевичъ изъ поглядомъ на твѣръ Микльошича „Radices linguae palaeoslovenicae veteris dialecti“. Lipsiae, 1845. На третѣмъ мѣсци въ отъ-сѣмъ зшитку знаходить ся студія п. з. „Слово о полку Игоревѣмъ“. Słowo o pułku Igorewym. Zabytek języka staroruskiego z końca XII. wieku. Text oryginalny sprostował, objaśnił i przełożył na język polski i ruski Jan Wagilewicz. Lwów, 1865.

Пѣсля переднього слова знаходить ся тутъ старорускій текстъ „Слова о полку Игоревѣмъ“, потѣмъ пере-

¹⁾ Порѣвн. „Письма къ М. П. Погодину“.., стор. 650.

кладъ рускій и польскій; вѣдтакъ слѣдуютъ поясненія (przypisy) въ двохъ редакціяхъ. Перекладъ рускій надруковано въ III. томѣ „Руской Библиотеки И. Онишкевича“ (Львѣвъ, 1884; стор. 119—128).¹⁾ Польского-жъ перекладу й поясненъ (въ польскѣй мовѣ) доси не напечатано. Треба-жъ признати, що Вагилевичъ бувъ фильольогомъ лучшимъ вѣдъ Якова Головацкого. Творы Добровского, Шафарика й Микльошича були ему добре звѣстні, и вѣдтакъ при быстротѣ своего духа зъумѣвъ вѣнъ критично зладити текстъ и подати досыть добрѣй поясненія. Не подивуємо ся отже, що Вагилевичъ бажавъ р. 1846. зайняти катедру „словенской словесности въ Петербурзѣ“.²⁾ И справдѣ, у Вагилевича бувъ чи-малый таланъ до фильольоичныхъ дослѣдѣвъ, мѣжь-тымъ коли историчнѣй его писанія суть подекуды неяснѣ, по-за-якъ основуютъ ся на дивовижныхъ гипотезахъ. Вже-жъ самъ Вагилевичъ знавъ добре, що исторія не є полемъ для его науковыхъ студій, и вѣдтакъ писавъ вѣнъ ось-що: „Zajmując się pracami filologicznemi, byłem powodowany dla ich uzasadnienia wyszukiwać pojedyncze dane w historii“.³⁾

Въ першомъ же зшитку рукописей, щѣ зберігають ся въ библиотекѣ Оссолинскихъ, читаємо историчну студию Вагилевича п. з. „Dzieje narodu polskiego od r. 1058.

¹⁾ Мова сего перекладу є подекуды тверда; въ загалѣ-жъ уважає ся она (мало)рускою.

²⁾ „Письма къ М. П. Погодину“..., стор. 650—651. — Вже въ 1839. р. писавъ вѣнъ Погодинови ось-що: „У насъ въ Перемышляѣ отворена каеедра руского языка. Буде на рѣкъ, — я маю крѣпку надежу, тамки бути професоромъ“ (ibid., стор. 637).

³⁾ Сѣ слова знаходять ся на другѣй картцѣ першого зшитку рукописей Вагилевича. — Пѣсля обохъ коментарѣвъ до „Слова о полку Игоревѣмъ“ въ томъ другѣмъ зшитку рукописей Вагилевича знаходимо збѣрничокъ колядъ и пѣсенъ народныхъ, а вѣдтакъ ще й 24 грамотъ старорускихъ.

do 1090.“ До сеи студіѣ додано чотыри екскурсы и ге-неалогію князѣвъ и королѣвъ польскихъ (Lwów, 1865). Хоча-жь въ оглавѣ сего зшитку пѣсля титулу сеи студіѣ написано: „Faraonowie egipscy“, то отъ-сеи статѣ не находимо въ рукописи; — видно, що авторъ не встигъ переписати єѣ.

Въ мовѣ польскѣй надруковано ось-якѣ статѣ ѣ студіѣ Вагилевича:

1. Uwagi nad rozprawą „Początkowe dzieje Polski przez A. Bielowskiego“, umieszczoną w czasopiśmie naukowego zakładu im. Ossolińskich, t. I. 1842. („Jutrzenka“. Przegląd słowiański, wydawany przez Piotra Dubrowskiego. Część II.; rok II. Warszawa, 1843; str. 46—55; 207—215. Napisał Wilk Zaklika).¹⁾

2. Berda w Uryczu.²⁾ („Biblioteka naukowego zakładu im. Ossolińskich“; tom VI. 1843; str. 151—168).

3. Drogi komunikacyjne w starożytnej Rosyji Z. D. Chodakowskiego. Z rosyjskiego przełożył J. D. Wagilewicz. (ibid., tom VII. 1843; str. 111—138; tom VIII; str. 75—102).

4. Szeludywy Buniak. Z podań ludu. (ibid., tom XI. 1844; str. 181—193).

5. Monaster Skit w Maniawie. Lwów, 1848.

6. Ś. Metody. („Dziennik literacki“. 1852; str. 249—251).

7. Początki Lwowa. („Kółko rodzinne“. Lwów, 1860).

8. Rugia. („Sioło“. Lwów, 1866; zeszyt II., str. 135—152).

Багато статей Вагилевича, писанихъ по-польски, доси не надруковано. Оглядъ сихъ науковыхъ розправъ подавъ Павлинь Свенцицкѣй у своему збѣрнику „Sioło“ п. з. „Rękopisma, pozostałe po ś. p. J. Wagilewiczu“ (ze-

¹⁾ „Jutrzenka“ („Денница“) була выдавана по-російски ѣ по-польски. Побѣчь російского тексту друковано текстъ польскѣй.

²⁾ Слово „berda“ пояснює самъ Вагилевичъ, пишучи: „berdo — skalista góra“.

szyt III; str. 159—168; zeszyt IV; str. 155—160). Ось и важнѣйшій зъ тыхъ розвѣдокъ: 1. Rozprawy o języku południowo-ruskim. — 2. Wywód początku Słowian od Tra-koillirów. — 3. Kronika południowej Rusi od r. 680. przed Chrystusem do 1741. — 4. Pisarze polscy Rusini i Pisarze łacińscy Rusini. — 5. Demonologia słowiańska.¹⁾ — 6. Symbolika słowiańska. — 7. Pisma historyczno-etnograficzne.²⁾

Сихъ розвѣдокъ въ великѣй частинѣ Вагилевичъ не выкѣнчивъ; — все-жь таки служатъ они доказомъ, що авторъ при своихъ злидняхъ и невзгодинахъ не кидавъ пера, але трудивъ ся безъ вину на поли славянської фольклогії, літератури, історії й етнографії. Шкода велика, що вінъ у своихъ науковихъ працяхъ не придержувавъ ся певного плану, а займавъ ся й такими студіями, котрі не були приотбнї до его снаги й вдачі. Ђму треба було бути тѣлько фольклогомъ и етнографомъ и присвятити свои сили справлюваню рѣднои ниви, котра ще й въ пятьдесятихъ та шѣстьдесятихъ рокахъ лежала облогомъ.

6. Амвросій Метлинскій.³⁾

Вѣнъ выдавъ р. 1854. въ Киѣвѣ етнографичный збѣрникъ п. з. „Народныя южнорусскія пѣсни“ (8^о,

¹⁾ Вытягъ изъ сего розвѣдки надруковано р. 1840. въ Часописи чесского музея п. з. „O upřech i vid'mach“.

²⁾ На мову руску Вагилевичъ переклавъ трагедію Шиллерову „Kale und Liebe“. (Порѣвн. „Вечерницѣ“. Львѣвъ, 1862; стор. 140). Сего перекладу не надруковано.

³⁾ Про житє й літературну дѣяльність Метлинського, яко поета лиричного, гляди „Історію літератури рускои“, часть II. 2.; стор. 426—444. — Про етнографичну дѣяльність сего письменника гляди статью А. Пыпина п. з. „Обзоръ малорусской этнографіи“ въ „Вѣстнику Европы“. Двадцатый годъ; томъ VI. 1885; стор. 382—387; порѣвн. „Історію русской этнографіи Пыпина“, томъ III., стор. 146—150.

сторѣнь XVIII+472). Въ переднѣмъ словѣ сего збѣрника читаемо ось-якій поглядъ его на мову украиньску й на вѣдносини еи до языка „русского“: „Всяке нарѣче языка „русского“, всяке слово й памятникъ слова є конечною частиною великого цѣлого, є законною спадщиною всего „русского“ народу, а выученє й поясненє ихъ є початкомъ его загального самопѣзнаня, жереломъ его словесного богатства, засновкомъ славы й самоповажаня, певною прикметою крѣвнои єдности й порукою святои, братньои любви помѣжъ его єдиновѣрными, єдинорѣдными сынами й племенами. Языкъ „русскій“, якъ и кождый иншій, образує ся письменниками, але свою силу й природне богатство бере вѣнь изъ первѣстныхъ, найчистѣйшихъ своихъ жерель, — изъ нарѣчій народныхъ... Вѣдтакъ величє цѣлого зависить вѣдъ правильного розвитку частей. Литературнї творы кождого „русского“ племени включають въ собѣ й розкрывають частину загального, — великого народного духа“.¹⁾

Въ отъ-сихъ словахъ не бачимо ясного погляду Метлинського на розвѣй мовы й литературы (мало)рускои. Зъ-першу бо говорить вѣнь про одинъ языкъ „русскій“ и про его нарѣчя, а вѣдтакъ натякає на литературнї творы поодинокихъ „русскихъ“ племень. Давнѣйше-жъ, се-бъ-то р. 1839., въ переднѣмъ словѣ до збѣрника „Думки й пѣснї та ще де-що“ вважавъ вѣнь южнорускїй языкъ мовою окремою й самостѣбною, дарма, що, по его думцѣ, той языкъ изъ дня на день забуває ся й замовкає. Ба, тогдѣ вѣнь догадувавъ ся, що въ ту добу нехтована южноруского языка любовь до него пробудить ся“...²⁾

Далѣ въ переднѣмъ словѣ до „народныхъ южно-

¹⁾ Се переднє слово написавъ Метлинскїй по-россїйски.

²⁾ „Исторїя литературы рускоя“, II. 2; стор. 429.

руських пѣсень“ Метлинській сказавъ дещо про способъ творення словесности народної й про народний напрямъ литературы письменної. Ось и єго слова: „Вѣ всѣхъ часахъ и у всѣхъ народѣвъ були й є люде вельми розумні й рѣчисті зъ особливою силою ума й мовы... Ті люде, неписьменні й неграмотні, ще до зачатку письменности, изъ глубьни своєї душѣ выразили свої почуваня й думки, враженя свѣта й подѣвъ житя — у словѣ, въ пѣсняхъ, прислѣвяхъ, казкахъ и переказахъ зъ такою силою й красою, що слово ихъ не минулось и не забуло ся, але зберегавсь и передає ся потомкамъ на вѣчну память, по-заякъ оно є выразомъ вѣчныхъ идей душѣ чоловічої“.

„При такімъ образованю народної словесности, крѣмъ творчого генія, були все й є люде пасивні, щѣ хоронять и передають другимъ творы єго, — се геніє пасивні, щѣ глубоко вѣдчувають красу поезіє, — щѣ вѣдражають ся єво творчого генія, такъ, якъ мѣсяць вѣдражає свѣтло сонця. Вже-жъ бо въ молодѣмъ вѣку народу, якъ и въ вѣкахъ єго просвѣты, величи й славы є люде, щѣ зъявляють любовь до природної сили й красы народної поезіє, — до народної пѣснѣ, — до мовы народної, простої, котра, хоча не выроблена письменниками, оказує ся чистою, сильною, самобытною, безъ примѣшки чужоземщины“.

„Мѣжъ-тымъ коли дѣяльні, творчі народні умы выробляли, збогачували, вкрашали народну мову, выражаючи думки, почуваня, подѣвъ въ прислѣвяхъ, пѣсняхъ, казкахъ, — то люде, способні вмѣстити у своѣй души творы другихъ, неначе добре поле приймали живе слово й хоронили єго въ серци своѣмъ та й передавали єго вѣдъ роду въ рѣдѣ устно, а потѣмъ письменно, якъ заповѣтъ предкѣвъ для потомкѣвъ... Останки-жъ старыхъ переказѣвъ свѣтъ завдячує въ бѣльшой части убогимъ,

слѣпымъ старцямъ, котрыхъ память — жива книга минувшости“.

„Славянська сѣмья народѣвъ, а найпаче народъ „русскій“, по-правдѣ славить ся не-абы-якимъ богатствомъ народнои поезіѣ. Авторы сеи богатои поезіѣ незвѣстнїи. Сїя творы невѣдомыхъ умѣвъ, якъ дикїи полевїи квѣты, мовь-то самїи собою выросли на поли народнои житя, лелѣванїи природою, въ такїи чудовїи красѣ слова, въ яку оболѣкалась думка тѣлько у найлучшихъ поетѣвъ. Живее народне слово, пронизане прадѣдовскими науками, довголѣтнимъ, богатимъ досвѣдомъ житя, являе ся сторожемъ давнихъ переказѣвъ, — памятникомъ давнихъ дѣѣй, скарбницею слѣзъ и радощѣвъ, народныхъ почуванъ и думокъ за кѣлька вѣкѣвъ; — вѣдтакъ оно выпѣвуе ся въ царствѣ російскѣмъ вѣдъ степѣвъ до морей, — жие ѣ росте по хатахъ и на шляхахъ, на поляхъ и на рѣкахъ, неначе воды ѣ лѣсы, горе ѣ щасте, смутокъ и радѣсть. Тее слово — близьке духови ѣ сердцю народному, впливае хо-сенно на обычаѣ. Оно може довго истнувати безъ помочи грамотности, мѣжь-тымъ коли слабїи литературнїи творы, не проявляючїи силы духа, швидко забувають ся и замѣняють ся другими, дарма, що книжнїи промысловцѣ подержують ихъ всѣми способами торговыхъ хитрошѣвъ“.

Опѣсля Метлинскїи згадуе про першихъ збирачѣвъ матерїалѣвъ этнографичныхъ, Великорусѣвъ и Малорусѣвъ, и каже ось-що: „Пѣзнавши зъ дитячого вѣку украиньске нарѣче языка „русского“, або простонародный языкъ южнои краю Россїѣ, и будучи переконанымъ, що выучене и пояснене его може послужити до поясненя и збогаченя загальнои, пануючои языка „русского“, що зложивъ ся ѣ выобразуванъ ся изъ рѣзныхъ элементѣвъ, особливо-жь изъ своихъ нарѣчїѣй, я выдавъ въ тѣмъ нарѣчїю въ 1839. р. „Думки и пѣснѣ“, въ 1848. р. „Юж-

ний рускій зборникъ“, въ 1852. р. „Байки Боровиковского“... У всѣмъ тѣмъ часѣ, при доброй нагодѣ и въ вѣльнѣмъ часѣ я збиравъ пѣснѣ й инші творы народнои словесности“. — Вѣдтакъ заявляє Метлинскій, що въ сѣмъ трудѣ подавали ему помѣчь Н. Бѣлозерскій, М. Марковичка (Марко Вовчокъ), С. Метлинскій, С. Носовъ и Никола Гоголь...¹⁾ Коли-жъ переглянувъ нагромажений матеріялъ етнографичный, то выбравъ по-найбольшъ такі пѣснѣ, котрі нѣгде не були надруковані. Укладаючи-жъ ось-той матеріялъ, вѣнъ корытувавъ ся такожъ варіянтами пѣсень, и вѣдтакъ друкувавъ окремо або тѣлько поодинокі вѣршѣ, або й цѣлу пѣсню варіянта, зъ поглядомъ на те, чи тѣлько поодинокі вѣршѣ варіянта й головного тексту явились несхѣдними, або чи варіантъ оказувавъ свою питому характеристику.

Потѣмъ читаемо въ переднѣмъ словѣ дещо про правопись, якою корытувавъ ся Метлинскій, выдаючи свѣй зборникъ.²⁾ Вѣдтакъ слѣдує розвѣдка про ритмику народныхъ пѣсень.³⁾

Свое передне слово кѣнчить Метлинскій подѣломъ своего етнографичного матеріялу въ поодинокі категоріѣ. Ось и оглядъ подѣлу народныхъ пѣсень: 1. Пѣснѣ житеві („житейскія“): 1. колыскові; 2. любовні; 3. весѣльні; 4. родинні; 5. погребальні й поминальні. —

¹⁾ „Предисловіе“, стор. IX—X. — Изъ самого-жъ зборника можна дѣзнатись, що етнографичный матеріялы подавали Метлинскому ще ось-які збирачѣ й письменники: А. С. Аванасевъ, Д. Ф. Запара, А. В. Марковичъ, Н. М. Мельникъ, Ф. И. Скорикъ и П(антелеймонъ) К(угльшъ).

²⁾ Метлинскій вѣдкнувъ знакъ ъ въ кѣнци словъ пѣсла твердыхъ суголосовъ и писавъ и для означеня звука і, жі (тило = тьло, иду = ѣду), мѣжъ-тымъ коли вѣнъ звукъ и (= ѡ, ѣ) выражавъ знакомъ ѣ (сын, рѣчты).

³⁾ „Исторія литературы рускои“, II. 2; стор. 440.

II. Пѣснѣ годовѣ: 1. веснянки; 2. русальнѣ; 3. купаловѣ; 4. петрѣвочнѣ; 5. косарскѣ; 6. гребецкѣ; 7. обжинковѣ; 8. осѣннѣ; 9. колядки; 10. щедрѣвки; 11. новорѣчнѣ пѣснѣ. — III. Пѣснѣ й думы моральнѣ й навчаючѣ. — IV. Думы й пѣснѣ историчнѣ („былевья“): 1. до часѣвъ козацтва; 2. вѣдѣ козацтва до униѣ; 3. вѣдѣ униѣ до Богдана Хмельницкого; 4. пѣснѣ часѣвъ Б. Хмельницкого; 5. вѣдѣ початку до кѣнця XVIII. вѣку; 6. пѣснѣ незвѣстныхъ часѣвъ.¹⁾ — V. Пѣснѣ побутовѣ: 1. козацкѣ; 2. чумацкѣ; 3. бурлацко-сирѣтскѣ; 4. салдацкѣ; 5. промысловѣ. — VI. Пѣснѣ шуточнѣ.

Тев переднѣ слово Метлинського, и въ загалѣ заслуги сего етнографа оцѣнивѣ А. Пыпинѣ. Вѣнѣ сказавѣ, що теоретичнѣ понятя Метлинського о народнѣй поезіи явились чи-мало недоладными. Вже-жѣ бо народна масса грала все-таки не тѣлько пассивну ролю въ твореню тои поезіи; сама-жѣ поезія не оставалась неподвижною въ течѣяхъ историчныхъ, а навпаки, она дуже сильно змѣнювалася, по-за-якѣ тратила давнѣ очерты й приймала новѣ. Иногдѣ затрачувались зовсѣмѣ старѣ памятники би, и заступались новыми творами, уробленими въ новыхъ условинахъ и въ новѣмѣ дусѣ... Вѣдтакѣ погляды Метлинського на поезію народну основувались на романтичнѣмѣ идеализмѣ, котрый у своѣмѣ часѣ бувѣ потрѣбнѣ, щобѣ установити бѣльшь вѣрнѣй понятя о тѣмѣ предметѣ, ще не зрозумѣломѣ для бѣльшой части суспѣльности.²⁾

До сихъ слѣвѣ ученого „западника“ додаємо сю нашу примѣтку, що супроти творчого генія народна масса мусѣла бути таки пассивною, хоча въ би устахъ пѣснѣ народнѣ въ течѣяхъ историчныхъ змѣнювались. Вже-жѣ бо на-

¹⁾ До былинѣ звѣстныхъ часѣвъ додавѣ Н. Бѣлозерскѣй въ збѣрнику Метлинського деякѣ замѣтки (стор. 432—433).

²⁾ „Исторія русской этнографіи“, т. III; стор. 149.

родна масса не творила пѣсень, бо й тогдѣ, коли старіи памятники зовсѣмъ затрачувались и заступались новыми творами, авторомъ такихъ пѣсень, утвореныхъ въ новыхъ условинахъ житя и въ новѣмъ душѣ, бувъ таки якійсь геній, що своимъ таланомъ видѣливъ ся изъ массы пасивного люду.

Про подѣлъ пѣсень сего збѣрника въ одвѣтній групы каже Пыпинъ, що въ сѣй класификаціи деякі рубрики суть недоладні, н. пр. въ вѣддѣлѣ пѣсень житевыхъ в рубрика пѣсень родинныхъ („семеино-родственныхъ“), або н. пр. поставляє ся окремый вѣддѣлъ пѣсень и думъ навчачючихъ. Хоча-жь въ укладѣ збѣрника суть деякі похибки, то, по думцѣ Пыпина, спорудникъ его зайнявъ одно зъ вызначныхъ мѣсць въ литературѣ малорусской этнографіи, тому-що редакція его вважає ся бережливою, и що въ его збѣрнику в деякі пѣснѣ нові. Тѣлько-жь и Метлинському не повелось усунути изъ своего збѣрника фальсификатѣвъ, котрі въ трицятыхъ рокахъ ишли въ-сумѣшъ зъ пѣснями автентичными.¹⁾

И справдѣ въ переднѣмъ словѣ до „Исторіи пѣсень малорусскаго народа“ въ выданю Володимира Антоновича й Михайла Драгоманова вказано на пять пѣсень у збѣрнику Метлинського, котрі можуть уважатись пѣд-робленими, се-бѣ-то фальсификатомъ.²⁾

Що-до подѣлу пѣсень на категоріи, можна се запримѣтити, що Метлинскій подекуды придержувавъ ся манеры Максимовича, тѣлько-жь думы й пѣснѣ историчні назвавъ вѣнъ пѣснями „былевыми“ або „былинами“ (бувальщинами), и вѣдтакъ не розрѣзнявъ вѣнъ думъ вѣдъ пѣсень историчныхъ.

¹⁾ *ibid.*, стор. 150.

²⁾ „Историческія пѣсни малорусскаго народа“, томъ I., стор. XXII—XXIII.

Всѣхъ пѣсень народныхъ у збѣрнику Метлинського в 760, крѣмъ варіантѣвъ. Метлинскій бувъ задумавъ выдати другій томъ своего збѣрника, але трагична его смерть перервала его хосенну дѣяльнѣсть етнографичну. Хоча-жѣ Метлинскій не встигъ выдати другої частини своего збѣрника, то все-жѣ подавъ вѣнъ намъ богатый матеріалъ етнографичный, ба, можна сказати, що, коли-бъ вѣнъ бувъ надрукувавъ тѣлько одну-однѣвѣньку думу про Хвеська Ганжу Андыбера (стор. 377—382), руско-украинскій етнографы споминали-бъ его добрымъ словомъ.¹⁾

7. Панталеймонъ Кулѣшь.²⁾

Кулѣшь бувъ однимъ изъ головныхъ репрезентантѣвъ старої школы етнографичної, котра, основуучисъ на романтичной идеализаціи старовины, не звертала уваги на загальний рухъ литературы й на критичну анализу творѣвъ устной словесности. Въ сороковыхъ и въ пятьдесятыхъ рокахъ бувъ вѣнъ энтузіастомъ-прихильникомъ идеї національной, пристрастно полюбивъ рѣдну мову, обычаѣ, переказы й поезію народну, и крѣмъ беллетристики займавъ ся такожъ исторією. Въ 1856. и 1857. р. выдавъ вѣнъ у Петербурзѣ „Записки о южной Руси“ (томъ I., сторѣнь XXVI+322; томъ II., сторѣнь XIII+354).

¹⁾ Отъ-сю гарну думу записавъ П. Кулѣшь. Въ сему творѣ народної поезіѣ зображають ся нетяги-розакы въ оппозиціи до дукѣвъ-серебряникѣвъ. — „Народныя южнорусскія пѣсни“ Метлинського оцѣнивъ критично. В. И. Ламанскій въ „Вѣстнику географич. общества“. 1854; книга V., вѣдѣль IV., стор. 13—40.

²⁾ Про жите й литературну дѣяльнѣсть Кулѣша гляди „Исторію литературы русской“, III. 1; стор. 79—224. — Порѣвн. „Исторію русской этнографіи“ А. Н. Пыпина; томъ III, стор. 188—214.

Въ першомъ томѣ Записокъ¹⁾ надруковано пѣтьдесять историчныхъ переказбъ и легендъ, одинацѣть думъ и чотыри пѣснѣ. Мѣжь переказами й легендами важнѣйшій вважають ся ось-якѣ: 1. Легенда про золотѣ ворота (стор. 3—5); 2. легенды про Мазепу й Палѣя (115—128); 3. козацке оповѣданє „Очакбвська бѣда“ (289—292); 4. народне оповѣданє про помершій душѣ; звѣстїе п. з. „Бабуся зъ того свѣта“ (303—311). Про се оповѣданє запримѣтивъ Кулѣшь, що вонъ рбзній переказы народнїй прожитє на томъ свѣтѣ переробивъ въ суцѣльну повѣсть (стор. 304., примѣтка). Вѣдтакъ не дивно, що Пыпинъ въ отъ-сѣмъ народнѣмъ оповѣданю добаває чи-мало зразкѣвъ самовѣльныхъ фантазїй.²⁾ По-мѣжь переказами надруковано такожъ народнїй прислѣвья й анекдоты п. з. „Отдѣльныя выраженїя малороссїйскихъ поселянъ“ (стор. 145—148).

По-мѣжь историчными думами въ першѣмъ томѣ Записокъ вызначують ся отъ-сїй: 1. Дума про втеки трѣохъ братѣвъ изъ Азова (стор. 32—42); 2. про жидѣвъ-рандарѣвъ (56—63); 3. про Ганжу Андыбера (200—209); 4. про Марусю Богуславку (210—214); 5. про побѣду Хмельницкого пѣдъ Кореунемъ (223—228) и т. и. Думу про Ганжу Андыбера, записану Кулѣшемъ изъ устъ кобзаря Андрѣя Шута, надруковано вже въ збѣрнику Метлинського „Народныя южнорусскїя пѣсни“ (стор. 377—382); тутъ же выдавъ вонъ єб по иншому варїанту. — Опроче знаходимо въ сему першому томѣ Записокъ думу-казку про морскїй похѣдъ старшого князя-поганця въ христїянську землю (стор. 172—178). Кулѣшь каже, що отъ-

¹⁾ Про передне слово до першого тому Записокъ сказано дещо въ ровѣдцѣ про литературну дѣяльнѣсть Кулѣша. („Исторїя литературы рускоя“, III, 1; стор. 177).

²⁾ „Исторїя русской этнографїи“, т. III, стор. 198.

сю думу-казку записавъ А. В. Шишацкій-Илличъ у селѣ Красиловцѣ, Черниговской губерніи, та що она вѣдноситъ ся до морекыхъ походѣвъ поганцѣвъ - Варяго - Руссебѣвъ у Грецію. Выдавецъ зббринака догадуе ся, що сей словесный твѣръ е сучасный самый историчный подѣи, котру тутъ оспѣвуе ся, тѣлько-жь въ йому затратили ся подекуды стародавній формы мовы (стор. 179). Але вже Антоновичъ и Драгоманбѣвъ въ переднѣмъ словѣ до „Историческихъ пѣсенъ малорусскаго народа“ (томъ I., стор. XXI) натякнули на фальсификатъ сей думы-казки. Вѣд-такъ Пыпинъ заявивъ, що Кулѣшь заподѣявъ чи-малу похибку, коли за автентичный останокъ давного переказу принявъ сей фальсификатъ, що выйшовъ вѣдъ Шишацкого Иллича, спорудника пѣдробленыхъ пѣсенъ народныхъ.¹⁾

Въ першѣмъ томѣ Записокъ Кулѣшь надрукувавъ переказы и легенды въ сумѣшь изъ думами и пѣснями. Вѣнъ подавъ ще и російскій перекладъ отъ-сихъ творѣвъ народной поезіи, надруковавши его долѣ на одвѣтныхъ сторонахъ тексту украиньского. Тѣлько оповѣданя про помершій душѣ не переклавъ вѣнъ на мову російску, щобъ не затерти красы вельми поетичного твору украиньского.

Побѣчь этнографичного матеріялу подававъ Кулѣшь такожь свои „ислѣдованія“, писаній по-російски, по-мѣжь котрыми важнѣйшій суть ось-якій: 1. Про важибѣсть вывченя народной словесности и про старцѣвъ-спѣвцѣвъ (стор. 1—3); 2. про кобзаря Андрѣя Шута (43—46; 63—64); 3. про лирника Дмитра Погорѣлого (81; 93—95); 4. про оповѣдача Кбидрата Тарануху (99); 5. про пое-

¹⁾ *ibid.* — Пѣдробленою вважали ту думу-казку такожь Костомарѣвъ („Отечественныя Записки“, № 6. 9) и Максимовичъ („Русская Бесѣда“, 1857., кн. VI. и „Сочиненія“ I., стор. 248. и д.).

тичне творчество украинського народу (179—180); 6. про аналогію між Гомеровими рапсодіями й українськими думами (181—182), и и. Таких розвідок в першом томъ Записокъ надруковано трицять и чотыри.

У другомъ томъ Записокъ надруковано на-впередъ пятьнайцять казокъ и легендъ, що вдносять ся до суспільного побуту украинського.¹⁾ Мжъ казками визначають ся отъ-сй: 1. про дѣвчину й про злу бабу (стор. 10—12); 2. про вужа й царѣвну (14—16); 3. про Ивася та вѣдму (17—20); 4. про вбиту сестру та про калинову сопѣлку (20—22); 5. про Кирила Кожемяку (27—30); 6. про вѣдмы (36—41); 7. про мертвяковъ (42—44); 8. про чортѣвъ (44—48); 9. про Соловья розбѣйника й про слѣпого царевича (48—57); 10. про Ивана Голика й его брата (59—83). — Крѣмъ казокъ и легендъ надруковано вь сѣмъ томѣ ще поетичный творъ п. з. „Баллада зъ часѣвъ унѣ“ (83—95) и пѣсню „Про правду“ (101—102). А вже-жъ запримѣчаемо, що вѣ тѣ творы народнои поезіѣ украинської надруковано безъ перекладу російского.

Пѣсля згаданыхъ творѣвъ устнои словесности слѣдують: 1. російске оповѣдане сучасника-Поляка про походы противъ гайдамакъ (стор. 105—141); — 2. Шевченкова поема „Наймичка“ (143—168); — 3. записка члена малоросійской коллѣгіѣ Григорія Н. Теплова про непорядки, якѣ дѣють ся вѣдъ нарушеня правъ и звычаѣвъ, потвердженыхъ грамотами на Украинѣ (169—196); — 4. Кулѣшева идиля „Орися“ (197—208); — 5. двацять пять украинскихъ пѣсень народныхъ, що ихъ Андрѣй

¹⁾ Народнѣ казки, надрукованѣ вь II. томѣ сего збѣрника записавъ Росіянинъ, художникъ Л. М. Жемчужниковъ вь Пыратинськомъ повѣтъ Полтавской губерніѣ. Зъшитокъ зъ записаными казками передавъ вѣнъ Кулѣшеви.

Маркевичъ підложивъ підъ ноты для співу й фортепьяна (209—256); — 6. статья „О древности и самобытности южно-русского языка“ (257—279), — передрукъ офіційной статьѣ, надрукованой въ „Журналъ министерства народнаго просвѣщенія“; — 7. похороны, — списаній зб слѣвъ хлѣбороба въ Харкѣвскѣй губерніи (281—290); — 8. универсалъ гетьмана Острянина зъ замѣтками Михайла Грабовского й П. Кулѣша п. з. „О причинахъ взаимнаго ожесточенія Поляковъ и Малороссянъ въ XVII. вѣкѣ“ (291—328). Вкѣнци надруковано ще додатки до отъ-сеи статьѣ и до записки Теплова (331—354).¹⁾

Такожь въ отъ-сѣмъ другѣмъ томѣ Записокъ знаходимо „ислѣдованія“ Кулѣшеви, зъ-помѣжъ котрыхъ важнѣйшій суть ось-якій: 1. Рѣзниця мѣжъ російскими й украинскими казками;²⁾ 2. про гайдамацто (стор. 12—13); 3. про гетьманщину (171—174) и и. Всѣхъ такихъ розвѣдокъ и примѣтокъ Кулѣшевыхъ надруковано тутъ трийцять и пять.

Записки Кулѣшеви — се гарна збрка етнографична, щѣ вже Шевченкови вельми вподобалась.³⁾ И справдѣ,

¹⁾ Про отъ-сѣи вѣсьмъ частиявъ другого тому Записокъ сказано дещо въ розвѣдѣхъ про творы Кулѣшеви. („Исторія литературы русской“, III. 1; стор. 179—181).

²⁾ Пыпинъ назвавъ ту параллелью недостаточною. („Исторія русской этнографіи“, т. III, стор. 198).

³⁾ Про першій томъ Записокъ Кулѣшевыхъ писавъ Шевченко 22. квітня р. 1857. М. Лазаревскому ось-що: „Якъ побачишь Кулѣша, поцѣлуй его за книги, щѣ вѣнь подарувавъ, а особливо за „Записки о южной Руси“. Такой разумной книги, такого чистого нашего слова я ще не читавъ... И якъ вѣнь, крый його Мати Господня! не выдасть второго тома, то не толькѣ я, ты, всѣ земляки наші и вся Славянщина проклѣне його и назове брехуномъ“... („Основа“, 1862; мартъ, стор. 6). — Про другій томъ Записокъ высказавъ Шевченко въ Дневнику своѣмъ (16. червця р. 1857.) ось-яку свою думку: „Спасибо К(улишу), что догадался прислать книгъ, а то я не зналъ бы, что съ собою дѣлать.

сїя Записки визначають ся вѣдъ збѣрникѣвъ давнѣйшихъ етнографѣвъ тымъ, що подають не тѣлько творы устной словесности народной, але й познакомлюють читача зъ тыми тямущими старцями, котрї спѣвали думы й пѣснѣ, або й оповѣдали казки. Вѣдносячись до люду вельми симпатично, Кулѣшь уважавъ его живимъ памятникомъ старовины, по-за-якъ людь зберегає дорогї скарбы народной думы й поетичного почуваня, котрыхъ уже не вѣже оцѣнити й зберегати цивилизація.

Ось-що пише Кулѣшь про першї свои вѣдносини до народу: „Треба признати ся щиро, що, вандруючи зъ села въ село по губерніяхъ Малороссїѣ въ молодому моему вѣку, я рѣдко звертавъ увагу на саму науку. Мене займавъ поетичный бѣкъ жита народу. Я бажавъ схопити драму, що єв малыми перервами вѣдгрававъ цѣлый украинскїй нарѣдъ. Менѣ хотѣлось конче видѣти сѣльскїй дебуть въ театрѣ природы, и теє, що вѣнєсь я въ записки свои, є лишъ малою частиною моихъ допытѣвъ, котрї намагали побачити й вчути нарѣдъ въ рѣзнообразныхъ его єдиницахъ. — А вже-жь нема що й казати, що города, мѣстечка й села, звѣстнї въ исторїи, займали мене бѣльшь иншихъ, и що я въ нынѣшнихъ людяхъ знаходивъ слѣды минулыхъ поколѣнїѣ. Въ тыхъ-то мѣсцяхъ по выразѣ лиця, по вдачахъ и бесѣдахъ сучасныхъ людей я живо змѣркувавъ, якимъ повиненъ бувъ бути Українецъ пѣдъ иншими впливами й при иншихъ обставинахъ побуту. Тутъ етнографїя зливалася для мене

Въ особенности благодаренъ я ему за „Записки о южной Руси“. Я эту книгу скоро навзгустъ буду читать... Прекраснѣйшїй, благороднѣйшїй трудъ, брилїантъ въ современной исторической литературѣ!“ („Основа“, 1861; май: стор. 12—13). Такожъ и деякї свѣчнї Россїяне похвалили Записки Кулѣшевы. Порѣвн. слова Н. И. Петрова въ „Очеркахъ исторїи украинской литературы XIX. вѣка“. Кїевъ, 1884; стор. 280—281; 283.

въ одну науку зъ исторію, а исторія розкрывалась у своихъ етнографичныхъ наслѣдкахъ. Наші кабинетові люде, повтаряючи одинъ одного, кажуть, що на Украинѣ не полишилось майже нѣякихъ памятникѣвъ старовини. Але-жь самъ нарѣдъ є такимъ памятникомъ своего минулого житя, якій лучше всякого твору штуки дає намъ пбзнати, якъ вѣнъ живѣ до теперѣшньої хвилѣ. Треба тѣлько придвинтись моральному его образу, котрого розмѣтуваній очерты збирає и пояснює намъ етнографія“.¹⁾

Въ иншѣмъ мѣсци свои книжки доказує намъ Кулѣшь, що збирачѣвъ памятникѣвъ народнои поезіѣвъ зъяднали собѣв велику заслугу въ литературѣ, — що про-те Цертелевъ, Максимовичъ, Срезневскій, Лукашевичъ и Метлинскій въ памяти землякѣвъ ледви будутъ жити такъ довго за-для своихъ письменныхъ творѣвъ, якъ изъ-за народныхъ пѣсень, котрі они записали й выдали.²⁾ Але-жь Кулѣшь не може не видѣти занашащєня патріархальнои пстичнои старовини на Украинѣ. Вѣнъ заявляє, що причиноу упадку старои народнои поезіѣвъ є: 1. загальний упадокъ украиньского народнои творчества въ наслѣдкахъ зближеня украиньской національности до пануючої російской; 2. вѣдсутство старосвѣтской централизаціѣвъ Украини; 3. змаганє новои цивилизаціѣв. Про сю третю причину упадку народнои поезіѣвъ пише Кулѣшь ось-що: „Духъ народный ослабѣ у масѣв люду, котра инстинктивно прямувала до темнои для неи историчнои меты, а вѣдродивъ ся въ свѣчній, невеличкѣй верствѣ суспѣльности, котра є близька до люду за-для свои любви до него, и веде далѣ его духовну жизнь у новыхъ формахъ — цивилизаціѣв. Лиричній, епичній й драматичній творы сеи верствы

¹⁾ „Записки о южной Руси“; т. I, стор. 234—235.

²⁾ *ibid.*, стор. 220—221.

суспільности, въ якій-небудь мовѣ они були-бъ списані, суть продовженемъ першихъ творбъ українського, поетичного генія, и нѣякъ не можуть бути вѣдъ нихъ вѣдѣлені. Мы всѣ, не розбираючи сего, чи великій, чи малый нашъ литерацкій таланъ, такъ само походимо вѣдъ тыхъ рапсодистбъ, якъ грецкій письменники вели свое походжене вѣдъ Гомера, и якъ самъ Гомеръ мавъ своихъ попередникбъ въ самовидцяхъ дѣй старои Греціѣ. — Мы й нарѣдъ — одно й те саме, але тѣлько вѣнъ изъ устною своєю поезією репрезентуе въ духовній жизни першу періоду культуры, а мы — початокъ новои, вышної періоды. Въ пѣсняхъ народу не було й не могло бути такихъ елементбъ, котрї насъ вѣдъ него вѣдрѣзняли, мѣжь-тымъ коли наша поезія, основуючи ся на устной словесности, зъ-перегодомъ приняла въ себе новї елементы сучасного побуту суспільного. Отже мы зъявляемо тѣлько ширшї змаганя культурнї, нѣжь нашї попередники — українскї барды, дарма, що мы єсмо словесными ихъ спадковцями. Якимъ же-жь способомъ сучаснї намъ слѣпцѣ, що не належать до свѣчної верствы суспільности, можуть творити новї думы, котрї-бъ могли рѣвнятись зъ духовными змаганями идучихъ напередъ репрезентантбъ ихъ національности?¹⁾

До отъ-сихъ слѣбъ навязуе Пыпинъ свою примѣтку, кажучи, що думки Кулѣша въ загалѣ — выправданї, тѣлько-жь можна-бъ ихъ высказати бѣльшь просто. Справа ось-така, що народна поезія въ загалѣ зчезае, — стае ся неможливою, тому-що жите-буте являє ся що-разъ бѣльшь скомбинованымъ не тѣлько зъ ширенемъ цивилизаціѣ, але й зѣ змаганемъ державнои централизаціѣ. Вже-жь бо нарѣдъ може творити поезію епичну лишъ

¹⁾ ibid., стор. 180—182.

на засновку тыхъ историчныхъ дѣй, въ котрыхъ вѣнъ самъ бравъ участь, мѣжь-тымъ коли при цивилизаціи й при державній централизаціи нові культурні змаганя стають ся для него недоступными.¹⁾

Отъ-ся примѣтка Пыпина вѣдносить ся найпаче до твореня народныхъ думъ и пѣсень историчныхъ. И справдѣ, въ теперѣшнѣмъ побутѣ украиньского народу годѣ й думати про змаганя епичной его поезіѣ. Въ сихъ часахъ народъ не може творити епичной поезіѣ не тѣлько за-для того, що не бере участи въ историчныхъ дѣяхъ свои батькѣвщины, але й зѣ-за того, що теперъ нема вандруючихъ школярѣвъ и слѣпцѣвъ-бандуристѣвъ на Украинѣ. Тѣ школярѣ були найпаче студенты Киѣвской коллегіѣ, що єъ пѣзнѣйше (1707) перетворено въ академію духовну. Они то вивчившись поетики йшли часто мѣжь народъ, и познакомлювали его зѣ епичными й лиричными творами, списаными въ шкѣльныхъ збѣрникахъ. А по-за-якъ помѣжь тыми школярами, а старцями, стоячими пѣдъ охороною церкви, були взаимні вѣдносины, то творцѣ думъ и пѣсень историчныхъ могли выходити зѣ-по-середъ того товариства, що его репрезентували вандруючі школярѣ й старцѣ - кобзарѣ.²⁾ — Та отъ, не тѣлько епична поезія народна не може теперъ розвиватись, — такожь лирична поезія подекуды упадає, тому-що народъ забуває що-разъ бѣльше переказы батькѣвскі, — що вѣнъ изъ ширенемъ цивилизаціѣ позбуває ся своего поетичного свѣтогляду, своихъ окремыхъ звычайѣвъ. Коли-жь колишній патріархальный побутъ народу занастивъ ся, то зчезає поволи такожь и поезія въ житю-народу, побивающого ся теперъ

¹⁾ „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 196—197.

²⁾ Се є умна догадка П. Житецкого, высказана въ знаменитѣмъ творѣ „Мысли о народныхъ малорусскихъ думахъ“. (Изданіе редакціи журнала „Кіевская Старина“). Кієвъ, 1893; стор. 165—170.

невзгодами суспільного побуту. Хто-ж мѣж народомъ утворить теперь лиричній пѣснѣ, коли у него нема вже снаги до поезіѣ, — коли боротьба про именоване вѣдвертає его вѣдъ идеалѣвъ побуту патріархального?

Вдатними-жъ уважають ся замѣтки Кулѣша про методу збираня етнографичного матеріялу, про упадокъ формъ пѣсень, про причины занашеня историчнихъ пѣсень, про типы спѣвцѣвъ и т. и. Але-жъ, нѣгде правды дѣти, въ загальній методѣ его етнографичного писаня суть такожъ деякі хибы. На сѣй недостачѣ працѣ Кулѣшевой вказує Пыпинъ, пишучи мѣжъ иншимъ ось-що: „Описъ типѣвъ и обычаѣвъ може бути придатнымъ для етнографіѣ тѣлько тогдѣ, коли се справдѣшніи типы народніи, а не случайніи прикметы моральніи, бо инакше такий описъ може стати тѣлько зборомъ анекдотичныхъ подробиць. Отъ, н. пр. чи були такими типичными статьями тѣ вбогіи кобзарѣ, старцѣ и старухи, котрыхъ Кулѣшь зъображає репрезентантами народнаго переказу? Чи не треба було вывести ще другій рядъ осѣбъ того кружка, щобъ такимъ складомъ пояснилось справдѣ типичне, народне зъявище?“¹⁾ „Въ Запискахъ (каже далѣ Пыпинъ) читаємо деякі историчніи примѣтки про козацкій вѣйны XVI—XVII. вѣку, и про тѣ причины, котріи въ тѣмъ часѣ выкликали ворожнечу мѣжъ Поляками и Украинцами. Бажаючи бути объективнымъ, авторъ надрукувавъ у своѣй книжцѣ статью польскаго историка Михайла Грабовскаго, котра пояснювала тѣ вѣдносины изъ становища огляду польскаго. Изъ сеи статьи выходило таке, що Украинцѣ не дѣзнавали систематичнаго гнѣту вѣдъ польскои управы, — що, навпаки, сѣй управѣ и польскѣй шляхтѣ Украина завдячувала своѣй матеріяльной добро-

¹⁾ „Исторія русской этнографіи“, т. III, стор. 198.

буть, та що причиною ворожнечи були тільки деякі приватні несправедливости, котрі були приблещені въ уяві Українцѣвъ. Хочъ отже Грабовскій признававъ, що ось-тї несправедливости истнували, одначе выходило таке, що мовь-то самї Українцѣ выкликали острахъ козацкихъ вѣйнѣ, котрі скбичились сполученємъ Украины зъ Москвою. А вже-жъ Кулѣшь, не вѣдкидаючи аргументаціѣ Грабовского, справдѣ думавъ, що польска управа й шляхта причинились до добробуту Украины, мовь-то-бѣ они пѣклувались хлѣборобствомъ, ремеслами и промысломъ. Страшну-жъ мѣжнародну ненависть Кулѣшь пояснюе ось-якъ: „Носячи зброю й служачи вѣтчинѣ рѣвно збѣ шляхтою, козаки уявили собѣ, що они такожъ благороднїи, и тому-то вражались они глубоко пыхою старои, або польскои шляхты; а по-за-якъ они зворушували народнїи повстаня, то они й самому народови украиньскому вказували на всю погань шляхецкого права, котре позволяе одному станови глузувати зъ другого безкарно. Отъ и причина, що выликала страшну мѣжнародну ненависть до Рѣчи посполитои, а вѣдтакъ Украина й Польша подають ледви чи не единнїи прикладъ вѣины за-для враженого почутя чоловѣчого достоинства, до чого примѣшались ще другїи оскорбы й обиды, що ихъ мовь палючїи матерїалъ вкидано въ готове поломя.¹⁾“

Зъ тымъ критичнымъ поглядомъ Пыпина на недостатѣ этнографичнои працѣ Кулѣшевои годимо ся въ бѣльшїи части, тільки-жъ не можемо похвалити его погляду на типичныхъ репрезентантѣвъ народнои переказу. Пыпинъ сумнѣває ся, чи типы, выведенїи Кулѣшемъ, були справдѣ такими репрезентантами, — про-те думае вѣнѣ,

¹⁾ „Записки о южной Руси“, т. II., стор. 325. — Порѣвн. „Исторїю русской этнографїи“ А. Н. Пыпина, т. III., стор. 198—199.

що Кулѣшеви треба було вивести ще другій рядъ кобзарѣвъ, лирникѣвъ и оповѣдачѣвъ народного переказу, щобъ такимъ складомъ пояснила ся справдѣ типична, народна проява. Але-жь, по нашѣй думцѣ, вже одинъ Андрѣй Шуть бувъ годящимъ репрезентантомъ типу кобзарского, и про-те выведено бѣльшого числа кобзарѣвъ меншой ваги не причинило-бъ до бѣльшь релѣфного зъображеня такого типу. Опроче не характеристика кобзарѣвъ, лирникѣвъ и оповѣдачѣвъ має свою вагу въ етнографіи, але самъ матеріяль, щѣ подає ся сими репрезентантами народного переказу, вважає ся справжнімъ скарбомъ, щѣ его зберегли вѣдъ загибели люде пасивній, котрыхъ Пыпинъ называє типичними репрезентантами народного переказу.

Вѣдтакъ до погляду Кулѣша на причину ворожнечѣ мѣжнародной на Украинѣ додаємо ось-яку примѣтку: Авторъ Записокъ думавъ, щѣ головною причиною ненависти козакѣвъ до Рѣчи посполитой була тѣлько стара, польска шляхта, котра своєю пыхою глибоко вражала молодшу шляхетчину, се-бѣ-то козакѣвъ. Тѣлько-жь, по думцѣ Кулѣша, до той головної обиды примѣшались ще иншій оскорбы, щѣ пѣдсичували готове поломя. Одначе справжній дослѣды историчній доказують, щѣ причиною невдоволеня Украины супроти польскои управы й шляхты були гнѣтъ суспѣльный и нетерпимѣсть религійна.¹⁾ Вѣдтакъ причина мѣжнародной ворожнечѣ, щѣ сѣ уявивъ собѣ Кулѣшь, була справдѣ малозначною супроти тыхъ важкихъ подѣй, щѣ выкликали усобицѣ мѣжъ Україною а Польщею.

Чи-мало етнографичною матеріялу знаходитъ ся такожь въ повѣстяхъ Кулѣшевыхъ, але-жь у сихъ литературныхъ творахъ авторъ закрасивъ народній переказы

¹⁾ Порѣвн. „Сочиненія“ М. Максимовича, т. I., стор. 272—273.

свою фантазією, и про-те тільки въ „Запискахъ о южной Руси“ Кульшъ зъявивъ ся етнографомъ не-абы-якимъ, дарма, що въ сему свому выданю не придержувавъ ся нѣ плану, нѣ системы“.¹)

8. Микола Костомаровъ.²)

Костомаровъ полюбивъ етнографію ще тогдѣ, коли бувъ студентомъ Харківського университету (р. 1834—1836). Того часу вінъ подруживъ ся зъ Срезневскимъ, що бувъ уже скінчивъ студію на Харківськомъ университетѣ, и вѣдтакъ они оба робили екскурзію етнографичній. Трохи зъ-годомъ Костомаровъ вивчивъ на память малорускій пѣснѣ, выданій (1827. и 1834. р.) Максимовичемъ. Коли вінъ весною р. 1838. приѣхавъ въ рідне село, то душу его зайняла якась пристрасть до всего того, що було українське. Вінъ не мѣгъ сего перенести, що дехто вѣдававъ ся про хохлівъ зъ презирствомъ, — що кожде українське слово побуджало неукѣвъ до смѣху. Тому-то задумавъ вінъ писати по-українськи, але-жь по-переду треба було зближитись до народу, — вчитись у него рідної мовы. Вінъ ставъ бесѣдувати зъ мужиками, ходивъ на вечорницѣ, — почавъ збирати народній пѣснѣ.

Отъ-сей наклѣнъ до дослѣдѣвъ народного побуту вытворивъ ся въ Россіи пѣдѣ впливомъ чужихъ литературъ, — найпаче-жь пѣдѣ впливомъ литературы нѣмец-

¹) Кульшъ намагавъ выправдати ся, чому вінъ видавъ свои Записки безъ плану й системы („Записки“, I., стор. 101).

²) Про житє и литературну дѣяльність Костомарова сказано дещо вже въ „Исторіи литературы русской“, II. 2; стор. 746—784. — Про етнографичну дѣяльність сего письменника порѣвн. статью А. Пыпина въ „Исторіи русской этнографіи“; томъ III., стор. 151—187.

кои и англійскои. Тогдѣ-то проявились романтичній симпатіѣ до старовини й до народу, що зберегавъ ту старовину, а славянське вѣдроджене подавало симъ симпатіямъ зъ-перегодомъ закраску рѣдного свѣтогляду. Такъ отже Костомарѣвъ ставъ ходити мѣжь народѣ за-для идеалѣвъ народно-романтичныхъ, — соціальныхъ думокъ не було ще тогдѣ у молодого етнографа.

Костомарѣвъ ходивъ по селахъ Воронежскои и Харкѣвскои губерніѣ, тѣлько-жь не все удавалосьъ ему, зъєднувати собѣ довѣру мужикѣвъ; — ба, парубки збирались разѣ попобити его тому, що на вечѣрницяхъ добачали въ нѣмъ свого суперника. Коли Костомарѣвъ ставъ опѣсля учителемъ въ Рѣвнѣмъ на Волини, то ще зъ бѣльшимъ жаромъ молодечимъ зайнявъ ся дослѣдами етнографичными: вечерами кликавъ вѣнъ у свою квартиру бабы й дѣвчата, и спонукувавъ ихъ, спѣвати пѣснѣ та розказувати казки. По селахъ заходивъ вѣнъ такожь до попѣвъ, котрі давали ему спроможнѣсть, записувати пѣснѣ й казки.¹⁾

Незабаромъ (р. 1843) высказавъ вѣнъ свѣй поглядъ на народну поезію въ магістерскѣй диссертаціи: „*Объ историческомъ значеніи русской народной поэзии*“. На пытанѣ, яка була причина любви до занашуванихъ и довго погорджуванихъ творѣвъ поезіѣ, котру дехто называе мужицкою, Костомарѣвъ вѣдповѣдае ось-що: „Я вказую тутъ на три причины сеи проявы: Перша е литература, — наслѣдокъ упадку клясицизму; — ворожій елменты клясицизму й романтизму поєднались въ идеи народности. Друга причина политична, що вытворилась изъ вѣдносинъ правительствъ до народѣвъ. Третья — исторично-сціентифична“. — Далѣ заявляє вѣнъ, що рѣзниця

¹⁾ „Исторія русской этнографіи“ А. Н. Пыпина, т. III., стор. 166.

мѣжъ историчными пѣснями Великои и Малои Руси дуже велика. У Великорусѣвъ остались переказы про глубоку старовину Київску, про Володимира й богатырѣвъ его, мѣжъ-тымъ коли Малорусы забули ту исторію своєи вѣтчины. Дѣяльна бо жизнь послѣдующихъ часѣвъ, участь цѣлого народу въ политичныхъ дѣлахъ мабуть затерли въ памяти всю старовину. За тев исторія послѣдующихъ часѣвъ проявила ся въ пѣсняхъ повно й ясно: квѣты фантазіѣ не въ силѣ були зовсѣмъ закрыти правды. Навпаки-жъ у Великорусѣвъ нѣ одна изъ историчныхъ дѣй, оставшихъ ся въ народнѣй памяти, не зображає ся такою, якою она була въ самѣмъ дѣлѣ, — народна фантазія все перетворила по-своєму.¹⁾

Цикль малорускои епичнои поезіѣ починає ся вѣкомъ XVI. Въ думахъ и пѣсняхъ историчныхъ, що сюды належать, зображають ся козацкѣ змаганя въ вѣдносинахъ до Туркѣвъ, Татаръ, Полякѣвъ и Москалѣвъ. Вѣдтакъ Костомарѣвъ подає поглядъ на тѣ думы й пѣснѣ, й додає до нихъ историчнѣй поясненя фактѣвъ и стародавнего побуту. Найпаче-жъ збѣрникъ Срезневского „Запорожская Старина“ подавъ ему до сего огляду богато матеріалу, и вѣнъ не пѣдозрѣвавъ автентичности деякихъ думъ сего збѣрника. Цитуючи деякѣ думы, котрѣ теперъ уважають ся фальсификатами, вѣнъ заявивъ, що у всѣхъ тыхъ пѣсняхъ дѣѣ рисують ся вѣрно,²⁾ — що фактъ розказано згѣдно зъ оповѣданемъ Кониського³⁾ насупроти

¹⁾ „Объ историческомъ значеніи русской народной поэзіи“. Харьковъ, 1843; стор. 90—91.

²⁾ Пѣзвѣйше въ розборѣ выдана „Историческихъ пѣсенъ“ Антоновича й Драгоманова, Костомарѣвъ сумнѣвавъ ся вже въ автентичности деякихъ думъ, надрукованыхъ у „Запорожской Старинѣ“. („Вѣстникъ Европы“. 1874; декабрь).

³⁾ Костомарѣвъ натякнувъ тутъ на „Исторію Русовъ или Малой

дѣтописцѣвъ польскихъ, — що одна зъ тыхъ думъ вызначув ся народною философією и кѣнчить ся пророчимъ передчутємъ будущего далекого щастя Украины.¹⁾

Вѣдтакъ на засновку народнои поезіѣ Костомарѣвъ сказавъ дещо про суспѣльный побутъ и спѣмнувъ про головнѣ типы пѣсень, се-бѣ-то про типы козака, чумака, бурлака, хлѣбороба, пана, жида, цигана.

Пѣзнѣйше Костомарѣвъ высказавъ свои етнографичнѣ погляды у своѣмъ творѣ „Славянская мѣологія“ (Кієвъ, 1847), и въ деякихъ историчныхъ своихъ писаняхъ. Въ „Историческихъ монографіяхъ и изслѣдованіяхъ“ Костомарова читасмо мѣжъ иншимъ, що етнографъ повиненъ бути сучаснымъ историкомъ, такъ якъ историкъ у своихъ творахъ выкладає стару етнографію. Вѣдтакъ сказавъ вѣнъ ось-що: „Пѣснѣ нашѣ въ загалѣ мало були анализованѣ: не показано, якъ въ нихъ вѣдражає ся природа; не пояснено народнои символики образѣвъ природы, дармá, що та символика зъявляє саму суть первѣстнои поезіѣ; — не показано типѣвъ осббѣ, утвореныхъ народною поезією, не выложено въ системѣ поетичного способу выражена, — не вказано на переходѣ вѣдѣ старыхъ формѣ до новыхъ, не вызначено, якъ у пѣсняхъ абереглись згадки й слѣды старого побуту, — и вкѣнци не заховано окремыхъ прикметъ нарѣчій, въ котрыхъ записовано пѣснѣ“.²⁾

Россіа“, котру приписувано, яко авторови, Георгію Кониському, архієпископу Бѣлорускому.

¹⁾ „Объ историческомъ значеніи русской народной поэзіа“, стор. 99—100.

²⁾ „Историческія монографіи и изслѣдованія“ Н. Костомарова. С.-Пб., 1867; томъ III., въ статьи: „Объ отношеніи русской исторіи къ географіи и этнографіи“; стор. 369.

Въ 1859. р. Данило Мордовецъ выдавъ въ Саратовѣ „Малорусскій литературный сборникъ“ (8^о, сторбиъ 376).¹⁾ Въ сѣй книжцѣ надруковано народнѣ пѣснѣ, зббранѣ Костомаровомъ р. 1844. въ захѣднѣй части Волинскои губерниѣ (стор. 179—353). Свѣй матеріялъ этнографичный подѣливъ Костомаровъ ось-якъ: I. Пѣснѣ про историчнѣ дѣѣ, котрыхъ часть може означитись докладно (стор. 181—192): 1. Свѣрговскій; 2. Серпяга;²⁾ 3. Вѣдрывокъ про Хмельницкого; 4. Битва пѣдъ Берестечкомъ; 5. Битва пѣдъ Почавомъ; 6. Ще про битву пѣдъ Почавомъ; 7. Харко. — II. Пѣснѣ про историчнѣ дѣѣ, котрыхъ часть не е докладно звѣстнѣй (стор. 192—201): 1. Похѣдъ на Царгородъ; 2. Морозенко; 3. Сава Чалый; 4. Пѣдончики. — III. Пѣснѣ про дѣѣ приватного жита и легенды (стор. 201—239). Всѣхъ пѣсень надруковано тутъ 32 зъ деякими варіантами. — IV. Пѣснѣ про побуть козацкѣй (стор. 239—250). Всѣхъ пѣсень е тутъ 12. — V. Пѣснѣ про побуть чумацкѣй (стор. 251—253) — всѣхъ 3. — VI. Пѣснѣ рекрутскѣй (стор. 253—256) — всѣхъ 4. — VII. Пѣснѣ сирѣтскѣй (стор. 256—263) — всѣхъ 8. — VIII. Пѣснѣ семейнѣй (стор. 263—288) — всѣхъ 38. — IX. Пѣснѣ любовнѣй (стор. 289—346) — всѣхъ 81. — X. Вѣбрѣцъ обрядовыхъ пѣсень (стор. 347—353), — а то одна колядка, всѣмъ веснянокъ, три купаловѣй й одна пѣсня обжинкова. — Всѣхъ народныхъ пѣсень надруковано про-те въ сѣмъ зббранику 202 зъ деякими варіантами.

¹⁾ Всякѣ украинскѣй статѣй и пѣснѣ народнѣй въ зббранику Мордовцева надруковано правописію Кульша. — Про сей зббраникъ сказано дещо въ „Исторія литературы руской“, III. 1; стор. 382—386.

²⁾ Историчну пѣсню про Серпягу Антонович и Драгоманѣвъ уважаютъ фальсификатомъ. („Историческія пѣсни малорусскаго народа“, т. I., стор. XXII—XXIII).

До всѣхъ историчныхъ пѣсень и такожь до деякихъ иншихъ Костомаровъ додавъ свои примѣтки. Мѣжь пѣснями, що ихъ збравъ вѣнъ на Волини, суть ще деякі пѣснѣ, записані въ иншихъ губерніяхъ, н. пр. двѣ пѣснѣ, записані въ Полтавскій губерніи (стор. 229—230), три пѣснѣ червонорускій (230—233), двѣ пѣснѣ, записані въ Харкѣвскій губерніи (233—234; 235 - 236), а одна въ Киѣвѣ (234—235).¹⁾

Костомаровъ займавъ ся такожь пѣзнѣйше збираниемъ этнографичного матеріялу. У „Трудахъ этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край“ надруковано въ Киѣвѣ три томы пѣдъ „наблюденіемъ“ (редакцію) Костомарова, се-бѣ-то томъ III. р. 1872., томъ IV. р. 1877., и томъ V. р. 1874.²⁾ У третѣмъ томѣ (сторѣнь II + 486) надруковано „народный дневникъ“. Тутъ описано, по мѣсяцямъ, народні звычаѣ й обряды, котрі вѣдносять ся тѣлько до певныхъ часѣвъ року, и такожь розказано про вѣрованя, що являють ся пристѣбными до обрядѣвъ. До опису важнѣйшихъ обрядѣвъ додано ще й пѣснѣ; и такъ мѣжь иншими надруковано 136 веснянокъ, 15 пѣсень русальныхъ, 51 — купаловыхъ, 56 — обжинковыхъ, 176 колядокъ, 64 щедрѣвокъ. — У четвѣртѣмъ томѣ (сторѣнь 713) поставлено заголовокъ „обряды“. До сихъ обрядѣвъ належать: 1. Родины й хрестины (стор. 1—51); 2. весѣле (52—696);³⁾ 3. похороны (697—713). Такожь въ сему томѣ надруковано пѣснѣ, що ихъ спѣвають при обрядѣ родинъ и хрестинъ (67 пѣ-

¹⁾ Записуючи пѣснѣ зъ устъ народу, Костомаровъ наблюдавъ діалектичнѣйшѣ примѣты нарѣчій и говорѣвъ.

²⁾ Въ III., IV. и V. томѣ „Трудѣвъ“ знаходимо деякі пѣснѣ народнѣ, надрукованѣ зъ рукописного збѣрника Кулѣша.

³⁾ Мѣжь весѣльными пѣснями суть деякі, що ихъ редакціи выѣмила изъ збѣрника Йосипа Лозиньского „Ruskoje wesile“ (Перемышль, 1835).

сень) и на весѣлю (1944 пѣсень). Пѣсля пѣсень весѣльных замѣщено ще 13 статей, въ котрыхъ по-найбѣльше въ мовѣ украинскѣй описано обряды весѣльнѣй (стор. 553—696). Въ додатку до четвертого тому „Трудѣвъ“ е музика Миколы Лисенка до пѣсень весѣльныхъ, записанныхъ въ Борисполѣ, Переяславского повѣту, Полтавской губерніѣ (стор. 1—45).

Въ пятѣмъ томѣ надруковано „народнѣй пѣснѣ“, се-бѣ-то 827 пѣсень любовныхъ (стор. 1—436), 491 — семейныхъ (437—930), 266 — побутовыхъ (931—1101) и 250 — шуточныхъ (1103—1186). Вѣдтакъ въ додатку надруковано ще 50 пѣсень любовныхъ (стор. 1187—1209). Всѣхъ пѣсень въ сему збѣрнику е отже 1884. Такого богатого матеріалу не подавъ ще нѣ одинъ збѣрникъ попереднихъ этнографѣвъ украинскихъ. Крѣмъ пѣсень шуточныхъ, подѣлено пѣснѣ любовнѣй, семейнѣй й побутовѣй ще въ рубрики бѣльше подрѣбнѣй. Такъ въ пѣсняхъ любовныхъ бачимо 20 рубрикъ; пѣснѣ семейнѣй мають 15 рубрикъ, а пѣснѣ побутовѣй 9 рубрикъ. Осъ и рубрики пѣсень побутовыхъ: 1. пѣснѣ козацкѣй; 2. гайдамацкѣй; 3. рекрутскѣй; 4. салдацкѣй; 5. бурлацкѣй; 6. чумацкѣй; 7. пѣснѣ зъ часѣвъ крѣпацтва; 8. пѣснѣ клясовѣй („сословныя“); 9. пѣснѣй пѣснѣй.

Про осъ-той подѣлъ народныхъ пѣсень запримѣтивъ Пыпинъ, що годѣ знати, хто-то весь матеріалъ подѣливъ въ вѣдѣлы й рубрики, — чи самъ Костомарѣвъ, чи може Чубинскѣй. Вѣдтакъ сказавъ сей ученѣй мужъ, що А. Веселовскѣй уже въ 1880. р. не похваливъ такого подѣлу.¹⁾ Мы-жъ уважаемо подѣлъ пѣсень любовныхъ й семейныхъ доволѣ вдатнымъ, тѣлько пѣснѣ побутовѣй приймають ся тутъ у значѣню широкѣмъ, по-за-якъ такожъ

¹⁾ „Исторія русской этнографіи“, т. III, стор. 183.

думы й пѣснѣ историчнѣ названо пѣснями побутовыми, мѣжь-тымъ коли Максимовичъ и деякѣ инші етнографы бачили рѣзницю помѣжь пѣснями „былевыми“ и „бытовыми“.

Про етнографичну дѣяльнѣсть Костомарова пише Пыпинъ, що вѣнъ до кѣнця жита оставъ ся прихильникомъ старої школы, — що вѣнъ мабуть не знавъ новыхъ дослѣдѣвъ Веселовского¹⁾ и и. про значѣне народного переказу. Все-жь таки працѣ Костомарова, не зважаючи на недостачѣ ихъ, мають чи-малу стѣйнѣсть.²⁾ Се бо вказуе вѣнъ на такѣ боки етнографичной науки, якѣ ще мало були обробленѣ. Вѣнъ намагавъ подати суцѣльне понятѣ про творчество народныхъ пѣсень. Тому-то мимо недостачѣ у дослѣдахъ Костомарова етнографичнѣ его працѣ являють ся единѣ у своѣмъ родѣ, и треба тѣлько жалкувати, що вченѣ мужѣ нового поколѣня не берутъ ся до такихъ дослѣдѣвъ при своихъ бѣльшь богатыхъ знадобахъ науковыхъ. Вже-жь бо народна поезія не є тѣлько предметомъ археологѣ, але й фактомъ внутрѣшнього морально-побутового жита народу й его исторѣ. Вѣдтакъ, по словамъ Пыпина, заслугують на увагу и тѣ думки Костомарова, що етнографія повинна займати ся дослѣдами не тѣлько про побуть робѣтникѣвъ-селянѣ, але й про жите иншихъ класѣ народу, ба що й побуть робѣтникѣвъ фабричныхъ мае зобразитись етнографѣю. Вѣ кѣнци (каже Пыпинъ) годѣ поминути й сеї обставинѣ, що Костомарѣвъ умѣвъ сполучити етнографѣю зъ исторѣю, — що вѣд-

¹⁾ Александръ Н. Веселовскѣй, членъ академѣ наукъ въ Петербургѣ, выдавъ чи-мало ученыхъ розвѣдожъ про старорускѣ былинѣ, про давнѣ легенды, казки, творы апокрифичнѣ и т. и.

²⁾ „Исторѣя русской этнографѣ“, т. III., стор. 186. — Порѣвн. статью В. Науменка про Костомарова, якѣ етнографа, въ „Кѣевскѣй Старинѣ“, 1885; томъ XII., стор. XXXV—XLV.

такъ его працѣ историчній не мали-бъ такои високои стѣйности науковои, коли-бъ авторъ не закрашувавъ ихъ барвами картинъ народнои поезіѣ.¹⁾

По нашѣй думцѣ Костомарѣвъ и не мѣгъ звертати свои уваги на нові критично-наукові дослѣды Веселовского, Ягича и другихъ. Вже-жъ вѣнъ старавъ ся пояснити творчество народныхъ пѣсенъ, и про-те не мѣгъ займати ся студіями про вѣдносини нашої народнои поезіѣ до переказѣвъ християньско-поганьскихъ и до середньвѣчныхъ лѣгендъ, — не мѣгъ такожь выказувати вѣдносинъ сеи поезіѣ до епичнои поезіѣ византійскои. Поетична вдача Костомарова не могла любуватись въ скептицизмъ и въ такѣй позитивно-критичнѣй анализѣ, котра голосить свѣту, що наша народна поезія не має окремого свого свѣтогляду, — не має силы творчества, по-за-якъ она вытворилась изъ сполученя чужого й свѣйского матеріалу поетичного.²⁾

9. Матвѣй Номисъ и Опанасъ Марковичъ.³⁾

„Номисъ“ є анаграма, се-бъ-то вѣдворѣтне читанє назвы „Симонъ“. Симоны були стародавний, козацїй рѣдъ. Матвѣй Терентїевичъ Симонъ або Симоновъ⁴⁾ родивъ ся

¹⁾ „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 186.

²⁾ Уже князь Павло П. Вяземскій въ выданю „Слова о полку Игоревѣ“ (С.-Петербургъ, 1875) заявивъ категорично, що теперѣшнїй народы не можуть мати свои поезіѣ, та що они тѣлько репродукують творы зъ митичнои або доисторичнои doby (стор. 478).

³⁾ Деякія подробности про житє М. Номиса подавъ А. Пыпинъ („Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 367—369). — Дещо про Опанаса Марковича сказавъ К... въ „Правдѣ“ (Львѣвъ. 1889; томъ IV., выпускъ XI., стор. 105—114).

⁴⁾ Обличене — сеъ додано до назвы „Симонъ“ ще въ минувшѣмъ вѣцѣ, коли вже починалось офіціалне „обрусѣнє“ родѣвъ украиньскихъ.

р. 1823. Въ 1848. р. скѣнчивъ вѣнъ науку въ Киѣвскѣмъ университетѣ „по словесному факультету“, — вѣдтакъ бувъ вѣнъ учителемъ словесности въ гимназиі Нѣжиньскѣй и Немирѣвскѣй, потѣмъ служивъ у „государственнѣмъ контролѣ“ въ Петербургѣ, въ контрольныхъ палатахъ у Псковѣ, Катеринославѣ й на Волини, а вкѣнци бувъ директоромъ Лубеньской гимназіѣ. Выйшовши въ вѣдставку (1877) бувъ вѣнъ якійсь часъ предсѣдателемъ Лубеньской земской управы, а останній пять рокѣвъ передъ скасованемъ мирового суду въ Полтавскѣй губерніи (1. вересня р. 1890), въ Лубеньскѣмъ повѣтѣ бувъ мировымъ судью и предсѣдателемъ мирового зѣвзду. Теперъ живе вѣнъ у хуторѣ Зарозѣ, Лубеньского повѣту.

Свою литературну дѣяльнѣсть Номисъ почавъ р. 1858. статью, писаную по-россійски п. з. „Автобіографія Василя Петровича Бѣлокопытенка“ („Основа“. С.-Пб., 1861; мартъ, стор. 50—77²; май, стор. 24—45³; іюнь, стор. 1—20³; іюль, стор. 34—43).¹⁾ По-россійски написавъ вѣнъ такожъ етнографичну розвѣдку п. з. „Рѣздвяні святки“ („Основа“. 1861; январь, стор. 267—281; май, стор. 49—72³; іюнь, стор. 21—83³) и статистичну статью п. з. „Крѣпостное населеніе въ Россіи“ (ibid., февраль, стор. 245—251).

Въ мовѣ украиньскѣй надруковано два оповѣданя Номиса: 1. Дѣдъ Мина и баба Миниха“ („Хата“, укра-

¹⁾ Ось-ту автобіографію надруковано въ „Основѣ“ п. в. „Отрывки изъ автобіографіи Василя Петровича Бѣлокопытенка“. Тутъ списавъ Номисъ деякіі эпизоды зъ дитячого й молодечого свого звку пѣдъ заголовками: 1. „Поступленіе Василя Петровича въ городское училище“. 2. „Первые дни въ школѣ и первая повѣдка домой“. — Вѣдрывки зъ сѣи автобіографіи надруковано вже р. 1858. въ IV, книгѣ „Русской Бесѣды“, тѣлько-жь въ „Основѣ“ бачимо перерѣбку статью, надрукованой въ „Русьскѣй Бесѣдѣ“.

иньскій альманахъ П. Кулъша. С.-Пб., 1860; стор. 173—215); 2. „Тѣтка Настя“ („Основа“, 1861; апрѣль, стор. 28—38).¹⁾ Вѣдтакъ р. 1862. въ „Чернигѣвскому Листку“ Леонида Глѣбова (№ 2. 3) надруковано критичну розвѣдку Номиса п. з. „Дещо про украинське писання и про словозбѣръ К. Шейковського“.

Въ 1864. р. Номисъ выдавъ у Петербурзѣ етнографичный збѣрникъ п. з. „Украиньскій приказки, прислѣвья и таке инше“. Збѣрники О. В. Марковича и другихъ (вел. 8°, сторѣнь VII + 304 + XV). Въ отсѣмъ збѣрнику надруковано 14.339 приказокъ и 505 загадокъ.

Въ переднѣмъ словѣ каже Номисъ, що вѣнъ покорыстувавъ ся найпаче збѣрникомъ Опанаса Марковича, котрый при помочи кѣльканайцяти збирачѣвъ бувъ собѣ придбавъ зъ пѣвсотню тысячь, або й бѣльше приказокъ зъ варіантами. Опроче були у Номиса ще инші етнографичнї збѣрнички, якї прислали ему Василь и Микола Бѣлозерскїй, Олександръ Конисскїй, Всеволодъ Коховскїй, Руданьскїй и деякї инші. Ба й Кулъшъ переказавъ Номисови дещо, „щѣ згадувала повно натоптана память его“. Вѣдтакъ Номисъ принявъ у свѣй збѣрникъ „Пряновѣдки и загадки“ Григорія Илькевича (Вѣдень, 1841), и повыбиравъ деякї знадѣбки зъ Кулъшевыхъ творѣвъ: Граматки, Записокъ о южнѣй Руси и Чорной Рады, — зъ „Кобзаря“ Тараса Шевченка,²⁾ зъ „Основы“, „Чернигѣвского

¹⁾ Обомъ тымъ оповѣданямъ Номисъ хотѣвъ надати прикметы оповѣдана народного, и про-те въ писаню зъявивъ брахильогію не-обыяку. Але симъ робомъ затемнювавъ вѣнъ природный складъ мовы, и въ реченю дуже часто опускавъ дѣслово-присудокъ. Въ загалѣ отъ-сѣ оповѣдана не мають стѣйности литературной.

²⁾ Номисъ пише въ переднѣмъ словѣ, що „зъ незабутаго Кобзаря вѣнъ повыбиравъ не тѣльки справжнї приказки, одѣ народу имъ взятї,

Листка“, изъ „зброслова“ (словаря) Шейковского, зъ по-вѣстей Квѣтчиныхъ и т. и.

Далѣ розказуе Номисъ ось-що про генезу свого збр-ника: „Приказки отъ-тѣ, якъ легко догадацьця кожному, достались менѣ не разомъ: дехто славъ менѣ збр-ники, якъ я ще пересыпавъ збр-никъ д. Марковича, а дехто тодѣ, якъ вѣнъ уже бувъ у мене готовый, приказки понумерованѣ, показчикъ до ихъ зроблений, книжка почала друковацьця. Одъ того и додатки въ книзцѣ: додатокъ одмѣнъ и додатокъ тыхъ приказокъ, щѣ въ мене по-переду не було. Поки збр-никъ д. Марковича не бувъ налаштований (се-бѣ-то, поки приказки не були понумерованѣ и показчикъ не бувъ зроблений), щѣ прислано менѣ нового, можна було тасувать у шуршу; — потѣмъ же, щѣ менѣ слали, треба було або тулить въ середину одмѣнами, коли були такѣ приказки, або робить въ кнѣци додатокъ; — якъ же книжка почала друкувацьця, треба було робить и другѣй додатокъ, — додатокъ одмѣнъ: до надрукованой приказки одмѣны въ середину не притулишь. Щѣ-жъ до третього додатку, до приказокъ менѣ несвѣдомыхъ, то и безъ його не можна було обѣйтись: де мѣститъ приказку, щѣ вѣ нѣколи не чувъ, або не догадуеся, про щѣ рѣчь, а тымъ часомъ приказки шикуюшь *по речамъ*? Беручись за выдання приказокъ, я не дбавъ, щѣбъ книжка була охаючена, якъ звычайне бувають такѣ выдання у сильныхъ, н. пр. нѣмецкихъ письменакѣвъ; щѣбъ тутъ було и про культы, и про приказки старѣ и новѣ, сякѣ и такѣ: я добре вѣдавъ, щѣ для такихъ книжокъ треба не року-двохъ, а вѣку, та ще й не одного, а богатыхъ; а тымъ часомъ у насъ, ради сього,

---

а й вѣршѣ, щѣ ихъ письменный нашъ людъ, а деякѣ навѣтъ и народъ уже, вживають замѣсть приказокъ“ (стор. II, 1. примѣтка).

не зроблено праве нѣчогобсѣнько. Я тѣлько одно мавъ на метѣ: щобъ книжку выдать яко-мога скорѣше и щобъ зъ неи корысти було яко-мога ббльше. Про остатне нѣчого балакати; — поспѣшавъ же я ради того, щобъ бувъ способъ корыстувацьця приказками, або и лаштувавъ ихъ до справдѣ хорошого видання — не одному, а кожному, хто забажае, — щобъ, хто збирае отъ-тѣ перлы одъ народу, знавъ, що в вже, а чого нема, — щобъ було до чого тулицьця и примѣрювати "... (стор. II).¹⁾

Коли-жь иншѣ збирачѣ приповѣдокъ (н. пр. Илькевичъ, Закревскій) впорядковували свѣй матеріяль въ ладѣ азбучнѣмъ, се-бѣ-то зъ поглядомъ на першу букву, якою починае ся приповѣдка, то Номисъ подѣливъ приказки й прислѣвья на двайцять категорій, и въ кождѣй поставивъ по-переду змѣсть предметѣвъ, що мѣжь собою мають близшу або дальшу схожбсть. Такъ въ першѣй категоріѣ читаемо ось-якій оглядъ: Вѣра; Богъ; грѣхъ; пѣсть; говѣть; молитва; церква; свято; чортъ; пекло; чернецъ; пѣпъ; ворожка; вѣдьма; забубоны... Четверта категоріѣ вводить ся ось-якимъ оглавоми: Сильный; бблшій; сила; панъ; мужикъ; воля; и т. д. Хоча-жь деякѣ вѣддѣлы зъявляють и такѣ приказки, якѣ змѣстомъ своимъ пѣходили-бѣ такожь пѣдѣ иншѣ оглавы (н. пр. въ 5. вѣддѣлѣ читаемо й такѣ приказки, що могли-бѣ бути помѣщенѣ й въ 4. вѣддѣлѣ), то все-жь въ укладѣ приказокъ видно тутъ якусь провѣдну думку и змагане до систематики, мѣжь-тымъ коли азбучне впорядковане приповѣдокъ уважае ся механичнымъ и подекуды недоладнымъ, по-за-якъ оно утрудняе вынайдене бажаного при-

¹⁾ На сторони VI. переднього слова Номисъ сказавъ дещо про свою правописъ. Въ загалѣ придержувавъ ся вѣнъ правописи Кувшешевон, та тѣлько донекуды намагавъ вѣнъ приспособити съ ббльше до выговору.

слѣвья. А вже-жь у збѣрнику Номиса легко зборівентуватись въ огладѣ збраного матеріялу не тѣлько за-для поставленыхъ рубрикъ, але й по тѣй причинѣ, що въ концѣ книжки надруковано покажчикъ доволѣ докладный.¹⁾

Про сей богатый збѣрникъ сказавъ добре слово А. Пыпинъ. Осъ и его слова: „Се була праця иншого роду, чимъ у кого-небудь изъ попереднихъ збирачѣвъ. Симонъ-Номисъ не вдоволявъ ся компиляцію друкованыхъ збѣрникѣвъ, але мавъ пѣдъ рукою такожъ массу матеріялу, записаного зъ устъ народу зъ богатѣма варіантами. Вѣдтакъ при кождѣй приказѣ вказавъ вѣнъ те мѣсце, де она вживае ся, а часто й особу, котра єъ записала. Иногда-жь наводивъ вѣнъ тѣ народнѣ анекдоты й казки, котрыхъ окремі (специфичнѣ) выразы стали прислѣвьями. — Збирачъ завдавъ собѣ чи-мало працѣ, щобы по змосѣ влекшити выхѣсноване збѣрника, т. е. розкрыти змѣстъ народного прислѣвья зъ усѣхъ бокѣвъ, чого, н. пр. не здѣлано въ такѣй мѣрѣ въ збѣрнику В. Дала.²⁾ Спорудникъ збѣрника не належавъ до тогдѣшнього молодого поколѣня етнографѣвъ, — але вѣнъ знавъ добре науковый засновокъ пытаня етнографичного“.³⁾

* * *

По-за-якъ Номисъ выдавъ по-найбѣльше той етнографичный матеріялъ, що его збравъ Опанасъ Мар-

¹⁾ Въ „показчику“ до приказѣвъ Номисъ намагавъ придержуватись порядку азбучного, шоклавши головне слово, або понятя, н. пр. баба, багатырь, багато, бѣда, брацтво, брехня, вѣдьма, — вѣдтакъ при такѣмъ словѣ вказъ вѣнъ всѣ тѣ цифы, котрыми вызначують ся одвѣтнѣ приказки.

²⁾ „Пословицы русского народа“. Москва, 1862.

³⁾ „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 368—369.

иовичъ, то вже-жь годить ся сказати дещо й про сего етнографа.¹⁾

Родъ Марковичѣвъ вийшовъ за давныхъ-давенъ на Ураину зъ сербской землѣ, и, роздѣлившись на кѣлька вѣтокъ, живе темеръ у Полтавщинѣ, въ повѣтѣ Прилуцкѣмъ и Пыратиньскѣмъ. Опанасъ походивъ изъ той вѣтки Марковичѣвъ, щѣ жила въ повѣтѣ Пыратиньскѣмъ. Въ Опанасового батька, Василя, була въ селѣ Кулажинцяхъ велика маестнѣсть. Се-жь бувъ типичный, украиньскій панъ, щѣ добро свое перевѣвъ по-найббльше на гостинности.

Опанасъ родивъ ся мабутъ въ 1822. р., бо вже року 1846. скѣничивъ вѣнъ науку въ Киѣвскѣмъ университетѣ. Перебуваючи въ Киѣвѣ, вѣнъ сбзнавъ ся зъ Костомаровомъ и належавъ до Кирилло Методѣвского товариства.²⁾ Одночасно зъ Костомаровомъ арештовано такожъ Опанаса Марковича въ мартѣ р. 1847., а въ червни вѣнъ бувъ уже на засланю въ Орелѣ. Тутъ ставъ вѣнъ служити въ канцелярїи губернатора, одержавши посаду „старшого помощника правителя канцелярїи“. Перебуваючи въ Орелѣ, Опанасъ одруживъ ся зъ Московкою, Марїю Велиньскою, щѣ опбсла пѣдъ криптонимомъ Марка Вовчка була авторкою „Народныхъ оповѣданъ“. Та отъ, Кулѣвшъ заявивъ рѣшучо, щѣ тѣ оповѣдана писали въ-двохъ Марїя й Опанасъ, та щѣ въ исторїи украиньской литературы мусимо ихъ обохъ уважати однимъ писателемъ.³⁾ Коли бувало приятелѣ Опанаса пытались у него, де? коли? и якъ? его дружина, будши Московкою, такъ хо-

¹⁾ Про Опанаса Марковича сказано дещо такожъ въ „Исторїи литературы руской“, III. 1; стор. 225—230.

²⁾ Порѣвн. „Исторїю литературы руской“, II. 2.; стор. 476.

³⁾ *ibid.*, III. 1; стор. 226.

рошо вивчила українській побуть народній, то вбнь не любивъ такихъ пытань и все вѣдповѣдавъ коротко: „Таланъ, та й годѣ!“ И такою своєю вѣдповѣдью ще збблщувавъ сумнѣвы приятелѣвъ про авторство Маріѣ.¹⁾

Опанасъ любивъ Украину щиро, безмежно. Тблько любовь до рѣдного народу спонукала его лишити значну посаду въ Орелѣ и въ грудни р. 1851. перебрати ся въ Чернигѣвъ, де его поставлено корректоромъ „Черниговскихъ губернскихъ Вѣдомостей“. Тутъ живъ вбнь до 19. марта р. 1853., коли-то поталанило ему, перебрати ся въ Кіѣвъ, де зайнявъ мѣсце бухгалтера „въ палатѣ государственныхъ имуществъ“ (домень). Пѣдчасъ Крымской вѣйны наказано було Марковичеви, организувати „валовую полубригаду и конную роту магазина дѣйствующихъ войскъ“. Отъ-сю миссію вбнь выконавъ такъ добре й швидко, що за неѣ царь Микола звелѣвъ подякувати ему. Але-жь ось-та служба остогидла ему; — вбнь кинувъ еѣ р. 1855., бажаючи стати вчителемъ. Вѣдтакъ въ серпни р. 1855. роздобувъ вбнь собѣ посаду учителя географіѣ въ Немирѣвскѣй гимназіи на Подблю.

Уже вѣдъ кѣлькохъ рокѣвъ Опанасъ збиравъ приказки й прислѣвья народнѣ, и вѣдтакъ д. 31. серпня р. 1858. въ листѣ до Олександра Шишацкогo-Иллича писавъ вбнь мѣжь иншимъ ось-що: „Прегарный добутокъ Вашей працѣ „Сборникъ малороссійскихъ пословицъ и поговорокъ“ (Чернигѣвъ, 1857)²⁾ ставъ вже загальнымъ добромъ; вбнь давно є у мене. Не-вже опрѣчь отыхъ, бблшь якъ 1.500 перлинъ, Вы ще маєте 2.000? Коли такій Вашъ рахунокъ, то менѣ не здають ся тяжкими тѣ умовы, щѣ Вы

¹⁾ „Кіевская Старина“, томъ XXXVIII. 1892; стор. 406.

²⁾ Той збрникъ бувъ вѣдбитокъ изъ „Черниговскихъ Вѣдомостей“. Шишацкѣй переробивъ его, додавши до него багато новыхъ приказокъ, переказѣвъ и пѣсенъ, але смерть не дала ему тѣхъ надрукувати.

подасте; — лихо тільки, що я без грошей, та й не сподіваюся, щоб небавомъ були вони въ мене. Бажанне пустити книжку мою дешево, через друкарські видатки, не обцяя мені зыску. Значить, я не тільки не посылаю нынѣ до Васъ грошей, але не обцяю и на будущину. Отъ-сію мѣрку Вы й мѣряти-мете мою щирість и судити-мете про мои заходы, та вѣдповѣдно тому и чинѣть! Зовсімъ натурально и Вамъ и менѣ подумати: зъ якои-жь корысти Вы дѣлити-мете ся зб мною? коли, выдаючи самостійно свѣй збѣрнику, Вы можете дещо зыскати? Зробѣть своє дѣло, якъ гадасте: се-бѣ-то выдавайте самі свої приказки. Нѣ Вы менѣ, нѣ я Вамъ — оденъ одному не пошкодимо. Моя книжка ледви чи выйде ранѣйше лѣта того року, се може й въ осени, або зимою. Я ще геть не выкичивъ працѣ, — а ще-жь цензура, друкування, та ще й переписування, редакція... Я гадаю зшитки свои перевести черезъ кѣлька дотепныхъ рукъ, и, здасться, навѣть свого пѣдпису не надрукую. А коли надрукую, то се буде недоброю ознакою: се значить-ме, що тѣ, до кого я вдававъ ся, щобъ поправили мою працю, вельми мало вложили своєї. Бѣльшь за все и першь за все я бажаю, щобъ книжка выйшла гарна, щобъ вѣ люде читали, та щобъ зъ читання була корысть. Се-бѣ дало етнографови мѣцнѣ основы, а письменникамъ певный складъ народной речи и думки народной. Моя розкладка прямує, щобъ систематично уложені народні приказки дали описъ природы, побыту, моральныхъ и духовыхъ завязей нашої Украины вѣдъ Карпатъ до Кавказу. Хочъ бы выпали усѣ добрі умовы и удачѣ, то все-жь отъ-се буде нѣ що бѣльшь, якъ тільки проба, але-жь проба не безъ корысти. — —

Высловивши щиро свои гадки, усю довгу процедуру и нересправу працѣ моєй, я майже певенъ, що Вы не лишите мене безъ запомоги, и сподіваюся, що зрозумѣете

мене, коли скажу, що хочу добути Ваші чернові въ оригіналахъ зшитки и манускрипты надрукованыхъ вже и не надрукованыхъ ще приказокъ.¹⁾ Може Вы ще двѣчи поетигнете надрукувати недруковане ще, але тодѣ для мене дуже трудно буде корыстувати ся, и головна рѣчь — не зъ такимъ зыскомъ. Може матеріялы Ваші, дѣйшовши до мене задалегдѣ, перевернуть до горы ногами цѣлї вѣддѣлы въ мої розкладцѣ, але-жь потѣмъ вже те вони можуть зробити ся тѣлько хвостиками, пришитыми механично. Вы лишѣте у себе зъ усего певнї списки и выдавайте, коли и якъ Вы бажаєте собѣ, а за кошты Вашї на списки я винагороджу Васъ злишкомъ примѣрниками. — — Кѣлькама примѣрниками винагородити Васъ, се залежати-ме вѣдъ того, разъ — якъ придасть ся Ваш матеріялъ для нашего збѣрника, де певне зустрѣнется чи-мало близнятъ, а въ-друге — вѣдъ того, якъ працювати-мете и Вы и тї Вашї помѣчники, вѣдъ якихъ сподѣваєте ся присылокъ. Отъ-сї присылки, якъ приходитимуть до Васъ, будьте ласкаві, пересылайте до мене! Отъ зъ такими умовами, я, лишаючи за Вами право выдати Вашї приказки по-передъ мене, а потѣмъ хочъ-бы й одночасно зо мною, обѣцяю Вамъ 35—100 примѣрникѣвъ“...²⁾

Спекавшиє епѣлки выдавництва зъ Шишацкимъ-Илличемъ, Опанасъ Марковичъ пѣславъ свѣй богатый етнографичный збѣрникъ Номисови, и сей надрукувавъ его въ Петербурѣ р. 1864.

Про житє Опанаса наводимо ще отъ-сї подробности: Коли авторка „Народныхъ оповѣданъ“ загадала ѣхати

¹⁾ „Зшитки надрукованыхъ Вами приказокъ треба менѣ на те, щобъ вѣдшукати цѣкаві варианты та й придбати те, щѣ позабороняла цензура. Же-жь певна рѣчь, що про останне не хвалити-му ся въ пердмовѣ“. (Додатокъ Марковича).

²⁾ „Правда“. Львѣвъ; томъ IV., выпускъ XI; стор. 157—158.

за границу зъ сыномъ Богданомъ, то й Опанась рушивъ за дружинною, але либонъ изъ Берлина вернувъ ся, „свѣдомый, що становище его якось нѣякове“.¹⁾ Але-жь до Немирова, де вѣнъ живъ до марца р. 1859., вже не вертавъ ся. Пѣключиесь про хлѣбъ не толькы для себе, але й для жѣнки,²⁾ що зъ сыномъ жила въ Парижи, Марковичъ шукавъ собѣ зновъ урядовой службы, та такой, въ котрой мѣгъ бы бути помѣчнымъ народови. Скасовано крѣпацтво, заведено новѣ посады за-для крѣпацко-паньскихъ справъ, и Опанасови дано посаду „члена отъ правительства при мировыхъ сѣздахъ посредниковъ“ въ Черниговѣ. Одначе отъ-ся посада не вподобалась ему, — опроче житевѣ обставины приневолили его, пѣклучатись про грошѣ, хочъ и не для себе. А вже-жь Марковичъ бувъ чоловікъ зовсѣмъ непрактичный, — зберегати грошей вѣнъ не вмѣвъ та й не любивъ.³⁾ Якъ скасовано горѣльчанѣ вѣдкупы та заведено акцизу (1862), поставлено Опанаса надзирателемъ акцизы въ Новгородѣ Сѣверскѣмъ. Тутъ бы, здав ся, и гараздъ ему поведо ся, але его ѣла грызота, точила й недуга. Въ 1866. р. Опанась переправивъ ся въ Сосницю, щобы бути ближе до лѣкарѣвъ у Черниговѣ. Але лѣкарѣ не могли вже ему помогти. Въ лютомѣ р. 1867. вѣнъ приѣхавъ до Чернигова за якоюсь урядовою справою та такъ занедужавъ, що вже не було силы вертати до Сосницѣ. 5. серпня мусѣвъ ити до зем-

¹⁾ *ibid.*, стор. 111.

²⁾ Свой жѣнцѣ Опанась часто посылавъ грошѣ. Отъ и Номисъ заявивъ, що вѣнъ достававъ вѣдъ Марковича грошѣ для его жѣнки та що ихъ посылавъ, куды належало. („Кіевская Старина“, т. XLII. 1893; стор. 450).

³⁾ Про тея, що добряга Опанась не вмѣвъ зберегати грошей, можна дѣзнатись изъ „Исторіѣ литературы руской“, III. 1; стор. 227.

ского шпиталю; — смотрителемъ того шпиталю бувъ Олександръ Ивановичъ Кониській. Вѣнъ взявъ Марковича до себе на квартиру и щиро пѣклувавъ ся недугою его. Тогдѣ Опанасъ читавъ Шевченкового Кобзаря; — читаючи бажавъ вѣнъ влагодити тяжкій бѣль останныхъ днѣвъ свого непривѣтного житя.

Коли Опанасъ стоявъ на бождѣй дорозѣ, то сказавъ вѣнъ своему братаничеву Дмитрови: „Чи ты знавшь, що я бувъ у тюрмѣ, якъ злодѣй?... Я имъ усе простивъ! У шкатулѣ бумага есть; — дай ихъ!“ Якъ Дмитро подавъ своему дядькови тѣ паперы, то вѣнъ подеръ-згнѣвчивъ багату записокъ. Але-жь двѣ записки зберѣгъ вѣнъ вѣдъ затраты и сказавъ Дмитрови: „Отъ-тутъ двѣ бумажки! — тамъ записано, чога мы (члены Кирилло-Методіѣвского товариства) хотѣли, чимъ жили, въ кого вѣрвали... Захочай! оддай Тони (матери Дмитра), — нехай сховае, а якъ можна буде, — надрукуй!“¹⁾

Опанасъ умеръ 1. вересня р. 1867. на рукахъ Дмитра. Министерство финансѣвъ дало вдовѣ Опанаса (Маркови Вовчкови) 1.300 рублѣвъ за помози за службу мужа.

За свого житя Марковичъ надрукувавъ тѣлько одинъ невеличкій зразокъ етнографичного матеріялу. Се була казка про родини й хрестины, записана зъ устъ старенькои мужички.²⁾ Опанасъ переказавъ ту казку по-російски, и вѣдтакъ надруковано єъ р. 1854. въ „Запискахъ“ Чернигѣвского статистичного комитета. Коли вѣнъ свою

¹⁾ „Кіевская Старина“, т. ХLI. 1893; стор. 77. — Частину зъ тыхъ двохъ „бумажокъ“, се-бѣ-то програму й регуляминъ товариства „Кирилло-Методіѣвского“ надруковано въ „Исторіи литературы русской“, II. 2; стор. 477; 751—752.

²⁾ „Кіевская Старина“, т. XXXVIII. 1892; стор. 409. — Дещо зъ етнографичного матеріялу Опанасъ Марковичъ бувъ подавъ Амвросію Метлинському, спорудникову збѣрника „Народныя южнорусскія пѣсни“.

збрку приказокъ, пословиць и загадокъ передавъ Номи-
сови, то ставъ пѣклуватися музикою. Вѣнъ зладивъ му-
зику до оперетки Котляревского „Наталка Полтавка“
и до драматичного твору Кирила Тополь, написаного
п. з. „Чары“. ¹⁾ Вѣдтакъ въ Черниговѣ обѣ тѣ оперетки
поставили на сценѣ аматоры. Въ оперетцѣ „Чары“ го-
ловну партію спѣвала Меланія Загорска, дружина помѣ-
щика, що прогайнувавъ усе своє майно. Їѣ называли со-
ловѣмъ украиньскимъ, бо й справдѣ спѣвала она зна-
менито жбночї пѣснѣ. Она-то пѣклувалася щиро неду-
жимъ Опанасомъ и старала ся подати ему пблгу, коли
вѣнъ стоявъ на божбї дорозѣ.

10. Микола Закревскїй.²⁾

Про жите Микола Василевича Закревского майже
нѣчого намъ не звѣстно. Въ передньому словѣ до свого
етнографичного збрника вѣнъ пдписавъ ся Кївляни-
номъ, але-жь опбсла запримѣтивъ, що вѣдъ р. 1829. стѣйно
живъ въ чужинѣ. Отъ и переднї слова до збрника пѣсень
и пословиць та й до словаря написавъ вѣнъ въ Ревели,
головнѣмъ городѣ Естляндской губернїѣ. Але-жь и въ чу-
жинѣ не забувъ вѣнъ батькѣвщины, и на заголовнѣмъ
листѣ збрника пѣсень поставивъ вѣнъ епиграфъ: „Тебе,
милу Украину, по-вѣкъ не забуду!“ Закревскїй умеръ
29. липня р. 1871. въ Москвѣ.

Въ Москвѣ выдавъ вѣнъ р. 1860. и 1861. свѣй збръ-
никъ п. з. „Старосвѣтскїй Бандуриста“ въ трьохъ
книгахъ: 1. „Избранныя малороссїйскїя и галицкїя пѣсни

¹⁾ Про драматичный творъ Тополь, написанный п. з. „Чары“, гляди
„Исторїю литературы рускои“, II. 2; стор. 934—937.

²⁾ Порѣвн. „Исторїю русской этнографїи“ А. Н. Пыпина, т. III.,
стор. 343—347.

и думы“ (вел. 8°, сторбнѣ VIII + 136); — 2. „Малоросійскія пословицы, поговорки и загадки и галицкія приповѣдки“ (стор. 137—244); — 3. „Словарь малоросійскихъ идіомовъ“ (стор. 245—615).¹⁾

Въ передньому словѣ до збѣрки пѣсень Закревскій заявивъ, що українська мова є тільки нарѣчемъ языка російского, дарма, що его земляки Максимовичъ и Бодяньскій, Россіяне Срезневскій и Лавровскій,²⁾ ба й „министерство народнаго просвѣщенія“³⁾ вважали українську мову самостѣйнымъ языкомъ супротивъ языка російского. Въ першій статїи свого цдреднього слова п. з. „Нѣчто о сочиненїяхъ на малоросійскомъ нарѣчїи“ (стор. I—IV) Закревскій пише ось-що про свою рѣдну мову: „Нарѣче українське не може вдоволити потребамъ теперѣшньої освѣты. Его не уживають у кружку людей свѣдчанихъ, то й нѣколи оно не пѣднесеться на ступѣни языка выробленого, щѣ вызначується класичною литературою... Въ сему нарѣчу нѣчого не написано вченого, та й нема потреби, таке писати... Теперъ кождый Украинець, щѣ мае якусь претенсію до культуры, звертає ся до языка російского („русскаго“), а народнымъ нарѣчемъ вѣнъ хѣбнує ся тільки для выраженя шутки, — для забавы...“⁴⁾ Ба, Украинцѣ нѣколи не намагали утворити окремой ли-

¹⁾ Всѣ тѣ три книги творять одинъ томъ.

²⁾ Порѣвн. статью Петра Лавровского п. з. „По вопросу о южно-русскомъ языкѣ“. („Основа“. С.-Пб. 1861; ноябрь и декабрь).

³⁾ Въ „Журналѣ министерства народнаго просвѣщенія“ читаємо: „Южный русскій языкъ всегда различествовалъ отъ прочихъ вѣтвей славянскаго языка, въ особенности же отъ церковно-славянскаго, отъ польскаго и велико-россійскаго“. (Порѣвн. „Исторію литературы русскоя“, III. 1; стор. 181.

⁴⁾ Ось-той поглядъ Закревского на рѣдну мову П. Ефименко вже въ 1862. р. назвавъ нѣсенѣтницею старечого лепетня. („Основа“. С.-Пб. 1862; октябрь; стор. 27^а).

тературы, — багато зъ нихъ, розкинутихъ по широкимъ просторамъ російскаго царства, мило згадують собѣ обычаѣ, приказки й престодушнї дотепы своихъ земляковъ“ (стор. I—II). — Вѣдтакъ каже Закревскїй, що багато критикѣвъ російскихъ уважають украинскїй вѣршѣ й пѣсенї шалѣвливыми тому, що не знають духа украинскаго. Такъ не второпають они духа Енеиды Котляревскаго, баллады Артемовскаго „Твердовскїй“, и деякихъ иншихъ творѣвъ украинскихъ, — не понимаютъ оригинальнаго гумору украинскаго. Отъ-сїя творы годѣ переказати въ якѣй-небудь иншѣй мовѣ, и всякїй перекладѣ, хоча-бъ бувъ и дуже гарный, буде тѣлько слабымъ наслѣдованемъ украинскаго оригиналу. Закревскїй радить тымъ критикамъ, щобъ не ругались „хахлацкимъ вѣршамъ“, котрыхъ они не розумѣють. Вже-жъ Украинцѣ, на-перекрѣбъ глумливымъ критикамъ не забудуть нѣколи своихъ пѣсенъ и вѣршѣвъ, а перекажуть ихъ своимъ потомкамъ.

Высказавши такї мудрошѣ, Закревскїй подавъ ось-якїй змѣстъ своего зборника: Книга I. Выбранїй пѣсенѣ й думы народнїй. — Книга II. Прислѣвья, приказки й загадки. — Книга III. Словарь украинскихъ идиѣмовѣвъ. — Книга IV. 1. Выбѣръ изъ творѣвъ сучасныхъ письменникѣвъ. 2. Статѣя истѣричнїй. Вытяги изъ грамотѣвъ, универсалѣвъ, лѣгописей, журналѣвъ и т. и. 3. Статѣя моральнаго змѣсту изъ друкованыхъ давныхъ книгъ украинскихъ. — Книга V. Граматика украинскаго нарѣчья. — Хоча-жъ Закревскїй подавъ змѣстъ пятьохъ книгъ своего твору, то выдавъ вѣнъ тѣлько три книги, се бѣ-то въ 1860. р. на-друкувавъ вѣнъ першу й другу книгу, а въ 1861. р. — третю книгу.

Друга статья передняго слова має заголовокъ „О малороссїйскихъ пѣсняхъ“ (стор. IV—VIII). Закревскїй

каже тутъ, що українські народні пісні своїмъ різно-роднимъ змістомъ, своєю легкістю и правильнимъ ла-домъ у зображеню думокъ, своїмъ багатствомъ почу-вань, своєю поезією й дотепомъ можуть рівнати ся зъ всякими подібними творами всіхъ найсвѣтнѣйшихъ на-родівъ. Змістомъ же своїмъ дѣлять ся пісні на чотири головні розряды: на воєнні (козацкі), жіночі, веселі (шутливі) й обрядові.

Потімъ згадує Закревскій про те, якъ інші етно-графы дѣлять різні роди пісень, и каже, що южнорускі пісні можна ще подѣлити пѣсля нарѣчій на україн-скій й на галицкі. Далѣ заявляє вѣнъ, що южнорускі пісні не такъ-то дуже стародавні, по-за-якъ тільки де-які зъ нихъ вѣдносять ся до XVII. вѣку, мѣжь-тѣмъ коли бѣльшу частину ихъ утворено вѣ XVIII. вѣцѣ. Опѣ-сля каже, що у своєму збѣрнику не наблюдавъ вѣнъ нѣ-якихъ рубрикъ, а перемѣшавъ народні пісні. До такого несистематичного виданя пісень спонукали его збѣрники чужинцѣвъ; — опроче, по думцѣ Закревского, пісні того-самого змісту втомлюють читача.

Изъ дальшихъ слѣвъ сеи другої статѣ довѣдуємо ся, що Закревскому були звѣстні тільки деякі попередні збѣрники українськихъ пісень, се-бѣ-то збѣрникъ Ма-ксимовича зъ р. 1827., и „Pieśni polskie i ruskie ludu ga-licyjskiego“ вѣ виданю Вацлава зъ Олеська (Львѣвъ, 1833). А вже-жъ изъ самого збѣрника пісень народныхъ можна дѣзнатись, що Закревскому були звѣстні збѣрникъ Ме-тлинського зъ р. 1854. и народні пісні, надруковані М. Гатцукомъ (1857) вѣ „Ужинку рѣдного поля“. Ажъ рѣкъ опѣсля, коли вѣнъ друкувавъ свій словарь, згадавъ вѣнъ такожъ про два збѣрники Максимовича „Українскія на-родныя пісні“ и „Сборникъ украинскихъ народныхъ пѣ-сень“ и про збѣрникъ Мордовцева (стор. 619). Дивнымъ

дивомъ склалось таке, що Закревському не були звѣстні Кульшевї „Записки о южной Руси“ (зъ р. 1856. и 1857.). Про нихъ не спомнувъ вѣнъ нѣ словечкомъ, та тільки у Словарѣ покликує ся на три инші книжки Кульшевї.

Въ кѣнци другой частини переднього слова Закревскій сказавъ дещо про свою правопись. Уже въ першій частинѣ того слова заявивъ вѣнъ, що въ его граматицѣ подано деякі дослѣды й правила правописні, та що пѣснѣ й пословицѣ записавъ вѣнъ по своѣй методѣ, уважаючи єъ за найлучшу (стор. IV). Тутъ же запримѣтивъ вѣнъ, що зъ поглядомъ на мову церковно-славянську при всякій вѣдмѣнѣ въ деκлинаціяхъ и конъюгаціяхъ треба вдержувати корѣнну букву даного слова, хоча-бъ она й инакше вимовлялась. Вѣдтакъ сказавъ вѣнъ, що надъ самоголосами *e, u, o, y* кладе ся зъ-верху якійсь значокъ, примѣромъ *Λ* (*é, ú, ó, ý*), коли они вимовляють ся якъ *i*; н. пр. пѣсокъ, ходимо, стѣль, за-му́жь. Изъ сего можъ дѣзнатись, що Закревскій придержувавъ ся въ загалѣ етимологичной правописи Максимовича, хоча вѣнъ на неѣ не натякнувъ нѣ словомъ. Отъ-сеи правописи намагавъ вѣнъ придержуватись у збѣрнику пѣсень и пословицъ, одначе въ словарѣ бачимо вже трохи вѣдмѣнну правопись; се бо писавъ вѣнъ тутъ: *вѣвця* (и *вѣвця*), *рѣвъ* (и *рѣвъ*), *вѣйсько*, *дозвѣлля*, *завѣсы*, и т. д. Такъ отже въ правописи Закревского бачимо таку путаницю, якои не зъявивъ нѣ одинъ письменникъ украинскій.

У збѣрнику народныхъ пѣсень поклавъ вѣнъ заголовокъ „Пѣсни та думки“, и, якъ уже сказано, надрукувавъ ихъ въ сумѣшъ, такъ що н. пр. пѣсля пѣснѣ любовной слѣдує пѣсня исторична, вѣдтакъ опять пѣсня любовна, потѣмъ русальна, побутова, любовна, чумацка, купалова и т. д. У своѣй збѣрнику принявъ вѣнъ по-найбѣльше матерїалъ изъ збѣрника Максимовича, надруко-

ваного въ Москвѣ р. 1827. та изъ збѣрки Вацлава зъ Олеська, и тѣлько невеличке число пѣсень надрукувавъ вѣнъ изъ своєї збѣрки. Чотыри пѣснѣ (№ 21. 24. 138. 182) вѣймивъ вѣнъ изъ драматичного твору Котляревского „Наталка Полтавка“, вѣдтакъ надрукувавъ одну пѣсню Степана Писаревского (№ 23),¹⁾ що починає ся словами „За Нѣмань иду“, и ще деякѣ иншѣ зразки письменной литературы. Всѣхъ пѣсень Закревскій надрукувавъ 190. Ђго збѣрничокъ має деяку вагу хѣба лишъ за-для примѣтокъ, що ихъ вѣнъ надрукувавъ пѣсля деякихъ пѣсень.

Пѣсля збѣрника пѣсень слѣдують два додатки („прибавленія“), а то: 1. „*О бывшемъ нѣкогда отношеніи Малой Россіи къ Польшѣ*“ (стор. 23—132)²⁾; — 2. „*Нѣсколько словъ о движеніи мелодіи (modus, Modulation) малороссійскихъ пѣсень*“ (стор. 133—136).

Важнѣйшою є друга збѣрка етнографична: „*Малороссійскія пословицы, поговорки и загадки и галицкія приповѣдки*“ (Москва, 1860). Въ передньому словѣ Закревскій згадує про галицкѣ приповѣдки й загадки, збѣранѣ Грив. Илькевичемъ (Вѣдень, 1841). Вѣнъ хвалить сей збѣрникъ и каже, що въ йому бѣльша частина матеріалу суть чисто-украинскѣ приповѣдки, та що ихъ тѣлько правописью и деякими окремыми формами приспособлено до нарѣчя галицкого (стор. 139). Вѣдтакъ заявляє, що крѣмъ збѣрника приповѣдокъ Илькевича вѣнъ корыстувавъ ся мѣжъ иншимъ малою збѣркою приповѣдокъ, надрукованыхъ у граматичѣ Йосипа Левицкого, та що около 300 пословиць удалось ему вдержати въ памяти своѣй вѣдъ молодого вѣку. Опѣсля зауримѣчає вѣнъ, що су-

¹⁾ Про Степана Писаревского гяди „Исторію литературы рускои“, II. 1; стор. 252—255.

²⁾ Огъ-сю свою розвѣдку историчну Закревскій написавъ зъ поглядомъ на пѣсню народну про Бондарѣвну.

проти Нѣмцѣвъ, Полякѣвъ и Великорусѣвъ Украинцѣ мають превелике число приповѣдокъ, котрыми они вмѣють прикрашати всяку свою розмову. Всѣхъ „приповѣдокъ, присловокъ и примовокъ“ надрукувавъ вѣнъ 3.878, та додавъ до нихъ 194 загадокъ. Въ выданю приповѣдокъ Закревскій заявивъ, що єму добре звѣстнї збѣрники приповѣдокъ польскихъ, нѣмецкихъ и французскихъ; се бо показувавъ вѣнъ часто, якъ поодинокї приповѣдки украинскїй выражають ся въ мовѣ польскѣй и нѣмецкѣй. Подекуды наводивъ вѣнъ такожъ одвѣтну приповѣдку французску, ба й латиньску.

У третїй книзѣ „Старосвѣтского Бандуристы“ надруковано „Словарь малороссійскихъ идиомовъ“ (Москва, 1861). На заголовнѣмъ листѣ Закревскій поставивъ епиграфъ изъ народного прислѣвья: „Велика русьска мати! Украина — ненька рѣдненька, — ви мова не полова!“ У вступѣ сказавъ вѣнъ напередѣ дещо про украиньске нарѣчє въ загалѣ и про походженє єго. Вѣнъ запримѣтивъ слѣды украиньского нарѣчья вже въ Остромировѣмъ Евангелїю (зъ р. 1057), въ обохъ Изборникахъ Святослава (1073, 1076), въ Крилоскѣмъ Евангелїю (1143), въ лѣтописи Несторовѣй, Київскѣй и въ Волянсько-галицкѣй, у Словѣ о полку Игоревѣмъ и въ багато иншихъ памятникахъ. Вѣдтакъ украиньске нарѣчє подѣливъ вѣнъ на пять пѣднарѣчїй: 1. полтавске (Переяславско-Чигириньське), 2. слобѣдске (въ Харкѣвскѣй губерніи), 3. волянсько-подѣльске, 4. галицке й карпато-руське, 5. бѣлоруске пѣднарѣчє. Про мову бѣлоруску сказавъ вѣнъ, що она була колись великорускою, але занастидася чи-мало пѣдъ впливомъ польщины. Вѣнъ запримѣтивъ, що той книжний языкъ, въ котрѣмъ Украинцѣ вѣдъ початку XV. до половини XVIII. вѣку списували свои акты, лѣтописи, проповѣди и т. и., не бувъ бѣлорускимъ. Се була мѣша-

нина языка церковно-славянського, польського й народного українського. Вкінці заявивъ вѣнъ, що въ словарь его ввійшли тільки тї українські слова, котрі рѣзнять ся вѣдъ слѣвъ російськихъ, и вважають ся ідіомами, — отже: 1. слова українські й галицькі; 2. польські, нѣмецкі, латинські, котрі въ нарѣчю южнорускѣмъ одержали право горожанське; 3. слова російські, котрі на Украинѣ уживають ся въ иншѣмъ значѣнню, або въ иншій формѣ; н. пр. багатый, глибокій, дужій, м'ясо, плести, поступовати и т. д. Такъ отже сей словарь, по думцѣ Закревского, може бути придатнымъ не тільки для славянськихъ фильольоівъ, але й для рускихъ историкѣвъ.

Вже изъ сихъ слѣвъ можъ дѣзнатись, що вѣдомости Закревского про суть мовы української були хаотичні, — що вѣнъ уважавъ словами українськими такожъ терміны польські, ба й нѣмецкі та латинські, котрі знаходились у грамотахъ, або въ творахъ письменникѣвъ южнорускихъ. Та й не дивота, що спорудникъ словаря, живучи трицять рокѣвъ на чужинѣ, не з'умѣвъ уже гараздъ розрѣзняти слѣвъ українськихъ вѣдъ польськихъ та російськихъ. Все-жъ таки выкорыставъ вѣнъ трохи-не всю литературу, котра тогдѣ до его працѣ могла вѣдноситись. Въ оглядѣ жерель, надрукованѣмъ послѣ словаря (стор. 617—624), Закревскій вычисливъ 62 творы, котрыми вѣнъ хѣснувавъ ся. Мѣжъ сими жерелами вызначують ся особливо ось-які: Лексіконъ славенороскскій Памвы Берынды, лѣтописи Самовидця и Величка, Діяріюшъ Ханенка, граматика „малоросскійского нарѣчя“ А. Павловского (С.-Пб., 1818), граматика языка руского въ Галиціи Йосипа Левицкого (Перемышль, 1834), Енеида Котляревского, повѣсти й два драматичні творы Квѣтки, Кобзарь Шевченка, Граматка, Хата й Чорна Рада Кульша, оповѣдана Марка Вовчка и т. и. Далѣ каже

Закревскій, що свій словарь ставъ вѣнъ укладати р. 1840., та що свою працю скѣнчивъ р. 1861. Въ отъ-сѣмъ часѣ зѣбравъ вѣнъ 11.127 идиомѣвъ. А вже-жъ цѣлого богатства мовы южнорускои не мѣгъ вѣнъ вычерпати, — багато слѣвъ не мѣгъ учути тому, що вѣдъ р. 18-9. живъ на чужинѣ. Вѣнъци заявляє, що для будущихъ лексикографѣвъ словарь его буде матеріяломъ и пѣдмогою, и вѣд-такъ вѣдзываетъ ся до нихъ окликомъ: „Помагай, Боже! До готовои колоды добре огонь пѣдкладати!“ (стор. 624).

Хоча въ словарь Закревского надруковано чи-мало слѣвъ чужихъ, якѣ вѣнъ знайшовъ въ актахъ и лѣтописяхъ рускихъ, то все-жъ менша половина слѣвъ може вважати ся пригожимъ матеріяломъ для украиньского словаря. Тому-то украиньскій лексикографъ скаже Закревскому спасибѣгъ за его велику працю, котроѣ вѣнъ намагавъ надати прикметы вчености. Хочъ отже Шыпинъ заявивъ, що Закревскій зложивъ свій словарь въ старомоднѣмъ стилю безъ знаемости зъ науковою фильольогичною методою, то таки признавъ сей критикъ, що у спорудника словаря було практичне знане и здоровый змыслъ.¹⁾

Пѣсля „Словаря“ надруковано ще поганенькѣй вѣршь Закревского п. з. „Розставанье зъ Бандуристою“ (стор. 625—626). Авторъ, пращаючи ся зъ коханымъ своимъ дитятемъ, бажае ему, щобъ вышло у свѣтъ безъ бою, — щобъ ему такъ поталанило, якъ ось повело ся „Описи Кѣвськой“.²⁾ А вже-жъ батько непотрѣбно журить ся, бо дитя жваве, недукаве, про-те дехто може й безъ прохання его вподобас. Опѣсля спорудникъ „Бандуристы“ дякуе Богу за те, що ему помѣгъ вѣдпровадити словничокъ чи-

¹⁾ „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 346.

²⁾ Закревскій натякнувъ тутъ на свой творъ „Лѣтопись и описание города Кѣва“ (Москва, 1858). Сю працю вѣнъ переробивъ та розширивъ и выдавъ еъ р. 1868. въ Москвѣ п. з. „Описание Кѣва“.

малый, надъ котрымъ вѣнъ рокѣвъ безъ лѣкѣвъ працювавъ „якъ чалый“.

„Старосвѣтского Бандуристу“ Закревского оцѣнивъ критично П. Ефименко въ Петербургской „Основѣ“, 1862; октябрь, стор. 27—48⁶. Критикъ попрѣкнувъ Закревского напередъ за тѣ, що вѣнъ свою рѣдну мову называвъ нарѣчемъ, въ котрѣмъ годить ся писати дещо для забавы. Вѣдтакъ заявивъ Ефименко, що сей этнографъ изъ збѣрникѣвъ Максимовича и деякихъ иншихъ выбравъ тѣлько такій пѣсенъ, якій не мають великой ваги, — що вѣнъ въ загаль не бувъ способнымъ до выдавництва матеріалу этнографичного. Критикъ сказавъ далъ, що коли-бъ Закревскій бувъ зайнявъ ся порѣвнанемъ украинскихъ пѣсенъ изъ иншими славянскими, то мѣгъ бы бувъ дѣзнатись, що деякі зъ нихъ суть вельми стародавнїи, мѣжъ-тымъ коли вѣнъ думавъ, що найдавнѣйшіи пѣсенъ украинскїи вѣдносять ся до вѣку XVII. Вѣдтакъ не вподобавъ ся критикови такожъ способъ выданыя приповѣдокъ. Бо вже-жъ коли Закревскій знавъ гараздъ нѣмецку литературу, чому вѣнъ не йшовъ за Нѣмцями въ выданю збѣрника приповѣдокъ? Не въ алфаветичномъ порядку, а по групамъ треба було укладати сей матеріалъ этнофичный, се-бъ-то такъ, щобъ у кождѣй групѣ находились прислѣвья, вѣдносячи ся до окремыхъ предметѣвъ и думокъ; — н. пр. въ першѣй групѣ могли бы бути помѣщенїи прислѣвья религїйни, въ другѣй — моральни, въ третѣй митологични и т. д. Опѣсля зауримѣтивъ критикъ, що деякі прислѣвья надруковано недоладно, або у формѣ скороченѣй. — Такожъ и словарь Закревского, по словамъ критика, не може вважати ся вдоволяющимъ. Вказавши на недостатѣ сеи працѣ, Ефименко кѣпичитъ свѣдїи оглядъ критичный ось-якъ: „Судячи по першому тому „Старосвѣтского Бандуристы“ годѣ сподѣватись,

щобъ изъ рукъ Закревского вышло що-небудь путнього; — особливо можь сумнѣватись, щобъ вѣнъ зъумѣвъ зладити украинську граматику. „А впрочѣмъ, дай, Боже, нашому теляти вовка поймаѣ!“

11. Иванъ Рудченко.¹⁾

Предки Ивана по батьку, Якову Рудченку, були козаками, щѣ зъ-перегодомъ стали служити въ войску російскѣмъ. Дѣдъ Ивана бувъ ветераномъ зъ р. 1812. Прадѣдъ по матерп, „чоловѣкъ грецкои націѣ“, воювавъ въ семилѣтнѣй вѣйнѣ, дѣдъ же по матерп бувъ професоромъ „ельоквенціѣ“ въ Киѣвскѣй академіи. А вже-жъ батько Ивана бувъ малымъ чиновникомъ въ Миргородѣ Полтавскои губерніѣ, де було й гнѣздо роду Рудченкѣвъ.

Иванъ Рудченко родивъ ся въ Миргородѣ р. 1845. Вѣнъ учивъ ся въ Миргородскѣй, вѣдтакъ у Гадяцкѣй повѣтовѣй школѣ, и скѣнчивши двѣчи той курсъ бажавъ перейти въ гимназію, але батько за-для бѣдности не мѣгъ посылати его въ школу. Тому-то чотырнацятилѣтнѣй хлопецъ ставъ служити въ Гадяцкѣмъ „казначействѣ“ (урядѣ скарбовѣмъ). Уже въ тому молоденькому вѣку полюбивъ вѣнъ народну поезію и ставъ збирати матеріялъ этнографичный. Коли вѣдтакъ р. 1861. Василь Бѣлозерскѣй почавъ выдавати въ Петербурзѣ „Основу“, то Рудченко пославъ у редакцію пѣсенѣ й казки, записанѣ зъ устѣ народу. Але-жъ въ „Основѣ“ надруковано тѣлько одну казку п. з. „Про зозуль, посмѣттюхъ и гадюкѣ“ (1862; сентябрь, стор. 105—107⁴⁾),²⁾ а весь иншій мате-

¹⁾ А. Н. Пыпинъ, „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 369—374.

²⁾ Подавши сю казку, Рудченко подписавъ себе криптонимомъ „Иванъ Руина“.

ріяль, що его Рудченко бувъ пославъ редакціи, запропастивъ ся, коли той журналъ переставъ видаватись. Въ 1863. р. Рудченко перейшовъ на службу въ Полтаву зъ авансомъ, але та служба не була ему по-нутру. Вѣнь бачивъ недостачу своєї освѣты й бажавъ доповнити єѣ; — про-те р. 1864. вѣнь вийшовъ у вѣдставку, и вѣдтакъ поѣхавъ у Киѣвъ, сподѣваючись, що тамъ пѣдготовить ся до принята въ университетъ. Але надѣя его не сповнилась, и вѣнь принявъ участь въ редакціи „Киѣвлянина“, що его засновавъ тогдѣ професоръ Виталій Шульгинъ. Мѣжь иншими статьями надруковано тутъ деякі етнографичнї розвѣдки Рудченка. Зъ-перегодомъ вѣнь вернувъ ся до службы державнои: зъ-першу служивъ въ Житомирѣ въ контроли й при губернаторѣ, потому въ Киѣвѣ, де бувъ чиновникомъ „по крестьянскимъ дѣламъ“ при генераль-губернаторѣ. Опѣсля управлявъ вѣнь казенною палатою въ Витебску й въ Херсонѣ.

Въ 1869. р. выдавъ Рудченко въ Киѣвѣ першїй выпускъ свого етнографичного збѣрника п. з. „Народныя южно-русскія сказки“ (8^о, сторѣнь XI + 216). Найбѣльше етнографичного матерїалу подали ему А. Петруняка, И. П. Новицкїй и Опанасъ Рудченко; вѣдтакъ доставъ вѣнь народнї казки ще вѣдъ одинадцяти иншихъ збирачѣвъ, мѣжь котрыми вызначають ся Ст. Лоначевскїй и Ол. Шишацкїй-Иллїчъ.

Въ переднѣмъ словѣ до свого збѣрника Рудченко запримѣтивъ напередѣ, що при живѣмъ тогдѣшнѣмъ интѣресѣ для вивченя памятникѣвъ народнои словесности дуже мало выдано казокъ украинськихъ. Правда, що на сї казки письменники звертали свою увагу,¹⁾ але се дѣялось дуже рѣдко зъ мотивѣвъ науковыхъ. „Польскїй-жъ

¹⁾ Мѣжь тыми письменниками вызначувавъ ся Олександръ Н. Аванасевъ, котрый р. 1855—1863. выдавъ у Москвѣ „Русскїя народныя сказки“.

вченій й литераты (писавъ Рудченко), помѣщуючи въ выданныхъ своихъ украинскій казки, спонукувались до такой работы трохи-не все своими политичными тенденціями. Они-то намагали доказати (або тѣлько натякали на тее), що тѣ творы народнїй (выдаванї по-найбѣльше въ перекладахъ и перерѣбкахъ польскихъ)¹⁾ належать народови, котрый є тѣлько вѣткою народу польского. Не дивно проте, що такї перерѣбки народныхъ творѣвъ, освѣченї подобнымъ свѣтломъ, оказались непридатными для пѣзнаня южнорусского народу. Въ великорусскій же литературѣ до украинскихъ казокъ зъявились найпаче художницкїй вѣдносины. Якъ тѣлько въ якбї казцѣ були якї-небудь естетичнїй прикметы, то сѣ перекладали або перерѣблювали иногдѣ на „литературный языкъ“,²⁾ а иногдѣ й на южнорусскій.³⁾ При такбї работѣ выкидувано часто тее, що въ казцѣ здавало ся злишнимъ, а натомѣсць вставлявано вѣдрывки зъ другої казки. Иногдѣ-жь тее, щѣ выкинено въ оповѣданю, доповнювалось фантазією автора; — ба, бывало й таке, що зъ двохъ казокъ складано одну и т. и. Хоча-бъ отже казки подобными перекладами та перерѣбками й зыскали яконсѣ художницкѣй за-красы, то за тее втрачували они науково-этнографичный интересъ“ (стор. VII).

Даль каже Рудченко, що хоча й выдано кѣлька казокъ украинскихъ такъ, якъ ихъ записано зъ народныхъ

¹⁾ Рудченко цитує тутъ „Athenaeum“ зъ р. 1841—1850., „Lud ukraiński — A. Nowosielskiego“ (Wilno, 1857), „Opis powiatu Wasylkowskiego“ и „Piw kory kazok“ С. Осташевского (Wilno, 1850).

²⁾ На пр. „Степныя сказки“ (1852); „Украинскія сказки“ — Данилевского (1863) и т. и.

³⁾ Рудченко ввазує на „Наськї українські казки“ — Иська Материнки (Йосипа Бодянского) и на деякї народнїй оповѣданя Марка Вовчка та Стороженка.

усть, то они теперь недоступни не тільки для публики, але й для вченихъ, по-за-якъ они суть порозкидувані по рѣзнихъ журналахъ и часописяхъ, изъ котрыхъ деякі стали ся бібліографичною рѣдкѣстю. Та й въ загалѣ годѣ заперечити (запримѣчує Рудченко), що казокъ украинськихъ выдано доси дуже мало, дарма, що южнорускій нарѣдъ казками богатый такъ, якъ и всякій иншій нарѣдъ славянскій.

Въ першѣмъ выпускѣ своего збѣрника Рудченко помѣстивъ такі казки й байки зъ варіантами, які записано прямо зъ народныхъ усть, и якихъ дотѣль нѣгде не надруковано. Вымокъ становлять тільки пять казокъ, котрі передруковано зъ „Черниговскихъ губернскихъ Вѣдомостей“. Вѣдтакъ заявивъ Рудченко, що вѣнъ при редакціи казокъ старавъ ся, не пропустити нѣчого, що могло бы служити матеріяломъ для вивченя южнорускихъ нарѣчій зъ ихъ фонетичными та лексикографичными прикметами (стор. IX).

Въ кѣнци переднього слова Рудченко сказавъ дещо про порядокъ, въ якому вѣнъ розложивъ казки у своему збѣрнику. Вѣнъ не придержувавъ ся рубрикъ такихъ, що натякали-бъ на науковий подѣлъ казокъ, — отже вѣнъ не похваливъ подѣлу на казки митичной и богатырской періоды, на казки побуту пастушого, характеру зооморфичного, антропоморфичного и т. и. Такі подѣлы — по думцѣ Рудченка — являють ся подекуды недоладными, тому-що дуже часто въ однімъ памятнику зустрічають ся очерты рѣзнихъ періодѣвъ побуту й свѣтогляду. Такъ отже тільки одноцѣлній казки поклавъ вѣнъ одну за другою. Въ подѣлѣ казокъ на категоріи Рудченко корытувавъ ся бѣльшь народнымъ подѣломъ казокъ, нѣжь методою науковою; н. пр. казки про звѣрѣвъ, про птицѣ и такі инші вѣнъ надрукувавъ усѣ вкупѣ; потому по-

містивъ казки про нечисту силу, далъ про змиѣвъ, про богатырѣвъ, и тымъ подѣбнѣи, а въ кѣнци своего збѣрника выдавъ вѣнъ казки чисто побутовѣи: про былицу, бувальщину... Опроче, по думцѣ Рудченка, въ выданю етнографичныхъ матеріалѣвъ, особливо-жъ казокъ, треба пѣклуватись не такъ подѣломъ ихъ въ рубрики, якъ радше совѣстнымъ и повнымъ выставенемъ тыхъ дорогоцѣнныхъ памятникѣвъ народного творчества, щѣ вважають ся живымъ ключемъ для вивченя побуту народного (стор. XI).

До сего переднього слова Рудченка навязує Пыпинъ деякѣи свои примѣтки, кажучи мѣжъ иншимъ, щѣ се трудна справа, вкупѣ зъ текстомъ подавати такожъ матеріалъ для вивченя нарѣчѣи. Таке завданє трудно сповнити найпаче за-для того, щѣ записуване дѣялектичныхъ прикметъ мовы домагає ся не тѣлько уваги не-абы-якои, але й спеціальныхъ фольологичныхъ вѣдомостей.¹⁾

Въ переднѣмъ словѣ до другого выпуску народныхъ казокъ²⁾ заявивъ Рудченко, щѣ вѣнъ, приступаючи до выдання свого збѣрника, бувъ задумавъ, пустити въ свѣтъ тѣлько такѣи казки, щѣ ихъ ще нѣгде не надруковано. Але вже въ першѣмъ выпускѣ передрукувавъ вѣнъ кѣлька казокъ изъ „Черниговскихъ губернскихъ Вѣдомостей“, щѣ вважають ся рѣдкѣстью библиографичною. У другому-жъ выпускѣ передрукувавъ вѣнъ изъ „Молодика“ и зъ „Черниговского Листка“ деякѣи казки, щѣ ихъ изъ устъ народу були записали Костомарѣвъ и Номисъ.³⁾

¹⁾ „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 371—372.

²⁾ Въ другому выпускѣ „Народныхъ южнорусскихъ сказокъ“ в I+209 сторѣнѣ.

³⁾ Мѣжъ чотырнацяти збирачами, щѣ Иванови Рудченкови подали етнографичный матеріалъ, вызначують ся Опанась Рудченко, А. Петруняка та И. П. Новицкѣи.

Всѣхъ народныхъ українськихъ казокъ въ першомъ и другомъ выпускѣ своего збраника Рудченко надрукувавъ — 137 (83 + 54).

Важнѣйшимъ уважає ся другій етнографичный збраникъ, що єго выдавъ Рудченко р. 1874. въ Киввѣ п. з. „Чумацкія народныя пѣсни“ (8^о, сторѣнь XIII + 257). Въ передньому словѣ спорудникъ сего збраника высказавъ важны думки про асоціацію въ побутѣ народномъ. Ось и важнѣйшій зразки писаня єго про сю справу: „Въ экономичномъ житю нашего часу идея асоціаціѣ має значѣне дуже важне. Мѣжь-тымъ коли зъ одного боку зъявляють ся щоденно великій компаніѣ акціонерскій, якъ н. пр. банковій, зельзнодорожній й другій, котрї захоплюють у свои руки торговлю и промыслъ краю, и дробныхъ промысловцѣвъ роблять слугами та людьми рабочими, то зъ другого боку та-сама идея асоціаціѣ стає ся помѣчу такожь ось-тымъ бѣдолахамъ. Се бо засновують ся рѣзні товариства, найпаче ремѣсничї, котрї подекуды старають ся нести пѣльгу бѣднїѣ класѣ суспѣльности й оборонити народну масу вѣдъ тяжкою долѣ пролетарія. Хоча-жь першї змаганя сихъ товариствъ являють ся несмѣлыми, а подекуды й невдатными, то все-жь є надѣя, що идея асоціаціѣ пустить глубока коренї въ житє народу, и стане єму помѣчу въ розвою экономичномъ. Такъ отже тї, котрї выучують народный побутъ, повинні звертати свою увагу на всякї проявы сєи идеѣ якъ у минушомъ, такъ и въ теперѣшнемъ часѣ“.

„Всѣ признають правду сего высказу, що Великорусы мають хистъ до промыслу й торговлѣ, — въ загалѣ до асоціаціѣ: Великорусъ до сего дня зберѣгъ общину, дарма, що она вкорочує личну єго свободу... А вже-жь Малорусы втратили вже давно первѣстный, общинный ладъ житя, — они проявляють изъ-давна индивидуализмъ

у кождѣмъ напрямъ свого побуту. Про родовый, семейный побуть збереглись у нихъ тѣлько згадки въ пѣсняхъ весѣльныхъ. Тому-що семьѣ Малоруса дѣлять ся на вѣтки, являе вѣнь мало кебеты до промыслу, а за те любить свою хату, свое село й поле. Все тее спонукало декого казати, що Малорусы — неспособнѣи до промыслу й торговлѣ, — що у нихъ нема національного купецтва, — що тѣлько Великорусы вызначують ся таланомъ купецкимъ. Тутъ принято очевидячки наслѣдокъ за причину. Уже-жь въ народѣ малорускѣмъ не могла вытворити ся широка дѣяльнѣсть торговельна, тому-що услѣвья житя не давали розвиватись торговѣи клясѣ національнѣи. Въ часѣ историчного розвою украиньского козацтва, пытаня политичнѣи й національнѣи, хоча може й повстали первѣстно на засновку соціально-економичнѣмъ, высунули ся на першѣи плянь картины суспѣльно-народной. Звышь трѣохъ вѣкѣвъ Малорусы були приневоленѣи, обороняти батькѣвску вѣру й народнѣсть, та й бороти ся зъ тыми, котрѣи не тѣлько намагали занапастити малоруску народнѣсть, але й обернути въ хлопѣвъ всѣхъ тыхъ, щѣ до неи належали. Не дивно про-те, що въ такѣмъ народнѣмъ побутѣ не могло розвинути ся національне украиньске купецтво... Все-жь таки Южнорусы въ историчнѣмъ житю проявляли наклѣнъ до торговлѣ, — ба, они вели не тѣлько внутрѣшню, але й зовнѣшню торговлю. Репрезентантами внутрѣшньої торговлѣ были крамарѣ, мѣщане, мѣжь-тымъ коли зовнѣшньою торговлею займались Запорожцѣ, котрѣи весь свѣй побуть засновували на ассоціаци. Органами-жь зовнѣшньої торговлѣ были наипаче чумаки“.

„Чумацтво — се одна изъ важѣйшихъ экономичныхъ прикметъ демократичного побуту Украины; чумаки — се не окрема каста, котра-бъ рѣзнила ся своими

звичаями й інтересами вѣдь народнои громады. Чумацтвомъ займали ся въ догоднѣмъ часѣ не тѣлько лейстровѣ козаки, але й сѣчовики, ба й мѣщане. Зѣ-годомъ пѣклували ся чумацтвомъ такожь дробнѣи панки украинскѣи, — потомки сотникѣвъ, вѣйсковыхъ та бунчуковыхъ товаришѣвъ, канцеляристѣвъ и пѣдканцеляристѣвъ; — такожь они посылали неразъ свои паровицѣ въ дорогу. Условины давного побуту выкликали организацію чумацтва въ артѣль, валку, котра засновувалась на идеи асоціаціѣ“...

Далѣ каже Рудченко, що типъ чумаковѣвъ вже вымирае при новыхъ условинахъ економичныхъ, въ добѣ будовы зельзныхъ дорѣгъ. Зѣ упадкомъ же чумацтва на Украинѣ зчезнуть поволи й тѣ слѣды, по котрыхъ можна було-бъ угадати, якою була-бъ украинська торговля, коли-бъ житѣва течѣя Украины не була вздержана чужими впливами й звернена въ иншѣи сторони.

Хоча-жь вывчене чумацтва зѣ огляду економичного е справдѣ потрѣбне, то все-жь, по думцѣ Рудченка, попереду годить ся зайнятись исторично-етнографичнымъ дослѣдомъ про чумаковѣвъ. Тому-жь, що се не такъ легко написати исторію чумацтва на основѣ давныхъ документѣвъ, то поки-що треба въ сѣй справѣ хѣснутись памятниками народного творчества, се-бѣ-то пѣснями чумацкими. Тѣи-жь пѣснѣи годить ся записувати вже й для того, що типъ чумаковѣвъ вымирае, и що такожь пѣснѣи чумацкѣи не довго жити-мутъ въ устахъ народу.

Збираючи матеріялы до своего выдана, Рудченко користувавъ ся не тѣлько збѣрниками рукописными, але й друковаными. Рукописнѣи збѣрники подали ему: П. Кулѣшь, И. П. Новицкѣи, Ф. Штангаймъ, Л. Ильницкѣи, Т. Шевченко, Д. Пильчикѣвъ, К. Кибальчицѣ, А. Русовъ, С. Метлинскѣи и Опанасъ Рудченко. Пѣснѣи ось-тыхъ збѣрникѣвъ записано въ губерніяхъ Киѣвскѣи, Чернигѣв-

екбій, Полтавскій, Харкбвскій, Катеринославскій, Херсоньскій и Таврицкій. Одинацять чумацких пѣсень записавъ самъ Ив. Рудченко въ рѣзнихъ мѣсяхъ, найпаче-жь въ губерніи Полтавскій.

Вѣдтакъ заявляє Рудченко, що въ него пѣдъ руками було бблшь 250 варіантѣвъ, та що зъ сихъ варіантѣвъ выдобувъ тѣлько 65—70 пѣсень. А вже-жь у друкованю варіантѣвъ Рудченко придержувавъ ся новои метода, котру приняли тогдѣ Чубиньскій, Антоновичъ и Драгомановъ. Ось-яка тота метода: Выдавецъ не друкувавъ то-тожныхъ вѣршѣвъ въ варіантахъ одной пѣснѣ, але выбиравъ такій текстъ пѣснѣ, щѣ его вважавъ найбблшь повнымъ и поправнымъ. Вѣдтакъ поклавши той текстъ засновкомъ, Рудченко выписувавъ изъ варіантѣвъ тѣлько тѣ вѣршѣ, котрѣ не були схожѣ зъ тымъ прототипомъ, и вѣдтакъ выначувавъ ихъ цифрами й буквами для порѣвнаня зъ текстомъ основнымъ. Такимъ способомъ скоротивъ вѣнъ выдане варіантѣвъ, але-жь подавъ спроможнѣсть тямущому читачеви, реституовати даный варіантъ въ цѣлости. А вже-жь Пыпинъ не зовсѣмъ похваляе таку методу выданя варіантѣвъ. Вѣнъ каже, що лучше було-бъ придержувати ся въ сѣй справѣ середньої дороги, се-бѣ-то зазначувати окремо варіанты коротенькѣ, а замѣсь довгого ряду циферъ та цитатѣвъ, друкувати цѣлкомъ тѣ варіанты, въ котрыхъ вѣдмѣна тексту досыть значна.¹⁾

Про систему свого выданя каже Рудченко, що вѣнъ не мѣгъ рѣшитись, дати кождому вѣддѣлу пѣсень окремый заголовокъ, бо часто одна й та-сама пѣсня зъявляє очерты для характеристики рѣзнихъ ситуацій и фактѣвъ житя народногo. Тому-то выдавъ вѣнъ пѣснѣ въ ось-

¹⁾ „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 373—374.

якѣмъ порядку: Навпередъ поклавъ вѣнъ пѣснѣ про приготавля чумаковъ, ити въ дорогу (пѣсня I—VI), далѣ йдутъ пѣснѣ, зъображающі чумаковъ у дорогѣ (VII—X), вѣдтакъ пѣснѣ про тее, якъ чумаки плють-гуляють (XI—XXIV), вѣднці-жъ идутъ пѣснѣ, щѣ въ нихъ спѣвають про недугу й смерть чумаковъ въ дорогѣ (XXV—XXXVIII). Се — чисто чумацкій пѣснѣ, щѣ зъображають побуть чумака въ дорогѣ. Але-жъ чумаки нѣколи не творили касты, котра-бъ рѣзко выдѣлилась изъ-посередъ громады. Они, пробуваючи дома, жили саме такъ, якъ и другі громадяне. Такъ отже Рудченко збравъ и такі пѣснѣ, въ котрыхъ малюють ся вѣдносины чумаковъ до семьѣ домашньої и на вѣдворѣтѣ (пѣсня XXXIX—LXV).¹⁾ Въ кѣнци збѣрника надрукувавъ вѣнъ одну пѣсню изъ збѣрника Головацкогго про чумака-коломыйця.

Опѣсля заявляе Рудченко, щѣ групуючи пѣснѣ, вѣнъ выдѣливъ изъ-помѣжъ варіантовъ пять пѣсень (LXVII—LXXI), котрі по складѣ й тонѣ мовы не можуть уважатись народными. Але-жъ вѣнъ приймивъ ихъ у свѣй збѣрникъ томѣ, щѣ ихъ спѣвають не тѣлько на правѣмъ, але подекуды й на лѣвѣмъ боцѣ Днѣпра. Ті пѣснѣ складались понайбѣльше для забавы паньскои, а зъ паньскихъ дворѣвъ черезъ козачковъ и офиціалистѣвъ перейшли помѣжъ нарѣдъ.²⁾

Послѣ чумацкихъ пѣсень Рудченко надрукувавъ покажчикъ пѣсень по мѣсци ихъ записокъ. Вѣдтакъ запримѣтивъ вѣнъ, щѣ дехто мѣгъ бы попрѣкнути его за-для того, щѣ вѣнъ уложивъ покажчикъ не по говорамъ и нарѣчямъ, але по губерніямъ и повѣтамъ. Одначе Рудченко

¹⁾ Числомъ LXVI. зазначивъ Рудченко чотыри вѣдрывки чумацкихъ пѣсень; вѣдтакъ надруковано ще шѣсть пѣсень чумацкихъ. Остановою (LXXII.) е пѣсня про чумака-коломыйця.

²⁾ Рудченко каже, щѣ такихъ пѣсень е чи-мало въ „Ужинку рѣдного поля“ (Москва, 1857).

выправдує ся тымъ, що вѣнъ, стараючись зъединити рѣз-
нѣй, часто й недоладнѣй правописи тексту пѣсень, не мѣгъ
докладно вѣдати всякѣ вѣдѣнки говорѣвъ, а то вже й
для того, що збирачѣ українськихъ пѣсень не були фи-
льольоїи, а вважались тѣлько етнографами, або компози-
торами музикальними. Тутъ заявляє вѣнъ, що чумацкѣй
пѣснѣ були для него головнымъ жереломъ при писаню
етнографичного огляду. Ось-ту статью надруковано пер-
вѣстно въ „Вѣстнику Европы“ (1872, сентябрь и октябрь).
Вѣдтакъ Рудченко поправивъ и розширивъ єѣ, по-за-якъ
доповнивъ єѣ короткимъ нарисомъ исторіѣ чумацтва вѣдъ
давнихъ часѣвъ ажъ до сего дня. Надруковано-жь ту
статью у збѣрнику чумацкихъ пѣсень п. з. „Чумаки въ на-
родныхъ пѣсняхъ“. (Етнографическѣй очеркъ; стор. 1—78).

Гарну сю етнографичну статью подѣливъ Рудченко
на десять рубрикъ. Ось и они: 1. Зачатокъ чумацтва
(стор. 1—9). — 2. Чумаки въ давнѣмъ и теперѣшнѣмъ
часѣ (9—24). — 3. Чумаки дома (24—31). — 4. Выѣздъ
изъ села й проводы (32—35). — 5. Домашнѣй пѣсля про-
водѣвъ (35—45). — 6. Чумаки въ дорозѣ (45—50). — 7. На-
пады на чумацѣвъ (50—58). — 8. Туга й гульня чума-
цѣвъ (58—67). — 9. Смерть чумака въ дорозѣ (67—72).
— 10. Домашнѣй дожидають чумацѣвъ; они вертають ся
домѣвъ (72—78).

Въ кѣнци збѣрника надруковано ще „Словарь“ тыхъ
слѣвъ, що рѣдше уживають ся, зъ деякими прислѣвьями,
що вѣдносять ся до побуту чумацкого (стор. 245—257).
Вѣдтакъ въ додатку до збѣрника вызначають ся ще ме-
льодѣй дванайцяти пѣсень чумацкихъ, що ихъ поклавъ
на ноты Микола Лисенко.

Сей свѣй збѣрникъ присвятивъ Рудченко Михайлови
П. Драгоманови й передъ самими пѣснями поставивъ два
єпиграфы, першѣй — Микола Гоголя, а другѣй — Михайла

Максимовича. Годящимъ епіграфомъ для збѣрника українськихъ народныхъ пѣсень суть найпаче слова Гоголевѣ: „*Пѣсня для Малороссіи — все: и поэзія, и исторія и отцевская могила...*“

12. Павло Чубиньскій.¹⁾

Павло Плятонович Чубиньскій родивъ ся 15. сѣчня. р. 1839. въ мѣстечку Борисполѣ, Переяславского повѣту, Полтавской губерніѣ, — походивъ изъ небогатои дворянскои семьѣ. Вѣнъ учивъ ся у другѣй Киѣвскѣй гимназій, вѣдтакъ въ университетѣ Петербургскѣмъ и кѣнчивъ тутъ курсъ въ 1861. р. кандидатомъ по правничому факультету.²⁾ Потому ставъ займатись учительствомъ у Киѣвѣ и тымъ часомъ працювавъ надъ своею освѣтою, приготавлиючи ся взяти катедру исторіѣ російскихъ законѣвъ. Одначе ему не довело ся выконати своихъ замѣрѣвъ. Мѣжь-тымъ працювавъ вѣнъ у недѣльныхъ школахъ въ хосенѣ народной освѣты³⁾ й самъ розвѣвъ таку школу въ своему рѣдному Борисполѣ.⁴⁾ Та отъ, небавомъ зъявились гасителѣ свѣтла: Чубиньского вкрыло хмарище ворогѣвъ, и добились они до того, що Чубиньскій въ осени р. 1862.

¹⁾ Важнѣйша литература: а) „Павло Чубиньскій“. Допись изъ Киѣва. („Дѣло“. У Львовѣ, 1884; число 10., фелетонъ). — б) „Павелъ Плятонович Чубиньскій“. Некрологъ — А. Ф. Кистяковского. („Киѣвская Старина“, томъ VIII. 1884; стор. 343—349). — в) Статья А. Н. Пыпина про Чубиньского въ „Исторіи русской этнографіи“, т. III., стор. 347—356.

²⁾ Чубиньскій написавъ кандидатску диссертацию п. з. „Очеркъ народныхъ юридическихъ обычаевъ и понятій по гражданскому праву въ Малороссіи“.

³⁾ Про недѣльнѣ школы гяди „Исторію литературы, рускоя“ II. 1; стор. 92—96.

⁴⁾ Того часу Чубиньскій скомпонувавъ народный гимнь „Ще не вмерла Украина!“

мусѣвъ переїхати до Пинеги, маленького повѣтового мѣста въ Архангельщинѣ. Въ початку р. 1863. вѣнъ принявъ службу въ архангельскѣмъ краю: нимъ правивъ на той часъ чоловікъ гуманний, щѣ не мѣгъ не запримѣтити освѣты й талановитости Чубиньского й черезъ рѣкъ дозволивъ ему, оселитись въ Архангельску. Чубиньскій займавъ тутъ рѣзній уряды, а то слѣдователя, секретаря въ архангельскѣмъ статистичнѣмъ комитетѣ, редактора губернскихъ вѣдомостей, молодшого а потому старшого чиновника „особыхъ порученій“ при губернаторѣ и т. и. Вѣдтакъ въ Архангельску живъ вѣнъ до самого вызволення свого изъ заслання, — до 13. (25) сѣчня р. 1869.

Молода сила й жвавѣсть не дали ему сидѣти згорнувши руки на заслання въ далекой Пѣвночи: за сѣмь лѣтъ вѣнъ зробивъ для Архангельщины дуже багато.¹⁾ Ёго литературній працѣ про ярмарки въ Архангельщинѣ, про смертябѣсть за десять лѣтъ, ёго описане Печерского краю, а найпаче ёго праця про урожаѣ й торгъ хлѣбомъ у сѣмохъ пѣвнѣчныхъ губерніяхъ Россіи принесли велику корысть и показали головнѣйшій потреби краю.

Перебравшись зимою р. 1869. въ Петербургъ, Чубиньскій працювавъ въ редакціи „С.-Петербургскихъ Вѣдомостей“. Въ мартѣ р. 1869. выбрано ёго дѣйственнымъ членомъ географичного товариства, и въ маю т. р. выслано експедицію въ „югозападный край“ для этнографичныхъ и статистичныхъ дослѣдѣвъ. Провѣдникомъ экс-

¹⁾ Про тѣ свои науковѣ змагѣния въ далекой Пѣвночи писавъ Чубиньскій ось-що: „Семь лѣтъ я трудился на сѣверѣ для русской науки и правительства. Не стану перечислять моихъ трудовъ, но они показали, насколько я интересовался населеніемъ великорусскаго и финскаго племенъ. Помимо этнографіи, я коснулся всѣхъ отраслей экономическаго быта народа и мои замѣтки по этимъ вопросамъ послужили предметомъ многихъ представлений гг. губернаторовъ“... („Кіевская Старина“, т. VIII; стор. 349).

педиціѣ ставъ Чубиньскій. Про неѣ пише Пыпинъ ось-таке: „Експедиція Чубиньского. — се одно зъ найважнѣйшихъ змагань, якѣ зъявили ся на поли этнографіѣ. Зъ тымъ змаганемъ можна-бъ порѣвнати хѣба тѣлько знамениту працю Оскара Кольберга („Pokusie“),¹⁾ — изъ-помѣжь россійскихъ этнографѣвъ подѣбну енергію показавъ може тѣлько Гильфердингъ въ дослѣдахъ Олонецкого краю...²⁾ За-для короткого часу, въ котрому Чубиньскій довершивъ свои працѣ, результаты ви зъявляютъ ся справдѣ величезными. По плану географичного товариства тѣ дослѣды мѣли обѣмити три пѣвденно-захѣднѣ губерніѣ: Киѣвску, Волянску й Подѣльску, але-жь Чубиньскій розширивъ свои дослѣды такожь на иншѣ краѣ, де живутъ Украинцѣ, се-бѣ-то на частинѣ губерніѣ Миньской, Гродненьской, Люблиньской, Сѣдлецкой й на землю Бессарабску. Въ протягу двохъ рокѣвъ 1869. и 1870. вѣнъ кѣлька разѣвъ ѣздивъ по пѣвденно-захѣдному краю, працювавъ багато самъ при помочи молодыхъ людей, укладавъ програмы, розсылавъ ихъ поодинокимъ особамъ та институціямъ, спонукувавъ другихъ до работы, и вѣдтакъ у двохъ рокахъ зѣбравъ вѣнъ стѣлько матеріалѣвъ, скѣлько не зъумѣли-бъ придбати цѣлѣ науковѣ товариства за багато лѣтъ“.³⁾

Результаты дослѣдѣвъ Чубиньского почало приймати географичне товариство въ половинѣ р. 1870. Вѣдтакъ окрема комиссія при помочи спеціалістѣвъ розсмотрювала надѣсланѣ матеріалы й высказувалась про нихъ

¹⁾ „Pokusie“. *Obraz etnograficzny*. Kraków. 1882—1883. Tom I—III.

²⁾ „Онежскія былинны, записанныя А. О. Гильфердингомъ, лѣтомъ 1871. года. Съ двумя портретами онежскихъ расцѣдовъ и патѣвами былинъ“. С.-Пб., 1873.

³⁾ А. Н. Пыпинъ, „Исторія русской этнографіѣ“, томъ III., стор. 349—350.

зъ великою похвалою. Въ кѣнци р. 1871. порѣшено приступити до выданя тыхъ матеріялѣвъ п. з. „Труды этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край, снаряженной императорскимъ русскимъ географическимъ обществомъ“. (Югозападный отдѣлъ: матеріалы и изслѣдованія собранныя д. членомъ П. П. Чубинскимъ). Въдѣ р. 1872. до 1878. выдано сѣмъ томѣвъ вельми цѣнныхъ матеріялѣвъ для пѣзнаня „югозападнаго краю“.

Мѣжь-тымъ пѣдкошено здорове Чубиньского вымало, щобѣ вѣнѣ осѣвъ ся на Полудни. Другѣ-жь причины вказували ему, що вѣнѣ мусить оселити ся въ Кѣвъѣ. Пѣсля смерти батька Чубиньского лишило ся майно, на котрому була сила довгѣвъ. А вже-жь осѣвшись у Кѣвъѣ вѣнѣ не покидавѣ працювати для краю. Въ 1873. р. засновано въ Кѣвъѣ „юго-западный“ вѣдѣлъ географичнаго товариства. На першому засѣданю сего товариства (13. лютого) Чубиньскій у своѣй промовѣ натякнувъ на статистично-етнографичну экспедицію центрального географичнаго товариства въ юго-западный край. Хоча-жь въ осѣтѣй экспедиціи зѣбрано багато етнографичныхъ матеріялѣвъ, то все-жь, по думцѣ Чубиньского, та зѣбрка була либѣ малою частиною того, чимѣ богатый є побуть народный. „Тѣлько постѣйна институція (мовивѣ Чубиньскій) при енергичнѣй дѣяльности членѣвъ може поводи вычерпати й обробити массу творѣвъ народнаго побуту. Сему-то вѣдѣловни отвѣряє ся широке поле дѣяльности. Ему треба буде вивчити три етнографичнѣй типы, украиньскій, польскій и жидѣвскій, и пѣзнати економичный розвѣй та значѣне кожного зѣ сихъ трѣохъ элементѣвъ. А вже-жь, нѣгде правды дѣти, тѣє вивченє мусить бути объективне, — тенденційнѣсть не годить ся зѣ повагою и завданємъ сего вѣдѣлу... Мы будемо подавати матеріялы про зѣявица житѣвъ, не руководячи ся нѣ симпа-

тіями, нѣ антипатіями, — намъ треба конечно позбути ся всякого роздратованя, котре впрочѣмъ зъявляє ся тамъ, де исторією вытворивъ ся ненормальный побуть. Мы будемо выучувати тѣ ненормальности, — тѣ патологичні проявы суспѣльного житя, — а выучувати такъ, якъ патологичні студіюють подѣбні зъявища въ людскѣмъ организмѣ¹⁾

И отъ, въ Киѣвскѣмъ вѣдѣлѣ центрального географичного товариства вже въ самыхъ починахъ его розвою оказалась дуже оживлена дѣяльнѣсть. Уже въ половинѣ р. 1873. зложено тутъ окрему комиссію подъ проводомъ Чубиньского за-для „переписа“ города Киѣва, и трохиперегодя полагоджено сю роботу якъ-найлучше. Крѣмъ Чубиньского въ хосенъ вѣдѣлу працювавъ багато А. Русовъ, котрый лѣтомъ р. 1873. выѣхавъ за границу и познавъ ся зъ дѣяльнѣстью науковыхъ товариствъ славянскихъ. Вернувши ся на Украину, Русовъ высказавъ потребу, вступити въ близші вѣдносины до литературныхъ товариствъ у Галичинѣ и на Буковинѣ, по-за-якъ въ выданяхъ сихъ товариствъ знаходить ся багато вѣдомостей етнографично-статистичныхъ, дуже важныхъ для праць самого вѣдѣлу. Уже тогдѣ подавъ Русовъ своимъ товаришамъ плянъ, засновати въ Киѣвѣ музей етнографичный, вказавши на прикладъ бѣдныхъ Словаковъ, котрі для музея збудували великій дѣмъ у С. Мартинѣ²⁾

Въ 1873. и 1874. р. вѣдѣлѣ географичного товариства въ Киѣвѣ выдавъ два томы „Записокъ“, въ котрыхъ знаходятся ся мѣжъ иншими ось-якѣ статьи: 1. *О промышленности югозападнаго края въ прошломъ столѣтїи* (статья В. Антоновича). — 2. *О селѣ Сокиринцахъ* (статья П. Чубиньского). — 3. *Характеристика музыкальныхъ особенно-*

¹⁾ *ibid.*, стор. 358.

²⁾ *ibid.*, стор. 359.

стей малорусскихъ думъ и пѣсенъ, исполняемыхъ кобзаремъ Остапомъ Вересаемъ (статья Н. Лисенка). — 4. *Отголосокъ рыцарской поэзіи въ русскихъ народныхъ пѣсняхъ* (статья М. Драгоманова). — 5. *Религіозный культъ южнорусскаго народа въ его пословицахъ* (статья П. Иващенко)... Мѣжь этнографичными матеріялами помѣщено въ „Запискахъ“: 1. Думы й пѣснѣ кобзаря Остапа Вересаю. — 2. Збѣрникъ пѣсенъ буковиньскаго народу.¹⁾ Окремо выдано „Малорусскія народныя преданія и разказы“ у збѣрцѣ Михайла Драгоманова (Киѣвъ, 1876).

Про тѣ змаганя й дальшу долю Киѣвскаго вѣддѣлу пише Пыпинъ ось-що: „Въ тѣмъ часѣ южнорусска суспѣльнѣсть вызначувала ся въ загалѣ живымъ рухомъ духовымъ, котрый выразивъ ся великою участію въ трудахъ Киѣвскаго вѣддѣлу географичнаго товариства. Великій интересъ збудили роботы археологичнаго зъвзду, щѣ збѣравъ ся въ Киѣвѣ р. 1874., бо ось-туть опять проявила ся мѣжь иншимъ богата старовина южнорусскаго краю. Але той запаль суспѣльности въ интересѣ науки бувъ нетривкій. Въ 1876. р. за-для якихъ-ось причинъ, котрыхъ досе не пояснено въ російскѣй печати,²⁾ юго-западный вѣддѣлъ географичнаго товариства закрыто на якійсь часъ („временно“). Тогдѣ-то стиснено друкованѣ книжокѣ въ „малорускѣмъ языкѣ“, заборонено выставленѣ украиньскихъ драматичныхъ творѣвъ на сценѣ та продукціѣ украиньскихъ пѣсенъ народныхъ въ публичныхъ

¹⁾ „Сборникъ пѣсенъ буковинскаго народа. Составилъ А. Доначевскій“. („Изъ матерьяла, доставленнаго Гр. Ив. Купчанкомъ въ юго-западный отдѣлъ императорскаго русскаго географическаго общества“). Киѣвъ, 1875.

²⁾ Редакція „Кіевлянина“ (1874., ч. 118) та й звѣстный Юзефовичъ стали членамъ того вѣддѣлу докоряти украиньскимъ сепаратизмомъ.

концертахъ.¹⁾ Въ тѣмъ-то часѣ й пѣзвѣше багато дѣячѣвъ на поли украинской литературы й этнографіѣ, а мѣжъ иншими такожъ чи-мало членѣвъ самого юго-западного вѣдѣлу, були приневолені покинути Кивѣвъ. — Около того часу почали вѣдновлюватись давній напасти на украинофильство, въ котрыхъ закидувано ему сепаратизмъ, — и тѣ-то напасти — въ котрыхъ було дуже мало лицарства, по-за-якъ самымъ напастникамъ було звѣстно, що противникъ не мавъ спроможности боронити ся — досягали свого печального успѣху.²⁾

Такъ отже Чубинскій не по своѣй воли перебравъ ся въ Петербургъ. Тутъ на початку р. 1877. вступивъ вѣнъ у службу въ министерствѣ комуникаціѣ („путей сообщенія“). Ему поручено було дѣло заснованія й організації шкѣлъ при зѣлѣзнихъ дорогахъ. Але-жъ невзгодны житя пѣдѣрвали здорове Чубинского: его поразивъ ударъ, и въ цвѣтні р. 1879. выйшовъ вѣнъ у вѣдставку. Коли ему трохи полекшало, вѣнъ вернувъ ся на Украину, и зѣ-першу живѣ у своему хуторѣ, а потѣмъ у Кивѣвъ. Въ 1880. р. вѣнъ опять тяжко занедужавъ и вѣд-такъ уже не встававъ изъ постелѣ. Умеръ 14. сѣчня р. 1884.

Анонимъ-біографъ Чубинского пише зѣ Кивѣва про него ось-що: „Смѣло можна сказати, що, коли бы лиха доля не скрутнула ще въ молодыхъ лѣтахъ Чубинского, зѣ него бы выйшовъ ученый европейскій, бо природа щедрою рукою надѣлила его й розумомъ и жвавѣстью й иншимъ добромъ, потрібнымъ чесному ученому“.³⁾

Покѣйникъ вызначувавъ ся не-абы-якимъ талантомъ, великою енергією и хистью до невсыпущою працѣ. У него

¹⁾ Порѣвн. „Исторію литер. руской“, II. 1; стор. 137—138.

²⁾ А. Н. Пыпинъ, „Исторія русской этнографіи“, т. III, стор. 361.

³⁾ „Дѣло“, 1884; число 10.

бувъ прекраснй даръ слова, а иногдѣ проявлявъ вѣнь справжню краснорѣчивѣсть. А й характеръ бувъ у него живй, прямй. Не безъ украиньского гумору, вѣнь бувъ сердечнй добряга, а хоча въ мовѣ бувъ иногдѣ рѣзкій, то все-жь не злюбивъ вѣнь сарказму. Въ суспѣльныхъ дѣлахъ бувъ се чоловѣкъ практичнй, але въ приватныхъ справахъ ему не вело ся гараздъ. Зъ натуры бувъ вѣнь безкорыстнй, и вѣдтакъ изъ експедицй въ юго-западнй край вѣнь не тѣлько не мавъ нѣякого матеряльного хѣсна, але й стративъ децо изъ своего майна.¹⁾

Хоча-жь Чубиньскй за свои либеральнй думки опинивъ ся на засланю въ Архангельщинѣ, то Михайло Драгомановъ у своихъ „Австро-руськихъ споминахъ“ не проявлявъ великои симпатй сему патріоту. Се бо попруѣкнувъ вѣнь Чубиньского за те, що вѣнь въ 1862. р. разомъ зъ двадцати Украинцями пѣдписавъ „Отзывъ“, выступаючи противъ тенденцй революцйного товариства „Молодая Россія“, и що р. 1873. у своему „Календарѣ юго-западнаго края“ помѣстивъ статью звѣстного Юзефовича, що денунціювавъ Костомарова. Опроче Драгомановъ закинувъ Чубиньскому такожъ те, що вѣнь въ своѣй капитальнѣй працѣ „Труды этнографично-статистичной експедицй“ провѣвъ, де тѣлько можна було, російско-государственну идею гѣстро й зъ великою нетерпимостью проти не-великоруськихъ елементѣвъ (наибѣльшь польского).²⁾

* * *

¹⁾ Порѣвн. „Кіевскую Старину“, т. VIII. 1884; стор. 348—349.

²⁾ „Австро-руськй спомини“. Частина третя й четверта. (Літературно-наукова бібліотека; вн. 7. 8. 9. Львѣв, 1890., въ „Прилозѣ“ п. з. „Павло Чубиньскй і українофільскй програми в 1862—1873 рр.“, стор. 301—327).

Въ шѣстьдесятыхъ рокахъ Чубинскій писавъ деякі вѣршѣ, назвавши себе Павлусемъ. Уже р. 1861. въ Петербургской „Основѣ“ надруковано лиричный его стихотворъ „Минуло ся!“ (июль, стор. 57),¹⁾ а въ р. 1871. выдавъ вѣнъ у Киѣвѣ зборничокъ своихъ поезій п. з. „Сопѣлка Павлуся“ (вел. 8^о, 50 сторѣнъ). У своему заспѣвѣ каже авторъ, що любо слухати, якъ на кобзѣ славный кобзарь грає. Вже-жъ бо вѣнъ спѣває намъ поважно й добру навчає, — спѣває про теє, що дѣялось и що не вернется, — спѣває людямъ про свѣтъ божій и про его дива, — сѣе святе слово, правду, — то й колись будуть жнива; — спѣває жалѣбно про людськеє лихо й горе, — а часами вѣнъ зажартує, людей звеселяє. Та отъ, умеръ кобзарь, — мовчить кобза, — жде, поки найдеться той дотѣпный, що за сѣ безъ жаху вѣзьметься. Поки-жъ кобзы й бандуры затихли, не грають, поетъ спѣває людямъ добрымъ пѣдъ сопѣлку. Та не голосно грає сопѣлочка, бо спѣвака абы-якій талану не має. А вже-жъ замовкне вѣнъ, якъ почувъ, що краще спѣвають, и зрадѣе, що другиі людей розважають.

У стиху „Що дѣялось на Украинѣ“ поетъ згадує давне лихолѣтѣ, коли-то наші предки мовъ на пожаринѣ жили. „Довело ся потерпѣти Руси стародавнѣй вѣдъ Ко-

¹⁾ Въ шѣстьдесятыхъ рокахъ Чубинскій написавъ деякі статью економично-статистичный и звѣстки про справы побутові; — ихъ надруковано въ Петербургской „Основѣ“. Ось и заголовки тыхъ статей: 1. „Погуковщина“ („Основа“. 1861; августъ, стор. 102³). — 2. „Изъ Борисполя“ (ibid., октябрь, стор. 128—136³). — 3. „Изъ с. Твердохлѣбовъ Кременчугскаго уѣзда“ (ibid., 1862; январь, стор. 62—66⁴). — 4. „Два слова о сельскомъ училищѣ вообще и объ училищѣ для сельскихъ учителей“ (ibid., апрѣль; стор. 54—61³). — 5. „Исторія Бориспольской школы“ (ibid., стор. 97—100³). — 6. „По поводу лѣсохозяйства и лѣсокрадства“ (ibid., июнь; стор. 68—70⁵). — 7. „Ярмарокъ въ Борисполѣ“ (ibid., июль; стор. 89—92³). — Вся тѣ статья Чубинскій написавъ по російски.

зарбѣвъ, Печенѣгѣвъ, Половцѣвъ, Татарѣвъ, ... потѣмъ Ляхи-добродѣѣ руйнували мѣста, села“. Вѣдтакъ на правѣмъ боцѣ (Днѣпра) польска шляхта панувала, а на лѣвѣмъ своя шляхта на горе настала... Ажь ось „наставъ царь Олександръ: крепатво минулось, — Украина, мовь та пташка, вѣльно стрепенулась. На своѣй вже нивѣ люде весело працюють, въ боже свято помолятъ ся, спѣвають, танцюють“ (стор. 4—13)... Коли-жь поеть у сему стиху не спѣмнувъ нѣ словомъ про тѣ невзгодины, якихъ Украина зазнавала пѣдъ управою Москвы, то въ двоухъ иншихъ вѣршахъ вѣдваживъ ся вѣнъ згадати про свою неволю на заслано.

У стихотворѣ „Сонъ невѣльника“ (До Олесѣ) каже поеть, що єго за день утомили й праця й нудьга, — вѣнъ заснувъ и єму снитъся, що нѣбы-то дають єму волю... И отъ, вѣнъ на воли, у рѣднѣй семьи, — матуся цѣлує єго, а батько старый горне до серденька. И любо й мило єму въ рѣднѣй семьи, — веселая рѣдна хатина; — ажь ось вѣнъ прокинувся! Охъ, лихо! вѣнъ все ще въ тюрмѣ, — кайданы бряжчатъ навѣсни; — болить сердце невѣльника й тяжко єму, та не лються слѣзы дрѣбнѣи (стор. 16—17). Вѣдтакъ въ елѣгѣи „На Рѣздво“ посылає Чубиньскѣй зъ-надъ Бѣлого моря привѣтъ своѣй матуси й каже, що єму тяжко-важко день провозати далеко вѣдъ роду, вѣдъ Украины, бо вѣнъ не має волѣ. Вѣнъ витає тѣлько думкою до дому, та жде, що ось приѣде щаслива година, коли мати побачить своего сына. Тогдѣ-то вѣнъ вылле слѣзы, — а поки-що єго слѣзы нехай будуть отрутою вороженькѣвъ, — нехай лихѣ знаютъ, якъ хороше жити въ тѣмъ далекѣмъ краю (стор. 18—20).

Бѣольша частина зъ-помѣжь чотырнацяти єго стихотворѣвъ, надрукованыхъ у збѣрничку „Соцѣлка“, належить до пѣсенъ любовныхъ, котрѣ поеть зложивъ мабуть

у молодшому своему вѣку. А вже-жь найкрасшимъ стихотворомъ поэта в вѣршь „До мови Катрусѣ“, въ котрому вѣнѣ, спомнувши про свои змаганя до правды й про свое тяжке жите, заявляе, що теперъ при своѣй дружинѣ Катруси мовѣ по смерти оживае (стор. 37—38).
Ось и сей стихотвѣръ :

Ще не богато лѣтъ проживъ,
А вже сивѣе чорный волосъ ;
Ще не дождавъ своихъ я жнивъ,
Ще не жовтѣе колось...
Я въ свѣтѣ широ працьовавъ,
Я сѣявъ те, що Богъ пославъ.

Багато гѣркихъ слѣзъ проливъ,
И горя я дознавъ чи-мало ;
Людей и правду я любивъ,
За те мене и зневажали,
И молодѣ лѣта мои
Я скоротавъ на чужинѣ.

Теперь зъ тобою оддыхаю,
Теперь пришла моя весна, —
Я мовѣ по смерти оживаю,
И ты, якъ збронька ясна,
Минѣ присвѣчуешь, зъ тобою
Я вже не знаю ся зъ нудьгою !

Свѣти-жь минѣ, поки я бачу,
Поки до працѣ ще берусь, —
Я марне силы не потрачу
И жнивъ своихъ таки дождусь, —
Зберу, що сѣявъ, и веселый
Пѣду на вѣчную оселю !

Хоча-жь у Чубиньского бувъ таланъ до поезіѣ, то вѣнь у невзгодинахъ житя ѣ при працяхъ этнографичныхъ не корыстувавъ ся симъ даромъ божимъ. Все-жь таки вѣнь заслуживъ собѣ на добру память въ цѣлѣй Руси-Украинѣ тымъ, що (1861—1862. р.) скомпонувавъ гимнь народный „Ще не вмерла Украина!“, — щѣ его въ Галичинѣ въ шѣстьдесяти рокахъ приписувано Шевченкови, якъ авторови.¹⁾ Опроче въ „Сопѣлцѣ“ надруковано ще кѣлька перекладѣвъ Чубиньского (стор. 39—50), мѣжь котрыми вызначуе ся „Прощання Чайдѣ-Гарольда“.

* * *

Въ першѣмъ томѣ „Трудѣвъ“ этнографично-статистичной експедиціѣ въ западно-рускій край надруковано „общее предисловіе“ Чубиньского (стор. XI—XX).²⁾ Тутъ подае вѣнь навпередѣ поглядъ на методу своихъ этнографичныхъ дослѣдѣвъ. Вѣнь каже, що на Украинѣ були вже збирачѣ народныхъ пѣсенъ и пословицъ, та що дуже мало матеріалѣвъ збрано про народнѣ вѣрованя, обряды, игры, забавы, про юридичнѣ обычаѣ, про суспѣльный побутъ и про діалектичнѣ примѣты мовы. Вѣдтакъ заявляє вѣнь, що свои этнографичнѣ дослѣды простягавъ и на такѣ повѣты та губерніѣ, изъ якихъ дотѣль не придбано майже нѣякихъ матеріалѣвъ этнографичныхъ. Опроче запримѣчае сей этнографъ, що старавъ ся збирати матеріалы ще ѣ для того, що багато памятникѣвъ народного творчества вже вымирае. Коли-бъ Михайло Максимовичъ та инші этнографы не были записали историчныхъ думъ та

¹⁾ Сей народный гимнь надруковано р. 1867. у Львѣвскому выданю „Поезій Тараса Шевченка“; томъ I, стор. 66—67.

²⁾ Передѣ симъ „общимъ предисловіемъ“ въ першѣмъ томѣ „Трудѣвъ“ напечатано статью „Отъ комиссіи по снаряженію этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край“ (стор. III—X).

пѣсень, то багато зъ нихъ були-бъ затрачені на вѣки. Такъ отже треба було вѣдъ загибелі зберегати обряды,¹⁾ повѣря, казки, легенды и т. и.

Опѣсля Чубинскій згадує про програмы видавництва, щѣ ихъ уложено передъ експедицію. Такихъ програмъ було пять: 1. програма загально-етнографична, уложена географичнымъ товариствомъ; 2. програма про повѣря и забобоны, — щѣ вѣ спорудивъ П. Ефименко; 3. програма И. П. Новицкого для збираня знадоббъ діалектичныхъ; 4. програма для розвѣдокъ экономичныхъ и 5. програма про право звичаеве. Четверту й пята програму спорудивъ самъ Чубинскій.

Далъ згадує Чубинскій про три свои вандрѣвки въ цѣляхъ етнографичныхъ. Ёго дослѣды вѣдбували ся въ губерніяхъ Киѣвскѣй, Волинскѣй, Подѣльскѣй, и въ частинѣ губерніѣ Миньскои, Гродненьскои, Сѣдлецкои, Люблинскои, Полтавскои и въ провинціи Бессарабскѣй. Вѣдтакъ массу збранаго матеріялу пѣдъ доглядомъ Чубиньского стали впорядковувати ёго помѣчники: И. Чередииченко, В. Кравцѣвъ, П. Раѣвскій, В. Ильяшевичъ и К. Кардашь.²⁾ Въ издавництвѣ-жъ „Трудбѣвъ“ помагали Чубиньскому мѣжь иншими отъ-сѣ тямущіи мужѣ: В. Антоновичъ, А. Кистяковскій, Н. Лисенко, В. Смиренко.

Натякнувши вѣдтакъ въ переднѣмъ словѣ на деякіи недостачѣ въ издавництвѣ, котріи годѣ було усунути, Чубинскій каже, що по ёго думцѣ збѣрникъ пѣсень треба-бъ ось-якъ уложити: 1. Вѣнъ повиненъ обѣймати памятники народнаго творчества тѣлько въ такѣмъ видѣ, въ якѣмъ они истнують въ народѣ, безъ всякихъ само-

¹⁾ Самъ Чубинскій записавъ до 4.000 обрядовыхъ пѣсень.

²⁾ Етнографичніи матеріялы прислали Чубиньскому И. Новицкій, проф. Н. Петровъ, Л. Ильницкій, Г. Залюбовскій, о. Дмитро Струцинскій, о. Дамянъ Чернецкій и д. и.

вільныхъ змінь. 2. У збѣрнику пѣсень треба по зможѣ остерѣгати ся злишнихъ повторень. 3. Передаючи всѣ мѣсцевѣї проявы народного творчества, збѣрникъ повинень все-таки подавати повный и суцѣльный образъ того-жъ творчества.

Въ кѣнци своего переднього слова Чубинскій сказавъ дещо про варіанты. Вѣнъ не друкувавъ повного тексту всѣхъ варіантѣвъ-пѣсень, а опускавъ тѣ мѣсяца кожного варіанту, котрѣи знаходять ся въ основнѣмъ текстѣ, одначе означувавъ цифрами вѣдповѣднѣї вѣршѣ або части ихъ, щѣ дае спроможнѣсть, реституовати кождый варіантъ (стор. XX).

* * *

Першій томъ „Трудѣвъ“ (XX + 454 сторѣнь) выдано въ Петербурзѣ р. 1872. пѣдъ редакцію П. А. Гильтебрандта.¹⁾ Тутъ знаходимо етнографичнѣї матеріялы: 1. про вѣрованя й забобоны (стор 1—224); 2. прислѣвья (225—304); 3. загадки (305—317); 4. про чары (319—454).²⁾ Поодинокѣї частины матеріалѣвъ про вѣрованя й забобоны зазначено назвами повѣтѣвъ, въ котрыхъ записано тѣ зразки етнографичнѣї. Збирачѣ сего матеріялу въ одвѣтнѣхъ запискахъ корыстувались мовою російскою, але дуже часто подавали они народнѣї переказы такожь въ мовѣ украинскѣї. — Въ отъ-сѣмъ першѣмъ томѣ суть такожь деякѣї пѣснѣ религійнѣї, н. пр. пѣснѣ: Почаѣвскѣї божѣї Матери, пресвятѣї Богородици Бердичѣвскѣї, св. Михайлу, св. Миколаю, Ивану Хрестителю, Олексѣю, бо-жому чоловѣкови и т. и. Вѣдтакъ про прислѣвья запри-

¹⁾ Редакцію „Трудѣвъ“ займали ся два вченѣї мужѣ: М. Костома-рѣвъ и П. Гильтебрандтѣ.

²⁾ „Колдоество“ (чары) — се е студія проф. В. Антоновича зъ додаткомъ документѣвъ, якѣ вѣпъ выдобувъ изъ Кѣївского центрального архиву.

мѣтивъ Чубинскій, що багато зъ нихъ знаходять ся уже въ збѣрнику Номиса, але-жъ бѣльша частина приповѣдокъ записана въ захѣднѣй части Подѣльскои губерніѣ, вѣдтакъ въ Пѣддясю и Полѣсю, вѣдки до того часу було найменше етнографичныхъ матеріалѣвъ. И тѣ-то прислѣвѣя зъ загадками, по словамъ Чубинскаго, мають не тѣлько вагу етнографичну, але й фильольогичну, по-за-якъ подають цѣкаві примѣты граматичнѣй й лексикальнѣй (стор. 227—228).

Пѣдъ редакцією Гильтебрандта выдано р. 1878. такожь другій томъ „Трудѣвъ“ (679 сторѣвъ). Въ сему томѣ надруковано „малорускѣй казки“ въ двохъ вѣддѣлахъ: 1. казки митичнѣй (стор. 7—477); 2. казки побутовѣй й анекдоты („разказы“, стор. 487—679). Въ переднѣму словѣ пише Чубинскій, що въ рѣзныхъ збѣрникахъ надруковано доси всѣхъ украинскихъ казокъ изъ варіантами — 170. Вѣдтакъ займаючись етнографичными дослѣдами юго-западного краю зъ порученя географичного товариства, вѣнъ самъ старавъ ся збирати казки. Казки бо проявляють окрушины стародавнихъ вѣрованъ, — они можуть послужити матеріаломъ для вченого, що займае ся славянскою митологією. Митичнѣй казки (каже Чубинскій) майже нѣколи не мають дидактичного характеру, — дуже рѣдко они вызначують ся гуморомъ. Трохи-не все зберегають они тонъ епичный. Побутовѣй-жъ казки суть або морализуючѣй, або гумористичнѣй, або просто забавнѣй. Далѣ каже Чубинскій, що 48 казокъ подало ему десять збирачѣвъ, всѣ-жъ инші записавъ або вѣнъ самъ, або пѣдъ его проводомъ товаришъ его, И. Чередниченко.

Всѣхъ митичныхъ казокъ надруковано тутъ 146. Они дѣлять ся на ось-якѣ рубрики: 1. Справжнѣй митичнѣй казки (31 казокъ); — 2. звѣринный епосъ (13 казокъ); — 3. богатырскѣй епосъ (37 казокъ); — 4. казки про духѣвъ (31 казокъ); — 5. про людей, що вызначують ся прикме-

тами добрыхъ або злыхъ духѣвъ (13 казокъ); — 6. персонификаціѣ абстрактныхъ понятій (9 казокъ); — 7. метаморфозы (12 казокъ).¹⁾ — Водтакъ надруковано 146 побутовихъ казокъ и анекдотѣвъ, котрыми зъображае ся побутъ родинный та економичный.

Третій томъ „Трудѣвъ“ (II + 486 сторѣнь) выдано р. 1872. пѣдъ редакцією Миколы Костомарова Вѣнъ вызначуе ся заголовкомъ „Народный дневникъ“.²⁾ Тутъ довѣдуемо ся про такіѣ звычаѣ, повѣрья й обряды народнїи, котрїи вяжуть ся тѣлько зъ певными добами й днями въ роцѣ. Сюды належать й такіѣ пѣсенї, що спѣвають ся тѣлько въ певнѣмъ часѣ року, й що творять окремый вѣдѣль народнои поезїѣ. Се суть веснянки, пѣсенї русальнїи, купаловїи, обжинковїи, колядки й щедрѣвки. И такъ въ третѣмъ томѣ надруковано: 58 пѣсень, що ихъ спѣвають при весняныхъ забавахъ, 136 веснянокъ, 15 пѣсень русальныхъ, 51 — купаловыхъ, 56 — обжинковыхъ, 176 колядокъ и 64 щедрѣвокъ.

Четвертый томъ (713 сторѣнь) выдано р. 1877. пѣдъ редакцією Костомарова. Се є збѣрникъ матерїалѣвъ про обряды народнїи, се-бѣ-то: 1. про родинны й хрестинны (стор. 1—51); — 2. про весѣле (52—696); — 3. про похороны (697—713). Такожъ въ сему томѣ надруковано пѣсенї народнїи, що спѣвають ся при родинахъ и на хрестинахъ (67 пѣсень) и на весѣлю (1913 пѣсень). Голосы 105 пѣсень положивъ Микола Лисенко на ноты („Додатокъ“, стор. 1—45).

¹⁾ Пѣсля митичныхъ казокъ надруковано покажчикъ рѣчей.

²⁾ А. Петрушевичъ написавъ у Львовѣ р. 1865. „Общерусскїи дневникъ церковныхъ, народныхъ, семейныхъ праздниковъ и хозяйственныхъ занятїи, примѣтъ и гаданїи“. („Временникъ“ Института Станропигїйского на годъ 1866; стор. 67—156).

Пятый томъ (1209 сторѣнь) выдано р. 1874. такожь пѣдъ редакцію Костомарова. Въ сему томѣ надруковано „народнѣ пѣсенѣ“; се-бѣ-то 877 пѣсенъ любовныхъ (стор. 1—436; 1187—1209), 491 — семейныхъ (437—930), 266 — побутовыхъ (931—1101) и 250 — шуточныхъ.¹⁾

Шестой томъ (XI + 396 сторѣнь) надруковано р. 1872. пѣдъ редакцію Гильтебрандта п. з. „Народные юридическіе обычаи по рѣшеніямъ волостныхъ судовъ“. Въ передньому словѣ пише Чубинскій, що при етнографическихъ дослѣдахъ въ юго-западному краю вѣнь звертавъ свою увагу на рѣшенія волосныхъ судовъ тому, що они подають важный матеріаль для выученія народныхъ юридическихъ звычаевъ, и что служатъ неначе зеркаломъ духового й морального розвитку народу. За-для тыхъ дослѣдовъ Чубинскій объѣхавъ бѣльшь пятьдесяти повѣтовъ въ губерніи Киѣвскѣй, Волыньскѣй, Подѣльскѣй, Полтавскѣй, Гродненскѣй, Миньскѣй и въ земли Бессарабскѣй. Въ тѣй своѣй вандрѣвцѣ оглядавъ вѣнь книги рѣшенъ, починаючи вѣдъ р. 1861., въ богатѣохъ волосныхъ судахъ и зладивъ бѣльшь тысячи копій зъ тыхъ судовыхъ рѣшенъ. Вѣдтакъ тѣ студіѣ про народнѣ юридичнѣ звычаѣ Чубинскій подѣливъ на три частины: 1. а) *Волостные суды, ихъ исторія, настоящая ихъ практика и настоящее ихъ положеніе*, — статья проф. А. Кистяковского (стор. 3—28); — б) *Краткій очеркъ народныхъ юридическихъ обычаевъ, составленный на основаніи прилагаемыхъ гражданскихъ рѣшеній*, — статья Чубинского (стор. 29—80). — 2. *Уголовныя рѣшенія волостныхъ судовъ* (81—245). — 3. *Гражданскія рѣшенія волостныхъ судовъ* (247—396).

Семый томъ (600 сторѣнь) вышовъ р. 1874. пѣдъ редакцію Гильтебрандта. Се в збѣрка статей змѣсту етно-

¹⁾ Порѣвн. „Исторію литературы руской“, IV. 1; стор. 175.

графично-статистичного й граматичного, щб дѣлить ся на три части: I. *Евреи юго-западнаго края*, — статья Чубиньского (стор. 1—211). — II. *Поляки юго-западнаго края*, — статья К. Михальчука й Чубиньского (стор. 212—337). — III. *Малоруссы юго-западнаго края*, — статья Михалчука й Чубиньского (стор. 339—600).

Въ першій части пбсла переднього слова (стор. 1—12) слѣдує вбддѣль першій п. з. *Этнографическій очеркъ* (13—120); — вбддѣль другій: *Очеркъ юридическихъ обычаевъ, основанныхъ на Моисеево-талмудическомъ правѣ* (121—174); — вбддѣль третій: *Статистика еврейскаго населенія* (175—211).

Въ другій части пбсла переднього слова (215—217) знаходять ся ось-якій статья: 1. *Краткій историческій очеркъ ополяченія юго-западнаго края* (219—230). — 2. *Католицизмъ въ юго-западномъ краѣ* (231—237). — 3. *Нравы, обычаи, семейный и общественный бытъ* (238—250). — 4. *Особенности литературы и языка* (251—270). — 5. *Коренныя причины антагонизма съ Великоруссами и измѣненіе въ бытѣ Поляковъ со времени неудачи повстанія* (271—273). — 6. *Статистическія данныя о католикахъ, въ томъ числѣ и Полякахъ юго-западнаго края* (274—291). Вбдтакъ въ додатку сказано ще дещо про Великорусбвъ, Нѣмцѣвъ, Чехбвъ, Молдованъ, Мазурбвъ, Карантбвъ, Татаръ, Циганбвъ и Орменъ, живущихъ въ юго-западному краю (292—320), — а въ доповненю надруковано ще розвѣдку про суспблнну управу жидбвъ въ юго-западному краю (321—337).

Въ третій части пбсла переднього слова Чубиньского читаемо ось-якій статья й розвѣдки: 1. *Краткая характеристика Малоруссовъ* (342—359). — 2. *Статистическія данныя о малорусскомъ населеніи* (360—374). — 3. *Жилище, утварь, хозяйственныя постройки и орудія* (375—

411). — 4. *Одежда, пища и увеселенія Малоруссовъ* (412—452). — 5. *Нарѣчія, поднарѣчія и говоры южной Россіи въ связи съ нарѣчіями Галичины* (452—512). — 6. *Нѣсколько словъ объ экономическомъ положеніи крестьянъ-собственниковъ юго-западнаго края* (513—523). Вѣдтакъ въ додатку надруковано програму для показаня окремыхъ примѣтъ говорѣвъ народныхъ въ южной Руси. Въ отъ-сѣй програмѣ вызначено 61 пунктѣвъ для записуваня діалектичныхъ примѣтъ украинской мовы въ губерніи Київскѣй, Чернигѣвскѣй, Волинскѣй, Миньскѣй, Гродненскѣй, Люблинскѣй, Подѣльскѣй, Харкѣвскѣй, Полтавскѣй и въ земли Бессарабскѣй. До сегого тому „Трудѣвъ“ додано ще три карты: 1. карту южнорускихъ нарѣчій и говорѣвъ; 2. карту жидѣвскихъ осель; 3. карту католикѣвъ юго-западнаго краю.

У статьи про „Нравы, обычаи...“ Михальчукъ и Чубинскій спѣмнули про польску хлопоманію и про руске украинофильство. Осъ и слова ихъ въ перекладѣ руско-украинскѣмъ: „Сучасно зъ проявою польской хлопоманіѣ выринуло й руске украинофильство. Часто одныхъ и другихъ змѣшували тому, що одинъ й другій носили украинскій костюмъ. Але мѣжь ними була велика рѣзниця. Рускій украинофилы не були сепаратисты: люблячи свою народнѣсть, они й не думали про вѣдорванѣ вѣдъ Россіѣ, — они признавали конечнѣсть взаимной звязи, — всѣ ихъ мрѣѣ обмежувались напрямомъ до розвою украинской литературы й выдаванемъ для народу популярныхъ книжочокъ „на малорускѣмъ языцѣ“, щобъ зъ бѣльшимъ успѣхомъ розширювати науку въ народѣ. А вже-жь у польскихъ хлопоманѣвъ были фантастичній думки про сполученѣ Украины зъ Польщею; — они-то не обмежували своихъ претенсіѣ Днѣпромъ, якъ сего хотѣла польска аристокрація, высказавши свои бажаня въ звѣстнѣй адресѣ подѣльскон шляхты. Вѣдтакъ мѣжь украинофилами й поль-

скими хлопоманами були ворожї вѣдносины. Украиннофилы стояли по сторонѣ люду вѣ его взаимнахъ до Польщѣ; — ихъ не могли приманити обѣцянки польскои молодѣжи — обезпечити, пѣсля злуки Украины зъ Польщею, свободу православїя й украиньскои мовы. Ба, Украиннофилѣвъ вражали ось-тї пропозиціѣ; — имъ здавалось се дивовижнымъ, що горетка Полякѣвъ, уважавша себе привилѣгованою клясою, смѣе пѣклуватись долею краю, населеного рускимъ народомъ. Тому-то Украиннофилы, выобразованї русїйскою литературою, не могли похвалити поглядѣвъ польскои молодѣжи на ось-ту литературу... Вѣдтакъ пѣсля манифестаціѣ, заявленои польскою молодѣжею вѣ Киѣвскѣмъ университетѣ. (вѣ осени р. 1861.) Украинцѣ й Россїяне подали протестъ попечителю й утворили навѣтъ громаду, щобы зберегти университетъ вѣдъ змагана польскихъ тенденціѣ“ (стор. 248—249).

Ось и короткїй поглядъ на змѣсть сѣмохъ томѣвъ „Трудѣвъ“ етнографично-статистичнои експедиціѣ вѣ западно-рускїй край. Коли погадаємо, що Чубиньскїй приладивъ матерїялы до сего видавництва вѣ двохъ рокахъ, то справдѣ притакнемо А. Пыпинови, щѣ назвавъ се змаганѣ „грандіознымъ предпрїятїемъ“.¹⁾ Завдяки за велику працю географичне товариство признало Чубиньскому р. 1873. золоту медалю вѣ нагороду за довершену ту експедицію. Опѣсля на мѣжнародномъ конгресѣ вѣ Парижи р. 1875. одержавъ Чубиньскїй золоту медалю першои клясы за працѣ на поли етнографїѣ й статистики, а вѣ 1879. р. академія наукъ вѣ Петербурзѣ визначила єму Уварѣвску премїю за Труды експедиціѣ по рецензїи академика Олександра Веселовского. У своѣй рецензїи вказавъ Веселовскїй на богатый матерїяль для вивченя

¹⁾ „Исторія русской этнографїи“, т. III., стор. 352.

народного побуту й поезію, якій знаходить ся въ Трудахъ експедицій й подає засновокъ до дальшихъ науковихъ дослѣдѣвъ. Вѣдносно-жь критики до праць Чубиньского выразивъ той ученый мужь ось-якими словами: „Передъ такою величезною роботою, що вѣдкрыла науцѣ массу новыхъ датъ, руки критика повиннѣ-бъ опуститись, соромливо найпаче тому, що его добыча вже легка, и що въ тѣмъ трудѣ, котрый потребувавъ такъ багато натуги й часу й нагромадивъ чи-мало матеріялу, не можуть не проявити ся подекуды дробнѣй похибки й такі боки, що выкликують методологичный сумнѣвъ“ ...¹⁾

13. Михайло Драгомановъ.²⁾

Михайло Петрович Драгомановъ родивъ ся 6 (18) вересня р. 1841. на лѣвобѣчній Украинѣ въ Гадячи, Полтавской губерніѣ, въ небогатѣй дворянськѣй сѣмьѣ, въ котрѣй старосвѣтске украинство було вже пѣдкопане новѣйшою росейскою культурою.³⁾ Батько Михайла, Петро.

¹⁾ „Отчетъ о присужденіи Уваровскихъ наградъ“. С.-Пб. 1880.

²⁾ Важнѣйша литература: а) „Австро-руські спомини“ М. Драгоманова. Частина I—IV. („Літературно-наукова бібліотека“; кн. 1—9. Львів, 1889—1890). — б) Стаття А. Н. Пыпина про М. Драгоманова въ „Исторіи русской этнографіи“, т. II., стор. 365—367. — в) „Ottův Slovník naučný“. Sedmý díl. 1893. V Praze; str. 906—907. — г) „Михайло Петрович Драгоманов“, — стаття Ивана Франка въ „вѣстнику літератури, історіі і фольклору: Житє і Слово“. Львів, 1894. Рік перший, книжка I., стор. 148—152. — Деякі звѣстки про житє Михайла Драгоманова подавъ авторова сеи історіѣ литературы Чехъ-этнографъ Франтишекъ Ржегоржъ.

³⁾ Оппозиційнѣй традиціѣ родовѣ мали впливъ на розвѣй думокъ Михайла Драгоманова: Прадѣдъ его, Степанъ, значковый товаришъ и вѣйтъ мѣста Переяслава, стоявъ въ оппозиціи до московскихъ урядниківъ за те, що кривдили людей сагдацькими постоями; — дядько бувъ членомъ революційного „общества соединенныхъ Славянъ“ р. 1824—1825.

(1802—1860) проживъ 24 роки въ Петербургъ, де вивчивъ ся самъ французскою, англійскою и трохи нѣмецкою мовою; — вѣнъ пробовавъ писати й перекладати деякихъ французскихъ та англійскихъ поетѣвъ на мову російську, и вѣдтакъ друкувавъ свои пробы въ Петербургскихъ альманахахъ дваццятыхъ и триццятыхъ рокѣвъ. Уже тогдѣ Петро Драгомановъ обертавъ ся въ либеральныхъ кружкахъ, а пѣзнѣйше вернувшись на Украину (1838) не покидавъ ся своихъ либеральныхъ думокъ и симпатій до простого люду, допомагавъ мужикамъ, чимъ мѣгъ, и записувавъ людовѣ пѣсенѣ. Частину тыхъ пѣсенъ передавъ вѣнъ Амвросію Метлинському, а бѣльша половина розгубилась по знасмымъ.¹⁾

Въ сѣмѣ Драгомановыхъ не багато було старосвѣтского, традиційного украинства, й оно явилось пѣдряднымъ супроти культуры російскою. Бувши ще маленькимъ хлопчикомъ, Михайло Драгомановъ бачивъ украинскій поемы Михайла Макаровского;²⁾ — его-то творы, друкованѣ въ „Южнѣмъ рускѣмъ зборнику“ Метлинского, зберегались матѣрю Михайловою, щѣ була бѣльшь наивною Украинкою.

Молодой Драгомановъ учивъ ся навпередъ въ Гадяцкѣй повѣтовѣй школѣ (1849—1853), а потому въ гимназїи Полтавскѣй (1853—1859), де живъ у пансіонѣ на дворянскѣй коштѣ. Тутъ пощастилось ему, найти кѣлькохъ талановитыхъ и щарыхъ учителѣвъ, котрѣ розбудили въ нѣмъ замилованѣ до старинной исторїѣ и класичныхъ писателѣвъ. Хоча-жь шкѣльна наука була російска, то вчителѣ въ загалѣ не выступали сторчакомъ

¹⁾ „Австро-рускї спомини“; частина I, стор. 5.

²⁾ Про Михайла Макаровского гяди „Исторїю литературы руской“, II. 1.; стор. 260—269.

проти мовы української, а навпаки говорили иногдѣ по-українськи, найпаче-жъ тогдѣ, коли треба було „пустити гуморъ“. Того часу любителѣ грали що-року „Наталку Полтавку“ Котляревського на добродѣйній цѣли, котрими звичайно завѣдувала губернаторша; — грали жъ ту опертку такожъ и гимназіясты на своихъ сценкахъ. Михайлови подобалась несказано „Наталка Полтавка“; — вѣнъ переписавъ еѣ та вивчивъ ся на память, и въ першій ваканціѣ на Рѣздво всю еѣ проказавъ и проспѣвавъ на всѣ голосы передъ домовыми дѣвчатами-крѣпачками. Трохи-перегодя привѣзъ вѣнъ домѣвъ переписане „Сватане на Гончарѣвцѣ“ Квѣтки-Основяненка, и часомъ читавъ сю комедію передъ дворовими, а то й передъ панами, якъ було зберуть ся въ гостѣ. Опѣсля попались ему въ руки деякі стихотворы Шевченка, — въ тѣмъ бо часѣ гимназіясты записували не тѣлько думки й балляды українського Кобзаря, але й его „Кавказъ“ та „Сонъ“. Коли-жъ Михайло у вчителя исторіѣ С—на прочитавъ оповѣдане Марка Вовчка „Панська воля“, то оно положило початокъ до думокъ его демократичныхъ.

Про тѣ народні оповѣданя пише Драгомановъ осьщо: „Творы Марка Вовчка вразили мене своєю загальнолюдейскою, соціальною идеєю, — нѣякого націоналізму въ менѣ не збудили, а лягли въ мойому мозку порядъ зъ тыми „либеральными“ російскими вѣршами зъ урывками зъ творѣвъ Герцена,¹⁾ котрі до насъ доходили, та зъ романомъ Бичеръ-Стоу (Onkel Tom), котрый я прочитавъ незабаромъ у російськомъ перекладѣ.“²⁾ — Опроче Драгомановъ читавъ Кулѣшеву „Чорну Раду“ (тѣлько-жъ

¹⁾ Олександръ Герценъ (1812—1870), либеральный публицистъ російскій.

²⁾ „Австро-руські спомини“; частина I., стор. 10—11.

не дочитавъ єѣ) и просиджувавъ ночі за Вальтеръ-Скоттомъ въ поганыхъ російськихъ перекладахъ изъ французкого.

Уже тогдѣ Драгомановъ пробовавъ писати поезіѣ по-російски й по-українськи. Коли-жь побачивъ, що оригінальний поетъ изъ него не выйде, то взявъ ся за переклады, та мучивъ ся перекладаючи Гораціевый стихотворѣ „De arte poetica“ на мову украинську, переложивши на російське оду (epod. II), що починає ся словами „Beatus ille, qui procul negotiis“.

Коли вѣдъ р. 1857. по смерти царя Микола середъ російської суспѣльности розпочалась агитація за знесенемъ крѣпацтва, то Полтавскій гимназіясты видавали рукописну часопись, и Драгомановъ ставъ ви редакторомъ.¹⁾ Вѣдтакъ пише Драгомановъ у своихъ „Австро-руськихъ споминкахъ“, що вже тогдѣ, коли вчивъ ся въ гимназіи, молодеца душа єго нахилилася до прогрессивныхъ „Западникѣвъ“, та що вѣнъ скѣнчивъ гимназію зъ украинствомъ культурнымъ, гуманитарнымъ, а зовсѣмъ не націоналистичнымъ.²⁾

Въ осени р. 1859. вѣнъ вступивъ на Киѣвскій университетъ, котрого кураторомъ бувъ тогдѣ знаменитый хирургъ Пироговъ, чоловікъ тямущій и либеральный. Пѣдъ єго опѣкою университетъ тѣшивъ ся майже повною академичною свободою. Мѣжь студентами йшли горячі дебати, — всѣ рвали ся до политичной дѣяльности, хочъ и въ рѣзні боки.³⁾ Щобы зблизитись до простого люду, почали они заводити недѣльній школы. Поступивши-жь въ университетъ, Драгомановъ приставъ зъ усѣмъ Пол-

¹⁾ „Житє і слово“. Рік перший, кн. I., стор. 148—149.

²⁾ „Австро-руські спомини“; частина I., стор. 15.

³⁾ „Житє і слово...“, стор. 149.

тавскимъ кружкомъ до недѣльныхъ шкѣлъ, бо перша така школа въ Киѣвѣ на Подолѣ була вѣдкрыта тымъ кружкомъ. Зѣ-годомъ окрѣмъ той школы склала ся друга („новостровнѣска“),¹⁾ куды зѣбрались деякѣ „принципѣяльнѣ украинофилы“, до котрыхъ доходили украинскѣ идеѣ вѣдъ Опанаса Марковича, Леонида Глѣбова и и.²⁾ Вѣдтакъ „новостровнѣцѣ“ намагали вчити дѣтей тѣлько по-украински, мѣжъ-тымъ коли „Подоляне“ вчили бѣльшь на мовѣ росскѣй. И незабаромъ „Подолянѣ“ „новостровнѣцѣ“ стали звати космополитами, а себе Украинцями.

Драгомановъ державъ ся зѣ-далека вѣдъ спеціаль-но-укинофильскихъ студентскихъ кружкѣвъ, котрѣ въ 1862. р. злиди ся въ велику громаду, душъ въ 250—300. Коли-жъ (въ маю р. 1862) росскѣй урядъ закрывъ недѣльнѣ школы, то Драгомановъ працювавъ у „временнѣй педагогичнѣй школѣ“, се-бѣ-то въ учительскѣй семинарѣ. Тогдѣ почавъ вѣднѣ студювати теорѣю народногѣ елементу въ педагогичѣ, — народну мову, словеснѣсть, исторѣю. Тутъ ему багато помагавъ старшѣй его приятель, Судовщиковъ, учитель по жѣночихъ пансіонахъ, збирачъ народныхъ пѣсенъ, котрый такожъ уважавъ ся космополитомъ. Та отъ, украинофилы неразъ докорювали Драгоманову зѣ-за его думокъ космополитичныхъ. Коли (6. мая р. 1861) домовину Тараса Шевченка перевезено зѣ Петербурга въ Киѣвъ и поставлено еѣ въ церквѣ рождественскѣй, то Драгомановъ пришовъ такожъ сюды. Тогдѣ одинъ товаришь-укинофилъ крикнувъ на него: „Ты

¹⁾ Назва „новостровнѣцѣвъ“ взялась вѣдъ недѣльной школы въ Киѣвѣ, на „Новому Строевѣю“, кварталъ коло университету, де зѣбрались учитель-студенты зѣ бѣльшь укинофильскихъ кружкѣвъ. (Примѣтка Драгоманова въ письмѣ до Ом. Огоновского зѣ д. 8. квѣтня 1894. р.).

²⁾ „Австро-рускѣ спомини“; ч. I., стор. 17.

чого сюды зайшовъ? — тутъ тобѣ не мѣсце!¹⁾ Драгомановъ зрештою не вийшовъ изъ церкви, а пѣшовъ за домовиною, и коли побачивъ, що якась дама по дорозѣ положила на неѣ терновый вѣнецъ, то забѣгъ въ-передъ передъ бастіонну браму на дорозѣ придѣлпровадѣ и змотивши собѣ катедру зъ цеглы, выголосивъ мову въ память украиньского Кобзаря.²⁾

Та й пѣзнѣйше, коли Драгомановъ учивъ исторіѣ въ педагогичной школѣ, деякі украиньскі филѣ дорѣкали ему за-для того, що вѣнѣ, будучи космополитомъ, бере ся до такого широ-національного дѣла, якъ виховане народныхъ учителѣвъ. Незабаромъ посыпались доносы на него, якъ на нигилиста й украиньского сепаратиста, и вѣдтакъ его вѣдправлено зъ семинаріѣ, майже саме-тогдѣ, коли скѣнчивъ студіѣ университетскіѣ.

Мѣжь-тымъ Драгомановъ зблизивъ ся до украиньско-филѣвъ и увѣйшовъ въ ихъ громаду. Ще въ початку р. 1863. прийшло до выконаня проекту Костомарова про выданя популярно-наукowychъ книжокъ. Драгоманова принято въ комитетъ до сего издавництва. Тѣлько-жь незабаромъ наступила цензурна заборона всякихъ педагогичныхъ и церковныхъ книжокъ украиньскихъ, и вѣдтакъ змаганя того комитету не довели до-путя.³⁾

Вернувши ся въ Кіѣвъ по вакаціяхъ Драгомановъ дѣзнавъ ся, що весь украиньскій рухъ середъ укра-

¹⁾ *ibid.*, стор. 21—22.

²⁾ Ту бесѣду Драгоманова похваливъ М. Чалый („Жизнь и произведенія Т. Шевченка“. Кіѣвъ, 1882; стор. 192, — де читаемо: „Лучшія изъ надгробныхъ рѣчей, къ сожалѣнію несохранившіяся, произнесенны были у крѣпостнаго форта на мосту студентами: Стояновымъ, Антоновичемъ и Драгомановымъ“).

³⁾ Про ту цензурну заборону гляди „Исторію литературы русской“, II. 1; стор. 135—136.

иньской молодѣжи зовсімъ затихъ. Вѣнъ займавъ ся своими студіями; — въ 1863—1864. р. бувъ учителемъ географіѣ въ другій гимназіи Киѣвскій, а въ 1864. р. вѣд-бувъ диссертацію по исторіи Риму (про императора Тиберія), щобъ одержати „veniam legendi“ въ университетѣ.

Тымъ часомъ въ Киѣвѣ збралось кѣлька молодыхъ Полтавцѣвъ, котрі забажали розвивати рѣдну мову, щобъ українська литература могла въ усьому рѣвняти ся зъ російскою. Ось-тѣ патриоты задумали, подавати переклады зъ развитыхъ европейскихъ мовъ на українську. Тѣлько-жъ незабаромъ побачили они, що для такихъ перекладѣвъ треба словаря, — то-жъ и почали перекладати російскій словарь Рейфа на українське. До того кружка пристали Драгомановъ изъ Судовщиковымъ. По довгихъ спорахъ, за радою Судовщикова, кружокъ кинувъ думку про роботу лексикальну и взявъ ся за граматику. Зъ-годомъ вѣнъ довѣдавъ ся, що въ Харковѣ є вже матеріялы до українського словаря, куды ввѣйшовъ и матеріяль Кулъша. И трохи зъ-годомъ перевезено тѣ матеріялы въ Киѣвѣ, — тѣлько-жъ не багато було хѣсна зъ нихъ: кружкови прийшлося почати на-ново выбиране слѣвъ изъ етнографичныхъ збѣрокъ и зъ творѣвъ письменной словесности.¹⁾

Мѣжь-тымъ Драгомановъ увѣйшовъ у кругъ либеральныхъ професорѣвъ, и свои студіѣ, щѣ доси обмежувались старинною исторією, розширивъ такожъ на новѣйшу: ему роблено надѣю, що поставлять его кандидатомъ на катедру всесвѣтної исторіѣ въ университетѣ, опорожену въ 1862. р. Та отъ, запѣзнила ся его „командировка“ за границу для приготоуленя до професуры. Сталось се черезъ конфликтъ мѣжь радою Киѣвского университету й

¹⁾ „Австро-руські спомини“, ч. I, стор. 28—33.

министерствомъ освѣты, котре тодѣ (въ 1862—1864. р.) высылало багато молодыхъ людей за границу. Киѣвска университетска рада думала, що такі „командировки“ мусять виходити не вѣдъ министерства, а вѣдъ радъ университетскихъ, при чому мусять посылатись за границу тѣ, котрѣ вже набули степѣнь магістрѣвъ наукъ. Хоча-жь Драгоманову пѣсля скѣнченя университету кандидатомъ (р. 1863) и предложена була кураторомъ учебного округа „командировка“ на коштъ министерства, то вѣдъ, шануючи принципъ университетской автономіѣ, и бажаючи стати професоромъ въ Киѣвѣ, подякувавъ за таке предложене.¹⁾

Того часу вмеръ батько Драгоманова и ему прийшло ся пѣклуватись вихованемъ свои сестры Ольги (звѣстной писательки Олены Пчѣлки). Вѣдъ оженивъ ся и для прожитку мусѣвъ давати приватнѣ лекціѣ та и заробляти на хлѣбъ перомъ. Крѣмъ исторіѣ тягло его и до педагогіѣ, зъ котрою вѣдъ основно познавмивъ ся ще тогдѣ, коли вчивъ у недѣльныхъ школахъ. Зъ педагогичного боку вѣдъ выступивъ у „С.-Петербургскихъ Вѣдомостяхъ“ въ квѣтнѣ р. 1866. за тымъ, щобъ у початковыхъ школахъ на Украинѣ розпочинали вчити по-украиньски и щобъ зъ-провола йти до російской мовы.²⁾ Хочь отъ-ся статья его була надрукована пѣсля выстрѣлу Каракозова, то въ тѣмъ напрямѣ до украиньского сепаратизму панславистъ Катковъ добачивъ звязокъ зъ аттентатомъ Каракозова. Кураторъ университету денунціовавъ Драго-

¹⁾ „Житє і слово“, кн. II., въ статьи „Поправки до біографіѣ Драгоманова“, стор. 288. — Коли Драгомановъ опѣсля ставъ магістромъ, то вже бувъ посланий за границу не урядомъ, а Киѣвскимъ университетомъ.

²⁾ Отъ-ся статья вызначувалась заголовкомъ „О педагогическомъ значеніи малорусского языка“.

манова якъ украинофила й поставивъ его пѣдъ свѣй доглядъ.¹⁾ Тогдѣ Драгомановъ обернувъ ся до українськихъ питань: почавъ збирати матеріялы до української етнографіѣ й литературы, а въ политикѣ дѣйшовъ до демократичного федерализму.

Якъ доцентъ университету вѣнъ вызначувавъ ся великимъ впливомъ на молодѣжь, щѣ саме-тогдѣ була глубоко зворушилась соціальними питаннями, організувала кружки, засновувала касы, бібліотеки. Найкраща зъ такихъ бібліотекъ у Киѣвѣ, въ котрѣй систематично пѣдбраний були книжки якъ по исторіѣ й суспѣльнымъ питаннямъ, такъ и по українознавству, устроена була при участі Драгоманова. Але-жь вѣнъ остававъ ся доцентомъ довгій лѣта, не одержуючи номинаціѣ на професора, бо директоръ Киѣвского округа народныхъ шкѣлъ, князь Ширинскій-Шихматовъ, бувъ злющимъ на Драгоманова за-для одной зъ першихъ его статей, котру надруковано въ „С.-Петербургскихъ Вѣдомостяхъ“.²⁾ Въ тѣй-то статьѣ про українське питанє Драгомановъ озвавъ ся зъ докоромъ про читанку, введєну Ширинскимъ-Шихматовымъ у школы народнїѣ.

Ажь въ 1870. р. бувъ Драгомановъ посланий за границу для доповненя студій. Вѣнъ поѣхавъ у Нѣмечину, вчивъ ся въ Берлинѣ (въ зимѣ р. 1870—1871), побувъ у Будишинѣ мѣжь лужицкими Сербами й познавмивъ ся зъ лужицкими патріотами, Смолеромъ и Горникомъ. Вѣд-такъ черезъ Прагу лѣтомъ 1871. р. приѣхавъ вѣнъ до Вѣднѣ. Тутъ бачивъ ся вѣнъ изъ членами академичного

¹⁾ „Житє і слово“. I. 1; стор. 149.

²⁾ Сѣ статьѣ, а найбѣльше друга п. з. „Земство и мѣстный элементъ въ народномъ образованіѣ“ („С.-Петерб. Вѣдомости“, 1886; № 93) поставили Драгоманова зъ Ширинскимъ у войну. („Австро-руськї спомини“, I, стор. 39).

товариства „Съчь“. Въ розмовахъ изъ Сьчовиками вѣтъ дѣзнавъ ся, що для нихъ Украина сама въ собѣ й у вѣд-носинахъ до Россіѣ була „terra incognita“, — нѣ поряд-кѣвъ російскихъ, нѣ исторіѣ, нѣ географіѣ Россіѣ, — на-вѣтъ литературы спеціально-украиньскои они не знали. Тому-то Драгомановъ зъ деякими приятелями постаравъ ся о тее, що бібліотека „Съчи“ одержала зъ Россіѣ чи-мало книжокъ украиньскихъ, Петербурскихъ журналѣвъ и газетъ.¹⁾ Живучи въ Вѣдни Драгомановъ спонукавъ деякихъ Сьчовикѣвъ, зайнятись збирanjemъ етнографич-ныхъ матеріалѣвъ. И отъ, трохи-перегода Мелитонъ Бу-чиньскій приславъ у Киѣвъ багато народныхъ пѣсень, спеціально политичныхъ, котрыми Драгомановъ корысту-вавъ ся въ выданю своихъ етнографичныхъ збѣрникѣвъ. Розпрощавши ся зъ Сьчовиками, Драгомановъ поѣхавъ въ Гайдельбергъ, а потѣмъ въ Италію, де зостававъ ся двѣ зими (р. 1871—1872. и 1872—1873). Живучи у Фльо-ренціи, Драгомановъ написавъ статью п. з. „Ukraino. Il movimento letterario ruteno in Russia e Gallizia (1798—1872)“, — що єъ надруковано въ журналѣ „Rivista Euro-rea“ (anno IV., vol. 1. 2. Firenze, 1873).²⁾

Середъ свои Фльорентійскои переписки зъ Сьчо-виками въ Вѣдни р. 1872. довѣдавъ ся Драгомановъ, що поновлює ся Львѣвска „Правда“. По-за-якъ єго кликали писати до сего украинофильского орґану, то вѣтъ пѣславъ въ редакцію невеличку рецензію книжки д-ра Клима Ган-кевича п. з. „Grundzüge der slavischen Philosophie“ I. Heft. Krakau, 1869. — II. Heft. Lemberg, 1869). Далъ вѣтъ сѣвъ

¹⁾ „Австро руські спомини“, II., стор. 62—65.

²⁾ Сю статью въ руско-украиньскѣмъ перекладѣ Навроцкого на-друковано въ „Правдѣ“ р. 1873., стор. 257—263; 362 368; 529—531; 551—559.

за довгий праць: впорядкував збірничокъ легендъ и новель, записаныхъ однимъ маляромъ въ Полтавщинѣ, написавъ и оригинальну статью п. з. „Народня освѣта и литература на Украинѣ“. ¹⁾ Крѣмъ отъ-сихъ матеріалѣвъ и статей пѣславъ въ редакцію „Правды“ такожъ свою пѣсню „Покликъ до братѣвъ Славянъ“. Сю пѣсню справдѣ надруковано въ „Правдѣ“ р. 1872. (стор. 9—10), тѣлько-жь — по словамъ Драгоманова — редакція мѣсяцами переробила єѣ, а подекуды й обкраяла, та й пѣдписала псевдонимомъ „Гетьманецъ“. ²⁾ Ось и деякі частини сеи политичнои пѣснѣ:

Гей! не дивуйтесь, добріи люде,
Що на Украинѣ повстало,
Що Украина по довгій дрѣмотѣ
Голову славу пѣдняла.

Гей! Украинецъ просить не много:
Волѣ для люду и мовы, —
Но не лишає вбѣи до всѣй Руси
И къ всѣмъ Славянамъ любви.

Зѣ пѣвнѣчною Русью не зломимъ союзу:
Мы зѣ нею близнята по роду,
Мы вѣки дѣлили и радѣсть и горе,
И вкупѣ вступаємъ въ свободу.

---

¹⁾ Сю статью надруковано въ „Правдѣ“ ажъ въ 1876. р. п. з. „Антрактъ зѣ исторіѣ украинофильства“ (1863—1872).

²⁾ Тому-що Михайло Старицькій деякі свои стихотворы пѣдписувавъ криптонимомъ „Гетьманецъ“, то й авторъ сеи исторіѣ литературы думавъ, що Старицькій скомпонувавъ такожъ пѣсню „Покликъ до братѣвъ Славянъ“. („Исторія литературы рускои“, часть II. 2; стор. 820). Мабуть редакція „Правды“ передала ту пѣсню Старицькому, котрый єѣ зовсѣмъ переробивъ. Вѣдтакъ Микола Лисенко поклавъ єѣ на ноты.

Ты, Русинъ московскій, одинъ изъ всѣхъ братѣвъ
 Велике аложивъ государство,
 Неси-жь свою силу, де треба, на помѣчь,
 На захистъ усьому Славянству! — —

Зберѣмо ся, братя, въ сѣмью рѣвноправну,
 И крикнемъ на братньому пиру :
 „Мы хочемъ для себе й для цѣлого свѣту
 Лишь волѣ, освѣты и миру“...¹⁾

Окрѣмъ сего стихотвору Драгоманова „Правда“ не хотѣла друкувати иншихъ его статей: и посланій легенды й статья про народну освѣту оказали ся дразливими. Рецензія-жь на книжку Ганкевича знайдена була нетактовною противъ автора, „котрому не слѣдъ було говорити, що вѣнъ пише, не знаючи дѣла“.²⁾ Коли вѣдтакъ Драгомановъ довѣдавъ ся, що редакція „Правды“ бачить въ его статьяхъ „саму неіацію й нѣчого бѣльше“, то написавъ вѣнъ довгій оглядъ литературный, що его надруковано р. 1873. и 1874. въ „Правдѣ“ п. з. „Литература російска, великоруська, украинська й галицька“.

Коли Драгомановъ живъ опять у Вѣдни, то пѣзнавъ ся зъ Сѣчовикомъ Остапомъ Терлецкимъ, котрый въ листѣ зъ д. 22. квѣтна р. 1873. писавъ ему въ Киѣвъ мѣжь иншимъ ось-що: „Зганувъ я онодѣ про потребу сходины нашихъ людей у Львовѣ. Пристаючи на Вашу раду: зробити сходины при зборахъ „Просвѣты“, додаю ще короткій програмъ тутки и шлю его Вамъ зъ прозьбою, коли вѣнъ и по Вашѣй думцѣ буде, толково й ясно переказати Навроцькому, а той при случаю, н. пр. въ клубѣ“

¹⁾ „Австро-руські спомини“, II., стор. 84—87. — Про сю пѣсню замѣтивъ Драгомановъ ось-що: „Основнї думки мои политичной „Тредяковщины“ були сказанї яснѣще въ оригиналѣ, вѣжь у перешивцѣ“.

²⁾ *ibid.*, стор. 88.

у Сущкевича, людей добере и працю розправить, щобъ уже разъ розпочалась и въ Галичинѣ умна работа. Сего ради пропоную зъѣздови въ основу политичного будучого органу, розбрати мѣжъ себе слѣдуючі працѣ: 1. Статистика Галичины на тлѣ загальнои. 2. Выкупъ землѣ селяньскои. 3. Исторія шкѣлъ народныхъ. 4. Исторія ассоціацій громадскихъ, народныхъ товариствъ, институтѣвъ, фондѣвъ. 5. Исторія уніятської церкви и еи управства. 6. Оглядъ политики (публицистики) галицкои¹⁾

Побувши трохи-не три роки „въ гѣрско-романськѣи та германськѣи Европѣ“, Драгомановъ приѣхавъ до Львова въ серпни р. 1873.²⁾ Тутъ вѣнъ пѣзнавъ ся зъ рускою, украинофильскою громадою, найпаче-жъ зъ Корниломъ Сущкевичемъ, Володимиромъ Навроцкимъ, Володимиромъ Ганкевичемъ и такожъ зъ буковинськимъ поетомъ, Йосипомъ Федьковичемъ, котрый саме-тогдѣ живъ у Львовѣ та товариству „Просвѣта“ подававъ свои матеріялы для популярныхъ книжечокъ. Про Федьковича писавъ Драгомановъ ось-що у своихъ „Австро-руськихъ споминахъ“ : „Федьковичъ выдавъ менѣ капиталомъ, котрый и самъ себе не вмѣе вжити, якъ слѣдъ, и тѣ, щѣ навколо його, не вмѣють, и котрый черезъ те просто щѣ-дня пропадае и навѣтъ деморализуе громаду примѣромъ своего пропаданнѣа“.³⁾

Пѣзнавши ся зъ деякими народовцями, Драгомановъ оглянувъ „Народный Дѣмъ“, и познамивъ ся тѣлько зъ однимъ ученымъ партіѣ „Словистѣвъ“. А вже-жъ Львовскѣи украинофилы и въ загаль галицкѣи Русины не були ему по-нутру. Ось-що пише вѣнъ про нихъ : „Роз-

¹⁾ ibid., III., стор. 200—202.

²⁾ ibid., стор. 151.

³⁾ ibid., стор. 180.

мовляючи и переписуючись зъ Галичанами, я запримѣтивъ, що зростови середъ нихъ, навѣть середъ свѣтськихъ, щирого демократизму й прогрессизму шкодить догматична формалистика юридична, не менше богословскою¹⁾ Зъ-поміжъ литературныхъ творобъ, друкованыхъ въ галицкѣй Руси, найббльше невподобалась Драгоманову брошура Н. Загбрного (Степана Качалы) п. з. „Политика Русинѣвъ“.

Вернувши ся зъ-за границѣ въ Киѣвъ, Драгомановъ знайшовъ кружокъ своихъ товаришѣвъ-радикалѣвъ збблшеный, а крѣмъ того двѣ громадкы молодѣжи зъ напрямами украинофильскими: одну найббльше изъ студентѣвъ историко-фильольоичныхъ, а другу численнѣйшу — зъ рѣзныхъ. Першу громадку звали словарниками, другу — общиною. Обѣ тѣ громадкы звались „молодою громадою“, и не дуже мирились промѣжъ себе. Драгоманова ббльше интересували першѣ, будучѣ его слухачѣ. Про Драгоманова говорили тогдѣ въ Киѣвѣ, що вѣнъ задумавъ злити въ одно: радикальство й украинофильство, — але-жъ вѣнъ тогдѣ й не думавъ про такій переворотъ та й въ загалѣ бѣжуючою политикою мало займавъ ся, — курсъ въ университетѣ й праця коло „Историчныхъ пѣсень малоруского народа“, та въ юго-западнѣмъ вѣддѣлѣ географичного товариства забирали у него майже весь часъ. Все-жъ наживъ вѣнъ собѣ репутацію политичного агитатора, хочъ та агитація въ него зводилась тогдѣ майже выключно на Галичину.²⁾

Галицкихъ Русинѣвъ вважавъ вѣнъ въ загалѣ апатичными супроти „прогресу“ та лѣнливими. Галичину называвъ вѣнъ Авѣвою стайнею, зъ котрой треба вывезти массы багна, що душить усѣ свѣжѣ паросты.³⁾ Вѣнъ пи-

¹⁾ *ibid.*, стор. 206.

²⁾ *ibid.*, стор. 220—223.

³⁾ *ibid.*, стор. 259.

савъ, що „въ Галичинѣ до лѣнивства мѣрку прилучають ся ще явні хоробы, котрѣ выносять люде зб школъ по-пѣвской и адвокатской; — сѣ хоробы: поверховна балаканина и партійнбств“. ¹⁾ Вѣдтакъ запримѣтливъ вѣнъ, що безъ пѣдмоги зъ російской Украины заледви й формально-національний рухъ въ Галичинѣ мѣгъ бы вдержатись. ²⁾ Драгомановъ сердивъ ся найпаче на товариство имени Шевченка, що выбрало своимъ головою Степана Качалу, и що (по думцѣ Драгоманова) замѣсць широкои основы для товариства вытворило олигархію та й высувало „комерческе наживане мастку черезъ типографію“. ³⁾ Хотячи зробити щось рѣшучого, Драгомановъ зъ товаришами своими написавъ „Одкрытый листъ зъ Украины до редакціѣ „Правды“. ⁴⁾ Въ отъ-сѣмъ листѣ сказано навпередъ, що политика й програма, заявлена „Русскою Радою“, в для Славянъ пагубна, для галицко-русского народу недостойна, а для Россіѣ шкодлива, бо „Русская Рада“ пѣддержуе гегемонію одной нѣмецкой, централистичной партіѣ надъ усѣми народами, а надто надъ народами славянскими... Але-жь Украинцѣ въ Россіѣ не можуть згодити ся такожъ изъ програмою галицкихъ федералистѣвъ (се-бъ-то народовцѣвъ), якъ она выложена въ брошурѣ „Политика Русинѣвъ“, бо авторъ еи подае голосъ за конкордаты, за конфессійнѣ школы, за привилегіѣ католицком церкви, противъ гражданського шлюбу и т. и.“ ⁵⁾

¹⁾ „Чудацькі думки про українську національну справу“. Львів, 1892; стор. 134—135.

²⁾ „Австро-руські спомини“, III., стор. 166.

³⁾ *ibid.*, стор. 225.

⁴⁾ „Правда“. 1873; стор. 660—661.

⁵⁾ Того-самого (1873) року хваливъ Драгомановъ политичну дѣяльвѣсть Степана Качалы. (Порвн. статью „Ukraino. Il movimento letterario ruteno...“ въ перекладѣ Навроцкого: „Правда“, 1873; стор. 554—555).

На сей одкрытый листъ вѣдповѣла редакція „Правды“, сказавши мѣжь иншимъ ось-що: „Мы передъ всѣмъ Русины, члены пятьнайцяти-милліонного народа, але вразъ мы и поступовцѣ, либералы, демократы, не меньше, якъ нашѣ браты закордонскѣ. Тѣльки-жъ мы стережемъ ся всякого доктринерства, красного въ теоріи, але въ практицѣ многимъ много пошкодившого. Що до брошуры „Политика Русинѣвъ“, противъ деякимъ тезамъ котрой нашѣ браты Украинцѣ выступають, треба зважити, для кого и въ якѣй цѣли вона була написана. Вона не єсть политичнымъ манифестомъ партіи, але писана въ одній певній цѣли. Впрочѣмъ може авторъ ви де въ чѣмъ и рѣзнити ся въ своихъ гадкахъ одъ гадокъ, нами powyше высказаныхъ: значною однакъ ся рѣзниця навѣрно не єсть, — и яко одномышленникъ нашъ, що-до головного пытаня народного, єсть вѣнъ вразъ и чоловікомъ нашой партіи, а притѣмъ и федералистомъ и найчеснѣйшимъ и найревнѣйшимъ нашимъ патріотомъ“.¹) Ажъ ось незабаромъ надруковано въ „Правдѣ“ й другій „одкрытый листъ зъ Украины“. Въ ось-тѣмъ листѣ 24 патріоты лѣвобережной Украины притакнули редакції „Правды“, написавши мѣжь иншимъ ось-що: „Мы не можемо не прилучити нашого голосу до слова редакції „Правды“, що нашую головною цѣлею єсть хороненє своєи національности и розвѣи свого народа, окремѣшнього якъ вѣдъ польского, такъ и вѣдъ великоруського, и що тѣй головной цѣли повинній пѣдкловити ся усѣ вишій пытаня нашого розвою й поступу, по-за-якъ усѣ нашѣ поступовѣ бажання можуть справдити ся тѣльки пѣдъ умовою досягненя головної цѣли.. Мы не бачимо у брошюрѣ п. Загѣрного (Ст. Качалы) досыть важного поводу до коллек-

¹) „Правда“. 1873; стор. 663—664.

тивного протесту, бо вона зовсімъ, якъ каже „Правда“, не єсть манифестомъ засадъ партій, але виразомъ гадокъ самого автора... Тымъ меньше можна бачити у словахъ автора замѣръ, приписувати свои гадки українськѣй освѣченѣй громадѣ у Россіи... Не даючи великои ваги сьому непорозумѣнню, не маючому у собѣ нѣчого, щѣ повело-бъ насъ до справжнього розъединення, мы сподѣваємось, що нашѣ народолоубцѣ, якъ у Галичинѣ, такъ и на Вкраинѣ, не вѣдступлять правила слабыхъ: „unitis viribus res parvae crescunt“.¹⁾

Въ серпни р. 1874. вѣдбувавъ ся въ Киѣвѣ археологичный зъѣздъ. Драгомановъ бувъ однимъ изъ референтѣвъ на сему зборѣ. Та отъ, ледви розъѣхались гостѣ зъ Киѣва, посыпались на Драгоманова доносы, мабуть-то вѣнъ соціалистъ и революціонеръ. Найпаче-жь редакторъ тогдѣшнього Львѣвского „Слова“ денунціювавъ Драгоманова, якъ „Бакуниньско-польского, революціонного агента“.²⁾ Такожъ одинъ изъ Киѣвскихъ професорѣвъ, дѣзнавши ся про статью Драгоманова „Литература російська, великоруська, украинська й галицька“, вказавъ урядови на него, якъ на сепаратиста. Опроче графови Толстому не вподобались тѣ замѣтки, якѣ Драгомановъ списавъ въ „Вѣстнику Европы“ зъ powodu ревизіѣ сего министра въ Киѣвскѣмъ учебнѣмъ окрузѣ. Драгоманову закидувано, що вѣнъ мѣжь молодѣжею ширить соціализмъ. Уже въ маю р. 1875. министеръ Толстой ставъ домагати ся, щоби Драгомановъ подавъ ся въ вѣдставку.³⁾ Але Драгомановъ затребувавъ суда й не схотѣвъ вволити волѣ министра. Не дожидаючись рѣшеня сего дѣла,

¹⁾ *ibid.* 1674; стор. 125—128.

²⁾ Михайло Бакунинъ (1814—1876) — російскій агитаторъ.

³⁾ Тогдѣ университетскій катедры були ще выбѣрні.

Драгомановъ лѣтомъ 1875. р. поѣхавъ у Галичину. Вѣд-такъ бувъ на загальныхъ зборахъ общества имени Качковскаго въ Галичи (12. серпня, р. 1875.)¹⁾ и, хоча не выступавъ тамъ прилюдно, знайшли ся людцѣ, котрї за-телеграфували въ Россію, що вѣнъ на галицко-рускѣмъ митингу державъ промову про те, щобъ вѣддѣлити Укра-нину вѣдъ Россіѣ до Польщѣ. Опѣсля въ серпни р. 1875. графъ Толстой справу Драгоманова предложивъ царевѣ й одержавъ наказъ, усунути его зъ Кіѣвскаго университету та не пустити въ Харкѣвскій и Одесскій университеты.²⁾ Въ вересни Драгомановъ дѣставъ вѣдставку „безъ объ-ясненія причинъ“. Вѣдтакъ вызначено комитетъ изъ чо-тырохъ мужѣвъ, — мѣжь котрыми бувъ и тайный со-вѣтникъ М. Юзефовичъ.³⁾ Сему комитетовѣ приказано,

¹⁾ Про ті зборы товариства им. Мих. Качковскаго гляди „Правду“, 1875; стор. 701—703. — Про „митингъ“ въ Галичи спѣмнувъ Драгома-новъ въ третьому свому письмѣ до редакціѣ Львѣвскаго „Друга“, органу „академическаго Кружка“. Ось и его слова: „Куда въ жизни ведетъ такая литература (въ мѣшаномъ австро-рутенскомъ языкѣ) объ этомъ можно судити по той политикѣ прислужничества, какой держатся галиц-кіе депутаты, а въ лучшемъ случаѣ по такимъ картинамъ, какихъ я былъ свидѣтелемъ на псевдо-народномъ митингѣ общества Качковскаго въ Галичѣ, гдѣ въ цвѣтѣхъ возсѣли отцы Руси и ихъ красавицы, а на-родъ поставленъ былъ бордюромъ вокругъ, — гдѣ іереи вообразили себя настоящимъ народомъ, а ихъ ораторы по цѣлымъ часамъ занимали со-браніе рѣчами на непонятномъ народу языкѣ о мелочныхъ и формаль-ныхъ сюжетахъ, произнесенными съ неестественной дефляціей, гдѣ народъ не услыхалъ ни одного живаго слова, а тѣмъ болѣе мысли“. („Другъ“, 1876; стор. 80).

²⁾ Драгомановъ пише, що вѣдставка его вѣдъ Кіѣвскаго универ-ситету була порѣшена министромъ Толстымъ ще ранѣйше его присут-ности на вѣчу въ Галичи. („Житє і слово“, I, стор. 289).

³⁾ Ось-той комитетъ складавъ ся изъ Тимашева, министра вну-трѣшнихъ справъ, Потапова, шефа таємной полиціѣ, гр. Ди. Толстого, министра народнои освѣты и зъ М. Юзефовича, тайного совѣтника.

здати справу про характеръ и значѣнє українського письменства.

Въ осені р. 1875. Драгомановъ виѣхавъ изъ Росіі за паспортомъ за границу; — проживъ якийсь часъ у Відни, а вѣдтакъ р. 1876. переселивъ ся въ Женеву.

Ще въ 1875. р. завязали ся взаимини мѣжь Драгомановимъ, а товариствомъ „академічеській Кружокъ“ у Львовѣ, що выдавало „Друга“, письмо для беллетристики й науки. Драгомановъ (пѣдъ криптонимомъ „Украинець“) заявивъ тѣй редакціи, що обѣ галицкї партїі лучше зроблять, коли полишать сварнѣ, а займуть ся спѣльною роботою въ безспорнѣмъ напрямѣ: освѣтою народу въ его мовѣ, и зближенемъ высшихъ класъ до народу...¹⁾ Коли-жь редакція „Друга“ у своѣй вѣдповѣди неприхильно вѣднесла ся до рады Драгоманова та вважала се абсурдомъ, писати въ Галичинѣ по-українськи,²⁾ то вѣнъ у другому письмѣ³⁾ высказавъ мѣжь иншимъ ось-якї свои думки: „Въ литературѣ принципомъ украинщины зовсѣмъ не є теє, щобъ Галичане копіювали дробницѣ українського нарѣчя и закинули окремі примѣты свои мовы, — а тѣлько се, щобъ Галичане писали по-своєму, по народному, а воно вже само собою выйде й по-українськи... Вы-жь уважаєте народною мѣшану мову рутенську, та думаете, що вона є пригодна, далѣ розвивати ся... Ба, вы, галицка интеллигенція, думаете устроить якийсь уніятскїй Парагвай, якусь попѣвско-чиновницку аристокрацію, якъ вы вже утворили собѣ австро-рутенську мову литературну.“⁴⁾ — Вѣдтакъ у третѣмъ письмѣ до редакціи

¹⁾ „Другъ“. 1875; стор. 267.

²⁾ Сю вѣдповѣдь написавъ Игн. Онишкевичъ.

³⁾ „Другъ“. 1876; стор. 77—80.

⁴⁾ Вѣдповѣдь на друге письмо Украинця редакція „Друга“ надрукувала того-жь (1876) року; — стор. 92—95; 109—111; 126—128.

„Друга“¹⁾ Драгомановъ назвавъ галицко-рускій прогресъ черепашинымъ и высказавъ свѣй сумнѣвъ про истноване такой интеллигенціи въ Галичинѣ, котра проявляла-бъ образоване европейске.

Передъ вѣдѣздомъ Драгоманова въ Женеву Киѣвскій товаришѣ задумали були розпочати украиньске выдавництво политичне. Та годѣ було симъ дѣломъ займати ся въ Россіѣ, бо въ маю р. 1876. выйшовъ звѣстный „законъ Юзefовича“, котрымъ зовсѣмъ заборонено украиньску литературу.²⁾ Тому-то на Драгоманова положено завдане, вести се издавництво за границую. Зъ-першу була думка, зайнятись симъ дѣломъ у Вѣднѣ, де Драгомановъ въ початку р. 1876. выдавъ по-россійски брошуру „По вопросу о малорусской литературѣ“. Одначе пѣсля конфискаты соціально-бунтарской брошуры „Правдиве слово хлѣбороба до своихъ землякѣвъ“, друкованой у Вѣднѣ безъ вѣдомости его, вѣнъ покинувъ сю думку и розпочавъ издавництво „Громады“ въ Женевѣ, засновавши тамъ друкарню для украиньскихъ и россійскихъ публикацій. Та отъ, Киѣвскій товаришѣ зъ часомъ змѣнили свои погляды, — обѣцаній працѣ не приходили, й „Громада“ выходила по-малу (до р. 1883. выйшло пять томѣвъ и два меншій выпуски).

Въ 1878. р. въ часѣ всесвѣтньої выставки Парижской вѣдбувъ ся конгресъ литературный пѣдъ проводомъ Виктора Гюго. Для того конгресу написавъ Драгомановъ

¹⁾ „Другъ“. 1876; стор. 222—228. — Се третє свое письмо Драгомановъ пѣдписавъ уже своимъ именемъ и прѣзвищемъ. Свои три письма до редакцій „Друга“ зладивъ вѣнъ по россійски; тѣлько-жь перше письмо редакція переробила на свою макароничну мову.

²⁾ Сю заборону порѣшивъ той комитетъ изъ чотырохъ мужѣвъ, котрому приказано було, здати справу про характеръ и значѣне украиньского письменства.

брошуру п. з. *La littérature oukraiñienne, proscrire par le gouvernement russe.* (Genève, 1878). Вѣнъ звертавъ ся до конгресу, щобъ той знайшовъ якій спосѣбъ, прийти въ помѣчь украинскѣй литературѣ. Изъ ось-той брошуры члены конгресу, учені зъ усѣхъ краѣвъ, могли дѣзнати ся про исторію й литературу вкраиньску.¹⁾ Опроче Драгомановъ шпиривъ на Заходѣ Европы знане про Украинну не тѣлько своимн статьями, цѣ ихъ писавъ въ мовахъ французкѣй, италіаньскѣй, англійскѣй и нѣмецкѣй; — вѣнъ розѣславъ чи-мало украиньскихъ книжокъ ученымъ мужамъ и бібліотекамъ у Франціи, въ Италіи, Англіи, Скандинавіи, Америцѣ и въ Славянщинѣ.

Въ 1879. р. загорѣлась полемика мѣжь Драгомановымъ и редакцією Львѣвскои „Правды“ зъ причины статьи, котру Драгомановъ надрукувавъ въ четвертѣй книжцѣ „Громады“ п. з. „Децо про Львѣвскихъ народовцѣвъ и соціализмъ въ Галиччинѣ“ (стор. 361—370). Отъ-се писане зладивъ вѣнъ зъ поводу статей „Руского Сіона“ та „Газеты школьной“.²⁾ Драгоманова вразила найпаче опсѣетка „Руского Сіона“ про него. якъ „головного пропагатора соціальныхъ засадъ въ земляхъ малорускихъ вѣдъ Днѣпра ажъ по-за Карпаты“...³⁾

Дѣзнавшись про сѣ й инші докоры, Драгомановъ надрукувавъ у „Громадѣ“ ось-ту статью, въ котрѣй ска-

¹⁾ Порѣвн. „Письма К. Дм. Кавелина и Ив. С. Тургенева къ Ал. Ив. Герцену съ объяснительными примѣчаніями М. Драгоманова“. Женева, 1892., — въ статьи „Воспоминанія о знакомствѣ съ И. С. Тургеневымъ“; стор. 213—227.

²⁾ „Рускій Сіонъ“ — выдае д-ръ Сильвестеръ Сембратовичъ. Львѣвъ. VIII. рочникъ; 1878., въ статьи п. з. „Соціализмъ. Процѣсъ во Львовѣ“; стор. 59—62. — „Газета школьная“ — подѣ редакцією Омеляна Партицкого. Львѣвъ. 1878., въ статьи „Рускій соціалисты“; стор. 23—34.

³⁾ „Рускій Сіонъ“. 1878; стор. 60.

завъ дещо про свои вѣдносины до галицкихъ Русинѣвъ, и попрѣкнувъ особливо редакцію „Правды“, товариство „Просвѣта“ й товариство „имени Шевченка“ за-для змаганя противъ поступу. „Правдѣ“ закинувъ вѣнъ, що не хоче порвати зовсѣмъ своихъ „попѣвско-шляхецькихъ звязкѣвъ“, „Просвѣтъ“ дорѣкавъ, мабуть-то она выдає популярнй книжочки зъ „дякѣвськимъ“ характеромъ, а зъ товариства „имени Шевченка“ поглумивъ ся вѣнъ, що, мовлявъ, оно выбрало зовсѣмъ не литературну, а „коммерческу“ дорогу, та що оно свѣй напрямомъ показало выборомъ въ головы автора ультрамонтаньскои брошуры „Политика Русинѣвъ“, въ котрѣй именовъ усього народу малоруського розказувались думки, якѣ були до лица єзуитови, магнатови и т. и., тѣлько не Шевченкови.¹⁾

Прочитавши ту статью Драгоманова, надруковану въ „Громадѣ“, Володимиръ Барвѣньскій, редакторъ „Правды“, написавъ ему вѣдповѣдь, въ котрѣй пояснивъ рѣзницѣ мѣжъ Драгомановымъ, а галицко-рускими народовцями въ поглядахъ на „прогресъ“.²⁾

Въ Женевѣ проживъ Драгомановъ пятьнайцять рокѣвъ; вѣдтакъ р. 1889. покликано єго въ Болгарію, де урядъ задумавъ основати университетъ, щобъ выкладавъ всесвѣтну исторію. Зъ-першу читавъ вѣнъ свои лекціѣ по-россійски, але трохи зъ-годомъ навчивъ ся мовы болгарскои, и тому-то не тѣлько почавъ выкладати исторію въ университетѣ по-болгарски, але й розвинувъ широку дѣяльнѣсть въ хосенъ литературы болгарскои. Се бо министерство освѣты розпочало издавництво збѣрника наукового, въ котрому Драгомановъ надрукувавъ цѣлый рядъ статей про народнй пѣсенъ, казки та легенды. Та

1) „Громада“. № 4. 1879; стор. 363—364.

2) „Правда“. 1879., — въ статьи „Вѣдповѣдь п. М. П. Драгоманову“. (С причини нападѣвъ в „Громадѣ“); стор. 376—390.

не тільки по-болгарски пише теперь Драгомановъ, — вѣдь р. 1890. засыпує вѣнь „Народъ“, органъ галицко рускихъ радикалѣвъ, своими статьями политичными, литературно-етнографичными, соціально-економичными й критичными. Опроче пише вѣнь такожь для „Хлѣбороба“ й для „Житя и Слова“, та й выдає окреми популярнѣ брошуры.¹⁾ Ось и переглядъ важнѣйшихъ литературныхъ творѣвъ Драгоманова:

А. Письма въ мовѣ українськѣй.

I. Розвѣдки литературнѣ, етнографичнѣ, историчнѣ й побутовѣй.

1. Литература російська, великоруська, украиньска и галицька. („Правда“. 1873; стор. 158. 189. 221. 559. 590. 621. 652. 682. 705. — „Правда“. 1874; стор. 20. 59. 107. 155. 203. 259. 297. 337. 380).

2. Антрактъ зъ исторіѣ украинофильства 1863—1872. р. („Правда“. 1876; стор. 471. 523. 575. 624).

3. Про украиньскихъ Козакѣвъ, Татаръ та Туркѣвъ. Киѣвъ, 1876.

4. Про галицько-руське письменство. („Передне слово“ въ выданю „Повѣстей Осипа Федьковича“). Киѣвъ, 1876; стор. I—LVI.

5. Народнѣ школы. („Громада“. Украиньска збѣрка, впорядкована Михаѣлом Драгомановим. N° 2. Женева, 1878; стор. 120—281).

6. Т. Г. Шевенко и його думки про громадське життя. (ibid. N° 4. 1879; стор. 37—230).

---

¹⁾ На третѣмъ конгресѣ фольклористѣвъ въ Чикаго р. 1893. читано рефератъ Драгоманова про тему Шекспировою комедіѣ „Taming of the shrew“ въ украиньскому фольклорѣ.

7. Изъ исторіѣ вѣршѣ на Украинѣ. Критичный вры-
вокъ. („Ватра“. Стрый, 1887; стор. 122—129).

8. Въ справѣ вѣдносинѣ Украинцѣвъ до російськой
литературы. Листы до редакціѣ „Зорѣ“. („Зоря“. Львѣвъ,
1889; стор. 143. 174. 191).¹⁾

9. Австро-руськѣ спомини [1867—1877]. („Літера-
турно-наукова бібліотека. Книжка 3. 4. 7. 8. 9. Львѣвъ,
1888—1890).

10. Наука теологична въ захѣднѣй Европѣ. Зѣ исто-
ріѣ публичного вхованя въ сучаснѣй Европѣ. (ibid., кн. 5.
1890; стор. 1—38).

11. Чудацькѣ думки про украинську національну
справу.) („Народ“, руско-українська радикальна часопись.
Львѣвъ, 1891; стор. 97. 141. 165. 197. 233. 277. 297. 321.
344. — Друге выдане надруковано у Львѣвъ окремю р. 1892).

12. Вѣра а громадськѣ справы. („Бібліотека Хлібо-
роба“, N° 3. Коломия, 1892).

13. По брацтво Хрестителѣвъ або Баптистѣвъ. („Хлі-
бороб“. Коломия, 1892; стор. 160 - 162; 173—175; — та-
кожь окрема вѣдбитка).

14. Евангельська вѣра въ старѣй Англїи. Женева, 1893.

15. Въ справѣ розвитку украинськой литературы. Вѣд-
повѣдѣ Вартовому. („Буковина“. 1893; N° 20 - 25; 42—43).

16. Листы на наддѣврянську Украину. Додатковѣ
листы. [Вѣдповѣдѣ Вартовому]. („Народ“. 1893; стор. 142.
165. 182. 194. 218. 258. 263. 279. — „Народ“. 1894; стор.
4. 26; — такожь окрема вѣдбитка).²⁾

17. Оповѣданя про заздрыхъ богѣвъ. („Хлібороб“.
Коломия, 1894; стор. 7 - 9; 15—20; 27—29; 35—38; —
такожь окрема вѣдбитка).

¹⁾ Авторъ сеи статѣѣ назвавъ себе „Чудакомъ“.

²⁾ Въ „Буковинѣ“ друковано въ 1892. и 1893. р. Вартового „Ли-
сты въ Украини наддѣврянськой“.

18. Старій харты вольности. Историчий начерки. „Житє і Слово“. Вістник літератури, історії і фолклору. Львів, 1894; стор. 102—115; 238—258....).

19. Про рай и постуць. (Народ“. 1894; стор. 86 91; 115—122 и д.).

II. Статѣь суспѣльно-економичній й политичній.

1. Передне слово до украинської збѣрки „Громада“. (N° 1. Женева, 1878).

2. Грунтъ, книжка та „препятствія“. Листы й уваги впорядчика про новины на Украинѣ. („Громада“. N° 4; стор. 233—336).

3. Пробы повстання и товариськихъ порядкѣвъ. („Громада“. N° 5; стор. 214—224).

4. Украинській громадѣвъцѣ передъ польськимъ соціалізмомъ и польськимъ патріотизмомъ. (ibid. стор. 232—241).

5. Украинській селяне въ неспокобній роки [1880—1882]. (ibid., стор. 242—270).

6. Мужичкѣй бунты й письменній бунтарѣ въ 1880. р. („Громада“. Украинська часопись. Рѣкъ V. Число 1. Женева, 1881; стор. 66—95).

7. Неполитична политика. („Народ“. 1890; стор. 373—376; — 1891; стор. 1—6; 17—28; 41—44).

8. Словесность замѣць политики. (ibid., 1892; стор. 170—174).

9. Вѣра а громадскѣй справы. („Бібліотека Хлібороба“. Коломня, 1892).

10. Шѣсть сотъ рокѣвъ швейцарської спѣлки. (Выданє редакціѣ „Народа“ р. 1892).

11. Украинство передъ Польщею та Россією. („Народ“. 1893; стор. 27—29; 39).

12. Наука вѣдъ практики захѣднихъ соціалистѣвъ. (ibid., стор. 131—132).

13. Политика принципіальна и политична. („Народ“. 1894; стор. 11—14).

14. Наші пекучі справи. Новорѣчна розмова зъ земляками. (ibid., стор. 51—57).

III. Збѣрки етнографичнѣ.

1. Историческія пѣсни малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова. Томъ I. Кіевъ, 1874; томъ II., выпускъ 1. Кіевъ, 1875.

2. Малорусскія народныя преданія и рассказы. Сводъ Михаила Драгоманова. Изданіе юго-западнаго отдѣла императорскаго русскаго географическаго общества. Кіевъ, 1876.

3. Нові українські пісні про громадські справи (1764—1880) — М. Драгоманова. Женева, 1881.

4. Політичні пісні українського народу XVIII—XIX. ст. з увагами М. Драгоманова. Частина перша, розділ першій. Женева, 1883. — Частина перша, розділ другій. Женева, 1885.

У Львѣвскому вѣстнику литературы, исторіи и фольклору „Житє і Слово“ друкують ся теперь матеріялы для исторіи вѣршѣвъ украинськихъ, щѣ ихъ зѣбравъ и впорядкувавъ М. Драгомановъ. („Житє і Слово“, томъ першій; стор. 36—48; 436—453).

IV. Критика.

1. Етнографія Славянщины. Написавъ О. Стодольскій. [„Школьна Часопись“. Львѣвъ, 1887; число 6—16]. (Критика Драгоманова въ письмѣ литературно-науковѣмъ „Товариш“. Ч. I. Львѣвъ, 1888; — въ статьи: „Науковый методъ въ етнографіи“, стор. 15—30).

2. Сміхъ и горе. [Критичный оглядъ просвѣтно-національныхъ змаганъ галицкихъ Русинѣвъ]. („Товариш“. 1888; стор. 66—72).

3. Слѣпій проводырѣ. [Критика „Зорѣ“]. („Народ“. 1891; стор. 280—282).

4. Надъ Чорнымъ Моремъ. Оповѣдане Ивана Левцького. („Народ“. 1891; стор. 302—304).

5. Руска Читанка для выспнихъ шкѣлъ середнихъ — Олександра Барвѣньского. Часть I. („Народ“. 1892; стор. 185—186).

6. Неправда — не просвѣта. [Критика просвѣтной книжечки Василя Чайченка п. з. „Григорій Квѣтка, украинскій письменникъ“]. („Народ“. 1892; стор. 211—212; 227—229; 247).

7. Соняшний промѣнь. Повѣсть Василя Чайченка. („Народ“. 1893; стор. 62—63; 71—72).

8. Шевченко въ чужбѣй хатѣ его имени. Рецензія на „Кобзарь“ Тараса Шевченка, выдана товариства имени Шевченка. („Народ“. 1893; стор. 86—88; 95—98; 137—140).

9. Записки наукового товариства имени Шевченка. Томъ I. („Народ“. 1893; стор. 128—130; 186—188; 207—208; — томъ II. (ibid., стор. 235—237).

10. Слѣвце зъ поводу „Profession de foi“ молодыхъ Украинцѣвъ. („Народ“. 1893; стор. 293—296).

11. Науковій методы професора Сумцова. („Жите і Слово“. I. 1894; стор. 152—153).

12. Пѣдновлена рутенщина, — рецензія „Бесѣды“, литературного додатку до „Страхопуда“. Львѣвъ, 1893. („Народ“. 1894; стор. 40—46).

13. Ще разъ „Бесѣда“ О. А. Мончаловського. („Народ“. 1894; стор. 99—106).

14. Розбѣръ думы про бурю на Чорнѣмъ Морѣ. („Жите і Слово“, I., стор. 302—303).

V. Выдавництва въ мовѣ украиньскѣй.

1. Повѣсти Осипа Федьковича. Зъ переднимъ словомъ про галицько-руське письменство Мих. Драгоманова. Кяѣвъ, 1876.

2. „Громада“. Украиньська збірка. Женева; — пять книгъ вѣдъ р. 1878—1882. У спѣлцѣ-жь зъ М. Павликомъ и С. Подолинскимъ издавъ Драгомановъ у Женевѣ ще украиньську часопись п. з. „Громада“ въ двохъ выпускахъ.

3. Хиба ревуть волю, якъ ясла повнѣ. Романъ зъ народного жита П. Мирного та И. Бѣлика. Женева, 1880.

4. Marija, maty Isusowa. Wirszy Tarasa Szewczenka z uwahamy M. Drahomanowa. Żenewa, 1882. — Марія. Поема Т. Гр. Шевченка съ переднимъ словомъ и замѣтками М. Драгоманова. Женева, 1885.

5. Поезіѣ Т. Гр. Шевченка. Женева, 1890.

Въ Женевѣ издавъ Драгомановъ ще популярнѣ брошуры: „Про богатство та бѣднѣсть“ (по-украиньски й по-бѣлоруски), „Про хлѣборобство“, „Про те, якъ земля по-дѣлена“, „Про те, якъ земля наша стала не наша“.

B. Важнѣйшія статьи и творы въ мовѣ російскѣй.

1. Малороссія въ ея словесности. („Вѣстникъ Европы“. 1870; іюнь).

2. Восточная политика Германіи и обрусеніе. („Вѣстникъ Европы“. 1872; февраль — май).

3. Русскіе въ Галиціи. („Вѣстникъ Европы“. 1873; январь и февраль).¹⁾

¹⁾ Сю статью въ руско-украиньскѣмъ перекладѣ надруковано р. 1874. у Львѣвскѣй „Правдѣ“ п. з. „Русины въ Галичинѣ“, стор. 36. 80. 129. 182. 224. 273. 316. 357. 393.

4. Литературное движеніе въ Галиціи. („Вѣстникъ Европы“. 1873; сентябрь и октябрь).

5. Максимовичъ, его литературное и общественное значеніе. („Вѣстникъ Европы“. 1874; мартъ).

6. Отголосокъ рыцарской поэзіи въ русскихъ народныхъ пѣняхъ. („Записки“ Кіевскаго вѣддѣлу географическаго товариства. 1874).

7. Борьба за духовную власть и свободу совѣсти въ западной Европѣ въ XVI—XVII. ст. („Отечественныя Записки“. 1875; февраль и мартъ).

8. Письмо Украинца въ редакцію „Друга“. („Другъ“. Львѣвъ, 1875; стор. 265—270). — Второе письмо Украинца въ редакцію „Друга“. (ibid. 1876; стор. 77—80). — Третье письмо Украинца въ редакцію „Друга“. (ibid., стор. 201—222).

9. Новокельтское и провансальское движеніе во Франціи. („Вѣстникъ Европы“. 1875; августъ и сентябрь).

10. Чистое дѣло требуетъ чистыхъ средствъ. („Молва“. С.-Петербургъ, 1876).

11. По вопросу о малорусской литературѣ. Вѣна, 1876.

12. Турки внутренніе и вѣншіе. Письмо къ издателю „Новаго Времени“. Женева, 1876.

13. Историческая Польша и великорусская демократія. Женева, 1882.¹⁾

---

¹⁾ Про сей творъ Драгоманова пише И. Франко ось-що: „Найважнѣйшою зъ тыхъ его праць (друкованыхъ у Женевѣ) є „Историческая Польша и великорусская демократія“ — майстерна анализа помилокъ, у які попадали найталановитѣйші политики та публицисты польскій й російскій, стоячи на становищи т. зв. державныхъ народностейъ и игноруючи недержавні, плебейскій. Праця та друкована була первѣсно въ издаваній у Женевѣ либеральной російскій газетѣ „Вольное слово“, котрого Драгомановъ опѣсли ставъ редакторомъ и въ котромъ по-

14. Вольный союзъ — вільна спілка. Опытъ украинской политико-соціальной программы. Сводъ и объясненія М. Драгоманова. Женева, 1884.

15. Земство и мѣстный элементъ въ народномъ образованіи. („С.-Петербургскія Вѣдомости“. 1886; № 93).

16. Либерализмъ и земство въ Россіи. (Отдѣльный оттискъ изъ 1-го N-ра „Свободной Россіи“). Женева, 1889.

Методу писаня Драгоманового проявляютъ такожъ деякі статьи литературній й етнографичній, надрукованій въ „Кіевскій Старинѣ“ П. Кузьмичевскимъ. Осъ и они:

1. Старѣйшія русскія драматическія сцены. („Кіевская Старина“, томъ XIII; стор 371—407).

2. Турецкіе анекдоты въ украинской народной словесности. (ibid., т. XIV; стор. 209—236; 445—466).

3. Малороссійскія пѣсни объ освобожденіи крестьянъ. (ibid., т. XVII; стор. 412—438; 626—649).

4. Шолудивый Буняка въ украинскихъ народныхъ сказаніяхъ. (ibid., т. XVIII; стор. 676—713; — т. XIX; стор. 233—276).

Тутъ годить ся запримѣтити, що російска цензура заборонила редакціи „Кіевской Старини“ друкувати статьи эмигрантовъ. Генеза сеи забороны ось-яка: Лебединцеву, редакторови сего журнала, приславъ Драгомановъ р. 1883. (пѣдъ криптонимомъ М. Т—овъ) перекладъ статьи Cosquin-а про „генезу европейскіхъ казокъ“ (зроблений его жѣнкою) зъ додаткомъ огляду працѣ надъ казками на Украинѣ. Та отъ, Лебединцевъ, котрому Кіѣвска жандармерія докоряла за напечатане статьи другого эмигранта украинскаго, обернувъ ся до генераль-губернатора Дрентелена за дозволомъ, печатати статью. Дрен-

тисливъ багато статей про російскій и украинскій справы“. („Житє і Слово“. I, стор. 151).

теленъ одбѣлавъ Лебединцева до министра внутрѣшнихъ справъ, гр. Дм. Толстого, — и той не тѣлько не дозволивъ друкувати статѣ М. Т—ова (М. Драгоманова), але навѣтъ строго заборонивъ всѣмъ журналамъ печатати якй-бъ то не були працѣ емигрантѣвъ. Зъ того часу всяке сотрудничество Драгоманова въ російскихъ журналахъ мусѣло перестати, — навѣтъ по сюжетамъ археологично-этнографичнымъ.¹⁾

Драгомановъ выдавъ такожь деякі російскі статѣ иншихъ письменниковъ зб своимъ переднимъ словомъ, а подекуды й зъ примѣтками. Сюды належать :

1. Письмо В. Г. Бѣлинскаго къ Н. В. Гоголю съ предисловіемъ М. Драгоманова. (Издание редакціи украинскаго сборника „Громада“). Женева, 1880.

2. Письмо Н. И. Костомарова къ издателю „Колокола“. Съ предисловіемъ М. Драгоманова. („Издание „Громады“). Женева, 1885.

3. Письмо К. Дм. Кавелина и Ив. С. Тургенева къ Ал. Ив. Герцену. Съ объяснительными примѣчаніями М. Драгоманова. Женева, 1892.

Въ „Кіевскій Старинѣ“ (томъ V., 1883. р.) надруковано листы Тараса Шевченка, писаніи до Бронислава Залескаго р. 1853—1857. Тѣ листы передавъ редакціи М. Т—овъ (Драгомановъ).

В. Статѣ въ мовѣ болгарскій.

1. Славянскіи сказанія за пожертвование собственно дѣте. („Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина“; кн. II). Софія 1889.

¹⁾ Письмо Драгоманова до Ом. Огоновскаго зъ д. 18 (30) марта, р. 1894.

2. Славянскитѣ сказанія за рождението на Константина великий. (ibid.). Софія 1890.

3. Славянскитѣ варіянти на една евангелска легенда. (ibid., кн. III). Софія 1890.

4. Славянскитѣ прѣправки на Едиповата история. (ibid., кн. V—VI). Софія 1891. 1892.

5. Забѣлѣжки върху славянскитѣ религиозни и етически легенди. I. Божието правосудие. (ibid., кн. VII). Софія 1892. — II. Дуалистическото миротворение. (ibid., кн. VIII. X). Софія 1892. 1893.

Въ мовѣ французскѣй издавъ Драгомановѣ мѣжъ иншимъ ось-що :

La littérature oukraïnienne, proscrite par le gouvernement russe. Rapport présenté au congrès littéraire de Paris (1878) par Michel Dragomanow. Genève 1878.

Le tyranicide en Russie et l' action de l' Europe occidentale. Genève 1881.

Въ V. томѣ издавництва „Géographie universelle“ E. Reclus надруковано етнографично-статистичнѣй частинѣ, щѣ ихъ написавъ Драгомановѣ.¹⁾

Въ мовѣ италіянскѣй надруковано ось-сей творѣ Драгоманова : „Ukraino. Il movimento letterario ruteno in Russia e Galizia“ (1798—1872) — въ журналѣ „Rivista Europea“ (anno IV., vol. 1. 2. Firenze 1873).

Въ мовѣ англійскѣй надруковано мѣжъ иншимъ у Лондонскому журналѣ „The Athenaeum“ статейку Драгоманова про кобзаря Остапа Вересая.

Въ мовѣ нѣмецкѣй надруковано въ енциклопедіи Ершъ-Грубера статью Драгоманова п. з. „Kosaken“. (Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste von

¹⁾ Деякѣ статья Драгоманова друковано у французскихъ фольклорныхъ издавнѣхъ „La Melusine“ и „La tradition“.

J. S. Ersch und J. G. Gruber. II. Section, herausgegeben von August Leskien. 39. Theil. Leipzig, 1886; S. 126—137).

* * *

Однимъ изъ першихъ литературныхъ творбъ Драгоманова є статья, що вѣнъ написавъ єв въ Италиі дѣ-томъ 1872. р. п. з. „Народня освѣта й литература на Украинѣ“.¹⁾ Сю статью надруковано у Львѣвскѣй „Правдѣ“ ажъ 1876. р. п. з. „Антрактъ зъ исторіѣ украинофильства“ (1863—1872). Въ сѣй статьї авторъ хотѣвъ исторично выяснити, вѣдъ чого украинофильство пѣсля р. 1863. стратило поле до своего розвою, и зъ того историчного перегляду хотѣвъ вывести пересторогу на будуще. По думцѣ Драгоманова украинофилы зробили непрактично пѣсля р. 1863., що, побоявши ся дразнити урядъ, не печатали своихъ книжокъ за границею, коли имъ се заборонено було цензурою въ Россіи, и що навѣтъ не друкували тыхъ книгъ, котрѣ тогдѣ не були заборонені.²⁾ Вѣдтакъ пише вѣнъ ось-що: „Статья моя говоритъ про антрактъ украинофильства, се й єсть періодъ приспаня украинофильства 1863—1872. р. Такъ вѣнъ именно наставъ пѣсля періода великои вѣры у самостѣй-нѣсть украиньску, великихъ крикѣвъ про єю самостѣй-нѣсть. Значить, одной вѣры въ самостѣйнѣсть мѣло було, коли вона злякалась министеріального заказу“.³⁾ Авторъ пише въ сѣй статьї про недѣльнѣй школы на Украинѣ, про реакцію противъ сихъ шкѣлъ, про Киѣвску педаго-

¹⁾ Авторъ сєй статьѣ назвавъ себе криптонимомъ „Украинець“.

²⁾ Порѣвн. статью „Опѣзнаймо ся!“ Листъ въ редакцію „Правды“ („Другъ“, письмо литературне. Львѣвъ, 1877; стор. 13). — Пѣсля закона печати зъ р. 1865. книжки, не менше якъ у 10 листѣвъ, могли виходити безъ попередньої цензуры.

³⁾ „Другъ“. 1877; стор. 30.

гичну школу, про прогресивно-демократичну партію въ російській литературѣ, про російській нигилизмъ, про долю украинської народної мовы въ литературѣ и т. и. Про окремішність украинської мовы сказавъ Драгомановъ ось-що въ отъ-сѣй статьи: „Обернемось у-по-части до дѣла украинської народної освѣты. Правда, потребу той освѣты українофилы основують на окремішности и самостѣйности украинської народної мовы. Однакы спытавмъ самыхъ себе и мѣжь собою безсторонно: чи выяснена такъ тая самостѣйность науковимъ робомъ, щобъ стала очевидною? Мы ссылаемсь на авторитеты, — говоримо: ось, щб каже Миклосичъ, самъ Великорусъ Лавровскій, Даль и т. д. Але по правдѣ, де повна наукова граматика украинська, зроблена на основѣ народної мовы, и выложена порѣвняючимъ способомъ? Де такій же словарь малорускій? Яку-жь твердѣсть можуть мати усякѣ розмовы про украинскій языкъ, а тымъ ббльше жадане офіціального признаня правъ сього языка? Поки мы не маємо наукової граматики и такого-жь словаря мовы нашої, доти не тблько не порѣшати ся: чи є ся мова такою-жь самостѣйною передъ російською и великорусскою, якъ на примѣрѣ италіянська передъ французскою, якъ „plattdeutsch“ до „hochdeutsch-a“, чи є вона „patois“, але поки не добудемо мы такого словаря и доти мусимо мовчати, сцѣпивши зубы и зачервонѣвши вѣдь сорому, якъ якій-небудь недоукъ або проходимецъ кине намъ докѣръ, що наша мова є неорганічний жаргонъ. А коли не выяснено науковимъ способомъ до наукової безсторонности, щб таке наша народня мова, то хибя не завчасно було и єсть жадати, щобъ державна власть завела ѣѣ у школы, та ще й не тблько у низшій, але й въ университеты у Киѣвѣ и Харковѣ, якъ те высказувалось у жалѣбныхъ письмахъ декого зъ нашихъ и галиць-

кихъ народовцѣвъ? Та ще и того мало, доказати самостѣйность якои-небудь мовы для того, щобъ и признано було мовою для школьного выкладу. Треба, щобъ попередъ мова ся нажила собѣ литературу, и не архаичну, а нову, пригодну для практичныхъ потребъ сьогочасныхъ. Хиба мало було и є мовъ, кетрыхъ самостѣйность безспорна, котрѣ мѣли и гарнѣ епосы и пѣсенѣ и письменну литературу, але усе таки або зробились уже мертвыми, або роблять ся такими, бо не мають литературы пригодной до сьогочасныхъ потребъ, одъ чого народъ самъ ихъ кида безъ жалю... Щобъ добитись чого небудь, и щобъ стати у ширѣй пригодѣ народу, украинскѣй напрямокъ мусить не тѣлько узятись за крѣпку працю тверезу и впрость обчислену на те, щобъ одвѣтити уже виднѣй потребѣ народу, выйти зъ старыхъ народно-патріархальныхъ формъ быту и идей, и щобъ первымъ дѣломъ поставити не народнѣсть для народности, а соціальный, экономичный и культурный чоловѣчѣй поступъ народу, для чого народня мова и форма пропаганды мусить бути тѣлько практичнѣйшою одежою, а не метою. Для такои працѣ треба одложити на бѣкъ романтичнѣй мрѣвѣ, не такъ часто дивитись назадъ, у археологію и этнографію, якъ упередъ, — показуючи народови зъ симпатією у исторіи бѣльшь усього те, у чому можна бачити пробы проведеня у побытѣ идей будучого, якъ свободы особы, совѣсти, пробы працѣ экономичной, а найбѣльшь усього налягати на розвѣй чутя гуманности и розширене духа свободы познакомленемъ народу зъ побытомъ другихъ народѣвъ, та очистити його розумъ одъ поганьского и середвѣчного фанатизму, подати практичну помѣчь и выучити думати черезъ науки природнѣй“... („Правда“, 1876; стор. 629—631).

Изъ сихъ слѣвѣвъ можна дѣзнатись, що Драгоманѣвъ у сѣмдесяти рокахъ не бувъ ентузіястомъ самостѣйности

руско-української мови, — що вінъ готовъ бувъ, вдоволившись уживанемъ рідної мови тільки въ „домашнемъ обыходъ“, поки не вытворила-бъ ся література, пригодна для практичнихъ потребъ сьогочаснихъ.

Про отъ-сю розвѣдку писавъ Драгомановъ въ 1889. р., що „въ ній задумавъ вінъ критично переглянути всю тодішню українофільську й народовську ортодоксію, показати ви беззосновність передъ реальними обставинами й потребами, зробити те-жъ саме й зъ ортодоксію москвофільсько-панрусскою, — а нарештѣ дати нарисъ реалистично-прогресивного українства й панрусскости зовсѣмъ на іншихъ підставахъ“. Замѣръ сей (по думцѣ Драгоманова) лѣпше всього вкладаєсь у мотто: „*destruam et aedificabo*“; — тому-жъ, що вінъ побоявъ, що таке мотто покажется претенсійнимъ, перемѣнивъ вінъ слово „*aedificabo*“ на „*aedificabitis*“.¹⁾

Важнѣйшою вважає ся розвѣдка п. з. „Література російська, українська й галицька“. Підъ літературою російскою або общерусскою розумѣвъ авторъ ту книжну літературу, котра була спільна Великорусамъ и Малорусамъ. Великорусскою-жъ зове вінъ найновѣйшу народну літературу, въ котрій автори (Гоголь, Тургеневъ, Григоровичъ, Писемскій, Некрасовъ и и.) зъображають побуть народно-великорускій, щбъ его вже не можъ найти въ Малороссіи.²⁾ Мова великоруска въ творахъ сихъ авторбвъ дуже вѣдмѣнна вѣдъ мовы Пушкіна, — реалізмъ бо Гоголя потребувавъ, щбъ усякого чоловічка малювати такъ, якъ вінъ живе справдѣ, т. є. зъ его чисто-народною мовою. Драгомановъ пише вѣдтакъ, що тї-самі причини, щбъ викликали великоруску поезію и беллетри-

1) „Австро-руські спомини“, II; стор. 91.

2) „Правда“, 1873; стор. 687.

стику, т. є. демократизмъ и реализмъ, выкликали й украиньску.¹⁾ Коли вѣдтакъ украиньска литература появила оправдѣ щѣ-небудь цѣнного, то не тѣлько выходячи зъ народныхъ украиньскихъ инстинктѣвъ и традицій, але й у гармоніи зъ прогресомъ науковихъ, литературныхъ идей европейско-російскои громады^{2).}

Въ отъ-сѣй статьи подає авторъ цѣкаві звѣстки про галицкихъ руссофилѣвъ,³⁾ про первѣстне славянофильство московске,⁴⁾ про російску критику,⁵⁾ про малоруске народовство,⁶⁾ про Кирилло-Методієве брацтво⁷⁾ и т. и. Досыть складно оцѣнивъ вѣнь тутъ литературну дѣяльнѣсть Кулѣша, Шевченка, Марка Вовчка, Стороженка, Нечуя и и. Драгомановъ заявивъ вѣдтакъ, що украиньска литература є тѣлько рѣзновидностъю культуры російскои, та що галицка литература зовсѣмъ не таке одно зъ украиньскою.⁸⁾ „Такъ Россіянамъ, и по части Украинцямъ кидається въ очи у литературѣ галицкѣй прихильнѣсть до темъ археологичныхъ и въ загалѣ далекихъ одъ житя сучасного, або вже прямо утилитарныхъ, у политичныхъ заявлѣнняхъ монархизмъ, хочъ и середъ конституційнои державы, добра доля клерикализму, приклоннѣсть передъ высокими чинами, въ тѣмъ числѣ и церковными, передъ орденами и декораціями, любовь до церемоній, зборѣвъ и т. и.⁹⁾ Народовцямъ у Галичинѣ нѣчого толкувати про потребу звязки зъ Україною, коли вони часто самі себе звать украинофилами... Одначе треба-бъ забажати, щѣбъ и народовцѣ звернули увагу на Украинѣ и у литературѣ украиньскѣй на той

¹⁾ *ibid.*, стор. 688. — ²⁾ *ibid.*, стор. 718. — ³⁾ *ibid.*, стор. 160. —

⁴⁾ *ibid.*, стор. 164—165. — ⁵⁾ *ibid.*, стор. 194. — ⁶⁾ *ibid.*, стор. 622. —

⁷⁾ *ibid.*, стор. 628.

⁸⁾ „Правда“. 1874; стор. 259.

⁹⁾ *ibid.*, стор. 261—262.

обкъ ви, который е дужчимъ и характернѣйшимъ, т. е. не на историчный націонализмъ, а на порывъ до волѣ моральной и соціальнои.¹¹⁾ Украинцямъ въ Россіи, а Галичанамъ въ Австріи може предстояти велика будучи́сть, — а Галичанамъ у Австріи особлива корысть, стати посередниками мѣжь Россією а западнымъ, особливо австрійскимъ славянствомъ, не втрачуючи у власнѣй оригинальности того, що е дѣйсно пригодного у нѣй для власного народу...¹²⁾ Галичина не може жити выключно россійскою литературою, бо Галичина не живе життємъ и у обставинахъ Россіѣ, и те, що живе для Россіѣ, часомъ зовсѣмъ мерте для Галичины. Значить, не може не бути и литературы галицькои. Однако Галичина, не кидаючи свои литературы и пѣддержуючи у Россіи автономичный украинскій элементъ, може корыстуватись литературами, що виробляють ся у Россіи: найбѣльшь усього украинскою, якъ самою близькою и мовѣ и матеріалу, а потѣмъ россійскою, якъ хотъ и одмѣнною по матеріалу, та цѣнною по широтѣ идей, по реальности методу, якъ найблизкою зъ усѣхъ великихъ европейскихъ литературъ по мовѣ и по духу, и якъ представителемъ громады соціально-политичныхъ интересѣвъ и идей, который найблизчій до интересѣвъ галицько-русского народа“ ..¹⁾

Всякій, хто сю статью прочитав уважно, схоче признати, що авторъ неясно выразивъ ся про суть литературы россійскои а великорусскои, и що подекуды литературъ россійскѣй приписувавъ ту ролю въ исторіи культуры Россіѣ, яку вѣнъ по-найбѣльше вызначувавъ въ хосенъ литературы великорусскои. Вѣдтакъ литературу украинську вважавъ вѣнъ неначе причѣпкою литературы великорусскои, а галицьку литературу ставивъ вѣнъ зовсѣмъ

¹⁾ *ibid.*, стор. 298. — ²⁾ *ibid.*, стор. 340. — ³⁾ *ibid.*, стор. 385.

окремо вѣдъ литературы украиньскои. Опроче легко за-примѣтити деякі противорѣчя въ высказахъ Драгоманова. Се бо дорѣкає вѣнъ галицкимъ Русинамъ за-для при-хильности до монархизму и клерикализму, а вѣдтакъ каже, що Галичане можуть стати посередниками мѣжь Россією, а западнымъ Славянствомъ, — що зможуть пѣддержувати автономный украиньскій елементъ въ Рос-сіи и т. и.

Вже-жъ и Вартовый не зовѣмъ годивъ ся зъ деяки-ми думками Драгоманова. Деякі погляды єго въ ось-тѣй статьи назвавъ Вартовый противо-науковими, закидуючи єму тєє, що вѣнъ уважавъ мову украиньску не за само-стоячу передъ великорускою або россійскою. Критикъ каже, що исторія не знає нѣякихъ пѣдъ-литературъ, нѣ-якихъ литературъ „для домашняго обыхода“, — що укра-иньске письменство вышло вже по-за рамы письмен-ства простонародного.¹⁾

Вѣдповѣдаючи Вартовому на ось-тѣй й иншій закиды пише Драгомановъ мѣжь иншимъ ось-що: „Украиньска беллетристика и поезія змагають ся выйти зъ рамокъ письменства простонародного, а ще не выйшли... Д. Вар-товый нагадує деякі поезіѣ Шевченка, якъ „Сонъ“, „Нео-фиты“ и т. и., а далѣ деякі творы новыхъ украиньскихъ беллетристѣвъ. Нѣхто бѣльше мене не цѣнить замѣрѣвъ Шевченка въ тыхъ творахъ (окрѣмъ хибя выходокъ проти нѣмецькои науки въ „Посланиі“), — але-жъ пора вже признати, що замѣры Шевченковѣй остались далеко высче ихъ выконаня. Тому причиною була литературна и всяка друга необразованнѣсть поета. Найбѣльшому, але освѣ-ченому прихильнику поета буває просто противно читати

¹⁾ Порѣвн. статью П. Вартового п. з. „Листы зъ Украины над-дѣвпряньскои“. („Буковина“. 1893; № 6).

грубій пересады въ „Снѣ“, або мѣшанину Риму зъ Россією въ „Неофитахъ“, не кажучи вже про ихъ историчнїй помилки. У насъ дехто любить рѣвнати Шевченка зъ Пушкиномъ и Лермонтовымъ и високо ставити Шевченка за либеральнѣсть и демократизмъ его думокъ. Тѣлько-жь въ поезіи самыхъ думокъ мало, а треба и добрної форми. По формѣ-жь Шевченковї поемы вѣдстались вѣдъ Пушкиновыхъ и Лермонтовыхъ такъ, якъ вѣдстоить наскорна поема малообразованой, хочъ и талановитой людини вѣдъ пильной працѣ чоловѣка високообразованого. Мы знаємо біографію трохъ поетѣвъ, бачимо ихъ рукописи, — и знаємо, що коли Пушкинъ и Лермонтовъ знали важнѣйшїй европейскїй мовы, пильно слѣдили за литературами европейскими, — неусыпно працювали надъ своими творами, перероблюючи трохи-не кожне слово, — въ Шевченка не було того нѣчого. Правда, тому винна доля Шевченка, и мы мусимо признати его незвычайну силу, котра все-таки виявила себе, — але-жь нѣякъ не можемо признати Шевченка за выкѣченого поета образованой громады. Се бувъ тѣлько матерїаль великого поета!¹⁾

Вѣдтакъ простору вѣдповѣдь подавъ Драгомановъ Вартовому на его закидъ, мабуть-то погляды Драгоманова однаковї зъ Костомарѣвскими и зъ Кулѣшѣвскими, по-за-якъ они три „спантеличили“ землякѣвъ, затемнили національну свѣдомѣсть украиньства, ба, подекуды й зрѣсть литературы.²⁾ Мѣжь иншимъ сказавъ Драгомановъ

¹⁾ „Въ справѣ розвитку украиньской литературы“. Вѣдповѣдь А. Вартовому М. Драгоманова. („Буковина“. 1893; число 21). — Заходами редакціи „Народа“ надруковано въ Коломыи р. 1894. „Листы на наддѣпрянську Украину“. Се суть листы Драгоманова, напечатанїи въ „Буковинѣ“ и въ „Народѣ“.

²⁾ „Листы на наддѣпрянську Украину“. Коломыя, 1894; стор. 53—68. (Передрукъ изъ „Народа“).

про себе ось-такє: „Мы вѣдкидаємо не національности, а націонализмъ, а надто такій, котрый себе самъ выразно прѣтивуставля людскости, або космополитизму... Я высказувавъ завше подѣбну думку, що розвитокъ масъ народу можливый тѣлько на національнѣмъ ґрунтѣ... Я всякій разъ, коли була потреба, казавъ одно: „Космополитизмъ въ идеяхъ и цѣляхъ, національнѣсть въ ґрунтѣ и формахъ культурной працѣ“.¹⁾

Вельми важнымъ причинкомъ до автобіографіѣ вважають ся „Австро-руськї спомини“ Драгоманова. Въ отъ-сему писаню высказавъ вѣнъ неприхильный судъ про Львѣвскихъ украиннофилѣвъ. Осъ и деякї картинки, въ якихъ вѣнъ змалювавъ товариске й просвѣтне житє галицко-руськихъ народовцѣвъ у Львовѣ: „Нѣгде я себе не чувъ такъ одрѣзанымъ одъ интеллектуального свѣта, якъ у Львовѣ, не кажучи вже про другї мѣста австрійської Руси, — нѣгде не бачивъ меншой ваги, котра давалася читанню для загального образования. Галичане мають кавярнї, куды майже кожний забѣжить що-дня, — мають товариства; — и тамъ и тамъ єсть газеты, майже выключно австрійськї, въ котрыхъ Галичанинъ пробѣга телеграмы та дивить ся на каррикатуры и Witz-ы. — Дехто дома або въ науковыхъ бібліотекахъ працює надъ спеціальностями, хочъ найбѣльше надъ вузькими, далекими одъ интересѣвъ житя, та ще й по старомоднымъ схоластичнымъ методамъ. Але власне образующого читання въ Галичинѣ я майже не видѣвъ“.²⁾ — „Въ Галичинѣ навѣтъ неможливый красвый, національный клерикализмъ; — галицкїй клерикализмъ мусить бути частиною австрійського клерикализму, а сей ставъ рѣшучо частиною уль-

¹⁾ *ibid.*, стор. 67—68.

²⁾ „Австро-руськї спомини“, III; стор. 159—160.

трамонтанства. — Въ усякѣмъ же разѣ клерикализмъ въ Галичинѣ безпремѣнно ультрамонтанскій, веде до свого роду сепаратизму галицького одъ Русинѣвъ навѣтъ буковинськихъ, а тымъ бѣльше одъ украинськихъ“. ¹⁾ — „Корнило Сушкевичъ показавсь менѣ чоловѣкомъ доволѣ енергичнымъ (щѣ рѣдко середъ Галичанъ, въ загалѣ апатичныхъ), досыть быстроумнымъ, але зъ умомъ бѣльше аналитичнымъ, нѣжъ синтетичнымъ, та ще въ додатку выправленимъ бѣльше на адвокатскій, нѣжъ на науковий ладъ, и навѣтъ на поверховно адвокатскій ладъ: въ крайнѣй пригодѣ перескочити черезъ рѣчь, выкрутитись софизмомъ, формалистикою, навѣтъ не оглядаючись на те, що самъ же недавно говоривъ. Коли я заговоривъ зъ нимъ про програму Качалы (котра, нагадаю, приймала основы магнатсько-ультрамонтанської партіи австро-польської въ имени 16 миліонѣвъ Русинѣвъ, то-бъ то й насъ, російськихъ Украинцѣвъ), ²⁾ Сушкевичъ попробувавъ було вѣдповѣдати менѣ такє: „Даремне Вы звертаєте увагу на такій речі! Мало хіба пише ся въ насъ дурницъ? Я самъ першій навѣтъ не читаю бѣлшой части того, щѣ у насъ пише ся. У насъ нема власне нѣ литератѣвъ, нѣ политикѣвъ. Оттакъ инодѣ пише собѣ чоловѣкъ, щѣ въ голову забриде“ и т. п. Коли мене не вдовольнили такі резыны, то К. Сушкевичъ почавъ говорити й такє: „Вся наша политика — на пѣску, на вѣтеръ, бо нашъ народъ не розвѣтй. Власне повѣдъ, зъ котрого пише Качала, — справа соймової чи непосредньої репрезентаціи въ радѣ державнѣй, для народу нашого цѣлкомъ пустий. Чи такъ,

¹⁾ *ibid.*, стор. 165.

²⁾ Въ „Правдѣ“ зъ р. 1874. згадує Драгомановъ про чесні замѣры, якѣ высказують люде, якъ п. Качала у своѣй политичнѣй програмѣ (стор. 380).

чи сякъ, а Русинамъ теперь у парламентахъ не бувати, а народовцямъ тымъ менше. Ну, а Качалъ обѣцяли 6000 ренськихъ, коли вѣнъ буде пѣдширати соймову систему, — вѣнъ и згодивсь для того, щобъ грошѣ тѣ вѣддати на народню просвѣту, едину справу въ Галичинѣ, варту серйозной уваги. Та я-бъ, — казавъ К. Сушкевичъ, смѣючись своимъ грубенькимъ смѣхомъ, — та я-бъ и за 300 ренськихъ продавъ усякѣ соймы и парламента нашѣ!“ Потѣмъ 6000 ренськихъ (пише далѣ Драгомановъ), подарованыхъ Качалою на просвѣту въ акціяхъ якоисъ залязной дороги, й дѣйсно звелись на щось недалеко вѣдъ 300 р.“¹⁾

„Въ украинофилѣвъ російськихъ звычайне подыбуете фразы: Галичина — єдина наша земля, въ котрѣй наша національна справа поставлена явно, — вона вывезе й нашу справу и т. и. Тѣльки-жъ такѣ фразы не перешкоджають тому, що н. пр. я такъ обридъ навѣтъ своимъ найблизшимъ приятелямъ своими неперестанными розмовами про Галичину, що мене прозвали „Михайлѣ Галицкѣй“. Коли украинофилъ загляне за официальну етикетку, по котрѣй вѣнъ судить про братѣвъ Галичанъ, та вбачить ихъ дѣйсну суть, то його бере така нехѣтъ, що вѣнъ не хоче й слухати такихъ навѣтъ намовъ: Галичина безперемѣнно вывезе нашу національну справу, та першь усього вона потребує заходу, навѣтъ изъ нашего боку, бо се теперь Авѣева стайня, зъ котрой першь усього треба й намъ помогти вывезти массы багна, що душить усѣ свѣжѣй парости. — „Нехай имъ сто чортѣвъ!“ кричить на такѣ намовы й найгорячѣйшій украинофилъ, коли хочъ трохи познайомить ся зъ галицькою дѣйсностью“.²⁾

¹⁾ „Австро-руські спомини“, стор. 168—170.

²⁾ *ibid.*, стор. 259—260. — Въ 1889. р. зъявивъ Драгомановъ трохи иншій судъ про Галичанъ. Се бо писавъ вѣнъ ось-що: „Теперь

„Черезъ кѣлька днівъ пѣсля того, якъ я приѣхавъ у Львѣвъ, набѣгла туды несподѣвано для мене зовсѣмъ нова, дуже важна справа. Сушкевичъ прочитавъ менѣ листъ зъ України одного старого українського патріота, давнього мого знайомого, котрого я не бачивъ бѣльше десятка рокѣвъ, котрый бувъ передъ тымъ у Галичинѣ й розмовлявъ зѣ Львѣвськими украинофилами про громадськѣ справи и давъ себе переконати, що справи тѣ не посувають ся на-передъ єдино черезъ бѣдноту галицьку на грошѣ. Вернувшись у Россію, патріотъ сей збравъ кѣлька тисячъ рублѣвъ, котрѣ й мусяли незабаромъ прибути у Львѣвъ, але зъ умовою, щобъ вони поступили не до приватныхъ осѣбъ, а до публичной институці, котра для того мусяла бути заложена. Патріотъ прохавъ, щобъ заразъ же галицькѣ народовськѣ нотаблѣ приступили до редакціи статуту такого товариства, и щобъ въ тѣй редакціи взявъ участь той панъ, що привезе грошѣ, а такожъ и я. Незабаромъ явивсь сподѣваний Українець и показавъ намъ у „Бесѣдѣ“ пачку 6000 рублѣвъ. — Кѣлька разѣвъ збирались мы для нарадъ надъ статутомъ нового товариства, котре покладали назвати „товариствомъ имени Шевченка“...¹⁾

„Про товариство имени Шевченка були (на лѣвобережній Украинѣ) дуже неяснѣ звѣстки, окрѣмъ того, що К. Сушкевичъ писавъ, що полученныхъ перше грошей (6000 рублѣвъ — 9000 гульденѣвъ) не стало на закупленъ самой типографіи, и що на ту справу треба ще щось зо

тѣльки въ Галичинѣ посередъ вѣдсталости массы интелігенціи все таки видно хочъ зародины українського европейства“. („Зоря“. Львѣвъ, 1889. — въ статьѣ „Въ справѣ вѣдносии Украинцѣвъ до російской литературы“; стор. 192).

¹⁾ „Австро-руськѣ спомини“, стор. 176—177.

3000 рублівъ (котрї й були высланї). Ся недостача порядкомъ дивувала не тѣлько мене, але навѣть и „лѣво-бережцївъ“. Потѣмъ менѣ довелось бачити типографію товариства им. Шевченка й особисто познайомитись зъ типографськими справами, и Львѣвська товариська типографія менѣ выдавалась за-малою на тї грошѣ“. ¹⁾

Уже изъ сихъ зразкѣвъ писаня Драгоманова всякій тямущій Русинъ зможе дѣзнатись, що вѣнъ, незлюбивши галицкихъ народовцївъ, зобразивъ подекуды тенденційно просвѣтнїй й суспѣльно-побутовїй ихъ змаганя. А вже-жъ не годилось закидувати нечесныхъ дѣлъ обомъ покѣйнымъ патріотамъ Качалѣ й Сущкевичеви, котрї въ цѣлому своєму житю явились безкорыстными дѣячами въ хосенъ бѣдной батькѣвщины.

Въ „Австро-руськихъ споминахъ“ признає ся Драгомановъ, що въ 1874. р. „гарячѣйша й прямѣйша политична агитація зводилась у него майже выключно на Галичину, въ котрѣй упорядкуванне прогрессивного напрямку, на ґрунтѣ политичной вѣльности, мусѣло (по его думцѣ) влекшити російськѣй Украинѣ велику роботу, — злити въ одно радикальство й украиннофильство“. ¹⁾

До „Австро-руськихъ споминъ“ авторъ додавъ три листы Евгена Желехѣвского (стор. 117—150) и „прилогу“: 1. „Павло Чубинськїй и украиннофильськїй програмы въ 1862—1873. рр.“ (стор. 301—327). — 2. Ще слѣвце про Ф. К. Кистяковського (стор. 328—330). — Въ першѣмъ листѣ (Перемышль, 15. марца р 1872.) Желехѣвскїй списавъ частину своєї біографїї й запримѣтивъ мѣжъ иншимъ ось-що: „Приспособляю ся я до испыту особного зъ языка руського, вѣдтакъ до докторату фильософїѣ, а

¹⁾ *ibid.*, стор. 262.

²⁾ *ibid.*, стор. 223.

поки-що ношу ся зъ мыслею, щобы якъ-найборше выдати пѣдручный словарь русько-нѣмецко-польскій, або лише русько-нѣмецкій, бо дуже велика, неминуча потреба словаря для насъ самыхъ и чужосторонныхъ“.¹⁾ — Въ другѣмъ листѣ (Станиславѣвъ, 17. жовтня р. 1872.) змалювавъ вѣнъ три типы галицкихъ руссофилѣвъ. Вѣд-такъ подавъ свѣй поглядъ на розвѣй руско-украиньскон мовы. Осъ и его слова: „Не годжу ся я на Вашъ поглядъ, якій Вы маєте на умѣтне плеканѣ языка малоруського въ Россіи. Узнаю и я важну потребу збирати и публикувати етнографичнї матерїялы до пѣзнаня народу малоруського и его языка, — не безъ корысти суть и згадки Вашихъ професорѣвъ универитецькихъ про малоруськїй языкъ, отъ якъ хоть-бы въ родѣ Буслаєва, видимого во-рога самостѣйности литературнои нашои, — але-жь того всього замало, дуже мало. Не досыть на землі мало-руськѣй, въ еи мѣстахъ Кивѣвъ, Харьковѣ, Полтавѣ, Одесѣ и другихъ дотыкати лише мимоходомъ того языка и его литературы и такъ зъ нимъ обходити ся якъ-бы зъ мертвымъ або чужимъ, — а належить шукати для нього обявленя живого черезъ школьну науку его вѣдъ сѣль-скихъ шкѣлъ аж до унверситету за уживанемъ того-жь языка до ученикѣвъ и слухачѣвъ. Досыть довго вже вдо-волялисьмо ся, щобы на нашъ языкъ и его науку смо-трѣли люде яко на рѣчь пѣдрядну. Знаю я добре, що на Украинѣ нема автономїѣ для украиньского языка, що нема й якъ тую-же переперти, — але-жь мы мусимо завѣгды нашъ протестъ противъ такихъ врядѣвъ мос-ковськихъ голосити, якъ мы то голосимо въ Галичинѣ противъ врядѣвъ польськихъ, щобысьмо не утратили че-резъ наше приставанѣ, згѣдне на тѣмъ, щѣ намъ поки-

¹⁾ *ibid.*, стор. 120.

нуть або не заборонять, нашої неперерывности права (Rechtscontinuität)⁴. — У третьому листі (Станиславів, 11. лютого р. 1873.) Желехівській оцінює літературну діяльність Дьдицького й заявляє свої погляд на мертвечину в сучасній літературі⁴.¹⁾

Ті думки про націоналізм и прогрес, що их проявив Драгоманов в трьох згаданих статтях (Антракт, Література російська..., Австро-руський спомини), вирінають також в його суспільно-побутових картинах, що визначають ся заголовком „Чудацькі думки про українську національну справу“. (Друге виданє. У Львові, 1892). Про сі свої думки пише Драгоманов ось-що: „Мы назвали их „чудацькими“ через те, що вони йдуть на перерізъ тому, що звичайно говорить ся и прихильниками й противниками українського руху. Тільки-жъ, звѣсно, мы, якъ и всяка людина, котра має певні думки, вважаємо их за вѣрні, по крайній мѣрѣ доти, доки их не перекинуть науковимъ способомъ наші противники. Поки-що мы вважаємо вѣрною основу тихъ думокъ, бо вона є нѣщо инше, якъ прикладъ до певной справи такого свѣтогляду, котрый теперъ руководить усею наукою, — того свѣтогляду, що не признає на свѣтѣ нѣчого постѣйного, стоячого (статичного), а бачить тільки перемѣну (еволюцію), рухъ (динамику). Не має й не може бути постѣйныхъ національныхъ ознакъ, стоячихъ безъ перемѣны національныхъ духовъ, нема мѣжъ людьми вѣчныхъ политично-административныхъ порядковъ, такихъ, якъ н. пр. обрусеніє, — не може бути й національныхъ святощѣвъ. Вся практична мудрбѣсть людська може бути в томъ, щобъ убачити напрямокъ руху свѣтового, его мѣру, законъ, и по-

¹⁾ ibid., стор. 139—140.

служитись тымъ рухомъ. Инакше рухъ той пѣйде проти насъ, — роздавить насъ“.¹⁾

Весь матеріалъ „чудацькихъ думокъ“ Драгомановъ подѣливъ на шість головъ, — тільки-жъ у своему писаню не придержувавъ ся нѣякого плану, а подававъ всѣлякі картинки зъ суспѣльно-національного побуту Русн-Украини та пояснювавъ питання прогресу европейского. Програму свого суспѣльно-просвѣтного змаганя высказавъ вѣнъ въ отъ-сихъ словахъ: „Я справдѣ завше хотѣвъ побачити об'єдненне освѣченихъ, добрыхъ и чесныхъ людей въ нашѣй краинѣ й по сусѣднѣмъ сторонамъ и народамъ коло працѣ для волѣ, освѣты й добробыту всѣхъ тамошнихъ людей, и завше боровсь проти всякого розбѣдиненя, котре вносить мѣжъ тыхъ людей неволя, неуцтво й слѣпе своелюбство, навѣть и тодѣ, коли сѣ темній силы вкрывають ся одежами народолюбства“.²⁾

Вѣнъ заявивъ, що сама по собѣ думка про національнѣсть ще не може довести людей до волѣ й правды для всѣхъ, и не може дати рады для впорядкованя навѣть державныхъ справъ. По его думцѣ треба шукати всесвѣтної правды, котра-бъ була спѣльна всѣмъ національностямъ.³⁾ „Національство“ Украинцѣвъ зове Драгомановъ „туманнымъ и шкѣдливымъ“;⁴⁾ — признаючи хо-сеннѣсть народныхъ мовъ, вѣнъ каже, що добре-бъ було, якъ бы всѣ люде на свѣтѣ могли розумѣти одинъ одного. По его думцѣ „украинськѣй національниці спияють зрѣсть украинського письменства, гѣршь нѣжъ усяка царська цензура“.⁵⁾ „Національниці хотять вдержати скрѣзь пано-

¹⁾ „Чудацькі думки“, стор. 293—294.

²⁾ *ibid.*, стор. 14.

³⁾ *ibid.*, стор. 30.

⁴⁾ *ibid.*, стор. 44.

⁵⁾ *ibid.*, стор. 100.

ванє мертвецької рутини и добровольно спиняють зрѣсть нашого письменства до рѣвности зъ европейськими^{.1)} Ба, Драгомановъ гадає, що вже „пѣдъ впливомъ спасителя украиньської національности (православно-козацького руху) украиньське письменство стало йти назадъ, и нарештѣ стало вымирати, пѣддаючись московьському“^{.2)} Теперъ же украиньське письменство доти не стане на мѣцнїй свои ноги, доки украиньскїй письменники не будуть доставати всесвѣтнїй образованї думки й почутя просто зъ захѣднои Европы, а не черезъ Петербургъ и Москву черезъ росїйське письменство, якъ и робить ся доси.³⁾ — Тѣлько-жъ трохи далѣ, радить вѣнѣ Украинцямъ пити живу водицю, щѣ тече зъ колодѣзя росїйского. Ось и его слова: „Бажаючи добра украиньському письменству, вважаю теперъ потрѣбнѣмъ, выступити проти тыхъ, хто вѣдкѣда росїйське письменство, якъ буцѣмъ-то нѣчого не варте, и тымъ вѣдкѣда найприступнѣйшїй для загалу нашої громады колодѣзь, дѣ все таки тече жива вода, й хоче засудити ту громаду на выключне вживанє загнилои вже водицѣ, а то й просто мертвои, котра бучно зве себе „патрїотичною“ украиньскою наукою, беллетристикою й т. н.“^{.4)} „Теперъ-то наставъ всесвѣтнїй, громадскїй рухъ, культурнїй, политичнїй и соціалнїй, и про-те украинолюбцѣ мусять выйти зъ того вузького й поверховного національства, котре вѣ Европѣ втратило мысль пѣсля 1848. р.“⁵⁾

Та отъ, Драгоманову звѣщають зъ певного боку, що слова его приймають ся гѣрше, нѣжъ чудацкїй, -

¹⁾ *ibid.*, стор. 112.

²⁾ *ibid.*, стор. 83.

³⁾ *ibid.*, стор. 59—60.

⁴⁾ *ibid.*, стор. 106—107.

⁵⁾ *ibid.*, стор. 101.

що вони страшенно непопулярні, бо українська громада гаряче спочуває свою національність і ставить єї вище всего; — єго ще звѣщають, що українська громада дуже недовольна полемикою противъ тыхъ, хто, нехай и зъ помилками й хибами, а все таки служать найважнѣйшій теперъ для неї справѣ, — ширеня національного українського спочутя й ненависти до обрусеня.¹⁾ — Але-жъ на тѣ докоры вѣдновѣдає Драгомановъ, що, коли вѣнъ зъ чимъ полемизує, такъ се зъ лѣнливимъ на думку, а буйнимъ на слова шарлятанствомъ та зъ крутѣйствомъ, котрѣ хотять узяти монополію українолюбства“.²⁾

Цѣкава є розвѣдка Драгоманова про „обрусѣніє“. Вѣнъ намагає доказати, що окрѣмъ Россіѣ були вже давнѣйше й суть теперъ деякі державы (Англія, Франція, Австрія), щѣ проявляють напрямъ до національно-державного централизму. Такъ Англія пѣдрѣзала національність Кельтѣвъ (въ Ирляндіи, Валіи й Шотляндіи), Франція занапашувала мову й національний розвѣй Нидерляндцѣвъ въ Бургундіи, Бретонцѣвъ, Бискайцѣвъ и Провансалѣвъ. Въ Австріи-жъ — въ централистично-германизаторскѣй политикѣ Маріѣ Тересы й Йосифа II. добачає Драгомановъ систематичне наслѣдуванє французкѣи системы, знѣвечити народнѣи мовы й розповсюдити мову державну. Вѣнъ каже, що у Франціи виробилась система націонализму централистичного, котра пустила середъ Французѣвъ глибокѣи корѣнѣ, такъ, що теперъ нѣгде нема такого унитаризму, якъ у французкѣи громадѣ.³⁾ Вѣдтакъ натякає вѣнъ на теє, що, коли въ 1880. р. въ Чернигѣвскѣи земекѣи губернкѣи радѣ промовляли за тымъ, щѣбъ українську мову допустити въ школу, й покликувались

¹⁾ *ibid.*, стор. 118—119.

²⁾ *ibid.*, стор. 121.

³⁾ *ibid.*, стор. 206.

на примѣръ Провансу и Бретаніѣ, — у Франціи нѣ въ одній радѣ навѣтъ нѣхто й не писне про те, щобъ у школу пущено яку мову, окрѣмъ державной, французкой.¹⁾

Въ Россіи основу для централизму національного робить (якъ и де инде) централизмъ державный политично-административный. „Lex Jusephovicia“ 1876. р. (писе Драгомановъ) можлива тѣлько черезъ те, що нема нѣякихъ политично-административныхъ институцій, котрѣ-бъ стояли на дорозѣ мѣжъ Петербурскимъ бюрократично-царскимъ самодурствомъ и Украиню.²⁾ „Якій-же резонъ мы маємо кричати, що зажерта Москва выгнала нашу мову зъ урядѣвъ, гимназій, университетѣвъ и т. и. закладѣвъ, въ котрыхъ народня украинська мова нѣколи й не була, або котрыхъ самыхъ не було на Украинѣ за часы автономіѣ, и противуставити сему „нечуваному варварству“ права Фламандцѣвъ у Бельгій або Поляковъ и навѣтъ Венгрѣвъ у Австріи? Варварствомъ для XIX. столѣтя являє ся тѣлько заборона украинської литературы 1863. и 1876. рр. (ще пѣдъ кѣнець XVIII. ст. за Йосифа II. цензурный нагнѣтъ на чеську мову бувъ дѣйсно не меншій, нѣжъ ся заборона!), а въ усьому иншому Россія трактує Украину такъ само, якъ Франція Провансъ. Похвалити за те Россію, звѣсно, не можна, але й ганьбити сѣ бѣльше, нѣжъ Францію, те-жъ нема раціѣ“.³⁾

А вже-жъ годѣ притакнути сему поглядови Драгоманова, мабутъ-то Украинцѣ стоять въ такихъ вѣдносилахъ до Россіянъ, въ якихъ находить ся племя провансальске до Французѣвъ. Та-жъ нарѣдъ украинської має

¹⁾ *ibid.*, стор. 215.

²⁾ *ibid.*, стор. 221.

³⁾ *ibid.*, стор. 237.

свои окремі фізичні й духові прикмети, своїй історичний характеръ, котрий виражає ся особливо въ богатій поезіи людовій, якою нѣ одинъ народъ славянській звеличитись не може, — нашъ народъ має свою історію, що проявляє світлові богатырскій вѣкъ козачини. Провансальске-жъ племя не має свого окремого історичного характеру, — вѣдтакъ мова єго вже й для того може вважатись нарѣчемъ мови французкою, що самі Провансалы не дуже-то бажають піднести єѣ на ступінь мови самостійної супроти французкою.

Далѣ подає Драгомановъ свій поглядъ на „обовязковий націоналізмъ“, на культъ того, що въ Галичинѣ народовцѣ зовуть національними святощами. Сі-жъ святощѣ визначають ся народними звичаями, одежою, релігією и мовою. Вѣнъ каже, що „нема нѣчого темнѣйшого надъ идеѣ про сі святощѣ, и нема нѣчого шкідливішого для української справи, а надто въ Галичинѣ, якъ ті идеѣ“. ¹⁾ Вѣдтакъ радить вѣнъ народовцямъ, щобъ не робили собі фетиша зъ кирилівскою азбукою й не переносили свого фетишизму и въ народъ. По єго думцѣ перемѣнити теперъ у насъ азбуку було-бъ справою не легкою, хочъ воно було-бъ добре, бо зблизило бы насъ зъ бѣльше цивілізованимъ світомъ. Вже-жъ у переднѣмъ словѣ до Шевченкової поеми „Марія“, виданої р. 1882. въ Женевѣ буквами латинськими, пише Драгомановъ ось-такє: „Думка писати по-руськи латинськими літерами сама по собі цѣлкомъ не зла. Цими літерами пишуть найсвітлѣйші народы: Італіянцѣ, Французы, Англіки, Нѣмцѣ й инші. И мѣжъ словянськими людьми, що говорять мовами, подѣбними до руської, латинськими літерами пишуть не самі Поляки. а й Чехи, Словаки, Хор-

¹⁾ *ibid.*, стор. 273.

ваты й инші. Всѣмъ людѣмъ лѣпше-бъ було, вживати однакові літеры, якъ и однакові мѣры, ваги й однакові грошѣ. Та воно до того й иде теперъ, такъ що буде таки не дуже забаром часъ, коли хотъ въ тѣй частинѣ землѣ, де мы живемо, — въ Европѣ, всѣ люде будутъ писати однаковими літерами, котрі певно будутъ теперѣшні латинські літеры. — Мы думаемо, що якъ бы до теперѣшнихъ латинськихъ літеръ додати кириловскі *ж, х, ч, ш*, та, якъ бы скрѣзь ставити однаково надъ літерою значокъ *ʹ*, коли вона вимовляється мяяко (*kołyś, pꝛomiń, peńa, robytyśa*), то-бъ таке письмо годило ся однаково й для Русинѣвъ и для Полякѣвъ, и було-бъ простѣще й лекше, нѣжъ теперѣшне польське письмо¹⁾. Драгомановъ не противный и змѣнѣ Юліяньского календаря на Григоріянскій, кажучи, що „чимъ скорше-бъ змѣнено старый календаръ на новый, тымъ було-бъ лѣпше, бо на що-жъ держатись того, щѣ явно противно природѣ“.¹⁾ Далѣ каже Драгомановъ, що на ґрунтѣ народныхъ святощѣвъ зовсѣмъ оправдують ся и симпатіѣ деякихъ, коли не всѣхъ Москвофилѣвъ и до царского самодержавства въ Росіи. Вѣдтакъ пише вѣнъ ось-що: „Исторія не дала нашимъ старымъ вѣчамъ виробитись у систему вѣльного державства, подѣбного до англійського, або до швейцарського. Потѣмъ „козацька воля“ захопила частину нашего народу, и ледви стала склонятись до свѣдомого либерализму, якъ була зламана. Тымъ часомъ церковна проповѣдь зацепила й выпестила середъ нашего народу идеаль царсько-державный, котрого теперъ безспорно держитъ ся найбільша частина народу. Зъ тымъ идеаломъ нашъ народъ ворушивъ ся проти Полякѣвъ въ Австріи въ 1848—49. рр. и проти Полякѣвъ у правобѣчній Украинѣ въ

¹⁾ *ibid.*, стор. 282.

1863. р. Въ 1848—49. рр. всѣ австрорусскій патриоты одушевлялись тымъ-же идеаломъ. И теперь за него выкликувались народовцѣ“...¹⁾)

По думцѣ Драгоманова мова не в святощъ, — она не панъ людини, народа, а слуга его. Вѣнъ каже, що литературнй народовцѣ тогдѣ тѣлько дѣйсно прислужать ся народови й стануть мѣцно середъ него, коли дадутъ народови на его мовѣ литературу ему корыстну: утилитарну й просвѣтну. „Вѣдъ литературы формально-націоналістичной, пустои (каже Драгомановъ) народъ вѣдверне ся, а литература ретроградна обезсилить его въ конкуренціи зъ сусѣдами, та нарештѣ вѣдъ неи, а вкупѣ зъ тымъ и вѣдъ ви національности вѣдверне ся й самъ народъ, починаючи вѣдъ своихъ бѣльше интелігентныхъ особбъ. Вѣдвертае ся-жь и теперь народъ вѣдъ своихъ, дѣйсно прекрасныхъ по мовѣ, а часомъ и по поезіи, старыхъ пѣсень, бо змѣсть ихъ теперь уже не вѣдповѣда народньому житю. И треба й тутъ зречись теоріѣ національныхъ святощей, а признати, що народъ тутъ по части має рацію навѣтъ тодѣ, коли вѣнъ замѣня прекраснй козацкй пѣснѣ на поганй салдатскй, бо все-таки вѣнъ бачить передъ собою „охвицерика молодого“, а не „отамана козацкаго“.“²⁾)

Та отъ, вже самъ Драгомановъ въ 1881. р. пѣдносивъ вагу деякихъ народныхъ святощей. У своему збѣрнику „Новй украинскй пѣснѣ про громадскй справы“ писавъ вѣнъ, що „напроти всякнхъ подѣлѣвъ украинскыхъ людей мѣжь рѣзными державами украинска порода (національнѣсть) держить ся якъ тѣло особне, дуже однакове въ усѣхъ своихъ частинахъ, зъ однакими звы-

¹⁾ ibid., стор. 288—289.

²⁾ ibid., стор. 292.

чаями, однакими споминами, любовю й ненавистью“.¹⁾ „Переглядъ тѣла Украинцѣвъ, порядъ зъ Поляками й Москалями, показує, що въ зростѣ, въ барвѣ очей и волосся, въ будовли лица й черепа й т. и. мѣжь Украинцями зъ одного боку й Поляками й Москалями зъ другихъ бокѣвъ єсть великй одмѣны, навѣтъ въ такѣмъ краю, якъ Галичина зъ Краковомъ, де земля и повѣтря однакове. Наука про мовы показала тежь, що мова українська самостояча середь мовъ другихъ Славянъ, якъ и мова польська чи московська“.²⁾ Самъ Драгомановъ признає отже, що специфично-українскій примѣты не обмежують ся релігією, календаремъ, одежею. Суть бо ще стѣйніи прикметы української породы, якими вважають ся стать тѣла, звичаї, темпераментъ, мова й въ загаль душевна вдача Украинця.³⁾

А вже-жь, нѣгде правды дѣти, того погляду Драгоманова на замѣну прекрасныхъ козацкихъ пѣсень поганими салдатскими, ледви якій Українець схоче похвалити. Етнографичнй збѣрки Чубиньского, Манжуры и и. доказали въ найновѣйшихъ часахъ, що українскій людъ не забуває тыхъ думъ и пѣсень, якй переймивъ вѣдъ своихъ батькѣвъ. Ба, сей людъ творить ще й теперъ деякй пѣснѣ про важнѣйшй справы суспѣльного побуту. Опроче самъ Драгомановъ тй салдатскй пѣснѣ назвавъ „поганими“, и вѣдтакъ тй московскй пѣснѣ, що ихъ подекуды спѣвають на Украинѣ, не въ силѣ занастити української поезіѣ народнои.

¹⁾ „Нові українські пісні про громадські справи“. Женева, 1881; стор. 9.

²⁾ *ibid.*, стор. 6.

³⁾ Въ иншому свому творѣ, выданому въ Женевѣ того-жь (1881) року, говорить Драгомановъ про „неприкосновенность національности“ („Историческая Польша и великорусская демократія“; стор. 4. 11).

Тутъ годить ся запримѣтити, що авторъ сеи исторіѣ литературы, згадуючи про справы суспѣльно-національнѣй, писавъ мѣжь иншимъ ось-такє: „Драгомановъ явивъ ся въ 1875. р. репрезентантомъ нового радикального украинифильства. Ось програма сего руху: 1. любовь до мужика; 2. критика работы интеллигентныхъ верстовъ около поднесеня люду; 3. освѣта на основѣ европейской позитивной науки“.¹⁾ По-за-якъ въ сѣй програмѣ нема згадки про элементъ національнѣй, то Драгомановъ въ листѣ своѣмъ до Омеляна Огоновского (18. марта 1894) писавъ мѣжь иншимъ ось-що: „Позволяю собѣ рѣшучо запротестовати проти такихъ слѣвъ. Мы не говоримо въ своихъ политичныхъ програмахъ про „любовь“, бо политична програма не лирична поезія, а такожь, бо „любовь“ показує ся лѣпше всего дѣломъ, а не словомъ.“²⁾ Але коли Вы не вбачили въ нашѣй праці, яка вже не есть, „любови“ до Украины, то лишень зъ крайньої тенденційности. Нагадую Вамъ хочъ бы й свою біографію, не ради самообороны (бо такі замѣтки, якъ Ваша, такъ несправедливѣй, що самообороны не потрібують), але для выясненя навѣтъ особистого стану нашей группы. Въ молодіи годы я мавъ становиско професора въ російськѣмъ университетѣ, по спеціальности досыть далекеє одъ Украины; — що-жь мене спонукало кинути те для студій про Украину, для публицистики въ оборону еи національныхъ правъ и интересѣвъ, — почати писати по-украинськѣму, знаючи напередѣ, що я тымъ навѣтъ вменшую собѣ пу-

¹⁾ Отъ-сю програму подавъ авторови исторіѣ литературы Иванъ Франко.

²⁾ Въ „Оповѣданю про задрыхъ богѣвъ“ Драгомановъ кладе „любовь“ побѣчь „розуму“, пишучи ось-що: „Люде мусять цѣломъ надвѣтись лишень на себе самыхъ, на свой разумъ та на свою любовь одинъ до одного“ (стор. 54).

блику и т. и.? Въ такому станѣ всѣ мои товаришѣ — украинскій радикалы. Чимъ же мы менше любимо батькѡвщину, нѣжъ украинофилы, а навѣтъ тѣ, котрїи носять ся зъ своимъ украинофильствомъ, а на пр. по-украинському пишуть менше насъ, або й зовсѣмъ не пишуть, а печатають свои працѣ по-московському? — Наша головна одмѣна одъ національничѡвъ-украинофилѡвъ у тому, що мы ставимо надъ національними почуттями й интересами критеріумъ вселюдскои науки й такихъ же интересѡвъ, — такъ у сему мы йдемо по слѣдамъ ще Апостола Павла, коли не згадувати вже про философѡвъ одъ Сократа, — та въ тому, що мы не признаемо обовязковыхъ національныхъ думокъ, идеалѡвъ, святощѣвъ и т. и., — такъ се-жъ лишень право „вѡльного дослѣду“, на котрому стоить уся новѡтна культура, по крайнѡй мѣрѣ одъ Декарта. Коли говорити про етнографію, — то я можу сказати, що въ своихъ студіяхъ завше одмѣчаю національнїи ознаки украинскїи; тѡлько власне для того, щобъ говорити не на вѣтеръ, мушу украинскїи матерїалъ фильтрувати черезъ решето космополитичного исторично-порѡвняючого методу. До того и я й другїи мои товаришѣ неразъ прохали нашихъ судцѣвъ-національничѡвъ, сказати выразно: щѡ и по якимъ раціямъ вони вважають за украинскїи національнїи святощѣ, идеалы, идеѣ и т. и.? — и доси нѣхто зъ нихъ того не зробивъ“.

А вже-жъ въ тыхъ „чудацькихъ думкахъ“ в чи-малѡ такого, зъ чимъ и деякїи прихильники прогресу не зовсѣмъ згодять ся. Поминувши вже те, що въ зображеню просвѣтно-національныхъ змаганъ Галичанъ зъявляють ся картины зъ темнымъ кольоритомъ, — поминувши неимѡвѣрнїи высказъ Драгоманова, що украинскїи національнїи спивають зрѡстъ нашего письменства гѡрше, нѣжъ усяка царска цензура, — сей критикъ очевидячки дене-

куды самъ собѣ противорѣчить въ засудѣ народницькихъ амаганъ. Уже-жь бо украиньскій народовцѣ не вѣдуступили вѣдъ програмы Кирилло-Методієвого товариства, а навпаки старають ся, звести єѣ на бѣльшь практичну дорогу, одвѣтно сучасному прямованю до полагодженя важнѣйшихъ пытанъ просвѣтно-суспѣльныхъ. Коли-жь Драгомановъ каже, що програма Кирилло-Методієвыхъ братчикѣвъ 1847. р. доси найрозумнѣйше зъ усего, що выгадало украиннолюбство,¹⁾ то годѣ зрозумѣти, чому вѣнъ въ теперѣшнихъ народовцяхъ добачає шарлятанѣвъ и ретроградныхъ неукѣвъ.

А уже-жь свою ненависть до народовцѣвъ Драгомановъ проявивъ найбѣльше въ критицѣ деякихъ литературныхъ праць Омеляна Огоновского. Хоча вѣнъ каже, що „особистій напады й лайки можна полишити безъ вѣдповѣди“,²⁾ то все-жь годѣ поминути мовчки критичныхъ єго замѣтокъ про выдане Шевченкового „Кобзаря“, яке надруковано у Львовѣ р. 1893. накладомъ товариства им. Шевченка. Тѣ свои замѣтки списавъ Драгомановъ у статѣ „Тарасъ Шевченко въ чужѣй хатѣ свого имени“. ³⁾ Огоновскому, якъ редактору сего выданя, закидує вѣнъ неуцтво, „*rius fraudes*“ (побожній обманы) и т. и. У своѣй критичнѣй розвѣдцѣ Драгомановъ придержувавъ ся мабутъ колишньои своєи девизы: „*destruam et aedificabitur*“. Се бо проявивъ вѣнъ тутъ свою негачію, а не поставивъ нѣчого тривкого, що могло-бъ вступити на мѣсце нѣсенѣтницъ, нѣбы-то высказаныхъ въ розвѣдцѣ про житє й литературну дѣяльнѣсть Шевченка.

Навпередъ каже вѣнъ, що выдане Огоновского не може звати ся повнымъ, по-за-якѣ вѣнъ не звѣвъ всѣхъ

¹⁾ „Чудацькі думки“, стор. 116.

²⁾ *ibid.*, стор. 13.

³⁾ „Народ“. 1893; стор. 86—88; 95—98; 137—140.

варіантѣвъ текстѣвъ, котрі знаходять ся въ Пражскому и Женевскому выданю.¹⁾ Але-жь критикъ, коли-бъ бувъ схотѣвъ провѣрити се нове выдане „Кобзаря“ зъ тыми обома давнѣйшими выданнями, мѣгъ бы дѣзнатись, що Огоновскій справдѣ корыстувавъ ся всякими варіантами, та що въ текстѣ поставивъ таку лекцію, яку вважавъ найлучшою, хоча вѣнъ варіантѣвъ не печатавъ окремо.

Классификацію поетичныхъ творѣвъ Кобзаря зове Драгомановъ „зовсѣмъ безъосновою“, — одначе не зъявляє свои думки про лучшій подѣлъ сихъ творѣвъ въ категоріѣ. Вѣдтакъ каже вѣнъ, що Огоновскій „найгѣрше наплутавъ якъ коментаторъ идей Шевченка“,²⁾ дарма, що въ коментованю важнѣйшихъ мѣсць ишовъ вѣнъ подекуды слѣдомъ за самымъ Драгомановымъ и за Франкомъ. А вже-жь кульминаційный пунктъ въ критичнѣй розвѣдцѣ Драгоманова зъявляє ся въ інформаціи про „пьяного Кирика“. ³⁾ Се-жь спонукало Львѣвского критика „Исторіѣ литературы рускои“, В. К—го, сказати въ свѣй справѣ ось-що: „Драгомановъ кидае ся — часъ до часу — на науковій працѣ Огоновского зъ боку, пристрастно, — чѣпляеся хочъ-бы якого-небудь „пьяного Кирика“, рѣдко чого важнѣйшого. За те загальный судъ Драгоманова й иншихъ „трудовникѣвъ“ „Народа“ дуже рѣшучій, простый, ясный, а се: не бѣльше, нѣ менше, тѣлько неучтво“. ⁴⁾

Попрѣкнувши Огоновского за его замѣтку про пьяного Кирика (котру подавъ ему проф. В. Антоновичъ), Драгомановъ пише далѣ ось-що: „Скажемо на чистоту, хочъ рѣзко: Мѣжь инчимъ пробы украинскои

¹⁾ *ibid.*, стор. 87.

²⁾ *ibid.*, стор. 137.

³⁾ *ibid.*, стор. 98.

⁴⁾ „Дѣло“. 1893; стор. 178.

прозы въ остатнїи часы заѣда поверховнѣсть и шарлятанство, — а тутъ ще присяглый учитель молодѣжи, профессоръ украинсько-руськой литературы въ университетѣ подае примѣры такой науковой точности! Пора-бъ уже покласти сему кѣнець!“...¹⁾ Коли редакція „Правды“ репродуковала тї слова Драгоманова й заявила, що вѣнъ бажавъ бы, щобъ Огоновского усунено зъ профессуры,²⁾ то редакція „Народа“ написала въ сѣй справѣ ось-що: „Правда“ сама совѣсно препаруе закиды д. Драгоманова противъ „науковыхъ“ методѣвъ и знаня, котре показавъ д. Огоновскїй въ выданю „Кобзаря“, такъ що будѣмъ-то д. Драгомановъ домагае ся, чтобы д. Огоновского усунути зъ профессуры. „Правда“ може заспокоитись. Нашь сотрудникъ показавъ ф а к т и ч н о, якъ д. Огоновскїй подае молодѣжи примѣръ неуцтва и шарлятанства, и дѣйсно сказавъ, що „пора тому покласти кѣнець!“ — та мавъ на оцѣ тѣлько литературу, а не офиціалъну катедру. Мы ще не дѣйшли до того, чтобы неуцтво та шарлятанство кому у насъ шкодило на офиціалънѣмъ становиску! Скорше противно!“³⁾

Але-жь Драгомановъ не поклавъ ще кѣнця своимъ критичнымъ замѣткамъ про нове выдане „Кобзаря“. Вѣнъ каже, що Огоновскїй перекручуе слова его, высказанїи

¹⁾ „Народ“. 1893; стор. 98.

²⁾ „Правда“. 1893; стор. 412.

³⁾ „Народ“. 1893; стор. 117. — Коли Драгомановъ и М. Павликъ въ „Народѣ“ зовуть Огоновского шарлятаномъ, то Полякъ д-ръ Йосифъ Третьякъ уважае его „bezwzględnyмъ obrońcą koliszczyzny“, се-бъ-то гайдамачины („Kwartalnik naukowy“. Rocznik IV. Lwów. 1890; str. 324), мѣжь-тымъ коли Руссофиль Ф. Свистунъ называе его прихильникомъ анархистѣвъ! („Бесѣда“, литературный додатокъ до „Страхопуда“. Львѣвъ, 1893; стор. 260).

про соціалізмъ Тараса Шевченка. Ось и слова Драгоманова: „Я мушу рѣшуче запротестувати противъ способѣвъ д. Огоновского, якъ проти свѣдомого перекручуваня моихъ думокъ и навѣтъ яснѣсвѣтнихъ слѣвъ. Сїя способы тымъ менше джентльменскїй, що моя статья про Шевченка не може ширитись въ Австрїи, тодѣ якъ выдане д. Огоновского доступне всякому. Я въ своѣй статьи „Шевченко, украинофилы и соціалізмъ“ выступаю тѣлько проти пробѣ, выставити поета взорцевымъ для нашего часу активнымъ политичнымъ дѣячемъ, маючимъ сталу философску доктрину, а надто соціальнымъ революціонеромъ, — але я зовсѣмъ не думавъ говорити того, що менѣ приписує д. Огоновскїй. Я казавъ, що Шевченка не можна вважати за соціаліста въ теперѣшньому смыслѣ сего слова, головно черезъ те, що Шевченко зовсѣмъ не бувъ ознакомлений навѣтъ зъ тими соціалістичными теорїями, якїй выкладались въ его часы въ Европѣ. А д. Огоновскїй пише такє: „Драгомановъ каже, що Шевченко не бувъ соціалістомъ, ба, вѣнъ заявляє, що соціалізмъ на Украинѣ не може розвиватись гараздъ, бо „въ насъ справа соціалізму мусить ити поручъ изъ справою выратування своєї породы, зъ новымъ народжѣннямъ національнымъ“. — По правдѣ, д. Огоновскїй пѣдроблює нашї слова, при чому хоче вбити нашими словами двохъ зайцѣвъ. Тымъ часомъ, коли хто загляне въ два мѣсяця нашей статьи, котрї такъ вѣльно звѣвѣ д. Огоновскїй въ одно, то побаче, що мы тѣлько й сказали: 1. що Шевченко не бувъ соціалістомъ, а 2. що въ насъ справа соціалізму мусить ити поручъ зъ національною, — а зъ нашихъ слѣвъ не выходитъ нѣ те, якъ каже д. Огоновскїй, що 1. въ насъ „не може соціалізмъ розвиватись гараздъ“, нѣ те, щобъ 2. Шевченко не зробивъ почину новому радикальному де-

мократизмови, хоча й підносити протестъ противъ крѣпацтва“.¹⁾

На сї закиды підроблюваня слѣвъ Драгоманова зможе вѣдповѣсти всякій тямущій, хто лишъ прочитавъ статью его „Шевченко, украинофилы й соціализмъ“, надруковану въ 4. книжцѣ „Громады“ (стор. 101—230). Навпередъ легко дѣзнатись, що Драгомановъ другу точку цитувавъ не зовсѣмъ докладно, по-за-якъ въ ось-той статъи читаемо справдѣ слова: „въ насъ справа соціализму мусить ити поручъ зъ справою выратування своєї породы зъ новымъ нарождѣннямъ національнымъ“.²⁾ Вѣдтакъ про те, що Драгомановъ справдѣ заявивъ, що „соціализмъ на Украинѣ не може розвиватись гараздъ“, легко дѣзнатись изъ сихъ его слѣвъ: „Далеко не такъ запевнена справа соціализму на нашѣй Украинѣ. Далеко бѣльше небезпечности въ тѣй Украинѣ, що тутъ розумъ соціалистичного руху зъузить ся ще бѣльше, що тутъ закорѣнить ся на довше думка про те, що соціализмъ у насъ по-заду, або коло насъ, середъ нашего селянства, а не по-переду, въ европейськихъ городахъ. Окрѣмъ усього иншого завести Украинцѣвъ въ такій глухій кѣнець може й те саме, що справдѣ нашѣй козацькѣй рухи XVII. ст. мали въ собѣ бѣльше прогресивного, нѣжъ московскѣй, — бо нашѣй козаки все-таки були ближе до тодѣшньої Европы, — й те, що въ насъ справа соціализму мусить ити поручъ зъ справою выратування своєї породы, зъ новымъ нарождѣннямъ національнымъ, — и що въ насъ бѣльше ще, нѣжъ въ Московщинѣ, може взяти

¹⁾ „Народ“. 1893; стор. 138—139.

²⁾ „Громада“. N° 4; стор. 213.

силу по вольнодумнымъ, противудержавнымъ гуртамъ думка про „свою одежду“, „свою хату“ и т. в.¹⁾

Що же тыкае ся другою точки, нѣбы-то пѣдробленои, то Огоновскій не приписувавъ цитованыхъ слѣвъ Драгоманову, але сказавъ лише вѣдъ себе ось-що: „Хоча-жь Шевченко безъ перестанку пѣдносивъ протестъ противъ крѣпацтва й заявлявъ велику любовь до мужика, то однако не зробивъ вѣнъ почину новому радикальному демократизмови“.²⁾ — Изъ всего того видно, що Огоновскій не заподѣявъ нѣякого фальсификату слѣвъ Драгоманова про соціализмъ Шевченка, — що вѣнъ зовсѣмъ не перекручувавъ свѣдомо думокъ его й яснѣнькихъ его слѣвъ, — що навпаки передавъ вѣрно его думки й слова.

Далѣ пише Драгомановъ, що Огоновскій такъ само даремно ховае ся за него, коли хоче допевнити, що Шевченко навѣтъ у „Маріи“ „не порвавъ зовсѣмъ зъ догматами церкви“. А вже-жь сей критикъ не зможе заперечити отъ-сего свого высказу про Шевченка: „Библейцемъ въ основѣ й зоставъ Шевченко й до смерти, якъ це видно н. пр. изъ стихѣвъ „Радуй ся, ниво неполи-тая“, — або „Во Іудеи, во днѣ они“, — котрѣ кѣнчають ся выкликомъ до Христа: „Спаси ты насъ, младенче праведный, великій!“ Навѣтъ въ „Маріи“, въ котрѣй Шевченко найдалше одступивъ одъ евангелія, вѣнъ написавъ слова, котрѣ дають добродѣямъ Желехѣвскимъ повѣдъ говорити, що Шевченко не переставъ бути християниномъ.“³⁾ Такихъ слѣвъ не мѣгъ написати постѣйный ра-

¹⁾ *ibid.*, стор. 213—214.

²⁾ „Исторія литературы руской“, II. 2; стор. 556.

³⁾ „Громада“. № 4; стор. 140. — Тутъ натякае Драгомановъ на прольотъ въ „Маріи“, що починае ся словами:

ціоналисть. — Навѣтъ його „Марія“ показує, якъ вѣнъ не порвавъ зъ христіянствомъ, бо показує, якъ йому хотѣлось обернути христіянство на свѣй ладъ, на службу своему мужицтву. Постѣйный раціоналисть не може мати такихъ мрѣй“. ¹⁾

Изъ сихъ слѣвъ Драгоманова можна дѣзнатись, що Огоновскій не такъ то дуже даремно ховавъ ся за него, коли хотѣвъ допевнити, що Шевченко навѣтъ у „Марію“ не порвавъ зовсѣмъ зъ догматами церкви. Въ загалѣ Драгомановъ не мѣгъ тутъ закинути Огоновскому пѣдроблюваня его слѣвъ, а попрѣкнувъ его найпаче за те, що вѣнъ въ невѣрному змыслѣ кида слова Емилиѣ Дюранъ про фальшивѣсть основы сеи поемы. ²⁾

Коли-жъ Драгомановъ у своѣй критичнѣй розвѣдцѣ хотѣвъ доказати, що нове выдане „Кобзаря“ не мае нѣякои науковои стѣйности, то справдѣ являє ся се дивовижнымъ, що вѣнъ у сѣмъ выданю добачає „великій поступъ“, пишучи мѣжъ иншимъ ось-такє: „Та все таки пѣсля тыхъ добровѣльныхъ обкусѣвъ, якимъ ще недавно пѣдпадали самі тексты „Кобзаря“ въ выданяхъ Львѣвскихъ Шевченко-поклонникѣвъ, и се выдане можна вважати за великій поступъ. По крайнѣй мѣрѣ свѣтло „Кобзаря“ все-жъ таки поставлено передъ люде — на стѣль, а не сховано пѣдъ стѣль!“ — Коли-жъ теє свѣтло справдѣ поставлено передъ люде, —

Все упованіє мое
 На тебе, мѣй пресвѣтлый раю,
 На милосердіє твоє,
 На тебе, Мати! возлагаю,
 Святає сіло всѣхъ святыхъ,
 Пренепорочная, благая!...

¹⁾ *ibid.*, стор. 140—141.

²⁾ „Народ“. 1893; стор. 139.

коли товариство имени Шевченка у Львовѣ выдало повный текстъ „Кобзаря“,¹⁾ — то по-щѣ було писати ось-ту инвективу п. з. „Шевченко въ чужбѣй хатѣ своего имени?“²⁾ Вже-жь при выданю творѣвъ якого-небудь поэта головною рѣчю в повный и поправный текстъ, — всякѣй-жь думки й замѣтки выдавця про тѣ стихотворы вважають ся рѣчю другорядною, ба й субъективнымъ поглядомъ, котрый не має впливу на суть думокъ автора.

Про ту критику Драгоманова можна лише се сказати, що она в безпощадна й несправедлива. Вѣнь хотѣвъ тѣлько доказати, що Огоновскій супротивъ новѣтнього прогресу вважае ся неукомъ, крутѣмъ и шарлятаномъ. Въ вѣдповѣдь же на такій несправедливый осудъ можна хиба озвати ся словами, якими р. 1874. звернувъ ся до Драгоманова графъ Уваровъ: „Вы мѣры не знаете, особливо критикувати другихъ!... Вамъ мало розбити, — Вы хочете добити людей, показати, що вони цѣлкомъ дурнѣй, навѣтъ тодѣ, коли й такъ видно вже, якѣ вони!“³⁾

Въ загалѣ „неукомъ“ уважае Драгомановъ всякого, хто не проявляє думокъ космополитичныхъ. Але-жь такихъ мудрощѣвъ можна набути въ кѣлькохъ мѣсяцахъ; — тому-то й не одинъ народовецъ, хоча пѣзнавъ суть сихъ мудрощѣвъ, не кидае ся ґрунту, на котрѣмъ в можливый „поступъ политичный, соціальный и культурный“. Тымъ

¹⁾ У своѣй рецензіи Львовского выдання „Кобзаря“ каже Драгомановъ, що оно не може называтись повнымъ, и сумнѣвая ся, чи оно може служити для науковыхъ студій про Шевченка. („Народ“. 1893; стор. 87).

²⁾ Выдане поезій Тарасовыхъ Огоновскимъ попрѣвнувъ Драгомановъ ще й сего (1894) року ось-якимъ сатиричнымъ олянкомъ: „Ну, та й нещасный той батько Тарасъ! И по смерти доля играть ся зъ нимъ!“ („Народ“. 1894; стор. 81).

³⁾ Драгомановъ, „Австро-руські спомини“; III, стор. 290.

же ґрунтом є національність, котру народовць-Українць вважають не формою, а самим єством вдродження суспільно-національного.

Дивнымъ дивомъ склалось таке, що р. 1893. Драгомановъ закидує Огоновскому неучтво й шарлятанство, вбдтакъ „слаббсть загального образования“,¹⁾ а въ 1894. р. зове его вже „ученымъ професоромъ“!²⁾ Хиба-жь се можлива рѣчь, щобъ хто изъ неука въ коротенькѣмъ часѣ ставъ ученымъ? — Опроче й самъ Драгомановъ, при своѣй просторѣй учености по исторіи й етнографіи, не збагнувъ ще всякихъ наукъ. Отъ, примѣромъ, признає ся вѣнъ самъ, що про лингвистичнѣй працѣ Потєбнѣ вѣнъ не компетентный говорить.³⁾ Отже й некомпетентнымъ мѣгъ бы вѣнъ бути въ осудѣ такожь иншихъ вѣдомостей, котрѣ не входять въ обягъ исторіѣ й етнографіѣ. Вбдтакъ не дивно, що й въ его критичныхъ примѣткахъ про просвѣтну дѣяльність галицкихъ Русинѣвъ, якѣ вѣнъ списавъ у книжцѣ „Австро-руськѣй споминѣ“ й въ „Чудацькихъ думкахъ“, є чи-мало похибокъ и невѣрного зображеня фактичного стану рѣчей, а однакожь мы, галицей Русины, не зовемо его нѣ неукомъ, нѣ шарлятаномъ. Вже-жь терроризмомъ нѣхто не зъєднує собѣ прозелитѣвъ

¹⁾ „Народ“. 1893; стор. 281. — Драгомановъ попрякає Огоновского иногдѣ за якѣсь-то похибки въ писаню, якихъ вѣнъ зовсѣмъ не заподѣявъ. Такъ, примѣромъ, пише сей критикъ („Листи на Наддніпринську Україну“. Коломия, 1894; стор. 25), що въ „Исторіи литературы рускои“ нема й слова про „Исторію Русовъ“ псевдо-Еониского, мѣж-тымъ коли про неѣ Огоновскій сказавъ дещо въ першѣй частинѣ того своего твору (стор. 354—355; 392—393). Въ иншѣмъ мѣсци каже Драгомановъ („Народ“. 1894; стор. 103), що Огоновскій є авторомъ „старомодной“ драмы „Настя“. Та отъ, такои драмы вѣнъ нѣколи й не писавъ.

²⁾ „Жытє і Слово“. Рік перший. 1894; стор. 479.

³⁾ „Чудацькі думки“, стор. 79.

для своихъ идей, а „братовбивча вѣйна“, на котру Вартовий натякає зъ докоромъ,¹⁾ певно не доведе радикалѣвъ до побѣды въ ихъ змаганяхъ до прогресу!

Опроче Драгомановъ не въ силѣ переконати насъ, що космополитичный гуманизмъ найвысша ступѣнь въ розвою людскости, — що сей гуманизмъ проти такъ-званого „регресу“ по-вѣкъ устоить ся. Вже-жъ самъ Драгомановъ каже ось-що про нестѣйнобсть якихъ-небудь порядкѣвъ на свѣтѣ: „Усѣєю наукою руководить теперь той свѣтоглядъ, що не признає на свѣтѣ нѣчого стѣйного, стоячого (статичного), а бачить тѣлько перемѣну (эволюцію), рухъ (динамику)“.²⁾ Коли-жъ по словамъ Драгоманова нема на свѣтѣ нѣчого стѣйного, то й не дивно, що въ захѣдно-европейскѣй беллетристицѣ идеализмъ бере теперь перевагу надъ реализмомъ, ба, що на мѣсце реализму вступає подекуды символизмъ, або й мистицизмъ. Вѣдтакъ годѣ сказати, що въ захѣдной Европѣ всѣ вченї люде

¹⁾ „Буковина“. 1893., число 32., — въ статьи: „Листы зъ Украины наддѣпрянської“. Про критику радикалѣвъ пише Вартовий ось-що: „Мы сязали, що критика радикальной партїи була въ-загалѣ корыстна. Але радикалы доводятъ вѣ часомъ до такихъ метъ, що по-за ними починає ся вже не критика, а партїйна грызня. Розпалившись черезъ ладъ, критикують вони такъ, мовъ-бы у народовцѣвъ нѣчого не було, опрѣчь рутенськихъ творѣвъ та жандармськихъ нахильностей. — Въ галицькому розбратѣ вбачаємо мы багато сварки, грызнь, ворогування цѣлкомъ особистого, а хѣба-жъ се, отакѣ ворогування, можна було вносити въ цѣлонароднїи справы? — Въ радикалѣвъ є дещо таке, що вороже єсть усѣмъ свѣдомымъ Украинцямъ зъ Россїѣ. Насампередъ се той докторскїи тонъ, якїи намъ нагадує фразу зъ лексикона якого Грицька мудрого: „Вы всѣ дураки, а я граматку вывчивъ!“ — се самохвальство, яке примушує радикалѣвъ хвалити самыхъ себе и дружувати звѣстия про те, якъ якїйсъ радикаль-анонимъ чувъ вѣдъ якогось московського професора-анонима-жъ, що д. Драгомановъ дуже гарно пише, — и въ рѣштѣ — ся оборона усього московського“...

²⁾ „Чудацькі думки“, стор. 293.

придержуются позитивизму; — є багато такихъ, що до него не прихильють ся, а однак „прогресисты“ не зовуть ихъ „ретроградными“ консерватистами. Та мабуть нїгде въ Славянщинѣ нема такого острого критика, якимъ являє ся Драгомановъ супроти всякого, хто не признає ся до его думокъ космополитичныхъ. Чей же вѣнъ въ-будуще схоче бути ббльше прихильнымъ до „національничкѣвъ“ вже й для того, що до ихъ гурту належить такожъ рѣдна его сестра, Олена Пчблка! ¹⁾

* * *

Въ руско-украинськѣй литературѣ Драгомановъ займає визначне мѣсце якъ етнографъ. Своими основными студіями на поли фольклору, а найпаче примѣненемъ нової, порбвнующої методы до выслѣдѣвъ етнографичныхъ збумѣвъ вѣнъ зъєднати собѣ поважане въ кругахъ мужѣвъ ученыхъ. Уже въ 1874. р. выдавъ вѣнъ у Кивѣвъ вразъ изъ професоромъ Володимиромъ Антоновичемъ першій томъ етнографичного збѣрника „Историческія пѣсни малорусскаго народа“ (XXIV + 336 сторѣнъ). Вѣдтакъ р. 1875. заходами обохъ сихъ ученыхъ мужѣвъ надруковано першій выпускъ другого тому сего збѣрника. Въ передньому словѣ першого тому надруковано важну розвѣдку Драгоманова про украинськї пѣсенї историчнї въ загалѣ, про подѣлъ ихъ въ категорїї й про методу видавництва. ²⁾ Осє и важнѣйшї зразки сего писаня :

¹⁾ Драгомановъ попрѣкає свою сестру, Олену Косачеву (Пчблку) за-для того, що она (по его думцѣ) у своѣй повѣсти „Двѣ товаришки“ заподѣяла анахронизмъ, писавши про духъ украинства середь Цюрихскихъ студентокъ въ 70-ыхъ рокахъ. („Австро-рускї спомани“, стор. 107., примѣтка).

²⁾ Передня слово и всякї примѣтки видавцѣ спасали въ мовѣ російськѣй.

Теперѣшне выдане є пробою повного й критичного збѣрника историчныхъ пѣсень малоруского народу. Думку и плянъ сего збѣрника повитали симпатично збирачѣ й мужѣ, тямущі въ дослѣдахъ етнографичныхъ: М. Максимовичъ, Н. Костомаровъ, П. Кулѣшь, Н. Бѣлозерскій, Н. Лысенко, — они-то подали выдавцямъ сего збѣрника чимало матеріалѣвъ, надрукованыхъ и рукописныхъ. Крѣмъ нихъ доставили рукописні збѣрники ще й Нѣговскій, Марковичъ, Носъ, Мартинѣвъ, Новицкій, Чубинскій, Сѣницкій, Штангей, Стоянѣвъ, Шиманѣвъ, Иванъ и Опанасъ Рудченко, Лоначевскій, Судовщиковъ, Ильницкій, Русовъ, Залюбовскій, Руданскій и н., а зъ Галичины М. Бучинскій, Бѣлинскій, Стефановичъ и д. н.

Историчными пѣснями малоруского народу названо всѣ пѣснѣ, въ котрыхъ вызначують ся змѣны суспѣльного побуту сего народу, мѣжъ-тымъ коли инші пѣснѣ зъявляють исторію єго житя релігійно - обрядового, сѣмейного, економичного... Вѣдтакъ въ историчныхъ пѣсняхъ зъображає ся поетична исторія суспѣльныхъ проявъ въ южнѣй Руси трохи-не вѣдъ IX. вѣку ажъ до сучасныхъ подѣй, се-бѣ-то до знесеня панцины й до угорского повстаня въ Австрій въ 1848. р., ба й до часу вызволеня крѣпакѣвъ и до польского повстаня въ 1861—1863. р. Богатство тыхъ пѣсень и живый кольоритъ, въ якѣмъ збереглись очерты такъ довговѣчной исторіѣ, заслугують на увагу тымъ бѣльше, що всѣ украинскій пѣснѣ историчні заховались въ памяти неграмотного сѣльского люду... (стор. III—IV).

Збѣрникъ сихъ пѣсень подѣлено на пять частей, одвѣтно до историчныхъ змѣнъ въ народѣ: I. Пѣснѣ добы дружинной и княжои (вѣдъ IX. столѣтя по XVI.). — II. Пѣснѣ добы козацкои: 1. пѣснѣ про войну зъ Татарами й Турками; — 2. пѣснѣ про боротьбу зъ Поляками

(до смерти Богдана Хмельницкого въ 1657. р.); — 3. пѣснѣ про Гетьманщину до р. 1709. (до пораженія гетьмана Мазепы ѣ до руины старой Сѣчи); — 4. пѣснѣ про конецъ козацтва: въ Гетьманщинѣ до р. 1764., въ Слободчинѣ до р. 1765., на Запорожю до р. 1775.;¹⁾ — 5. пѣснѣ козацкѣ безъ яснаго показу часу, коли они склались. — III. Пѣснѣ добы гайдамацкои (XVIII. вѣку). — IV. Пѣснѣ добы рекрутскои и крѣпацкои. — V. Пѣснѣ про волю.

Въ першомъ томѣ надруковано пѣснѣ вѣку дружинного и княжого та ѣ першій вѣдѣль пѣсень вѣку козацкого, се бѣ-то пѣснѣ про боротьбу зъ Татарами ѣ Турками. Иншій-жѣ пѣснѣ другои части, се-бѣ-то: а) пѣснѣ про боротьбу зъ Поляками при Хмельницкомѣ; б) про Гетьманщину до р. 1709.; в) про конецъ козацтва; г) пѣснѣ козацкѣ безъ яснаго показу часу, — всѣ сѣ пѣснѣ мали вѣйти въ томѣ другѣй. По думцѣ Драгоманова першій томѣ зъ пѣснями вѣдѣ вѣку IX. до другои половины XVII. вѣку творить мовѣ-то одну цѣлѣсть, о скѣлько мотивы суспѣльного побуту въ давнѣй Руси Кѣвско-галицкѣй справдѣ являють ся схожими зъ мотивами побуту козачины XVI—XVII. вѣку. Бѣльшѣсть пѣсень першои части зъображаѣ первѣстнѣй проявы военнои енергѣ Южнорусѣвъ у степахъ и на морѣ, и першѣ ихъ змаганя, ширити свою кольонизацѣю на полудневѣмѣ Сходѣ та пѣвнѣчнѣмѣ Заходѣ, ѣ обороняти еѣ вѣдѣ нападѣвъ кочующихъ племенѣ. Се-жѣ суть тѣ самѣ мотивы, котрѣ вважають ся засновкомѣ пѣсень и думъ про боротьбу козаковъ зъ бѣльшь организованѣю силою Турковъ и Татаръ въ XVI—XVII. в.

¹⁾ Якъ додатокъ належать сюды пѣснѣ про Запорожцѣвъ въ Туречинѣ зъ р. 1775. до 1828., ѣ про Черноморцѣвъ на Днѣпрѣ ѣ Кубани ажѣ доси.

Далѣ читаемо въ передньому словѣ, що на бѣльшу частину пѣсень першої части етнографы не звертали уваги, дарма, що въ нихъ зъявляють ся останки историчной (суспѣльной) поезіѣ руского народу. Се суть колядки й щедрѣвки та й гагѣлки; — сї пѣснѣ справдѣ бѣльшь стародавнї вѣдѣ иншихъ пѣсень историчныхъ. Въ колядкахъ и щедрѣвкахъ, що не зъявляють слѣдѣвъ християнства, треба мабуть глядати не тѣлько останкѣвъ найдавнѣйшого „славословія“ богамъ, але й давныхъ „славословіѣ“ въ честь лицарѣвъ та князѣвъ. Вже-жь Кульшь въ „Запискахъ о Южной Руси“ (1856; т. I; стор. 196) догадувавъ ся, що мѣжь щедрѣвками є мабуть тї пѣснѣ, що ихъ сїѣвано въ честь давныхъ рускихъ князѣвъ. Вѣдтакъ тї колядки, що оказують слѣды дружинно-княжон періоды, въ збѣрнику Антоновича й Драгоманова пояснено одвѣтними мѣсяцами зъ лѣтописей. Хоча въ сихъ пѣсняхъ рѣдко вызначує ся дѣячъ историчный, то все-жь суть они вѣрнымъ образомъ побуту въ періодѣ удѣльнѣмъ. Та отъ, они мало звѣстнї въ Украинѣ приднѣпровѣй, — найбѣльше такихъ пѣсень записано въ захѣднѣй Малоруси, на Пѣдлясю и въ Галичинѣ. Приднѣпрову бо Украину часто руйнували всѣлякї напастники, мѣжь-тымъ коли на Волини й въ Галичинѣ мѣгъ навѣтъ въ XIII—XIV. в. истнувати далѣ той суспѣльный ладъ, якїй проявлявъ ся въ XII. в. въ цѣлѣй удѣльнѣй Руси. Вѣдтакъ пѣснѣ зъ очертами пѣзнѣйшой боярской doby спѣвають ся найпаче въ Галичинѣ й на Волини, а подекуды й на Полѣсю, позаякъ особливо въ галицко-волянскѣй земли було скрѣпилось фєвдалнє боярство ще въ XII. в., а Волянъ и Полѣсе були одними зъ центрѣвъ фєвдалного литовско-руского князѣвства въ XIV. и XV. вѣкахъ (стор. XI—XII).

Самі характеристичні п'єсені историчні про напады татарскій скорше можна вѣднести до XV—XVII. в., чимъ до XIII—XIV. в. Хоча бо нападъ Батыевыхъ Татаръ на Киѣвско-галицку Русь въ XIII. в. бувъ вельми тяжкій, то все-таки тая Русь швидко пѣднеслась изъ руины, ба й выступила до бою зъ дикою Татарвою. Коли-жь р. 1475. въ Крымѣ появились Турки й вѣдтакъ на пѣвнѣчному берегу Чорного моря побудовали крѣпости, то Татаре стали справжнимъ бичемъ Украины. Почавши вѣдъ хана Менгли-Гирея, ханы татарскій часто нападали на неѣ, и теѣ лихо вбѣльшувалось тымъ, що Украина стала предметомъ, а подекуды й театромъ спору мѣжь литовско-польскою и московскою державою. На Украинѣ Татаре захоплюють невольникѣвъ, а Крымъ стаѣ однимъ изъ головныхъ невольницькихъ рынкѣвъ у свѣтѣ, заосматрюючи украиньскими невольниками Турцію, а подекуды й Азію та Африку, ба й християнскій державы, котрѣ купували у Туркѣвъ руско-украиньскихъ полоняникѣвъ для своихъ галеръ (стор. XIV). Такъ минувъ конецъ XV. и бѣльша половина XVI. вѣку, поки козацка колонизація въ степахъ не вступила зъ Татарами й Турками въ боротьбу, щобъ заволодѣти й степами й берегомъ моря. Того-то часу остаточнo зложилась характеристична форма украиньскои думы, котру названо „невольницкою псальною“.

Вѣдтакъ вѣдъ другои половини XVI. вѣку починають ся п'єсені, котрѣ з'являють не тѣлько знамено певнои doby, але й вѣдносять ся до певныхъ особѣ и дѣй.

Всякій вѣддѣль збѣрника кѣнчить ся кѣлькома такими п'єснями, котрѣ, з'являючи у своѣй редакції слѣды певнои doby, по своему сюжету не суть выключнымъ майномъ украиньскои поезіѣ народнои, а належать до бродячихъ (вандрѣвныхъ) п'єсень зъ поетичными прикметами

загально-європейськими. Хоча-жъ въ тыхъ пѣсняхъ мало є елементу оригінально-національного, то все-жъ видавцѣ прийняли ихъ у свѣй збѣрникъ за-для того, що они про-являють слѣды редакціѣ, щѣ вѣдбувалася пѣдъ впливомъ певныхъ обставинъ историчныхъ. А вже-жъ такі пѣсенѣ вказують на потребу, выучувати украиньску поезію на-родну методою порѣвнуючою. Тѣлько сею методою змо-жемо видѣлити чужу займанщину вѣдъ свого питомого майна й означити ступѣнь культурныхъ взаиминъ Укра-инцѣвъ зъ иншими народами (стор. XVI—XVII).

Въ кѣнци переднього слова (першого тому) сказано дещо про фальсификаты деякихъ пѣсень народныхъ. Зъ украиньскою, народною поезією (по словамъ видавцѣвъ) скалось те-саме, щѣ сталось трохи-не зѣ всѣми иншими: памятники єи деякі видавцѣ не тѣлько справлювали, уважаючи народнѣ пѣсенѣ въ оригіналѣ простакуватими, мужицкими, але подекуды й перероблювали, ба й пѣд-роблювали. Вѣдтакъ фальсификатѣвъ допускали ся деякі горячѣ патріоты, щѣ въ народныхъ пѣсняхъ бажали по-казати слѣды памяти про давну давнину, яка примѣромъ зъображає ся думою про морскій похѣдъ князя-поганця въ Византію.¹⁾ Були й такі пѣдроблювачѣ, щѣ думою або пѣсенею историчною вкрывали якусь политичну тенденцію, хочачи на пр. доказати симпатіѣ козакѣвъ до короля Сте-пана Баторія й до польского уряду.²⁾

Помѣжъ историчными пѣснями, котрѣ достоту суть пѣдробленѣ, по словамъ Драгоманова, двѣ думы визна-чують ся деякими прикметами художницкими, — се-бѣ-

¹⁾ Ту думу подавъ Кульшеви Шишацкій-Илличъ. Порѣвн. „Запи-ски о южной Руси“, т. I., стор. 172—178.

²⁾ Порѣвн. думу „Дары Баторія. Смерть Богданка“ въ „Запорож-скѣй Старинѣ“, I., стор. 77—82.

то дума про повстанє Наливайка¹⁾ и дума про похѣдъ на Полякѣвъ.²⁾ А вже-жь въ иншихъ фальсификатахъ бачимо чи-мало похибокъ въ мовѣ, и въ загалѣ багато рѣзницъ вѣдъ народныхъ пѣсень въ характерѣ, що справдѣ дивно, якъ могли вважати ихъ автентичными мужѣ, що гараздъ знали характеръ народныхъ думъ та пѣсень. — Бѣльша частина пѣдробленыхъ пѣсень историчныхъ зѣображає козачину вѣдъ Наливайка до Хмельницкого, и въ тыхъ творахъ Драгомановъ добачає всѣ тѣ похибки, якѣ зъявлялись въ письмахъ историкѣвъ трийцятыхъ рокѣвъ, найпаче-жь довѣру до „Исторіи Русовъ“ псевдо-Кониского, зъ котрою пѣдроблені думы й пѣсенѣ по-найбѣльше годять ся въ зѣображеню фактѣвъ супроти иншихъ жерель та актѣвъ (стор. XX). Хоча-жь Антонович и Драгомановъ признали десять думъ и пѣсень (першого тому) за фальсификаты, то обѣцали они надруковати ихъ въ самѣмъ кѣнци вразѣ зѣ своими примѣтками, въ котрыхъ хотѣли доказати, чому вважають ихъ пѣдроблеными.³⁾

Выдавцѣ надруковали у своему збѣрнику помѣжь автентичными пѣснями ще кѣлька пѣсень и вѣдрывкѣвъ, котрѣ денекуды суть пѣдроблені.⁴⁾ Про такѣ пѣсенѣ высказували они свою думку въ одвѣтныхъ примѣткахъ.

Въ кѣнци переднього слова (першого тому) сказано ще дещо про варіанты историчныхъ пѣсень. Ихъ уіруппувано въ системѣ ось-якѣй: Маючи кѣлька варіантѣвъ той самой думы або пѣсенѣ, издавецѣ выбирали зѣ-помѣжь

1) „Запорожская Старина“, I. 1; стор. 102—109.

2) *ibid.*, стор. 86—91.

3) Издавецѣ не могли додержати той своєї обѣтлицѣ, по-за-якѣ имъ не поведось, довести свое выдане до кѣнца.

4) Такѣ пѣдроблені пѣсенѣ надруковано пѣдъ № 39. 41. 48.

нихъ варіантъ бѣльшъ типичный, и приймали его за основный, друкуючи его передъ другими варіантами й визнаючи его буквою *A*. Вѣдтакъ слѣдуютъ инші варіанты: *B*, *B*, *G* и т. д. Коли сѣ варіанты вважали ся оригинальными, то друковано ихъ цѣлкомъ, коли-жъ они явились близькими до типичного варіанта, то за-для скороченя объему книжки выдавцѣ друкували тѣлько вѣршѣ, несхѣднѣй зъ тымъ основнымъ варіантомъ, вказуючи цифрами на вѣршѣ схожѣ. Такимъ способомъ сигнатура $11 B = 10 A$ значить се, що одинадцятый вѣршъ варіанта *B* зовсѣмъ схожѣй зъ десятымъ вѣршомъ основного варіанта *A*. Сигнатура-жъ $5 D = 6 A$ ... „козакъ“ означае взаимну схожѣсть, зъ выемкомъ одного слова „козакъ“, котре стоить въ пятѣмъ вѣршу варіанта *D* замѣсець вѣдповѣдного слова въ шестѣмъ вѣршу основного варіанта *A*.

Въ першѣмъ томѣ надруковано 69 историчныхъ пѣсень, а то 20 пѣсень добы дружинной и княжон (часть I), а 49 пѣсень добы козацкои (часть II, вѣддѣль I). Вѣдтакъ надруковано ще чотыри варіанты вѣсень и одну гагѣлку, котрѣй выдавцямъ доставлено въ часѣ друкованя книжки.

Всякѣй пѣсенѣ пояснено вельми цѣнными примѣтками, въ котрыхъ бачимо нову, порѣвнуючу методу въ выдавництвѣ матеріалѣвъ этнографичныхъ. Въ поясненяхъ своихъ выдавцѣ цитуютъ не тѣлько лѣтописецѣвъ рускихъ и польскихъ, але й византѣйскихъ, и покликують ся на историчный творы писателѣвъ россѣйскихъ, польскихъ, французскихъ и нѣмецкихъ. Вѣдтакъ зъ украиньскими пѣснями порѣвнують они пѣсенѣ россѣйскѣй, бѣлорускѣй, польскѣй, ческѣй, лужицкѣй, сербскѣй, болгарскѣй, новогрецькѣй, нѣмецкѣй, французкѣй, испаньскѣй й португальскѣй.

Деякѣй поясненя суть вельми просторѣй, на пр. статьи по ось-тѣ думы: 1. Байда (I., стор. 153-159).

твір народної словесності треба вважати фальсифікатом за-для того, що в ньому суть архаїстичні слова, або деякі погляди книжних людей на справи народні.

В першому зшитку другого тому сего збірника надруковано „півень про війну з Поляками при Богдані Хмельницькому“, — се-б-то ввідділь другий частини другої. (Київ, 1875; XI + 166 сторінок).

В передньому слові сказано, що всі півні про боротьбу з Поляками ввід часів Наливайка до Хмельницького, надруковані в збірниках Срезневського, Максимовича, Метлинського й и., и також півні, знайдені в рукописах Максимовича й Мартинова, можуть уважатися підірваними. Такими фальсифікатами суть н. пр.: 1. Дума про смерть Богданка й про дари Степана Баторія козакам; 2. багато дум про Наливайка; 3. дума про Чурая; 4. дума про Сулиму й Лободу; 5. про трьох полководців; 6. про кошевого Тетерю й його сына. Першу з цих дум надруковано в збірнику Срезневського (стор. 77—82), а другу, третю, четверту й п'яту в збірниках Срезневського й Максимовича (з р. 1834). А вже-ж із часів Хмельницького, коли за-для соціально-економічного гніту повстала маса народу против польських порядків, дійшло до нас багато автентичних пісень и дум.

Видавці гадають, що думи первісно склалися козаками, тільки-ж думи часів Хмельницького прийняли сильно мужицький характер. У сфері чисто-козацьких и релігійних інтересів обертаються тільки думи про Хмельницького й Барабаша, про похід у Молдаву й про смерть Хмельницького. В інших думах виступають наперед загально-народні, соціально-економічні інтереси, з котрими в'яжуться подекуди інтереси національні й релігійні. В тих піснях, що з'являють

прикметы загально-народні, прославляють ся особливо Перебийнось и Нечай, тому-що они въ часѣ Хмельнищины найббольшь обороняли интересы мужикбвъ. Коли-жь отъ-сѣ пѣснѣ мають по-найббольшь характерь соціально-экономичный, то не дивота, що въ нихъ не добавчаемо интересу для справъ державныхъ, — що навѣтъ про переходѣ Украины зъ-пбдъ Польщѣ пбдъ кормигу Москвы не зложено нѣ одной пѣснѣ (стор. III—IV).

Коли-жь въ народныхъ пѣсняхъ изъ часбвъ Хмельницкого проявляе ся найпаче характерь мужицкїй, то въ сучасныхъ вѣршахъ грамотѣвѣвъ вѣе иншїй духъ, дарма, що деякїй мотивы й выразы сихъ вѣршѣв схожїи суть зъ пѣснями народными. Сей духъ вызначуе ся козацкимъ и дрбно-пшляхецкимъ демократизмомъ зъ закраскою роялистичною. Вбдтакъ тї вѣршѣ украинськихъ грамотѣвѣвъ оказують антипатїю до гордовитыхъ магнатбвъ, котрї глузували зъ самого короля. Отъ-сѣ вѣршѣ надруковано въ додатку до першого зъшитку другого тому. Антоновичъ и Драгомановъ подѣлили тї вѣршѣ на три вбддѣлы: I. Сучаснї вѣршѣ про гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного (стор. 127—135). II. Сучаснї вѣршѣ про добу Хмельницкого (135—141). III. Драма: „Милость Божїя, Украину отъ неудобъ носимыхъ обидѣ лядскихъ чрезъ Богдана Зиновїя Хмельницкого, преславнаго войскъ запорожкихъ гетмана, свободившая, и дарованными ему надѣ Ляхами побѣдами возвеличившая, на незабвенную толикихъ его щедротъ память репрезентованная въ школахъ Кїевскихъ 1728. лѣта“ (стор. 141—165).¹⁾

Выдавцѣ кажуть (стор. V.), що думки третього элементу тогдѣшньон сусїбльности украинской, се-бъ-то

¹⁾ Про сей драматичный твбръ гляди „Исторїю литературы руской“, I., стор. 349.

духовенства, виражають ся вѣршами въ честь Сагайдачного и драмою: „Милость Божія“. Въ свѣй-то драмѣ свѣдомѣсть національной вѣдрубности вѣдъ Полякѣвъ вызначае ся далско бѣльше, нѣжь въ народныхъ пѣсняхъ.

Далѣ читаемо въ передньому словѣ до другого тому, що й до Хмельвицины вѣдносять ся деякѣ пѣдробленѣ пѣсенѣ. Фальсификатами вважають ся три думы про битву Жванецку, найденѣ мѣжь рукописями Максимовича, дума про походъ на Жовтѣ Воды, надрукована въ „Ужинку рѣдного поля“, ¹⁾ одна дума на смерть Хмельницкого, найдена мѣжь рукописями Мартинова й друга („Ой пошла тяжка жалъ-недоля да по всѣй Украинѣ“), надрукована въ „Запорожскѣй Старинѣ“.

Въ кѣнци переднього слова до першого зшитку другого тому кажуть выдавцѣ, що въ двохъ вѣддѣлахъ пѣсенъ козацкой doby (про боротьбу зъ Турками й Татарами й про боротьбу зъ Поляками при Хмельницкѣмъ) надруковано майже всѣ лучшѣ вѣбрцѣ спеціальной украиньской формы кобзарскихъ думъ. Тѣ думы утворено тогдѣ, коли ясно визначувались характеристичнѣ очерты малоруской народности. А вже-жь найкрасшѣ думы зъявляють ось-якѣ змаганя народу: 1. зберегти Украину вѣдъ самой простои и грубои формы експльоатаціѣ турецкой и татарской, — вѣдъ експльоатаціѣ мѣжнародной въ видѣ захопленя людей въ неволю; — 2. зберегти батькѣвщину вѣдъ кормиги шляхецко-польской и жидѣвской, се-бѣ-то вѣдъ експльоатаціѣ внутрѣшньою, національно-суспѣльною. Найкрасша-жь дума пѣзнѣйшой doby сполучае ся тѣсно зъ тыми думами, що зъображають експльоатацію національно-суспѣльну, — се дума про запорож-

¹⁾ „Ужинок рѣдного поля“, вистачений працею М. Г. Москѣва, 1857; стор. 279—280.

ского гетьмана Ганджу Андыбера, репрезентанта голоты, що побивъ дукѣвъ-сребляникѣвъ (стор. X).

Въ першому зъшитку другого тому надруковано вѣсннайцять думъ и пѣсень историчныхъ.

Про генезу сего издавництва писавъ Драгомановъ р. 1894. ось-що: „Робота по „Историчнымъ пѣснямъ малорусского народа“ була досыть складна. Зъ-першу, ще въ 1863—1870. рокахъ я й Антоновичъ подѣлились збѣрками печатными й рукописными. На-рештѣ зложили „index“ всеи працѣ. Потѣмъ, коли въ кѣнци 1870. р. я вѣхавъ за границу, а збѣрку нашу треба було переписувати, то на моє мѣсце ставъ Русовъ, пѣдъ доглядомъ котрого пѣснѣ переписувались пильно, — але такъ, що нашъ „index“ („ноты“, якъ мы зъ Антоновичемъ звали) бувъ згублений, такъ, що потѣмъ, вернувшись, я часто не находивъ тыхъ нумерѣвъ, котрѣ памятавъ, и мусивъ знову розшукувати ихъ по первымъ збѣркамъ. Тымъ часомъ Житецькѣй надумавсь додати до „Историчныхъ пѣсень“ граматикку й словникъ, — и для того почавъ выбирати зъ тетрадѣвъ пѣсень матерiаль... А тутъ же Чубиньскѣй порадивъ методу выдання варянтѣвъ зъ цифрами („альгебра“ и „нудна робота“, якъ казавъ Русовъ). За се взяли тежъ импровизованѣ дослѣдчѣ, наибѣльше жѣнки кѣлькохъ приятелѣвъ, — и повели роботу, по чѣмусь розказу, якъ-разъ напроти закону, котрый выдано зъ порѣвнаня на пр. рѣжныхъ редакцѣй скандинавськой Едды и т. и., — то-бѣ-то взяли за старѣшѣй й оснѣвнѣй — варянты довшѣй. Опрѣчь того нарѣбили помилокъ и зъ нумерами, — бо ся альгебра тодѣ-бѣ тѣлько могла выйти зносною, коли-бѣ еѣ робили ангелы. Черезъ пошану до довшихъ варянтѣвъ вышло такѣ на пр., що въ першѣй нумеры попались варянты Гатцука й Мартинова, фальшованѣй, зъ додатками своевѣльными. Вернувшись у Ки-

твѣ, я дуже налякавъ ся сеи альгебры, — старавсь на-
 правити найббольшій скандалы, — але всю альгебру вы-
 кинути менѣ не дали, бо, казали, вѣ варианты печатати
 дуже дорого, та й жалко було-бъ кидати въ огонь працю
 альгебранствѣ. Я мавь слаббость згодитись... Замѣтки до
 „Историчныхъ пѣсень“ робились такъ: Антоновичъ мусивъ
 выбирати для нихъ матеріяль изъ краевой исторіѣ, я зъ ев-
 ропейскою (найббольше турецькою!), и робити порбвнанна
 зъ пѣснями чужихъ народбв. Мы сходились и обсуджу-
 вали вкупѣ замѣтки, при чому писавъ текстъ ихъ я по
 ббольшой части въ присутности Антоновича и при постбй-
 ной его радѣ, а де треба було, то й пбдѣ диктовку его.
 Передне слово написано було мною по радѣ зъ Антоно-
 вичемъ“.¹⁾

Зббрникъ Антоновича й Драгоманова звернувъ на себе
 увагу тямущихъ критикбв не тблько въ краю, але й за
 границею. Рецензіѣ першого тому „Историчныхъ пѣсень
 малорусского народу“ писали мѣжь иншими: Иванъ Но-
 вицкій („Кіевлянинъ“. 1874. № 100), Олександръ Весе-
 ловскій („С.-Петербургскія Вѣдомости“. 1874; октябрь),
 Микола Костомаровъ („Вѣстникъ Европы“. 1874; декабрь),
 Орестъ Миллеръ у статьи „Малорусскія народныя думы
 и кобзарь Остапъ Вересай“ въ журналы „Старая и Новая
 Россія“. 1875. № 3. — Альф. Рамбо (Rimbaud) въ „Revue
 des deux mondes“ (1875. 15. Juin) п. з. „L' Ukraine et ses
 chansons historiques“ и т. д. — Опроче рецензія сего тому
 явила ся въ „Правдѣ“ (Львбв. 1875. № 1—3)²⁾ и въ

¹⁾ Письмо Драгоманова до О. Огоновского зъ д 8 (20) вѣтвтя р. 1894.

²⁾ В. Навроцкій называе зббрникъ Антоновича й Драгоманова
 „вельми цѣннымъ дѣломъ“. („Правда“, 1875; стор. 22). Критикъ подае
 поглядъ такожъ на тѣ народнй пѣснѣ, котрй въ рукописи зберегались
 въ его зббрнику.

„Друзь“ (Львѣвъ. 1875. № 10),¹⁾ а Кулѣшь подавъ деякі поправки тексту й свои замѣтки въ творѣ „Исторія возсоединенія Руси“.²⁾ Годить ся ще спомнути, що, по словамъ Ягича, першій томъ сеи збѣрки в „der Anfang einer musterhaften, kritisch - historisch beleuchteten Ausgabe.“³⁾ Вѣдтакъ Яковъ Головацкій писавъ Антоновичеви (11. падолиста р. 1876), що отъ-ся книжка для него вельми интересна, та що се выдане можна назвати першою пробою справжнього наукового анализа народныхъ пѣсень. Тѣлько-жь Головацкому не вподобало ся се, що въ историчныхъ пѣсняхъ, записаныхъ у Галичинѣ, выдавць не вызначували вѣрно діалектичныхъ примѣтъ мовы.⁴⁾

Въ кѣнци запримѣчаемо, що й Пыпинъ похваливъ сю публикацію историчныхъ пѣсень украинскихъ. Вѣнъ заявивъ, що се справдѣ наукова праця про украинскій епосъ, котра стала выхѣднымъ пунктомъ для дальшихъ дослѣдѣвъ.⁵⁾

* * *

Въ 1876. р. юго-западный вѣддѣль географичного товариства выдавъ у Киѣвѣ важный этнографичный збѣр-

¹⁾ Коротку критику сего збѣрника написавъ у „Друзь“ Гнатъ Онишкевичъ. Вѣнъ доторкнувъ ся лише лексикальной стороны выдвництва й заявивъ, що „издатели не выдали своихъ пѣсень такъ, якъ народъ ихъ спѣвае“ (стор. 242).

²⁾ „Исторія возсоединенія Руси“. С.-Пб. 1874; томъ I. и II.

³⁾ „Archiv für slavische Philologie“. I. Band. Berlin, 1875; Seite 563. — Опѣсля Ягичъ назвавъ ту збѣрку „das mit möglichster Sorgfalt gesammelte und geordnete Material in der Sammlung historischer Volkslieder von Antonowicz und Dragomanow“. („Archiv f. slav. Phil.“, II. Band, S. 297).

⁴⁾ „Замѣтки и дополненія къ статьямъ Пыпина, напечатаннымъ въ „Вѣстникѣ Европы“ за 1885. и 1886. годы“. Вильна, 1888; стор. 31—35.

⁵⁾ „Исторія русской этнографіи“, т. III; стор. 367.

никъ Драгоманова п. з. „Малорусскія народныя преданія и разказы“ (XXV + 434 сторѣн).

Въ передньому словѣ до сего збѣрника¹⁾ пише Драгомановъ, що найбѣльше матеріалѣвъ вѣнъ одержавъ вѣдъ И. Манжуры, Я. Новицкого, Н. Мурашки, В. Менчица й вѣдъ Ст. Руданьского.²⁾ Опроче деякі народні казки доставили ему такожъ И. Рудченко, А. Лоначевскій и Гр. Купчанко, мѣжь-тымъ коли Анатоль Кралицкій передавъ ему одну казку, записану въ угорекѣй Руси. Вѣдтакъ Драгомановъ користувавъ ся такожъ друковаными збѣрниками, найпаче-жь казками, що ихъ збѣравъ Игнатій зъ Никловичъ (Львѣвъ, 1861.)³⁾

Далѣ каже Драгомановъ, що явилась конечность, выдавати творы народнои словесности въ системѣ такѣй, яка давала-бъ спроможность, бѣльше ясно видѣти образъ житя народногo, минушого й теперѣшнього. въ памятникахъ народногo слова. Вже-жь вѣнъ и Антоновичъ зладили програму для выдавництва народныхъ пѣсень, котрымъ ставъ орудувати юго-западный вѣддѣль географичногo товариства. И по тѣй програмѣ, зъ деякими змѣнами, выдано вже пѣснѣ буковиньского народу заходами А. Лоначевского въ II. томѣ Записокъ того вѣддѣлу. Вѣдтакъ збѣрку народныхъ казокъ розложивъ Драгомановъ на вѣддѣлы ось-які: I. Казки про зъявища природы й про вынаходы (стор. 1—19). II. Примѣты й повѣря (20—23).⁴⁾

¹⁾ Се переднє слово написавъ Драгомановъ по-россійски.

²⁾ Збѣрку Степана Руданьского передавъ Драгоманову профессоръ Котляревскій изъ матеріалѣвъ колишньої редакціѣ журнала „Основа“.

³⁾ Отъ-сѣй казки, по думцѣ Драгоманова, особливо важні за для того, що навязують украинскій переказы до заходно-славянскихъ и румынскихъ.

⁴⁾ Примѣты й повѣря збѣравъ по-найбѣльше Манжура въ Харьковскѣй и Катеринославскѣй губерніи.

III. Знахорство, молитвы, замовы й пародіѣ ихъ (24—40).
 IV. Вѣрованя й казки про чортѣвъ (42—61). V. Казки про мертвякѣвъ (62—67). VI. Вѣрованя й казки про людей зъ чудесною силою (68—77). VII. Про скарбы (78—88).
 VIII. Казки про церковнѣ особы й зъявища (89—167).
 IX. Про побуть сѣмейный и суспѣльный (170—198).
 X. Переказы про особы й дѣѣ политичнѣ або историчнѣ (199—218). XI. Переказы про мѣсцевости (221—245).
 XII. Былины або бувальщина (248—254). XIII. Казки фантастичнѣ, играшки слѣвъ и дотепы, приказки (255—381).

Опѣсля слѣдуе систематичный покажчикъ до „приказокъ“ (стор. 381—383), а вѣдтакъ додано ще 36 казокъ, переданыхъ Драгоманову вѣ часѣ друкованя книжки (383—434).¹⁾ Всѣхъ казокъ, примѣтъ, приказокъ, та иншихъ зразкѣвъ народного переказу надруковано звышь 500.

Подѣливши свѣй матеріалъ у групы, Драгомановъ сказавъ ще ось-що про свое выдане: „Нагромадженый матеріалъ позволивъ намъ подати до-воль повну характеристику украинскихъ вѣрованъ и вѣдносинъ до жита религійного. Але-жь и тутъ значна частина матеріалу не є свѣйска, бо ось зустрѣчаемо такѣ казки й образы, котрѣ взято зъ апокрифѣвъ, прольѣгѣвъ, изъ збѣрникѣвъ „Gesta Romanorum“²⁾ и „Legenda aurea“³⁾ та й иншихъ

¹⁾ Последняя казка про сотворене свѣта, про Бога й чорта надрукована вѣ мовѣ болгарской (стор. 429—434). Послѣ вѣдвлѣвъ III. VIII. X. и XI. надруковано ще додатки.

²⁾ „Gesta Romanorum“ — се є збѣрникъ середньовѣчныхъ анекдотъ, казокъ и легендъ вѣ мовѣ латинской. Засновкомъ сего збѣрника суть оповѣданя зъ римской исторіѣ и вытяги зъ творѣвъ римскихъ письменниковъ; — вѣдтакъ читаемо тамъ такожъ повѣстки моральнѣ й религійно-мистичнѣ.

³⁾ „Legenda aurea“ — се суть легенды про жите пресв. Богородицѣ и христіянскихъ мученикѣвъ. Збѣрникъ сей владивъ у XIII. вѣцѣ архієпископъ Jacobus de Voragine.

памятникѣвъ, що мають прикметы середньовѣчного, пѣвъ-церковного мудрованя, и заснуюють ся то на християнськѣмъ, то на жидѣвскѣмъ, то на могометанськѣмъ свѣтоглядѣ, — зустрѣчаемо такожъ гумористичнѣ казки про поповѣ, попадѣ, дячкѣвъ и т. и. — се-бѣ-то казки, котрѣ при всему свому льокальному кольоритѣ являють ся перерѣбкою захѣдно-европейскихъ *fabliaux*¹⁾ и новель. Справдѣ, мы радо приняли въ нашу збѣрку подекуды й дивну подробицю, бо мы бажали до матеріялу устной словесности украиньскои приложити методу европейского порѣвнующого дослѣду, — бо тѣлько тымъ способомъ буде можна вѣддѣлити чужѣй елементъ вѣдъ свого мѣсцевого, національного. Але-жь и самъ про себе той матеріялъ є достаточный для характеристики вѣдносинъ нашего народу до предметѣвъ природы й культа, и вѣдтакъ показує вѣнь теперѣшню просвѣту народной массы²⁾ (стор. XXIII—XXIV).

1) *Fabliaux* — се коротенькѣ стихотворы змѣсту набожного, любовного, або й историчного. Они стали появлятись въ XIII. вѣцѣ въ пѣвнѣчнѣй Франци. Крѣмъ елементѣвъ свѣйскои литературы зустрѣчаемо въ нихъ такожъ зразки зъ Письма святого, зъ творѣвъ римскихъ писателѣвъ Овидіа, Апулея, Петронія и такожъ изъ переказѣвъ оріентальныхъ.

2) Далѣ замѣчає Драгомановъ, що географичне розложене деякихъ матеріялѣвъ вѣдповѣдає тымъ сектарскимъ впливамъ, якѣ въ оставнихъ рокахъ такъ сильно зворушують украиньскѣ массы. И такъ на лѣвобережнѣй Украинѣ (въ Харьковщинѣ й Катеринославщинѣ) записано тѣ перекавы й вѣруваня (н. пр. про чай, тютюнъ), котрѣ суть дуже близькѣ понятямъ великорускихъ роскольникѣвъ, — тамъ бо тѣ роскольники (шалопуты) мають впливъ на людъ украиньскѣй. Навпаки-жь, правобережнѣй казки являють ся провинанѣй духомъ скептицизму й гуморомъ, що нимъ нагадують ся *facetiae*, *fabliaux* и новель захѣдно-европейского, передреформаційного періоду. Вже-жь бо на правѣмъ берегу Дѣвпра ширить ся середѣ украиньского люду „штунда“, — рухъ захѣдно-европейскѣй.

Тутъ годить ся подати новый поглядъ Драгоманова на народну словеснѣсть. Ось и его слова, высказані въ письмѣ до Ом. Огоновского д. 8 (20) квѣтня р. 1894.: „Зъ поводу моихъ порѣвняючихъ студій, щобъ уменшити непорозумѣннѣя, котрѣ були вже и въ критикѣвъ, мушу сказати въ загалѣ такє: Я дѣлю нашу народню словеснѣсть на 1. національну и 2. интернаціональну або бродячу (wandernde Geschichten). Майже всѣ пѣснѣ нашѣ вважаю за національнѣ — окрѣмъ невеличкого числа (20—30 темъ) баллядъ про пригоды незвычайнѣ (кровозмѣшка, отрута невѣстки, сына, дочки, убивство жѣнки або полюбовницѣ и т. д)... Сихъ баллядъ треба зовѣмъ не брати за матеріалъ для характеристики життя народу, бо вони свѣвають ся єдино за-для свого мельодрамагизму. — Бѣльша частина прозы въ нашѣй словесности народнѣй належить до исторій интернаціональныхъ. Джерело ихъ я не вывожу непремѣнно зъ Индїѣ, якъ Бенфей,¹⁾ — але думаю, що воно майже завше лежить въ ли-тературахъ старыхъ культурныхъ народѣвъ: Єгиптянъ, Халдеѣвъ, Иранцѣвъ, Индїѣцѣвъ, Китайцѣвъ, Жидѣвъ, Грекѣвъ, — менша частина скомпонована була въ середнѣй вѣки талмудистами, Христїянами, Магометанцями. Сѣ теми черезъ життя святыхъ, апокрифы всякого сорту, а такожь устною дорогою зайшли до нашего народу то черезъ захѣдну, то черезъ схѣдну границу, то одъ моря. Порѣвняючїй дослѣдъ мусить дѣйти до первого джерела всякой темы, прослѣдити єи дороги, показати, якъ вона

¹⁾ Теодоръ Бенфей (1809—1881) — славный орієнталистъ и филологъ. Мѣжь иншими творами выдавъ вѣтъ р. 1859. въ Липску „Панчатантра“, се-бѣ-то пять книжокъ индїѣскихъ приказокъ, байокъ и оповѣданъ — въ двохъ томахъ. Въ першѣмъ томѣ читаємо розвѣдку Бенфея про жерела й розширене индїѣскихъ приказокъ, байокъ, — а въ другѣмъ томѣ надруковано перевладъ и поясненя „Панчатантры“.

перемѣнялась по дорозѣ, и на-рештѣ показати національнй одмѣны вариантѣвъ. Для того всего дослѣдъ мусить звернути увагу не лишень на боки, згѣднй въ вариантахъ, але й на ихъ одмѣны, и доходючи до первого джерела, мусить звертати увагу на одповѣднѣсть ознакѣвъ его до географичныхъ и историчныхъ обставинъ певной краины, и тодѣ лишень фиксувати первообразъ въ звѣсну краину и добу, коли та одповѣднѣсть очевидна. Такй методъ я зву порѣвняю чо-историчнымъ и, думаю, що лишень пѣсля подрѣбного дослѣду такимъ методомъ словесности народной вона може стати безпохибнымъ матеряломъ для характеристики національностейъ“.

Про сю етнографичну збѣрку озвавъ ся добрымъ словомъ Микола Костомаровъ, написавши про неѣ въ „Русскѣй Старинѣ“ мѣжь иншимъ ось-таке: „Поставлене на заголовку имя може бути порукою, що нова етнографична праця є вдатна, бо вже-жь Драгомановъ доволѣ зъєднавъ собѣ симпатію мыслячою и читаючою публики не тѣлько своимн вченими статьями, надруковаными въ „Вѣстнику Европы“, але й дуже гарнымъ выданемъ „историчныхъ пѣсенъ малорусского народу“, яке вѣнѣ зладивъ вкуцѣ зъ Антоновичемъ. — Праця редактора, якъ вѣнѣ самъ заявивъ, вызначувалась майже тѣлько выборомъ и систематизацію того матерялу. Нѣ противъ выбору, нѣ противъ систематизаціѣ не можемо сказати нѣчого. — Але, оцѣнюючи сей збѣрникъ о-стѣлько, о-скѣлько матерялъ его може вважати ся жереломъ историчнымъ для тыхъ, що займають ся исторію южно-русского краю, мы замѣтимо, що для нихъ було-бѣ потрѣбнымъ таке выдане, де бы матерялъ бувъ уложеный зъ поглядомъ на историчнй змѣны въ доли народу. Такимъ историкамъ часто бувають важнй не цѣлй оповѣданя, але очерты, схопленй зъ оповѣданя, що вѣдносять ся до сего, або до

того періоду народної історії. А вже-ж хисть народних творів є ось-така: Мѣжъ ними не багато найдемо такихъ, котрі можна-бъ въ суцѣльнѣмъ ихъ складѣ віднести до даныхъ епохъ минувшихъ вѣкѣвъ; найбільша частина народнихъ творівъ проявляє признаки минувшини въ уверствованяхъ: побѣчъ несумнѣвыхъ очертѣвъ поганьського свѣта находить ся очертъ близькихъ намъ часѣвъ и побуту очевидячки намъ звѣтного. Иногда тѣ очерты такъ переплутані мѣжъ собою, що мимо волѣ пытаємо ся: чи се останокъ старовини, чи може очертъ нового побуту? Вже-жъ не все, щѣ входить въ обягъ народнихъ творівъ словесныхъ и народнихъ обычаївъ, є первѣтною проявою народного житя, — чи-мало дечого запозычено въ иншихъ народѣвъ... Тому-то й самъ Драгомановъ каже въ переднѣмъ словѣ до свого збѣрника, що въ ньому значна часть матеріялу не є свѣйска, бо ось зустрѣчаємо такі казки й образы, котрі взято зъ апокрифѣвъ, прольоубѣвъ, изъ збѣрникѣвъ „Gesta Romanorum“ и „Legenda aurea“ и т. д. — Матеріялы, нагромаджені Драгомановымъ, выдані безъ поясненъ, котрі читачамъ вѣдповѣли-бъ на питання: котрі переказы й казки суть творомъ малоруского народу? — щѣ, вѣдки й въ якѣй формѣ ввѣйшло въ народні творы запозыченемъ зъ чужини? якій очертъ въ сѣмъ або въ тѣмъ народнѣмъ творѣ вѣдносить ся до сего або до того періоду народної історії?¹⁾

Критичну розвѣдку про етнографичну стѣйнобсть сего збѣрника написавъ мѣжъ иншими такожъ Французъ Альфредъ Рамбо (Rimbaud) въ статьи „La Petite Russie.

¹⁾ „Русская Старина“. С.-Пб. 1877; томъ XIX; стор. 113—115.

Traditions, récits, oeuvres d' arts populaires“. („Revue politique et littéraire“, 1876; N° 26).¹⁾

* * *

Драгомановъ выдавъ вѣдтакъ „Новѣ украинскѣ пѣснѣ про громадскѣ справы“ [1764—1880]. (Женева, 1881; 8°, 132 сторбнѣ). Передъ своєю розвѣдкою про сѣ пѣснѣ поклавъ вѣнъ ось-яке мотто изъ творѣвъ славного російского критика Бѣлинского: „*Малороссія — страна поэтическая и оригинальная въ высшей степени.... Тутъ въ жизни простаго народа ижѣють мѣсто всѣ чувства, которыми высока натура челоувѣческая*“. Вѣдтакъ Драгомановъ подае загальный поглядъ на сѣ пѣснѣ,²⁾ кажучи мѣжъ иншимъ ось-що: „Пѣснѣ украинскихъ мужикѣвъ показываютъ намъ, що украинскѣ порода одмѣнна одъ польскѣи й московскѣи. Коли порѣвняти пѣснѣ украинскѣи зъ московскѣими й польскѣими, то не знайдемо бѣльшь пятидесяти пѣсень, котрѣ однаковѣ въ двохъ народѣвъ, — та й зъ тыхъ бѣльша половина такѣи, котрѣ вченѣи звать „бродячими“ (wandernde Geschichten), и котрѣ знайдете не тѣльки въ Славянѣ, але й у Французѣвъ, Нѣмцѣвъ и другихъ, зовѣмъ чужихъ народѣвъ (стор. 7). — Коли поглянути на пѣснѣ украинскѣи, записанѣи въ рѣзныхъ краяхъ, одъ Мукачевскѣи и Пряшевскѣи въ Угорщинѣ до Украины Задонскѣи и Кубанскѣи, то побачимо, що найбѣльша частина тыхъ пѣсень, — а власне пѣснѣ, котрѣ показываютъ погляды Украинцѣвъ на природу й вѣру

¹⁾ Рамбо оцѣнивъ тутъ критично не тѣлько збѣрникъ Драгоманова, але й „Украинскѣи орнаментъ“ Ольги Коссачевой. Поглядъ сего вченого Француза на збѣрникъ Драгоманова подала редакція литературного письма „Другъ“ въ мѣвѣ руско-украинскѣи. (Лѣвѣвъ, 1877; стор. 82—83; 109—110).

²⁾ Всякѣи статьѣи й примѣтки въ сѣи етнографичнѣи збѣрницѣ написавъ Драгомановъ по-украинскѣи.

(веснянки, купальні, колядки й др.), пісень, котрі малюють життя домове, родинне (любовні, весільні й др.), и господарське (косарські, жнивні, чумацькі, бурлацькі), однаков'єбні на всій Україні. — Менш подібні в різних частинах України пісень, котрі малюють життя громадське, а надто державне (пісень політичні). З таких пісень кожда частина України має деякі свої, котрих не здыбаеш в других: так по горах Карпатським співають пісень про опришків, котрі півтора років назад розбивали людей, а найбільше багатых; на правом боці Дніпра — про гайдамак, котрі ще сто двадцять років назад рвали там жидівських багатырив и польських панів и чиновників, — на лівом боці й у степах кобзарі співають думи, або псалмы про турецьку й польську неволю й про війну з нею козаків" (стор. 8—9).

„Тільки-ж и між піснями про життя громадське й навіть державне єсть такі, котрі знають по всій Україні: такі на пр. ті колядки, котрі малюють старе воєцько-товариське й княжесько-боярське життя, котре було в IX—XIII. століттях однакове на всій Україні. — Потім дуже подібні по всій Україні пісень, котрі розказують про татарську й турецьку неволю й про те, як Українці боролись проти неї, — а також про такі особи, котрі прославились тим, що веди перед в повстаннях проти неволі турецької й польської. — Це показує, що напроти всяких поділів українських людей між різними державами, — українська порода (національність) держить ся як тіло особне, дуже однакове в усіх своїх частинах, з однакими звичаями, однакими споминами, любовю й ненавистю. Така порода могла-б збратись в одну державу й це певно-б було добре... Та тільки сталося так, що Українці з-давня

не могли скластись въ одну державу, бо вони опинились середъ чотырьохъ сусѣднихъ державъ и не могли вправитись зъ-разу зъ ними усѣма. Найблизче до того, щобъ уся Украина була одною державою, було въ часы Богдана Хмѣльницького, коли, за приводомъ козакѣвъ, мужики украинскій пѣднялись скрѣзь одъ Полтавщины до Надвѣрної пѣды Карпатами. Та тѣльки й та козацька держава, котру всю, навѣтъ зъ Бѣлою Руссю, хотѣли козаки поеднати зъ Москвою, не вдержалась, и скоро їѣ подѣлили промѣжь себе Польша, Москва й Туречина. Передъ тымъ подѣломъ и пѣсля його була велика вѣйна та руина, котра выбила навѣтъ и зъ памяти украинського мужицтва думку про ту державу. Теперь, коли навѣтъ кобзарѣ спѣвають псалмы про Хмѣльницину й про те, проти чого тодѣ повставали козаки й чого добивались вони, то не споминають зовсѣмъ про козацьку державу, навѣтъ мало говорятъ и про вѣру, зъ-за котрой багато крови пролито було мѣжь Украинцями й Поляками, а розказують найбѣльше про те, якъ то Ляхи; то-бѣ-то польське державне начальство й споляченій паны, на Украинѣ притѣсняли козакѣвъ тымъ, що „козацькій шляхи й рѣчки жидамъ заарендували“, що „Ляхи-жовиѣры по козацькихъ хатахъ стаціями стали“ и т. и. А въ пѣсняхъ простыхъ, котрѣ вмѣе спѣвати всякій, а не самій кобзарѣ, — якъ псалмы, — зовсѣмъ не згадується Хмѣльницькій, а споминають ся Перебѣйниѣсъ, начальникъ крестьянскихъ повстанськихъ загонѣвъ, та Нечай, котрый не хотѣвъ знати державныхъ замѣровъ Хмѣльницького, та за те стоявъ за волю всѣхъ простыхъ людей одъ панѣвъ“ (стор. 9—10). —

„До державы московскои украинскій мужики не мають такои гострой ненависти, якъ до польскои. Причина тутъ, певно, вѣра, а такожъ и те, що держава мо-

сковська часомъ, а надто зъ-першу, мусила боротись вкупѣ зъ украинськими козаками проти спѣльныхъ ворогѣвъ, — и навѣть тягнути руку за простѣщихъ людей проти панства козацького (въ XVII. ст.), а потѣмъ, коли правый берегъ Днѣпра въ-кѣнець перейшовъ пѣдъ царѣвъ московськихъ, то й проти панства польського. Тѣльки-жь нема въ украинськихъ пѣсняхъ и прихильности до московской державы, бо зъ-разу-жь та держава показала себе добре Украинцямъ“ (стор. 12—13). —

„Дуже помиляють ся тѣ люде, котрѣ не бачучи въ остатній часы на Украинѣ такихъ повстань, якѣ роблять на пр. Поляки, для того, щобъ выбитись зъ-пѣдъ чужихъ державъ та заложити знову свою, — й не бачучи середъ украинськихъ мужикѣвъ яснои думки про потребу своєї державы, — виводять, що Украинцѣ й не така особна порода, якъ Поляки, й не хотять мати своєї волѣ одъ чужинцѣвъ. Нѣ, — Украинцѣ таки особна порода й навѣть сами це добре знають, — та тѣлько не мають думки про свою державу. Це не буде дивне, коли згадаемо, що про свою державу думають майже въ усякѣй породѣ найбѣльшь найписьменнѣщѣй й найбагатшѣй люде, — котрымъ дѣстається до рукъ урядъ въ ихъ сторонѣ, якъ вони выженуть чужинцѣвъ, — а мужики майже скрѣзь до такихъ справъ байдужѣщѣ: имъ и чужѣй урядъ бѣльшь допѣка не такъ, якъ чужѣй, а такъ якъ начальство, панство та багатырство въ загаль, котре зостається звичайно й въ своєпороднихъ державахъ... Тѣльки-жь помиляються такожъ и тѣ люде, котрѣ бачучи, що Украинцѣ таки особна порода й що вони не люблять чужихъ державъ, здумають пѣдбивати Украинцѣвъ тѣлько до того, щобъ вони одривались заразъ одъ чужихъ державъ, та закладали свою, такъ якъ це недавно зробили наприкладъ Италіянцѣ й за ними хотѣли зробити Поляки. Укра-

инські мужики можуть охоче слухати розмову не такъ про свою окрему державу, якъ про громадську волю, про ті лиха, котрі вони терплять и котрі терпѣли-бъ и одъ своєї держави, якъ бы вона була вдержалась двѣ-стѣ рокѣвъ назадъ и була-бъ така, якъ и всѣ теперѣшнї держави... Инакше кажучи, українські мужики можуть слухати тѣлько про таку свою волю на Украинѣ й про таку спѣлку всѣхъ єи частинъ, при котрѣй будуть змѣненї всѣ теперѣшнї державнї й громадські порядки, такъ якъ того бажають громадѣвцѣ, або соціялисты въ найписьменнѣшихъ сторонахъ въ Европѣ й въ Америцѣ“ (стор. 13—14).

Пѣсень у сему збѣрнику є около 70. Можна-жъ подѣлити ихъ на категорїѣ ось-якї: 1. Пѣснѣ про зруйнованє запорожскої Сѣчи (стор. 18—20); 2. про московскї порядки на Украинѣ пѣсля зруйнованя Сѣчи (20—24); 3. про крѣпацтво въ Россїи (25—36); 4. про панщину въ (австрїйскѣй) цѣсарщинѣ (53—57); 5. про повстанє на Угорщинѣ (61—64); 6. про рекрутчину й вояцку службу (84—104); 7. про тяжкїй побутъ суспѣльнїй (105—113; 117—119).

Всякї пѣснѣ пояснивъ Драгомановъ годящими замѣтками, а побѣчь одвѣтнихъ поясненъ етнографичного матерїялу поклавъ вѣнъ ще историчнї статейки, щѣ являють ся пристѣбными до попереднихъ примѣтокъ, або вводять читача до дальшої категорїѣ пѣсень. Ось и они: 1. про крѣпацтво въ Россїи (стор. 36—48); 2. про суспѣльно-политичнїй рухъ въ цѣсарщинѣ (49—53); 3. про повстанє на Угорщинѣ (58—60); 4. про скасованє крѣпацтва (66—69); 5. про польске повстанє (69—71); 6. про рекрутчину й вояцку службу (81—84); 7. про штунду (113—117).

У свою книжку приймивъ Драгомановъ деякі матеріялы изъ етнографичныхъ збѣрникѣвъ Головацкаго, Кулѣша, Купчанка, Лысенка, Максимовича, Метлинського, Чубинського и и. Але-жь найбільше матеріялу подали ему деякі Украинцѣ й Галичане, якъ: П. Бѣлинський, К. Боройдакевичева, М. Бучинський, В. Левицькій, И. Манжура, В. Навроцькій, Я. Новицькій, Т. Реваковичь, И. Франко, М. Царь, А. Шевченко и д. и.

Тутъ годить ся ще запримѣтити, що Драгомановъ, выдаючи „Новій українській пѣснѣ про громадській справы“, корыстувавъ ся народными пѣснями тѣлько для иллюстраціѣ своєї розвѣдки про тѣ справы (р. 1764—1880). Про-те багато пѣсень подавъ вѣнъ лишъ у фрагментахъ, выймаючи зъ тыхъ творѣвъ народнои словесности такі мѣсця, щѣ ними зъображають ся новѣйшій историчній подѣѣ въ побутѣ Украины. Але-жь Драгомановъ надрукувавъ тутъ такожъ чи-мало пѣсень суцѣльныхъ, изъ-за чого сю книжку его можна все вважати збѣрникомъ пѣсень народныхъ, котрі складали українській мужики за остатню сотню, або сто-двайцять рокѣвъ зъ того часу, якъ на Украинѣ запанували новій порядки.

Щѣсля зводу „новыхъ українськихъ пѣсень про громадській справы“ читаємо ще дещо про українське мужицтво й про его вѣдноснны до мужицтва російского й польского. Навпередъ каже Драгомановъ, щѣ тѣ новій українській пѣснѣ про громадській справы майже всѣ зложеній неписьменными мужиками (стор. 119). Далѣ-жь пише вѣнъ ось-що: „Пѣснѣ, котрі мы переглянули, найлѣпше запевняють, що українській народъ ще живый; — живый вѣнъ и 1) якъ суцѣльна порода, и 2) якъ велика купа людей, котрі можуть зрозумѣти своє життя й прибрати для своєи думки живе й дуже слово!... Рѣжниця думокъ людей зъ новою европейською освѣтою й українськихъ

мужикѡвъ лежить бѡльше въ широтѣ, въ скѡлькости, нѣжь въ самѡй сути, въ яковости думокъ. А при такѡй тѡльки рѡжниці людамъ легко погодитись промѣжь себе“ (стор. 120—121).

„Тѡльки-жь на лихо, майже всѣ освѣчені люде на Украинѣ перестали бути Украинцями, дякуючи чужимъ державамъ и школамъ, а стали Поляками, Венгерцями, Москалями, Волохами й т. и. Бѡльша частина ихъ просто гордуе Украинцями, — и навѣтъ найлѣпшій зъ нихъ не думаютъ про Украинцѣвъ, не вмѣютъ подступити до нихъ; — навѣтъ тѣ, котрѣ бажають пѡднати й украинськѣй народъ проти теперешнихъ недоладныхъ порядкѡвъ, то пѡднимають той народъ не для самого його, а для Польщѣ, для Россіѣ, для Угорщины, для Волощины, Австрѣй й т. д.... Инакше-бъ було, коли-бъ освѣчені люде на Украинѣ признали себе Украинцями, не оддѣляли себе одъ народу, середъ котрого вони живутъ, — то-бъ-то робили такъ, якъ це робить ся у Французѡвъ, Нѣмцѣвъ, Италіянцѣвъ и по самыхъ щиро-польськихъ и щиро-московськихъ, волошськихъ, венгерськихъ земляхъ, — та думали бѣ, говорили й писали найбѡльше по-украинському, робили-бѣ першъ усього для Украины, пѡднимали-бѣ украинськѣй народъ першъ усього для нього самого й для його Украины“....

„Одмѣны, котрѣ мы показуемо мѣжь украинськими мужиками зъ одного боку й польськими й московськими зъ другого, виходять, по нашѡй думцѣ, не зъ природы ихъ (хочъ теплѣща й краснѣща земля украинська мусить тежь мати свою силу), а найбѡльше зъ давньої долѣ людей въ усѣхъ цихъ трьохъ краинахъ: въ Польщи панство вспѣло поневолити въ-кѡнець мужикѡвъ-селянъ вже въ XIV. ст., а въ Украинѣ тѡльки въ XVIII. ст.; въ Московщинѣ крѣпацтво вже склалось въ XVI. ст., а царська

та чиновницька сила вже въ XV. ст., — въ Украинѣ-жь царство запанувало тежъ тѣлько въ XVIII. ст.; окрѣмъ того Украина зѣ-давна — а найбѣльшь зѣ XVI. ст. до $\frac{1}{2}$ XVIII. ст. — була одчинена для вольного входу заграничнои освѣты й мала свои, вѣльнѣи громадскѣи школы, — тодѣ якъ Московщина, пѣсля того, якъ царѣ затерли си вѣльнѣи города, а надто Новгородъ та Псковъ, зоставалася до XVIII. же столѣття зовсѣмъ безъ школъ, а потѣмъ мала тѣльки такѣи, якѣи заводило й терпѣло царскѣи начальство“.

„Такѣи причинны мусили виробити те, що въ украинського мужицтва стало бѣльше вѣльныхъ думокъ и звичаѣвъ, нѣжъ въ польського селянства, а ще бѣльше, нѣжъ въ московського мужицтва. Отъ, черезъ щѣ тѣи зѣ письменныхъ людей на Украинѣ, котрѣи зрѣкають ся украинської породы й мовы для польської й московської, а надто коли вони прихильники вѣльнящихъ и правдивѣщихъ порядкѣвъ, — роблять не тѣлько велику кривду украинськимъ мужикамъ, а й велику шкоду зросту самыхъ тыхъ порядкѣвъ на всѣому свѣтѣ й навѣтъ чинять нерозсудливо для самыхъ себе“ (стор. 121—124).

Въ кѣнци сего збѣрника надруковано ще статью п. з. „Про выдання спискѣвъ украинськихъ пѣсенъ про громадскѣи справы въ XVIII. и XIX. ст.“ (стор. 127—132). Тутъ згадує Драгомановъ, що вѣнъ зѣ Антоновичемъ почавъ въ 1874. р. выдавати въ Россѣи украинскѣи пѣсенѣ про громадскѣи справы („историческѣи пѣсени малорусскаго народа“). Оба сѣи вченѣи мужѣи хотѣли выдати повну исторѣю (дѣспись) украинського народу въ его власныхъ пѣсеняхъ, одначе ихъ бажанє не здѣйстилось, тому-що Драгомановъ въ початку р. 1876. мусѣвъ выѣхати зѣ Россѣи, а скоро за тымъ выйшла заборона, печатати украинскѣи книжки въ сѣому царствѣ. Такъ отже се выданє стадо

на р. 1657., се-бъ-то сѣ выдавцѣ вспѣли въ 1875. р. на-
друкувати лише першій зшитокъ другого тому, — „пѣснѣ
про вѣйну зъ Поляками до смерти Богдана Хмельничко-
го“. Пѣсля того появилась въ „Русской Мысли“ р. 1880.
статья Костомарова: „Исторія козачества въ памятникѣхъ
южнорусскаго народнаго пѣсеннаго творчества“, котра въ дру-
гѣй своѣй половинѣ, хочъ и не дае повныхъ списковъ
пѣсень, та все-жъ мовъ продовжує „Историчнѣй пѣснѣ ма-
лорусскаго народу“ до кѣнца XVIII. вѣку, ба й заходить
трохи й у XIX. вѣкѣ, — въ пѣснѣ про крѣпацтво й волю.

Тымъ часомъ въ 1879. р. Драгомановъ написавъ не-
величку статью для „Славянскаго Альманаху“ на р. 1880.
въ Вѣднѣ, — п. з. „Политичнѣй (громадскѣй) думки въ новыхъ
украинскихъ пѣсняхъ“, въ котрѣй вѣнъ переглянувъ укра-
инскѣй пѣснѣ про громадскѣй справы зъ кѣнца XVIII. вѣку.¹⁾
Але-жъ австрѣйска цензура задержала отъ-сю статью, и
вѣдтакъ Драгомановъ приладивъ матерѣялы до етногра-
фичнаго збѣрника, щѣ его выдано р. 1881. въ Женевѣ
п. з. „Новѣй украинскѣй пѣснѣ про громадскѣй справы“.
Такъ отже въ сьому збѣрнику подавъ Драгомановъ ко-
роткѣй переглядъ громадскаго житя украинскаго наро-
ду й думокъ его по пѣснямъ вѣдъ половины XVIII. вѣку
ажъ до р. 1880. Далѣ пише Драгомановъ ось-що: „Ду-
же-бѣ було жалѣ, стати на самыхъ тѣлько вытягахъ зъ
пѣсень, такъ якъ це стало въ праці д. Костомарова й
у нашѣй. Безпремѣнно треба закончити выдання повныхъ
списковъ украинскихъ громадскихъ пѣсень зъ давняго
часу й до теперѣшнього. Цю працю зовсѣмъ добре мо-
жуть зробити тѣльки тѣ вченѣй, щѣ живутъ середъ самого
народу нашего въ Россіи й Австро-Венгріи й мають до

¹⁾ Першу частину „Славянскаго Альманаху“ надруковано въ Вѣднѣ
р. 1879.

працѣ всѣхъ потрібнѣйшійхъ засобѣхъ, зъ котрыхъ на чужбѣй сторонѣ бракуе навѣтъ найпотрѣбнѣйшихъ книгъ. Тѣльки-жъ мы допевнились, що на пр. въ Россіи таке видання неможливе черезъ цензурну неволю. Отъ черезъ що́ мы зважились одъ себе зробити, що́ въ нашѣй силѣ. Мы беремось выдати по тому-жъ способу, по якому выданіи першій частини „Историческихъ пѣсень малорусскаго народа“, хочъ тѣ списки, якѣ въ насъ есть, въ доволѣ повному зборѣ зъ печатныхъ и рукописныхъ збѣрокъ: — пѣснѣ про конецъ козачины (1709—1775) й пѣснѣ вѣку крепачького й рекрутського зъ пѣснями про волю й про грошове панство, — то-бѣ то всѣ пѣснѣ про громадськѣй справы на Украинѣ XVIII. и XIX. ст., окрѣмъ пѣсень гайдамацькихъ.¹⁾ — Якъ можна бачити й по оцѣй книзцѣ, списки тѣ въ насъ впорядкованіи, — и мы могли бы почати печатати ихъ, коли-бѣ були на те потрібнѣйшійхъ засобѣхъ“.... „Мы звертаємо теперъ найбѣльшу увагу на пѣснѣ зъ XVIII. и XIX. в., не тѣльки черезъ те, що ихъ менше напечатано, нѣжъ пѣсень ранѣшчихъ, якъ и по другимъ причинамъ. Одъ цихъ часѣвъ майже не зосталось такихъ записокъ, якъ козацькѣй лѣтописи (Самовидця, Грабянки, Величка й др.), зъ котрыхъ усе таки видно, що́ думали сами Украинцѣ про справы своєї землѣ. Одъ часу руины козацтва на правѣмъ боцѣ Днѣпра (1711—1714) й одъ часу невдачъ Мазепы й першої руины Сѣчи въ 1709. р. письменнѣй люде на Украинѣ скоро сполячились и змоковились, а потѣмъ и одвернули думки майже одъ усѣхъ

¹⁾ Въ „политичныхъ пѣсняхъ украиньского народу“ выдавъ Драгомановъ тѣльки два першій роздѣлы частини першої, се-бѣ-то роздѣлы першій: „Запорожцѣ въ 1709—1739. рр.“, и роздѣлы другій: „Гетьманщина й Слобѣдчина въ 1709—1765. рр.“. — Збѣрникъ Драгоманова „Новій украиньскій пѣснѣ про громадськѣй справы“ дае зводъ пѣсень и увагъ частини другої того намѣреного издавництва.

справъ своєї краини й самї тѣлько мужики ще говорятъ про тѣ справи въ своихъ пѣсняхъ, котрї зостались єдиними украинськими лѣтописями XVIII—XIX. ст. й майже єдинимъ показомъ того, що украинськїй народъ ще не загинувъ“....

* * *

Въ 1883. р. надруковано въ Женевѣ „Политичнїй пѣснѣ украинського народу XVIII—XIX. столѣття“ зъ увагами М. Драгоманова. (Частина перша, роздѣль першїй; LV + 136 сторѣнь). Выдавецъ пише про сю збѣрку навпередъ ось-що:¹⁾ „Въ 1874. р. вийшла въ свѣтъ перша книжка „Историческія пѣсни малорусскаго народа съ примѣчанїями Вл. Антоновича и М. Драгоманова“. То бувъ початокъ выдання, въ котрому мусили бути зведенї й поясненї украинськїй народнїй (мужицькїй) пѣснѣ, въ котрыхъ видно змѣны громадського життя на Украинѣ одъ найдавнѣйшихъ часѣвъ ажъ доси. Въ те выдання задумано було збѣрати всѣ подобнї пѣснѣ, якї де були доси напечатанї, й поповнити ихъ зъ рукописѣвъ, котрї рѣзнї особи зъ російськои и австрїйськои Украины оддали въ руки выдавцѣвъ, — поставити всѣ варянты (одмѣны) кожнои пѣснѣ одинъ коло одного, провѣрити ихъ одинъ однимъ, а на-рештѣ зрѣвнати те, що кажуть про якїй случай, особу, чи порядокъ пѣснѣ, зъ тымъ, що про те звѣсно зъ другихъ свѣдоцтвъ: лѣтописѣвъ, грамотъ, актѣвъ и т. д. Такимъ робомъ получилась бы исторїя громадського життя на Украинѣ, по пѣснямъ теперѣшнього єи люду“.

---

¹⁾ Передне слово й всякї примѣтки въ сѣй етнографичнѣй збѣрцѣ написавъ Драгомановъ по-украиньски.

Далѣ каже Драгомановъ, що вѣнъ и Антоновичъ подѣлили нагромадженый матеріалъ на пять частинъ.¹⁾ Изъ сихъ вѣхъ пѣсень они оба вѣпли выдати въ Россіи р. 1874. и 1875. першу частину, се-бѣ-то пѣсень добы дружинной и княжон, а другою частини тѣлько першій два роздѣлы, се-бѣ-то пѣсень про войну зъ Татарами до половины XVI. вѣку, и пѣсень про боротьбу зъ Поляками до половины XVII. в., або до смерти Богдана Хмельницкого въ 1657. р. Вѣдтакъ заявляє Драгомановъ, що въ 1876. р. вѣнъ мусѣвъ выѣхати зъ Россіѣ, и що подѣливъ зъ Антоновичемъ зведеній до купы спѣльною працею рукописи пѣсень такъ; що Антоновичу зѣстались пѣсень про Гетьманщину зъ р. 1657. до 1709. и пѣсень добы гайдамацкон, — рѣшта-жь лишилась у Драгоманова. Въ 1876. р. поновилсь утиски на украинскѣй выдана въ Россіи, такъ що Драгоманову годѣ було й думати про те, щобъ выдати тамъ его збѣрку пѣсень, ажъ поки въ Россіи не настала-бѣ повна воля друкованя книжокъ. А вже-жь выдане украинскихъ книжокъ за границею та ще й на не-славянскѣй земли дѣло справдѣ тяжке, и черезъ те Драгомановъ здержавъ ся зѣ своимъ выданемъ кѣлька рокѣвъ. Вѣдтакъ свое нове выдане подѣливъ вѣнъ на двѣ частини: I. Кѣнець козацтва: 1. Запорозцѣ въ 1709—1739. р. 2. Гетьманщина й Слобѣдчина въ 1709—1765. р.²⁾ 3. За-

¹⁾ Сѣ частини выначено въ подѣлѣ „Историчныхъ пѣсень малоруского народу“.

²⁾ Драгомановъ выдавъ въ отъ-сѣй этнографичноѣй збѣркѣ тѣлько два роздѣлы першой частини, — се-бѣ-то р. 1883. выдавъ вѣнъ роздѣлъ першій: „Запорозцѣ зъ 1709. до 1739. р.“, а въ 1885. р. надрукувавъ вѣнъ роздѣлъ другій: „Гетьманщина й Слобѣдчина“. Трьохъ иншихъ роздѣловъ першой частини, а вѣдтакъ другою частини пѣсень у двохъ роздѣлахъ доси не надруковано. Драгомановъ каже, що книжка его „Новій украинскѣй пѣсень про громадскѣй справы“ дая зводъ пѣсень и увагъ

порозцѣ въ 1740—1775. р. 4. Козацтво по руинѣ Новон Сѣчи: Запорозцѣ въ Туреччинѣ (1775—1828) и Чорноморцѣ. 5. Зѣ козакѣвъ въ салдаты. — II. Украина пѣдъ урядомъ росіійськимъ и австроугорськимъ: 1. Держава й воєнна служба. 2. Крепацтво й воля (въ Австріи въ 1848—1849. р., въ Россіи въ 1861—1863. р.); наймы й здирство. — Прилога: Чужинцѣ на Украинѣ й навколо (Поляки, Москвины, Волохи, Нѣмцѣ, Угры, Жиды, Цигане, Турки й т. д.).

Пѣсля сихъ замѣтокъ „одъ выдавця“ (стор. I—V) слѣдує „переднє слово“ до першої частини политичныхъ пѣсенъ українського народу XVIII—XIX. ст., що має заголовокъ „кѣнець козацтва“. На заголовнѣмъ листѣ поставлено епиграфомъ отъ-сѣ слова пѣснѣ р. 1709.:

Ой, летѣла бомба зъ московського поля,
Та посередь Сѣчи впала —
Ой, хочъ пропало славне Запорожжя,
Та не пропала слава!

Въ передьому словѣ пише Драгомановъ ось-такє: „Пѣснѣ українського народу про громадськѣй справы XVIII. столѣття, хочъ и явно звязанѣ зъ пѣснями про такѣ-жъ справы въ ранѣщѣ часы й часто подѣбнѣ до нихъ, — та все таки дуже одмѣннѣ одъ нихъ и по тымъ рѣчамъ, про котрѣ вони розказують, и по самѣй своѣй будѣвли. Выйшло це якъ черезъ те, що справы, котрыми пеклувавъ ся народъ українськѣй въ XVIII. ст., були не зовѣмъ такѣ, якъ тѣ, що його турбували въ ранѣщѣ часы: въ IX—XV., и навѣтъ въ XVI—XVII. ст., (зъ котрыхъ zostались намъ, мабутъ, чи не найлѣпшѣй українськѣй пѣснѣ), такъ найбѣльшь черезъ те, що въ XVIII. ст. зе-

частини другои. („Политичнѣй пѣснѣ українського народу“. Частина I., роздѣлъ 1., стор. IV).

мля українська була зовсімъ въ иншому державному станѣ, нѣжъ въ XVI—XVII. ст., и ще бѣльшъ въ иншому, нѣжъ ранѣще“ (стор. III).

„Поражка Мазепы, а зъ нимъ и Запорозцѣвъ підъ Полтавою (1709) не послужила на користь Украинѣ. Доба, котра почалась пѣсля того, була де въ чому ще нещасливѣща для Украины, нѣжъ попередня. Украина по правому берегу Днѣпра, одъ котрой ще разъ одступилась Москва, й котрой побережжя навѣтъ вона помогала зрустошити (въ 1711—1715. р.), теперъ дѣсталась зовсімъ въ руки польському панству. Письменство украинське тутъ майже зовсімъ замерло; письменнѣ люде тутъ майже зовсімъ зполячились. Запорожжя було тежъ спустошено, а Сѣчовики загнанѣ ажъ на Лиманъ днѣпровый. підъ протекцію хана Крымського. Гетьманщина скоштувала вже зовсімъ непосредно господарювання московськихъ урядникѣвъ. Письменнѣ люде на Гетьманщинѣ й Слобѣдчинѣ почали одходити въ Московщину та й дома по-малу московитись и перероблюватись въ московськихъ панѣвъ, котрѣ де далѣ, все бѣльше налягали на чернѣ посполиту (крестьянѣ), а то й козацьку, ажъ поки зовсімъ не була скасована Гетьманщина (1764), Слобѣдська козачина (1765), Сѣчъ Запорожська (1775), а далѣ не заведено було по всѣмъ цимъ козацькимъ крайнамъ крѣпачтво, таке, якъ въ Московщинѣ (1783—1793), при чому багато земель козацькихъ зъ людми урядъ московськѣй роздавъ усякимъ панамъ. Якъ розбралась въ-кѣнець въ 1709—1775. р. державна спѣльнѣсть мѣжъ частинами Украины, такъ розбилась теперъ и спѣльнѣсть мѣжъ ними въ пѣсняхъ (стор. XIII—XIV).¹⁾ Думы новѣ майже зо-

¹⁾ „Ця спѣльнѣсть потѣмъ зновъ знайшлась въ пѣсняхъ про спѣльнѣ горе павцины й рекрутчины въ XIX. ст. въ Россіи й въ Австріи“. (Примѣтка Драгоманова).

всімъ не складали ся въ ті часи. Та й пѣснѣ про нові справи теперъ складали ся часомъ не зовсімъ на-ново, а такъ, що старі пѣснѣ перероблювали ся прикладно до новихъ справъ, або до старихъ пѣсень приточували ся вѣршѣ зъ споминами про нові справи. Можна догадатись, якъ мусили поплутатись и затемнитись такі пѣснѣ въ рѣзнихъ своихъ варянтахъ, а надто не въ тыхъ самихъ краинахъ, въ котрыхъ зложені були спершу такі нові пѣснѣ, або такі нові варянты. — Тѣльки-жь все-таки й мѣжь пѣснями цѣн нещасливою doby єсть прехороші пѣснѣ по складу й по думкахъ, — а вайголовнѣще: коли зѣбрати ихъ до купы та зъ великимъ числомъ вариантѣвъ, — то й ці пѣснѣ стають дуже вартимъ матеріяломъ для науки про життя й думки украинського народу въ XVIII. т. Ці пѣснѣ дуже доповняють, а де въ чому примушують и зовсімъ перемѣнити ті думки, котрі звичайно говорять въ російському письменствѣ про змысль украинської исторіѣ“ (стор. XIV—XV).

„Звѣсно, що ця исторія розказується звичайно не стѣльки зъ думкою про самый народъ украинскій, скѣльки зъ думкою про корысть російської державы, або навѣть просто царѣвъ російськихъ. Черезъ те звичайно увесь змысль исторіѣ України зъ XVI. до XVIII. ст. зводить ся на те, що ось, мовлявъ, Украинцѣ стѣлько-то терпѣли одъ Татаръ, Туркѣвъ и Ляхѣвъ, такъ-то бились зъ ними, ажъ поки не пристали (або якъ частѣйше кажуть: — вернулись) до природныхъ своихъ царѣвъ, московськихъ, — пѣдъ державою котрыхъ всѣ нужды украинського народу були задовольнені; коли-жь були які недовольні на Украинѣ, то, мовлявъ, то були або нечесні змѣнники, або безпоправні гультаѣ, котрі нудились порядкомъ, якого требувала порядна держава московська, або запанѣлї, зопсованї польськимъ шляхот-

ствомъ, — люде, котрї бажали собѣ волѣ, щобъ гнѣтити простый народъ, котрый бы то не тѣльки не втративъ нѣчого, а ще явно выгравъ зъ того, що зникли особнї козацькї порядки на Украинѣ та що вона пѣдѣйшла пѣдъ мѣрку, спѣлну зъ усѣма другими краинами московського царства. Таку ману про народъ украинськїй пущено було ще въ XVIII. ст., тодѣ саме, якъ царѣ московскїй въ кѣнець ламали украинськїй выборнїй порядки (стор. XV). — Историки росїйскїй впевились, що народъ украинськїй, — котрый, звѣсно, мавъ резоны бути недовольнымъ старшиною, — бувъ уже завше довольный царськими порядками (стор. XVII). — Украинськїй-жь историки, мимо своєї волѣ, пѣдперли таке обертання московськихъ вченихъ зъ исторїєю Украини. Вони показали багато хибъ украинської козацької старшини, не жалѣючи такихъ оборонцѣвъ вольности козацької, якъ Иванъ Выговскїй, Иванъ Мазепа, Павло Полуботокъ... Такъ вся исторїя громадського життя на Украинѣ а такожъ погляду украинського народу на тї державы, пѣдъ котрыми вѣнъ бувъ и є, — польську, московську, — й доси не показана въ правдивому свѣтлѣ“ (стор. XVIII).

„Мѣжъ ничимъ цѣому причина й те, що доси не були, якъ слѣдъ, зѣбранї й поясненї украинськїй пѣсенѣ XVIII. ст., и що навѣть на тї пѣсенѣ цѣого столѣття, котрї були вже напечатанї, не звернуто було потрібной уваги одъ вченихъ людей, котрымъ заслѣпляли очы лѣпше обробленї, довшїй пѣсенѣ та кобзарськїй псалмы XVI—XVII. ст. про вѣйну Украинцѣвъ зъ „невѣрными“ Турками, зъ Ляхами й Жидами, — пѣсенѣ зъ славными именами Кѣпки, Хмельницького й т. н. А пѣсенѣ XVIII. ст., котрї передають думки украинського народу про своє життя пѣдъ московськимъ урядомъ, зовсѣмъ не мало ще й доси, — и коли ихъ зложити до кушы, то вони,

хочь и назвать намъ мало „историчныхъ именъ“, та все-таки покажуть досыть повній картины тодѣшнього життя нашого народу, а такожъ те, що вѣнъ думавъ про тѣ порядки, котрѣ заводила на його земли московська держава“ (стор. XVIII—XIX).

Вѣдтакъ надруковано роздѣль I. п. з. „Запорозцѣвъ зъ 1709. до 1739. р.“. Въ „уводѣ“ подає Драгомановъ вельми цѣнний поглядъ на историчний подѣѣ того часу (стор. XXIII—LV). Свою розвѣдку починає вѣнъ ось-якими словами: „Пѣснѣ, котрѣ печатають ся далѣ, въ цьому першому роздѣлѣ, тѣсно счеплюють ся одна зъ одною й усѣ вкупѣ складають одно цѣле, малюючи долю товариства запорожського одъ 1709. до 1739. р., — руину Старои Сѣчи Москалями, переходъ Запорозцѣвъ до Шведѣвъ (1709), пробування Сѣчовикѣвъ на Туречинѣ (1709—1710) й подѣ крымською протекцією, въ Олешкахъ (1711—1733), потѣмъ поворотъ ихъ подѣ руку царства російського, й першѣ по-тому походы на послужѣ тому царству (1734—1739). Пѣснѣ цѣ, коли не всѣ цѣлкомъ, то въ великѣй частинѣ варіантѣвъ, котрѣ поясняють одинъ одного, печатають ся въ першѣй разѣ,¹⁾ и черезъ те проливають нове свѣтло на життя Запорозцѣвъ того часу й на його вагу для всего народу украинського й примушують перемѣнити бѣльшу частину думокъ, якѣ звычайно вживають ся про те въ письменствѣ“ (стор. XXIII).

Етнографичный матеріаль сего першого роздѣлу въ першѣй частинѣ подѣливъ Драгомановъ на десять нумерѣвъ. Ось и они: 1. Руина Старои Сѣчи й Галаганъ, — одна пѣсня (стор. 1—12). 2. Государскѣй листы до Украинцѣвъ. Мазепа въ Туреччинѣ, — двѣ пѣснѣ (13—19).

¹⁾ „Всього въ цьому роздѣлѣ напечатаныхъ доси варіантѣвъ 18, а новыхъ пѣсень 43“. (Примѣтка Драгоманова на сторонѣ XXIII).

3. Руина Старои Сѣчи. Запорозцѣ за Турчиномъ, — пять пѣсень (20—30). 4. Зрабовані Запорозцѣ й кошовый Гордѣнко, — вѣсьмь пѣсень (31—47). 5. Прилога до нумеру першого й четвертого: Полонъ Запорозцѣвъ. Батько Швачка, — шѣсть пѣсень (48—64). 6. Покликъ Украины до Запорозцѣвъ и прутскій походъ, — одна пѣсня (65—70). 7. Москаль на Запорожжьи й кроль Карль XII., — одна пѣсня (71—74). 8. Олешкѣвскій Запорозцѣ-затяжчики, — дванайцять пѣсень (75—92). 9. Поворотъ Запорозцѣвъ до царя восточного. Мих. Голицинъ, — пять пѣсень (92—101). 10. Те-жь и походъ Запорозцѣвъ на Польшу й Туреччину, — три пѣснѣ (102—117). — Прилоги: I. Письменнй вѣршѣ про Запорозцѣвъ того часу (118—128).¹⁾ II. Фальшивй пѣснѣ про Олешкѣвську Сѣчь и Пилипа Орлика (129—130). — Добавки: чотыри пѣснѣ здобуті, поки книга печаталась (131—134). — Датковй вваги (135—136).

Въ редакціи сего збѣрника Драгомановъ не мавъ нѣякихъ помѣчникѣвъ, и про-те не добачаемо тутъ методы выдаваня варіантѣвъ изъ цифрами („алгебры“), яку бувъ порадивъ Чубинскій при редакціи „Историчныхъ пѣсень малоруского народу“. Такъ отже побѣч основного тексту всякй варіанты Драгомановъ надрукувавъ цѣлй безъ якихъ-небудь скорочень, черезъ що порѣвнане вѣдмѣнъ зъ головнымъ текстомъ пѣснѣ вельми влекшуе ся.

Въ 1885. р. выдавъ Драгомановъ у Женевѣ другій роздѣль першой частини „Политичныхъ пѣсень украинського народу XVIII—XIX. столѣття зъ увагами“ (XII + 226 сторѣнъ). Въ „уводѣ“ читаемо мѣжь иншими ось-якй

¹⁾ Сюди належить вѣрна Теофана Прокоповича п. з. „Каюційся Запорожець“ и театральна дѣя „Образъ страстей мира сего“. Въ отъсый дѣя выведено Россію якъ Беллону, Запорожже якъ Марса, а Орлика якъ Бунтъ.

замѣтки Драгоманова: „Въ цѣмъ роздѣлѣ мы зводимо пѣснѣ про життя нашего народу въ остатнѣ часы особнаго вряду въ двохъ козацько-украинськихъ земляхъ: Гетьманщинѣ (теперь Полтавська й Черниговська губерніѣ) й Слобѣдчинѣ, або слобѣдсько-украинськихъ полкахъ (теперь губернія Харкѣвська зъ украинскими частинами губерній Курьскои и Воронежьскои). То були часы, коли выборно-громадськѣ козацькѣ порядки по-часті сами замирали, вироблюючи зъ себе чиновникѣвъ и панѣвъ, а бѣльшь задавлювались урядомъ царьскимъ, котрый помагавъ и самому зросту чиновникѣвъ и панства надъ громадами козацькими й посполитыми. Рѣшучій нагнѣтъ царьского вряду на козацькѣ порядки починається пѣсля побѣды царя надъ Мазепою й Запорозцями въ 1709. р. Зъ того часу Гетьманщина вдержує тѣльки тѣнь старои вѣльної вправы: коло гетьманѣвъ ставлять ся царьскѣ дозорцѣ й опекуны (министры, коллегіѣ), а двѣчи (1722—1727 и 1734—1750) „Малороссія“ вправляється зовѣмъ безъ гетьманѣвъ, поки въ 1764. р. вона не поставлена була конечно пѣдъ урядъ царьскихъ чиновникѣвъ на рѣвнѣ зъ московьскими намѣсництвами й губерніями. Подѣбно-жъ пѣдводилась пѣдъ чиновницькѣй урядъ и Украина слобѣдська, хочъ у нѣй не було нѣякого Мазены, поки въ 1765. р. конечно не обернута була въ губернію“ (стор. V).

„Мы споминали въ переднѣмъ словѣ до цей частини (I. роздѣлѣ, стор. XV - XVIII), що царѣ XVIII. столѣття, и навѣтъ деякѣ вченѣ XIX. ст. выставляють цѣ перемѣны якъ корыстнѣ простому народу на Украинѣ, котрый терпѣвъ одъ козацькои старшины. Отъ же пѣснѣ, котрѣ спѣва той простый народъ про тѣ часы, показують, якъ жилось йому пѣдъ тодѣшнимъ царьскимъ начальствомъ. Це пѣснѣ теперѣшнього роздѣлу нашего выдання“ (стор. V—VI).

„Въ пѣсняхъ не тѣлько нема й слѣду прихильности до царьского уряду, а навѣтъ видно досыть подрѣбный показъ усього лиха, котре выходило одъ нього для тодѣшньої України; — тѣльки той показъ нѣгде не доходить до корѣня дѣла: до сути державныхъ порядкѣвъ російского царства й до подлеглости йому Украины. Видно, що вже въ XVIII. ст. недовольство украинського народу проти московської неволѣ було тѣльки аналітичне, — політичного-жъ синтезу народъ той не мавъ уже й тодѣ“ (стор. VIII).

„Зваживши всю тяжку долю Украины зъ давнихъ часѣвъ, можна побачити велике достоїнство української черни, котра склала й зберегла въ своїй неписьменній пам'яті нашій пѣснѣ, вже й у тому, що вона не впала. якъ многі другі (въ тѣмъ числѣ польська й московська) цѣлкомъ пѣдъ нагнѣтомъ неволѣ, а вмѣла хотъ аналітично вылічити єи проявы“ (стор. IX)...

„Обертаючись до форми пѣсень цього роздѣлу, мы мусимо сказати, що варянты ихъ, по бѣльшой части, дуже покальчені: обрвані, переплутані зъ варянтами другихъ пѣсень, инодѣ про справы зовсѣмъ инакшій й т. и. Це калѣччя якъ разъ одновѣда калѣччю самои тодѣшньої України. Дивне, на першій поглядъ, дѣло! Старѣщій пѣснѣ XVI. ст. про боротьбу нашого народу зъ Татарами й Турками задержались до найновѣщихъ часѣвъ далеко цѣлѣцями, нѣжъ пѣснѣ близкого до насъ XVIII. ст. Це выходить зъ того, що, хочъ и багато прийняла горя Украина въ XVI. ст., та тодѣ вона була найцѣлѣща: майже вся вона була пѣдъ однею державою, — та й народъ єи тодѣ найменше бувъ подѣлений на станы, бо шляхта ще не була сполячена й мѣщане були ще однои мовы зъ селянами й козаками. Усяка исторична пригода, а особливо така, якъ боротьба зъ Татарами й Турками, интересовала

тодѣ Подніпрянина, якъ и Подолянина, підгѳрця карпатського якъ и лѣсовика волынського, — и навѣтъ селянина, козака. мѣщанина, попа й шляхтича, письменного й неписьменного, — то й пѣснѣ про таку пригуду (котрѣ инодѣ складались и письменными), розходились по всѣмъ краинамъ и мѣжъ усѣма станами нашего народу, глибоко залягали въ його память и дожили тамъ до-волѣ цѣлыми й доси. Вже въ пѣсняхъ XVII. ст., — найбѣльше про боротьбу хлопѣвъ и козакѣвъ зъ шляхтою й Поляками, — менше тѣби цѣлости. А ще менше ви стало въ пѣсняхъ, зложеныхъ пѣсля того часу, якъ въ другѣй половинѣ XVII. ст. Украина подѣлена була мѣжъ Москвою, Польщою й Туречиною, а въ серединѣ мѣжъ трьома частинами ви зроблено було пустелю, — коли письменнѣ станы на правобѣчнѣй Украинѣ майже въ-кѣнець сполячилились, а мѣста наповнилились жидами й зовсѣмъ оддѣлились одъ селянства, а на лѣвобѣчнѣй письменнѣй почали московитись. Всѣ цѣ лиха вбѣльшилились, коли пѣсля измѣны Мазепы старе Запорожжя було зруйновано, й Сѣчь перенеслась до Крыму, а правобѣчна Подніпрянщина, котра було почала залюднятиись за Палѣя й зновъ вязати захѣдню Украину зъ схѣдньою, знову була спустошена, по вмовѣ державы россѣйскою зъ Польщею. Не тѣльки Волицець, чи Галичанинѣ, а й Гетьманець и Запорожець, а то й Слобѣдчикѣ, жили пѣдъ иншими, по бѣльшѣй частѣ тяжкими для нихъ порядками, не завше знали про справы иншихъ Украинцѣвъ, не завше розумѣли ихъ, — то й пѣснѣ не могли вѣльно розходитись по всѣй Украинѣ, ясно розумѣтиись и твердо залягати въ память, до того майже цѣлкомъ уже неписьменного люду“ (стор. X—XI).

Етнографичну збѣрку другого роздѣлу въ першѣй частинѣ Драгомановѣ подѣливъ на 23 нумеры. Ось и они :

I. Семень Пал'ї та Мазепа (стор. 1—36). Прилога до N° I.: 1. Казки про Пал'їя й Мазепу (37—46). 2. Переглядъ вѣршѣвъ про измѣну Мазепы (47—55). 3. Цергелевскій вариантъ пѣснѣ про Пал'їя (55—58). 4. Переглядъ фальшованыхъ пѣсень про Пал'їя й Мазепу (58—69). 5. Варянты особнои пѣснѣ зъ именемъ Семена Пал'їя (69—75). — II. и III. Робота на линіи (76—83). Прилога до N° II. Пѣсня про кару Тарасенка (84—85). — IV. Канальна робота (86—113). — V. Смерть козака въ Московщинѣ, — въ неволи (114—121). — VI. Панщина на гетьманщинѣ (122—140). — VII. Сулимова худоба (141—143). — VIII. Крымскій походъ 1735. р. (144—149). — IX. Лихо въ Крыму. Смерть Жадченка (150—153). — X. Погонцѣ въ Крымскихъ походахъ (154—159). — XI. Погибель у степахъ (160—164). — XII. Москаль и Турокъ пѣдъ Хотиномъ (165—166). — XIII. Погонцѣ въ молдавському походѣ (166—170). — XIV. Москалики й волики (171—175). — XV. Козаченько й Ляшенько (176—178). — XVI. Надъ рѣчкою Синюхою. Полонъ Омельченка; служба безъ перемѣны (179—182). — XVII. Василь Петр. Капнисть (183—185). — XVIII. Козацький наборъ (186—188). — XIX. и XX. Пѣдъ Кистриномъ (189—202). — XXI. Погонцѣ въ пруському походѣ (203—205). — XXII. Слободскій козаки въ гусарахъ (206—210). — XXIII. Нема въ свѣтѣ правды (211—225). Додатки (стор. 226).

У своій збѣрнику „Политичнїй пѣснѣ украинського народу“ Драгомановъ принявъ матерїалы изъ друкованыхъ збѣрникувъ Максимовича, Лукашевича, Метлинського, Головацкого, Рудченка („Чумацькїй пѣснѣ“), Лысенка, Чубинського и и. Вѣдтакъ подали ему етнографичнїй матерїалы Кулѣшь, Ив. Манжура, Опанасъ Марковичъ, Ив. Рудченка, В. Горленко, М. Ганицкїй, Ст. Носъ, Ив. и Як. Новицкїй, И. Шевченко, С. Метлинскїй, Конст.

Бородайкевичева (Галичанка), Осипъ Олеськѣвъ (Галичанинъ) и и. Опроче Драгомановъ корыстувавъ ся своєю збркою пѣсенъ народныхъ и такожь записками польского етнографа Адама Чарноцкого (Ходаковского), якій знайшовъ мѣжь паперами Максимовича.

Драгомановъ займає въ нашѣй литературѣ якъ етнографъ вельми поважне мѣсце, бо вже-жь, нѣгде правды дѣти, вважає ся вѣнъ мѣжь сучасными етнографами украиньскими першимъ фольклористомъ. Велику стѣйність мають такожь деякі вѣго розвѣдки литературні, историчні й побутові, — найпаче-жь вѣго писанє въ російскѣй мовѣ „Историческая Польша и великорусская демократія“ є справдѣ творомъ историка вченого. Тѣлько-жь и въ сихъ розвѣдкахъ не добачаємо прозорон систематики, се-бѣ-то добре обдуманого плану въ композиціи. Авторъ пише очевидячки на-швидку й не звертає уваги на форму свого литературного твору, зѣ-за чого деякі вѣго розвѣдки, мимо богатого змісту, не проявляють ясности въ высловѣ.¹⁾ У новѣйшихъ своихъ статьяхъ подає вѣнъ часто перерѣбки давнѣйшихъ своихъ творѣвъ,²⁾ и вѣд-такъ розвѣдки вѣго тратять часто той интересъ, якій творює ся новымъ поглядомъ на справы просвѣтні й суспѣльно-національні. Коли-жь въ сѣмдесятихъ и вѣсѣмдесятихъ рокахъ Драгомановъ у своихъ творахъ проявлявъ бѣльше спокою й обьективности, то теперъ загорѣлась вѣго душа полемикою супроти „ретроградныхъ націонални-

¹⁾ Професоръ Брикнеръ, згадуючи про болгарску статью Драгоманова „Славянскитѣ прѣправки на Едиповата история“, называє єѣ „eine reichhaltige, aber etwas wirre Arbeit“. („Archiv für slav. Philologie“. XVI. Band, S. 224).

²⁾ Такъ в. пр. въ „Чудацькихъ думкахъ“ зустрічаємо такі погляды на суспѣльно-народні справы, які Драгомановъ высказавъ уже въ „Антрактѣ“ и въ „Австро-руськихъ споминахъ“.

кбвъ украинських“, и вѣдтакъ въ теперѣшнихъ его писаняхъ добачаемо прикметы субъективного свѣтогляду.

14. И в а н ь М а н ж у р а.¹⁾

Иванъ Манжура — се справжній Українець-хлопоманъ, щѣ мѣжь усѣми етнографами украинскими своимъ побутомъ найбѣльше зближивъ ся до мужикбвъ и зъ устного ихъ переказу вмѣвъ придбати собѣ вельми цѣннїи пѣснѣ й казки народнїи. Тому-то вважае ся вѣнъ однимъ изъ знаменитшихъ нашихъ етнографбвъ, дармá, щѣ за тяжкого свого лихолѣтя не змѣгъ самъ звести до купы вѣс свои етнографичнїи матерїялы й выдавати ихъ окремыми збѣрками.

Вѣнъ родивъ ся въ Харьковѣ р. 1851. Батьки его были люде вбогї. Бабуся его по матери була Московка; — она взяла малого Ивана до себе, але якъ було ему пять рокбвъ, батько выкравъ его въ неи и привѣвъ пѣшки въ Харкбвъ. Черезъ недоглядъ свои хрещенои матери, Деревницкои, хлопецъ попавъ ся въ „арештанську“ при полицїи. Бувъ вѣнъ тогдѣ „непомнящимъ родства“, вѣвъ изъ арештанського кѣтла, доки якїйсъ сторожъ изъ пожарныхъ не взявъ его за сына.²⁾ Незабаромъ вѣнъ опинивъ ся въ шпитали, й тутъ зустрѣвъ ся зъ батькомъ. Вѣдъ часу, якъ выдужавъ, до девяти-лѣтнього свого вѣку

¹⁾ Литература: а) „Современная малорусская этнография: И. И. Манжура“ — статья Н. О. Сумцова въ „Кїевской Старинѣ“, томъ XXXVIII. 1892; стор. 333—349. — б) „Иван Манжура“. Посмертна оповїстка в „Зорї“, 1893; стор. 302—303. — в) „Памяти И. И. Манжуры“ — статья Н. О. Сумцова въ „Кїевской Старинѣ“, томъ XLIII. 1893; стор. 80—90. — г) „До життєвси Ів. Манжури“ — статья Василя Лукича въ „Зорѣ“, 1893; стор. 462—463.

²⁾ „Кїевская Старина“; томъ XLIII., стор. 81.

вѣнъ обѣшовъ пѣшкомъ 6000 верстовъ. Въ Бѣлгородѣ, Курской губерніи, малого Ивана взяла до себе княгиня Волконська, одягала его въ шовкѣ та вѣддала до попа въ науку. Але трохи-перегодя батько забравъ его зъ-вѣдсѣль, щобъ вѣддати на выхованѣ до якогось богатыря Алферова. Прийшовши въ село Боромлю, старый Манжура своимъ звичаемъ запивъ и не вѣдпускавъ вѣдъ себе сына, щобы не втѣкъ. У шинку прожили они два чи три днѣ. Та отъ, малому Иванови поталанило якось, выпросити въ батька карбованця на гостинцѣ та й втѣкти.

На дорозѣ зустрѣвъ вѣнъ чумацку валку, котра везла горѣлку. Побачивши хлопчину моторного, чумаки приняли его до себе й поручили ему точити зѣ бочки горѣлку. Дѣялось се ось-якъ: вѣдбivano легонько обручъ на бѣкъ, вѣдтакъ проколювано шиломъ дѣрку, зѣ котрой цюркомъ сплывала горѣлка въ цебрикъ. Опбѣся ту дѣрку замазувано хлѣбомъ и опять набивано обручъ. Чумаки нагодували хлопчину й обѣцяли завезти его въ Харкѣвъ, — але другого дня въ-ранцѣ надумались инакше й показали ему дорогу черезъ якійсь лѣсокъ, заявляючи, що за тымъ лѣскомъ веде дорога навпростецъ у Бѣлгородъ. Иванъ пѣшовъ туды босый, бо въ дорозѣ кинувъ геть чоботята, щобъ ити лекшою ходою. Въ дорозѣ зустрѣвъ вѣнъ якійсь жбнки, щѣ йшли на прощу. Прочане казали ему, называти ся сыномъ одной зѣ нихъ и обѣцяли, походивши по святинямъ, повести его въ Бѣлгородъ. Та отъ, въ дальшѣй дорозѣ зупинивъ Ивана Бѣлгородскій его учитель, пѣнъ Григорій Курдюмовъ, котрый велѣвъ прочанамъ повести хлопчину въ мѣсто Хотмыжскъ, де жила попова мати-вдовиця. Тамъ Иванъ дожидавъ Курдюмова и вернувъ ся зѣ нимъ у Бѣлгородъ. Хлопчина живъ вѣдтакъ въ отъ-сѣмъ мѣстѣ, а зѣ-перегодомъ вѣддали его въ другу гимназію въ Харкѣвъ. Але зѣ пятой клясы треба було

ему вийти. Опісля прийнято єго до інституту ветеренарівъ у Харковѣ, але й тутъ не скѣничивъ науки. Годѣ-жь дѣзнатись, чому вѣнъ (1870. р.) покинувъ сей институтъ. Дехто казавъ, що спричинилось тому пияцтво, дехто звертавъ на якусь исторію политичну, а дехто зновъ на задирливу вдачу Ивана. Въ 1871. р. поселивъ ся вѣнъ у свого товариша по гимназїи въ єго маєтности въ Катеринославщинѣ. Тогдѣ вѣнъ живъ по простыхъ хатахъ, по пасѣкахъ, по курѣняхъ, — зазирнувъ и въ глибокѣ житя народного, та й назбиравъ тогдѣ чимало етнографичного матерїалу. Року 1875. розпочавъ ся въ Герцоговинѣ рухъ проти кормиги турецькои. Той рухъ выкликавъ вѣйну Сербїи зъ Туречиною. На запомогу Славянамъ, вызволити ся зъ ярма турецького, рушили Славяне й зъ иншихъ краївъ, — рушили въ Сербїю охотники й зъ Россїи. Рухъ той не минувъ и Украйны. Значна частина Украйнецѣвъ понесла на чужину за чужу волю свою кровь й свои голы. Мѣжь ними бувъ и Манжура.

Одному изъ своихъ приятелѣвъ розповѣвъ Манжура ось-яку пригону свою въ Сербїи: Судило ся єму, попацтись до того вѣйськового вѣддѣлу охочихъ, що бувъ пѣдъ рукою одного росїйского Испанця М—о. Разъ якое въ таборѣ Манжура лежавъ собѣ на земли горѣлицъ саметогдѣ, якъ поузь него проходивъ той росїйскїй Испанець-начальникъ. Манжура не помѣтивъ єго й лежавъ собѣ, — та отъ, гордый Испанецъ гукнувъ на него звычайемъ старшины вѣйськового. Манжура схопивъ ся, та забувъ зняти зъ голы шапку. Пѣйшло за те слово по слову, и вѣдтакъ за зрушене вѣйсковои дисциплины приказавъ Испанець-начальникъ „засыпать“ Манжурѣ нагаѣвъ. Та й такъ єму засыпали, що трохи-не зовсѣмъ мертвого вѣднесли на рукахъ до лѣкаря. Але-жь про те Манжура не покинувъ той справы, що привела єго въ Сербїю и першь,

нѣжь привести до кулъ турецкои, привела до „испанско-россійского нагая“. Одужавши Манжура бувъ у Сербіи, ажъ доки его не ранено въ руку.¹⁾

Етнографичнїи матеріялы Ивана Манжуры часто зустрічають ся у збѣрникахъ сѣмдесятихъ и вѣсѣмдесятихъ рокѣвъ. Вѣнъ збиравъ украинскїи пѣсенї въ губерніи Катеринославскѣи и Херсонскѣи. А по-за-якъ въ отъсихъ губерніяхъ знаходять ся осель россійскїи, то Манжура записавъ такожь деякїи пѣсенї россійскїи. Около 200 россійскихъ пѣсень народныхъ, записаныхъ въ Катеринославскѣи губерніи, передавъ Манжура етнографови П. В. Шенинови. Вѣдтакъ въ „Русскѣи Старинѣ“ надруковано три россійскїи пѣсенї историчнїи: „Осада Смоленска“, „Взятїе Хотина“ и „Новороссїя“.²⁾ Бѣльшу частину украинского матеріялу етнографичного Манжура передавъ „юго-западному“ вѣдѣловни географичного товариства въ Киѣвѣ, а коли сей вѣдѣль (1876) закрыто, надрукувавъ еъ Драгомановъ то въ „Малорусскихъ народныхъ преданїяхъ и разказахъ“, то въ „Политичныхъ пѣсняхъ украинского народу“.

Въ 1885. р. Манжура ставъ займатись писаннѣмъ популярныхъ книжокъ для народу. Того року пѣдъ псевдонимомъ Ивана Калѣчки выдавъ вѣнъ перерѣбку народной казки „Якъ чортъ шматочокъ хлѣба одслужувавъ“, а въ 1886. р. перерѣбку другой казки „Лиха година“.³⁾ Отъ сїи казки приславъ вѣнъ профессору Сумцову, и ось-якъ вѣнъ выправдувавъ ихъ змѣсть фантастично-гумористичный: „Звернувши увагу на те, якъ народъ читае рѣзнїи

¹⁾ „Дѣло“. 1893. № 258, — въ статьи „Надъ свѣжими могилами. — Манжура“.

²⁾ „Кїевская Старина“, т. XXXVIII; стор. 333.

³⁾ „Кїевская Старина“, т. XLIII; стор. 87.

метелики, я запримѣтивъ, що симпатичнѣй повѣсти, н. пр. „Дзвонарь“ и „Салдатка“ Мордовця й такожь оповѣданя Марка Вовчка й другі подобні доводять мужикѣвъ при читаню трохи-не до сну. А мѣжь-тымъ повѣсти Стороженка й Квѣтки одухотворяють слухачѣвъ, — спонукують ихъ до смѣху й забавы. Тому-то всяка тема оповѣданя, хоча-бъ була дуже гарна та гуманна, не в интересною для мужика, коли єъ взято зъ прозы житя; — вѣдтакъ она не виправдує свого назначѣня, по-за-якъ мужикъ не хоче єъ читати“.

Зъ-перегодомъ побачивши, що такимъ видавництвомъ годѣ придбати собѣ прожитку, Манжура задумавъ зайнятись кольпортажею книжокъ, але сей плянь заробѣтку не здѣйствивъ ся. Вѣдтакъ писавъ вѣнъ кореспонденцію до газетъ и яко мога коротавъ свою бѣдолашну долю.

Въ 1889. р. професоръ Потебня выдавъ у Петербурзѣ „Степовѣ думы та спѣвы“ Ивана Манжуры (8^о, 38 сторбнѣ). Въ сему збѣрничку поезій надруковано 34 лиричнѣй поезій, одну балляду („Ренегать“) и 8 байокъ та анекдотѣвъ.

Потебня високо цѣнивъ стихотворы Манжуры,¹⁾ а Сумцовъ у письмѣ до Омеляна Огоновского (18. вересня 1894. р.) писавъ про сего поета мѣжь иншимъ ось-що: „Після Шевченка Манжура найкращій поетъ Украины“. По нашѣй думцѣ Манжурѣ годѣ визначувати таке высоке мѣсце въ нашѣй литературѣ. Одначе треба признати, що его малюнки деякихъ образѣвъ природы (н. пр. „Въ ранцѣ“) можуть уважати ся вправдѣ вдатными. Вже-жь у непосидючого Манжуры не було снаги до трѣвкой працѣ литературнои; тому-то въ его стихотворахъ не добачаемо суцѣльныхъ и виправленихъ образѣвъ, хоча деякѣ думки

¹⁾ *ibid.*, стор. 83.

визначають ся глибокимъ лиризмомъ, ба, подекуды й реальною правдою.

За проводомъ професора Сумцова дѣлимо поезіѣ Манжуры на три вѣддѣлы: 1. автобіографичнїй (всѣхъ пѣсень 16); 2. мужицкїй, — побутовїй або соціально-економічнїй (12 пѣсень); 3. стихотворы всѣлякого змѣсту (8 номерѣвъ).⁵⁾

Межи стихотворами, щѣ вважають ся причинкомъ до автобіографіѣ Манжуры, визначають ся отъ-сї двѣ переднїй строфы:

Не треба менѣ славы людської,
 Не треба и гордой ихнѣй хвалы,
 Самїй бо, якъ сльозы, зъ нудоты тяжкою,
 Цї думы та спѣвы мои изросли.

Любовь икъ людинѣ, недолею стрѣтѣй,
 Менѣ проказала, сумуючи, ихъ;
 Любови-жь безъ суму немає на свѣтѣ:
 Така коли й есть, такъ хиба у святыхъ.

Въ отъ-сихъ вѣршахъ заявивъ Манжура, що вѣнъ спѣвавъ свои сумовитї думы й спѣвы за-для любви до бѣдныхъ людей. Вѣдтакъ „старому музыцѣ“ вкладає вѣнъ въ уста отъ-сї слова: „Я не поѣду до багача, | менѣ голотонька милѣшь; | мѣжь нею душенцѣ вблѣнѣшь, | и де голота, тамъ и я“ (стор. 21—22).

Манжура не зазнавъ въ житю доброй долѣ; — тому-то „до товариша“ вѣдѣзавъ ся вѣнъ ось-якою гарною пѣсенею:

Не хрещатымъ барвѣночкомъ,
 Не запашнымъ василечкомъ
 Життя наше процвѣло;

⁵⁾ ibid.

Лихе горе та бѣдонька,
 Мовь гбрка та лоббдонька,
 Його зъ-малку проросло.

Первоцвѣтъ нашъ зморожений,
 Лиходѣтцямъ зъубоженный,
 Не розцвѣвъ ся та й оцавъ,
 А надѣю сцѣлющую,
 Въ людей вѣру живущую
 Въ степу вихоръ розмахавъ.

Мы нѣчого путящого,
 За те, може, й ледащого
 Въ спадки дѣтямъ не дамо,
 И живі ще забутии,
 Ихъ докоромъ окутии,
 Такъ безъ слѣду й помремо.

И теперъ ось даремнеє
 Життя наше нѣкчемнеє
 Собѣ марно досклива,
 Мовь огоникъ въ дороженьцѣ
 На попаснѣмъ обложеньцѣ
 Де забутий дотлѣва (стор. 1—2).

Львѣвъ дня 16 н. ст. листопада 1894.

Омелянъ Огоновскій.

На сѣм кінчить ся „Іст. рус. лѣт.“ пок. др Ом. Огеновського, котрої довести до загаданой мети не дозволила ему несподівана смерть. Не знайшовши між рукописями Небіщика продовженя, ми уриваємо еї також на тѣм самім місци, що й покойний Автор.

Редакция „Зорі“.

ПЕРЕГЛЯДЪ.

Література наукова.

1. Етнографія

	Сторона
1. Михайло Максимовичъ	5
2. Измаилъ Срезневскій	46
3. Плятонъ Лукашевичъ	55
4. Якôвъ Головацкій	60
5. Иванъ Вагилевичъ	119
6. Амврозій Метлинскій	150
7. Панталеймонъ Кулъшь	157
8. Микола Костомарôвъ	169
9. Матвѣй Номисъ и Опанась Марковичъ	177
10. Микола Закревскій	188
11. Иванъ Рудченко	199
12. Павло Чубинскій	210
13. Михайло Драгомановъ	230
14. Иванъ Манжура	341

*PB-7200-15

75-28T

C

66685

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA

3 0112 118841482

401964/17

Ціна 1 зол. р. в. а.